

МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІЖВІДОМЧИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР З ПРОБЛЕМ БОРОТЬБИ
З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ ПРИ РНБО УКРАЇНИ
НДІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗЛОЧИННОСТІ
ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА НАПРН УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
ДУНАЙСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БЕЗПЕКИ
ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ А. С. МАКАРЕНКА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ МВС УКРАЇНИ
ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ ГЕРОЇВ КРУТ
ПРАТ «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ
ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**CURRENT ISSUES OF THEORY AND PRACTICE IN THE
FIELD OF LAW, EDUCATION, SOCIAL-HUMANITARIAN AND
BEHAVIORAL SCIENCES UNDER MARTIAL LAW**

Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 року)

У двох томах
Том 1

Чернігів 2023

УДК 005.332.2:(340+37+159.9):342.78
А43

Рекомендовано до друку вченою радою Академії Державної пенітенціарної служби (протокол № 3 від 21 квітня 2023 р.).

Головний редактор:

Пузирний В. Ф. – доктор юридичних наук, професор.

Редакційна колегія:

Аніщенко В. О. – доктор педагогічних наук, професор;

Данильченко Т. В. – доктор психологічних наук, професор;

Співак В. В. – доктор філософських наук, доцент;

Ніщимна С. О. – доктор юридичних наук, професор.

А43

Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.) : у двох томах. Том 1 / голов. ред. В. Ф. Пузирний ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. 448 с.

До збірника матеріалів міжнародної науково-практичної конференції увійшли публікації вітчизняних та зарубіжних учених і практиків, здобувачів вищої освіти, що присвячені актуальним питанням галузевих юридичних наук, соціально-гуманітарним проблемам суспільства та розвитку освіти, питанням розвитку особистості, психолого-педагогічним та соціально-виховним аспектам роботи з особистістю в сучасних умовах, суспільним та культурним явищам в українському і світовому просторі в умовах воєнного стану.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, практиків, здобувачів вищої освіти.

УДК 005.332.2:(340+37+159.9):342.78

*За зміст публікацій і достовірність результатів досліджень
відповідальність несуть автори.*

© Академія Державної
пенітенціарної служби, 2023

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНІ СЛОВА	10
----------------------	----

СЕКЦІЯ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК ТА ПРАВОВИХ ПРАКТИК

<i>Авдєєва Галина Костянтинівна</i> ЦИФРОВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ.....	13
<i>Апанасенко Катерина Іванівна</i> СУДОВІ РІШЕННЯ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ У СВІТЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН	17
<i>Балишев Микола Володимирович</i> ПОДАТКОВЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	22
<i>Безталаний Олег Олександрович</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАРОДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРИВАТНИХ СУБ'ЄКТІВ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	25
<i>Березовська Наталя Леонідівна</i> ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ВИЇЗДУ З УКРАЇНИ ТА В'ЇЗДУ В УКРАЇНУ ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ ЗА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	29
<i>Биконя Артур Сергійович</i> ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	33
<i>Бобокал Олена Миколаївна, Кучак Олена Євгенівна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ФРАНЧАЙЗИНГУ У СФЕРІ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	37
<i>Боднар Ігор Володимирович, Кирієнко Андрій Іванович, Пармїнський Володимир Валерійович</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО НАУКОВОГО СУПРОВОДУ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ НА ПЕРІОД ДО 2026 РОКУ	40
<i>Бодунова Олеся Миколаївна</i> ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ І СУЧАСНОГО СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	45
<i>Бондаренко Ольга Сергіївна</i> КОРУПЦІЙНІ ЗЛОВЖИВАННЯ ЩОДО ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	48
<i>Бондарчук Вікторія Станіславівна</i> КРИТЕРІЇ БЕЗПЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	52
<i>Брулевич Володимир Віталійович</i> ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ЧАС	56
<i>Висоцький Богдан Михайлович</i> ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	60
<i>Галіахметов Ігор Абзалович</i> ПРЕДМЕТ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ	62

Гранкіна Валентина Ігорівна КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ	67
Гудим Денис Юрійович ЖІНКИ, ЗАСУДЖЕНІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ	72
Данелюк Юрій Ігорович ЩОДО ДЕЯКИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ГАРМОНІЗАЦІЯ»	76
Денисенко Катерина Вікторівна, Борко Ірина Сергіївна МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНИМ ДОМАГАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	80
Денисов Сергій Федорович, Коваленко Наталія Олександрівна КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ПРЕДМЕТАМИ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ ПРИ ПОМЕРЛОМУ, В СИТУАЦІЯХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ	84
Діденко Олексій Вячеславович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОЗБРОЄННЯ В ДКВС УКРАЇНИ	88
Єрмак Олексій Вікторович ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА КРИМІНАЛЬНІ ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ ОСІБ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	92
Єроменко Анастасія Романівна ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	95
Жежко Тетяна Олександрівна ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТІВ АКТИВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	99
Завгородня Юлія Степанівна КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ	104
Закаленко Олена Василівна, Большакова Ольга Віталіївна ПОЗОВ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ, СВОБОД, ІНТЕРЕСІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	106
Залужовська Ганна Петрівна, Косов Олександр Михайлович ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	110
Зіньова Ольга Сергіївна ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА ЯК ОСНОВА ПРАКТИЧНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	112
Злишко Станіслав Володимирович ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА УСТАНОВИ (ОРГАНУ) ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ	115
Іванова Ганна Сергіївна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ ТА ПОШКОДЖЕНЕ МАЙНО	118
Карелін Владислав Володимирович ДО ПИТАННЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ	120

Карчевський Микола Віталійович ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ	125
Кисельов Дмитро Валентинович ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	131
Ковалевська Інна Володимирівна ПЕРСОНАЛ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	135
Ковалевський Артем Вікторович ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ	140
Коваленко Вадим Валентинович СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	144
Ковальська Поліна Григорівна ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОЛЕКТИВУ	146
Корчова Ірина Віталіївна ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПІДКОНТРОЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ ДОПУСКУ ПОСАДОВИХ ОСІБ КОНТРОЛЮЮЧОГО ОРГАНУ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ	148
Кот Владислав Володимирович ПЕРЕГЛЯД СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ ТА КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА	152
Кравець Дар'я Миколаївна ПРИНЦИПИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ.....	157
Кравець Максим Віталійович, Снітко Микола Євгенійович, Плахтій Віктор Миколайович СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗДІЛЬНОГО ТРИМАННЯ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ.....	161
Кравчук Марія Вікторівна ПРОГАЛИНИ ЗАКОНОДАВСТВА У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	164
Кузнецов Олександр Олексійович ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОХОРОНИ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	167
Куковинець Дар'я Олександрівна ЩОДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДИТЯЧОГО СЕКСТИНГУ: ПОЗИЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ	170
Куц Віталій Миколайович ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	173
Кучук Андрій Миколайович ПРАВОВЛАДДЯ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА	177
Лазаренко Алла Миколаївна ПОДВІЙНА ВІКТИМІЗАЦІЯ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ	179

Латковський Павло Павлович ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	183
Литвиненко Валентина Миколаївна МЕДІАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	187
Лопатінова Валерія Миколаївна, Мітченко Катерина Вікторівна ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЛЕЙ, ЯКІ ВИКОНУЄ ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ЗГІДНО ЗІ СТРУКТУРОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	190
Лямзіна Олександра Володимирівна ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН.....	194
Малишко Микола Георгійович ОКРЕМІ СКЛАДОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖІНОЧОЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ	197
Марущак Наталія Володимирівна, Назаренко Ігор Владиславович ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ БАНДИТИЗМУ.....	200
Мицька Олександр Іванович ВПЛИВ ВОЄННИХ ФАКТОРІВ НА БЕЗПЕЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ.....	205
Мірошниченко Світлана Віталіївна ЩОДО СТВОРЕННЯ ДЕЯКИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ	208
Музика Віталій Валентинович ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ СІНГАПУРУ В БОРОТБІ З КОРУПЦІЄЮ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ.....	213
Ніцимна Світлана Олексіївна ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ В ЮРИДИЧНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ	215
Носкова Альона Сергіївна, Кучак Олена Євгенівна ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	218
Олійник Владислав Станіславович ТОТАЛІТАРНИЙ РЕЖИМ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЙОГО ВИНИКНЕННЯ.....	223
Осташевська Маргарита Анатоліївна ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	227
Паламарчук Іван Васильович СЛУЖБА В АРМА ЯК ВИД ВНУТРІШНЬОЇ СЛУЖБИ	230
Паланська Богдана Ігорівна РЕАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	235
Пальона Аlesia Вячеславівна ЗВЕРНЕННЯ ЩОДО НЕРУХОМОГО МАЙНА БОРЖНИКА, ЯКЕ ПЕРЕБУВАЄ У СПІЛЬНОМУ СУМІСНІЙ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ.....	238
Пахолок Валентина Ярославівна ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ.....	243
Пащенко Олександр Олександрович ЗАХОДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПОЛІТИКА ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ.....	246
Пекарчук Альона Володимирівна КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВОСУДДЯ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	250
Пекарчук Володимир Михайлович КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В АСПЕКТІ ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ.....	253

Перун Марина Володимирівна ЗДІЙСНЕННЯ ВІДДАЛЕНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КЛІЄНТІВ БАНКАМИ УКРАЇНИ.....	255
Пивовар Максим Анатолійович ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ: НОВОВВЕДЕННЯ.....	257
Пивоваров Володимир Володимирович ЩОДО АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕПАРТАМЕНТУ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ.....	262
Пилипів Руслан Миронович, Андрухів Андрій Богданович ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ПРОЯВІВ КОРУПЦІЇ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВІЙНИ	265
Помогайбо Ольга Вікторівна РОЛЬ ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	269
Попутняк Андрій Едуардович ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО ТА ПІД ЧАС ВІЙНИ.....	272
Пришва Надія Юрївна ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ..	275
Пузиревський Максим Вячеславович ВЧЕННЯ ПРОФЕСОРА М. П. ЧУБИНСЬКОГО (1871–1943) ПРО ЗВОРОТНУ ДІЮ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ.....	279
Пузирна Наталія Станіславівна ПОНЯТТЯ «МАЛОМОБІЛЬНІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ» ТА НАЛЕЖНІСТЬ ДО НИХ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ	283
Пузирний Вячеслав Феодосійович НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	286
Пузирьов Михайло Сергійович, Телень Олена Юрївна ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОСТУПКАМ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЗНАВАЧА	290
Рєбало Микола Миколайович ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК САМОСТІЙНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ	294
Русанцов Георгій Сергійович ОБМЕЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	297
Савицька Наталія Валентинівна ЗМІСТОВНО-СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СУДДІ ЯК ПРИНЦИПУ ПРАВОСУДДЯ.....	302
Самойленко Олена Анатоліївна ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННИМ ПОСЯГАННЯМ НА ДЕРЖАВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ	304
Самофалов Леонід Прохорович ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ЇХ МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ДИСЦИПЛІН.....	307

Самофалов Олександр Леонідович, Дегтяр Дмитро Сергійович ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПІДПРИСМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ.....	310
Свіженко Сергій Сергійович ІНСАЙДЕРСЬКА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	314
Свінцицький Андрій Вікторович ЗМІНА ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ.....	317
Сегеда Василь Михайлович ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРСОНАЛОМ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ЯК ЗАХОДУ ПРИПИНЕННЯ ВТЕЧ.....	319
Сікун Антон Миколайович ЩОДО ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....	322
Смаль Інна Анатоліївна ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗБИРАННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ НОСІЇВ.....	327
Сорокін Артем Анатолійович ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	330
Сосєдка Софія Володимирівна НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЙ АКТ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ.....	334
Тазієв Садіг Рзасвич, Конончук Юрій Андрійович ПРОБЛЕМИ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ТА ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	337
Теребіло Наталія Володимирівна, Звенигородський Олександр Михайлович СУТЕНЕРСТВО АБО ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ: ПИТАННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	341
Толкач Анжеліка Миколаївна, Волковська Ангеліна Анатоліївна ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ВІДНОСИН.....	344
Топоркова Марина Миколаївна ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	348
Тюфтій Сергій Миколайович ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЩОДО МЕДИКО-САНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ.....	352
Федоріненко Василь Олександрович НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ СЛУЖБОВЦЯМИ НГУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ.....	356
Чередниченко Олександр Юрійович, Трубавіна Ірина Миколаївна, Кулик Дмитро Олександрович КОРУПЦІЯ ЯК ПІДґРУНТЯ ДЛЯ СКОЄННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	361
Шакірова Олена Вадимівна, Ворошук Анна Олександрівна ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	364
Шамрук Наталія Борисівна ПРАВОВА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ «БІЖЕНЕЦЬ» У СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ.....	369

Шаповалова Наталія Володимирівна МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ	373
Шатило Сергій Олександрович, Малишенко Євген Леонідович ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ.....	377
Шершак-Гукова Аліна Миколаївна ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ	381
Шестак Лілія Володимирівна ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	386
Шинкарьов Юрій Вікторович ЩОДО МЕТОДОЛОГІЇ ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ.....	392
Юнацький Мар'ян Олегович, Абусова Крістіна Олексіївна СТОРОНИ ДОГОВОРУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ.....	394
Юнацький Мар'ян Олегович, Воробійов Максим Валерійович ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	397
Юнацький Мар'ян Олегович, Діхтяренко Юлія Іванівна ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ І КРЕДИТОРІВ ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ	401
Юнацький Мар'ян Олегович, Дубляк Михайло Васильович ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ.....	404
Юнацький Мар'ян Олегович, Черепашинська-Жукова Поліна Ростиславівна ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СТОРІН ДОГОВОРУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ	407
Янчук Олег Борисович ПРОБАЦІЯ У СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ.....	410
Ясіньська Марія Григорівна, Кучак Олена Євгеніївна ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	416
Alisov Yevgenii CRYPTOCURRENCIES AND MONETARY SURROGATES: THE PROBLEM OF CORRELATION OF THEIR LEGAL NATURE.....	419
Couturieux Victor CHILD PROTECTION THROUGH THE LENS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW	422
Guilherme Pereira de Oliveira EXCEPTIONAL SITUATIONS REQUIRES EXCEPTIONAL TREATMENTS	426
Klishyn Viktor, Bohatyrova Maryna FEATURES OF LAWYER'S ACTIVITIES	428
Lossovskiy Ihor HOW MOSCOW "ELIMINATES" ITS NATIONAL MINORITIES IN THE WAR WITH UKRAINE.....	431
Ovsianyyk Dmytro, Bohatyrova Maryna THE PROBLEM OF THE MODERN INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM. UKRAINIAN EXAMPLE.....	437
Partenadze Omar CONTINUING LEGAL EDUCATION AND PRACTICE.....	440
Salamatina Olga, Salamatina Oleksandr HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE SEMANTIC LOAD OF THE CONCEPT "PRISONER OF WAR".....	443

ВІТАЛЬНІ СЛОВА

Шановні учасники конференції, гості, колеги!

Рада вітати вас в Академії Державної пенітенціарної служби на щорічній міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану».

Протягом майже 45 років наша Академія є кузницею кадрів для сфери виконання кримінальних покарань та правоохоронної системи України. Наші випускники успішно продовжують свою діяльність у державних органах, на підприємствах, в установах і організаціях різних форм власності. Велика кількість випускників нині захищають нашу Батьківщину у війні проти росії.

Хотілося б відзначити, що з кожним роком інтерес до цієї конференції зростає. Процес інтеграції різних рівнів та організаційних форм освіти й науки – це тенденція, яка поступово охоплює всі країни світу, в тому числі нашу державу. І не випадково останніми роками багато йдеться про створення форм, які можуть поєднати науково-освітній потенціал.

Важливо усвідомити, що підготовка висококваліфікованих фахівців – завдання не окремо взятого навчального закладу, а всієї освітньої системи у взаємозв'язку зі стейкхолдерами. Саме тому конференція, що проводить-

ся, покликана об'єднати всі зацікавлені сторони навколо спільної справи, формуючи поле для взаємної співпраці та обміну думками і знаннями.

Переконана, що рівень освіти у суспільстві збільшує кількість та швидкість здійснення наукових відкриттів, а також швидкість їх поширення у практичній сфері. Сучасний науково-технічний прогрес призвів до суттєвих змін у науці, техніці та освіті, що пов'язано з якісно новим рівнем взаємодії цих найважливіших сфер життєдіяльності суспільства.

Висловлюю подяку всім учасникам заходу та гостям, які знайшли час, щоб узяти участь у конференції. Бажаю плідних дискусій та нових досягнень!

З повагою

*в.о. ректора Академії Державної пенітенціарної служби
Юлія ПЕТРОВСЬКА*

Вельмишановна наукова спільното!

Дозвольте привітати вас з початком роботи міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану» та побажати вам наукових успіхів, творчого натхнення і міцного здоров'я. Сьогодні наша конференція відбувається в умовах військової агресії росії проти України, і нам доводиться працювати в дистанційному режимі.

Академічна наука гідно й оперативно відповідає на виклики часу. Наукове співтовариство опанувало нові комунікаційні технології, які дозволяють у непростих умовах не зупиняти науково-дослідницьку роботу, продовжувати дискусії, обмінюватися результатами емпіричних досліджень і теоретичними висновками на всій території нашої Батьківщини.

Конференція, яка проводиться на базі Академії Державної пенітенціарної служби, стала представницьким науковим форумом, який на національному й міжнародному рівні відіграє роль інтегратора точок зору відомих вітчизняних та зарубіжних науковців, молодих дослідників і нині своєчасно відповідає на різні виклики у сфері права та освіти, соціально-гуманітарних і поведінкових наук.

Переконана, що цей захід є продовженням наукової традиції, яка на системній основі дозволяє нарощувати наукові, соціальні, гуманітарні знання й апробувати погляди вчених та експертів з метою сталого розвитку українського суспільства і держави.

Бажаю всім учасникам конференції успіхів у професійній діяльності та довгих років щасливого і плідного життя на благо України!

***З повагою
заступник Міністра юстиції України
Олена ВИСОЦЬКА***

СЕКЦІЯ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК ТА ПРАВОВИХ ПРАКТИК

Авдєєва Галина Костянтинівна,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник НДІ
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЦИФРОВА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ДОКАЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У 90-х рр. ХХ ст. завдяки розвитку цифрових і мережових технологій співробітники правоохоронних органів почали використовувати доказову інформацію в електронній (цифровій) формі, яка міститься в різного роду електронних пристроях і телекомунікаційних мережах, а саме: комп'ютерах, мобільних телефонах, фото- та відеокамерах, GPS-навігаторах, у соціальних мережах, на різних сайтах у мережі Інтернет та ін.

Розвиток інформаційних технологій, додавання нових галузей їх застосування та поява нових електронних пристроїв призвели до збільшення видів цифрової інформації та способів її кодування і перетворення. Для перегляду і дослідження окремих видів інформації недостатньо звичайної комп'ютерної техніки зі стандартним програмним забезпеченням, для цього необхідні спеціальні електронні пристрої і спеціальне програмне забезпечення. Це викликає певні труднощі у слідчих, суддів, прокурорів, адвокатів, експертів та ін.

Електронні пристрої слугують сховищем цифрової інформації щодо різного роду подій і явищ, дій окремих осіб, загальної і особистої інформації тощо. Завдяки тому, що сучасні мобільні телефони мають широкий набір функцій (здійснення і приймання дзвінків, телефонна книга, фото- і відеокамера, диктофон, доступ до інтернету, створення і редагування текстових файлів і повідомлень, електронна пошта, соціальні мережі, месенджери і сервіси спілкування та ін.), вони зберігають цифрові сліди користування цими функціями і слугують своєрідними архівами особистої інформації. Така інформація може бути внесена

до доказової бази лише за умови її виявлення, вилучення, дослідження і процесуального закріплення з дотриманням прав людини та з урахуванням захисту персональних даних.

Науковці в галузі кримінально-правових наук одночасно використовують терміни «електронні» та «цифрові» докази, але між ними існують відмінності. На сьогодні цифрові пристрої повністю витіснили аналогові, різниця між аналоговою та цифровою інформацією полягає в тому, що аналогова інформація безперервна, а цифрова – дискретна. Термін «цифровий доказ» є більш точним для інформації, яка існує у вигляді бінарного (двійкового) коду, а термін «електронний доказ» більше підходить для електронних пристроїв, до складу яких входять електронні компоненти (радіодеталі). Електронними доказами можуть слугувати пристрої, за допомогою яких створюють, перетворюють, передають та зберігають цифрові докази.

Цехан Д. М. під «цифровими доказами» розуміє «фактичні дані, що представлені у цифровій (дискретній) формі та зафіксовані на будь-якому типі носія та після обробки ЕОМ стають доступними для прийняття людиною». [1, с. 257]. Це визначення потребує уточнення. Зокрема, не всі носії здатні зберігати інформацію у цифровій формі (папір і магнітна плівка теж є носіями інформації). Також для розшифрування і дослідження деяких видів цифрової інформації потрібні не ЕОМ, а спеціальні електронні прилади зі спеціальним програмним забезпеченням (наприклад, для перегляду записів бортових реєстраторів літальних апаратів). Тому «цифровими доказами» слід вважати фактичні дані, які представлені у вигляді бінарного (двійкового) коду та містять інформацію, що має значення для об'єктивного вирішення справи.

У 2012 р. був ухвалений спеціальний міжнародний стандарт ISO/IEC 27037:2012 [2], який містить настанови щодо роботи з цифровими доказами. Дотримуючись цього стандарту, журналісти-розслідувачі інтернет-видання Bellingcat на основі аналізу цифрової інформації (телефонних розмов, відеозаписів, супутникових знімків та ін.) встановили, що до авіакатастрофи з пасажирським Boeing-777 MH17 причетні конкретні особи.

Національний стандарт України ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 [3] є єдиним в Україні офіційним документом, який стосується

цифрових доказів. У ньому викладені настанови щодо ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів, однак законодавчого закріплення ці рекомендації поки що не мають.

Центром прав людини університету Берклі в Каліфорнії та Офісом Верховного комісара ООН з прав людини у 2020 р. представлений «Практичний посібник щодо ефективного використання цифрової інформації у відкритому доступі для розслідування порушень міжнародного кримінального права з прав людини та гуманітарного права» (Протокол Берклі), який містить стандарти і методологічні підходи до збирання, збереження та аналізу інформації у відкритому доступі, яка може слугувати доказом у кримінальному провадженні [4, с. 6]. У Протоколі Берклі викладені алгоритми пошуку, накопичення, аналізу та збереження цифрової інформації з відкритих джерел з дотриманням принципів об'єктивності, компетентності, підзвітності, відповідності законодавству, безпеки, точності, незалежності, прозорості, дотримання прав людини та ін. Автори Протоколу надають рекомендації щодо визначення меж виконуваного завдання з метою економії часу та забезпечення особистої безпеки свідків і потерпілих.

Останніми роками в судах України все частіше предметом дослідження стають цифрові докази, однак у суддів виникають певні труднощі щодо визнання інформації у цифровій формі допустимими і достовірними доказами. Часто адвокати заявляють клопотання про недопустимість цифрового доказу через те, що спочатку з певного пристрою для запису інформація копіювалася на комп'ютер, а лише згодом – на оптичний диск, який потім надавався до суду як процесуальний носій доказу. Захисники вважають, що така копія не відповідає оригіналу, тому що при зміні носіїв інформації змінюється формат файлу [5]. Це хибне твердження, оскільки однією з основних ознак інформації у цифровій формі є те, що всі її копії, зафіксовані на різних носіях, ідентичні оригіналу (повністю збігаються за всіма ознаками, включно з форматом файлу). Незважаючи на це, Верховний Суд (ВС) в ухвалі за справою № 397/2588/13-к підтримав рішення судів першої та апеляційної інстанції і визнав недопустимим доказом виконаний під час проведення оперативно-розшукових

заходів відео- та аудіозапис факту надання хабаря судді в його робочому кабінеті. Суд встановив, що записи були копіями і, як наслідок, протоколи про здійснення негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), додатком до якого слугував цей цифровий доказ, протокол огляду запису, де слідчий розшифрував текст розмов щодо надання хабаря, висновки трьох судових експертиз визнано недопустимими доказами, оскільки вони є похідними від вказаного запису [6].

Науковці Національного інституту юстиції США наголошують на важливості докладного протоколювання процесів аутентифікації (встановлення справжності) та всіх інших дій з цифровими доказами (вилучення з детальним описом електронного пристрою, вказівкою його власника та осіб, які мали до нього доступ, способів і засобів вилучення інформації, копіювання на зовнішній носій, дослідження з описом методів і засобів тощо). Це дозволяє довести факт зберігання інформації у первісному вигляді [7, с. 13].

Від компетенції та правильного рішення співробітників правозастосовних органів (слідчих, суддів, прокурорів, оперативних працівників) залежить, чи буде окремий цифровий доказ відігравати провідну роль у вирішенні конкретної справи. Вони повинні знати базові технологічні характеристики цифрових пристроїв і цифрової інформації. Відповідна методична й довідкова література має бути розроблена і внесена до програм підвищення кваліфікації окремо для кожної категорії співробітників.

У Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України відсутнє визначення терміну «цифрові докази», не зазначений докладний порядок їх вилучення, огляду, фіксації і зберігання. Це може призвести до помилок у роботі з цифровою інформацією і невизнання її допустимим і достовірним доказом у суді.

КПК України бажано доповнити такими новелами: визначення поняття «цифрові докази» та їх процесуальних носіїв; розмежування понять «електронний доказ» і «цифровий доказ»; докладний порядок вилучення цифрової інформації, її огляду, фіксації і зберігання із зазначенням переліку обов'язкової інформації щодо цифрових доказів, яка має бути процесуально закріплена; порядок оцінки допустимості й достовірності цифрового доказу за певними критеріями.

Список використаних джерел

1. Цехан Д. М. Цифрові докази: поняття, особливості та місце у системі доказування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. Вип. 5. С. 256–260.
2. Information technology – Security techniques – Guidelines for identification, collection, acquisition and preservation of digital evidence. URL: <https://www.iso.org/standard/44381.html>.
3. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT). Інформаційні технології. Методи захисту. Наставови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів. Чинний від 01.01.2019 р. Київ : УкрНДНЦ, 2018. 31 с.
4. Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. Unated Nations Human Right. New York and Geneva, 2022. 102 p. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-04/ОНCHR_BerkeleyProtocol.pdf.
5. Судді ККС ВС обговорили проблемні питання допустимості електронних доказів під час судового розгляду. Верховний суд України : офіційний сайт. 28 жовтня 2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1202347/>.
6. Ухвала ВС від 29.05.2018 р. Справа № 397/2588/13-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74475933>.
7. Sean E. Goodison, Robert C. Davis, and Brian A. Jackson. Digital Evidence and the U.S. Criminal Justice System: Identifying Technology and Other Needs to More Effectively Acquire and Utilize Digital Evidence. Research report (Rand Corporation). RAND Corporation, 2015. 32 p. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/248770.pdf>.

Апанасенко Катерина Іванівна,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

СУДОВІ РІШЕННЯ В МЕХАНІЗМІ ЗАХИСТУ ПУБЛІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ У СФЕРІ МІСТОБУДУВАННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ У СВІТЛІ ЗАКОНОДАВЧИХ ЗМІН

Чинне законодавство уповноважує органи державного архітектурно-будівельного контролю захищати публічні інтереси в галузі містобудування в судовому порядку. З цією метою органи ДАБК можуть пред'являти до судів позови про: припинення права на початок виконання підготовчих та будівельних робіт; скасування містобудівних умов та обмежень забудови земельної ділянки; скасування реєстрації декларації про готовність об'єкта до експлуатації; знесення об'єктів самочинного будівництва (ч. 8 ст. 29, ч. 9 ст. 35, ч. 7 ст. 36, ч. 6 ст. 37, ч. 2 ст. 39-1, ч. 1 ст. 41 Закону України «Про регулювання містобу-

дівної діяльності» (далі – Закону). Крім того, у разі виявлення порушень вимог законодавства у сфері містобудівної діяльності, вчинених об'єктами нагляду, головні інспектори будівельного нагляду мають право звертатися до суду з позовами про скасування рішень, ухвалених об'єктами нагляду (п. 6-7 ч. 4 ст. 41-1 Закону). Ситуація дещо змінюється у зв'язку зі схваленням парламентом України законопроєкту № 5655 від 11.06.2021 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування сфери містобудівної діяльності». Проаналізуємо, які саме судові рішення за цим законопроєктом, ухваленим парламентом України 13 грудня 2022 р. (далі – нова редакція Закону), будуть спрямовані на захист інтересів територіальних громад, держави в охороні довкілля та інших публічних інтересів.

Можна виокремити кілька груп судових рішень досліджуваної категорії, виконання яких має на меті упередити настання або усунути негативні наслідки для публічних інтересів від протиправних рішень органів публічної влади чи незаконних дій замовників, підрядників, незаконних забудовників.

1. Судові рішення про зупинення права на виконання підготовчих або будівельних робіт, припинення права на виконання підготовчих або будівельних робіт. У тому числі й на підставі таких судових рішень за законом здійснюється державна реєстрація зупинення й припинення цих прав, з моменту здійснення якої замовники мають зупинити/припинити реалізацію відповідних господарських прав (ч. 1–4, 42-43 ст. 34 нової редакції Закону).

Можна стверджувати, що підставою звернення до суду органу містобудівного контролю з позовом про припинення права на виконання будівельних робіт є невиконання вимог його припису про усунення порушень або систематичне недопущення уповноважених представників органу містобудівного контролю до проведення перевірки (ч. 21 ст. 38 нової редакції Закону). Оскільки з-під містобудівного контролю виведено практично всі види підготовчих робіт (ч. 1 ст. 38 нової редакції Закону), ці підстави не застосовні при припиненні права на підготовчі роботи.

Щодо підстав зупинення права на виконання підготовчих/будівельних робіт судом, то оновлене містобудівне законодавство не надає конкретної відповіді на це питання. Зараз зу-

пинення будівельних і підготовчих робіт, припинення відповідних прав можливо, наприклад, за позовом уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері оцінки довкілля, його територіальних органів або за позовом інших осіб, права та інтереси яких порушено, у разі порушення законодавства про оцінку впливу на довкілля (ч. 3, 4 ст. 16 Закону «Про оцінку впливу на довкілля»).

2. Можуть бути оскаржені до суду акт готовності об'єкта до експлуатації, і здійснена на його підставі державна реєстрація прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта, що за класом наслідків (відповідальності) належить до об'єктів із середніми (СС2) та значними (СС3) наслідками (ч. 15 ст. 37-1 нової редакції Закону).

3. За ч. 1 ст. 46 нової редакції Закону до суду може бути оскаржено рішення про державну реєстрацію у сфері містобудівної діяльності. Отже, зацікавлені особи можуть вимагати в судовому порядку скасування запису про державну реєстрацію господарських прав у сфері містобудування, якщо цими діями були порушені їхні права чи законні інтереси або публічні інтереси (існує загроза їхнього порушення), які вони повноважні захищати (наприклад, реалізація зареєстрованого права на виконання підготовчих або будівельних робіт ставить під загрозу збереженість лісових площ, прибережних зон, пам'яток культури).

4. Суд може заборонити виконання підготовчих та будівельних робіт на об'єкті нерухомого майна, об'єкті незавершеного будівництва, об'єкті будівництва (ч. 5 ст. 69 нової редакції Закону).

Заборона на виконання різного роду робіт можлива зараз, зокрема у разі існування загроз у сфері охорони культурної/археологічної спадщини, охорони довкілля. Згідно з ч. 3, 4 ст. 16 Закону «Про оцінку впливу на довкілля» виключно суд ухвалює рішення про тимчасову заборону (зупинення) або припинення діяльності підприємств у разі порушення ними законодавства про оцінку впливу на довкілля. Зауважимо, що до повноважень центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини, належить заборона будь-якої діяльності юридичних або фізичних осіб, що створює загрозу об'єкту культурної/археологічної спа-

дщини, видатній універсальній цінності об'єкта всесвітньої спадщини або порушує законодавство у сфері охорони культурної/археологічної спадщини. Аналогічні повноваження надані органам місцевого самоврядування, на території яких не створено органів охорони культурної спадщини (п. 16 ч. 2 ст. 5, ч. 1, 3 ст. 30 Закону «Про охорону культурної спадщини», ч. 2 ст. 6 Закону «Про охорону археологічної спадщини»). Можна передбачити, що у випадку невиконання такого рішення (яке не підлягає примусовому виконанню) відповідні заборони може встановити суд за позовом уповноважених органів. Потенційно така заборона також можлива стосовно будівництв у межах курортних і лікувально-оздоровчих, рекреаційних зон, якщо вони негативно впливають на навколишнє природне середовище або можуть перешкодити використанню їх за цільовим призначенням (ч. 3 ст. 62, ч. 2 ст. 63 Закону «Про охорону навколишнього природного середовища»).

5. Як і в попередній період, можливим буде скасування судом реєстрації містобудівних умов та обмежень (ч. 23 ст. 29 нової редакції Закону). Як і раніше, законодавець не визначає підстав такого скасування.

6. Об'єкти самочинного будівництва визнаються такими, у тому числі й за рішенням суду, зокрема у разі, якщо щодо об'єкта будівництва або його частини у встановленому законодавством порядку зареєстровані речові права та/або обтяження речових прав (частина 7 нової редакції статті 376 Цивільного кодексу України, ч. 3, 15, 23 ст. 38-3 нової редакції Закону). За цим рішенням вони підлягають приведенню до попереднього стану, перебудові або демонтажу (знесенню) через підстави, визначені у частині 1-2, 16-18 статті 38-3 Закону, статті 376 ЦК України. Відповідний позов пред'являє орган містобудівного контролю.

7. Дотримання вимог законодавства, будівельних норм, обов'язкових нормативних документів, проектної документації на будівництво під час виконання будівельних і деяких видів підготовчих робіт перевіряють у порядку містобудівного контролю. При цьому мають на меті захист і приватних, і публічних інтересів. Однією з підстав проведення позапланової перевірки

органами містобудівного контролю, здійснення державного містобудівного нагляду є судові рішення (п. 6 ч. 5 ст. 38, п. 4 ч. 4 ст. 42 нової редакції Закону).

Однак Закон не визначає ініціаторів ухвалення вказаних рішень, а також різновиду правовідносин, у межах яких його учасник може постати перед необхідністю ініціювання заходів містобудівного контролю/нагляду (господарські, кримінально-процесуальні тощо), та підстав судових рішень.

8. Як і за чинною редакцією Закону (п. 6-7 ч. 4 ст. 41-1), його нова редакція (п. 4 ч. 18 ст. 43) чітко закріплює повноваження органу державного містобудівного нагляду звертатися до суду з позовом про скасування рішення, ухваленого об'єктом нагляду з порушенням законодавства.

Як бачимо, загалом роль суду в механізмі захисту публічних інтересів у галузі містобудування при введенні в дію нових положень містобудівного законодавства залишатиметься практично незмінною порівняно з поточною ситуацією. Новими стали лише норми про можливість проведення перевірок органами містобудівного контролю і державного містобудівного нагляду та зупинення права на виконання підготовчих і будівельних робіт на підставі судових рішень. На жаль, нова редакція Закону не вирішує проблем чинної редакції, пов'язаних з невизначеністю підстав ухвалення низки відповідних судових рішень (про скасування державної реєстрації прийняття в експлуатацію закінченого будівництвом об'єкта, реєстрації містобудівних умов та обмежень тощо), що відкриває можливості для судової правотворчості й водночас ускладнює для позивачів обґрунтування відповідних позовних вимог. Щодо деяких судових рішень можна передбачити, що вони можуть постановлятися, зокрема, як ухвали про забезпечення позову (про заборону виконання підготовчих та будівельних робіт, зупинення прав на такі роботи).

Крім того, проявляється ще одне проблемне питання – щодо суб'єктів, уповноважених заявляти окремі позови. З одного боку, це нібито створює ширше юридичне підґрунтя судового захисту для осіб, чії права й інтереси порушуються або перебувають під загрозою порушення відповідними протиправними

рішеннями. З іншого боку, судова практика попередніх років свідчить про складність обґрунтування в суді порушення/загрози порушення публічних інтересів для інших суб'єктів, крім органів державної влади і місцевого самоврядування, чії повноваження на звернення до суду у відповідних випадках чітко закріплені в законі (наприклад, це вкрай складно для громадських об'єднань). Варто акцентувати, що ситуація складатиметься вказаним чином в умовах, коли відповідні зацікавлені особи не матимуть юридичної можливості ініціювати заходи містобудівного контролю (ч. 5 ст. 38 нової редакції Закону). Звичайно, це не виключає можливості громадян звертатися в загальному порядку, згідно із Законом «Про звернення громадян», до містобудівних органів із заявами, що містять інформацію про правопорушення в містобудівній сфері.

Балишев Микола Володимирович,

аспірант кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби

ПОДАТКОВЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЯК ПІДСТАВА ФІНАНСОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Поняття податкового правопорушення неодноразово обговорювалося в науці фінансового права загалом та податкового права зокрема. М. Кучерявенко визначає, що податкове правопорушення пов'язано з невиконанням чи неналежним виконанням податкового обов'язку, за яке передбачена юридична відповідальність [1, с. 118]. Як слушно зазначає В. Кислій, податкове правопорушення – це лише ухилення від сплати податків, хоча несплата податків – найбільш поширене податкове правопорушення [2, с. 194].

У п. 109.1 ст. 109 Податкового кодексу України встановлено, що податковим правопорушенням є протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність) платника податку (в тому числі осіб, прирівняних до нього), контролюючих органів та/або їх посадових (службових) осіб, інших суб'єктів [3]. Відповідно до п. 109.2 ст. 109 Податкового кодексу України порушення податкового законодавства та порушення вимог, встановлених іншим зако-

нодавством, тягне за собою відповідальність, передбачену Податковим кодексом України та іншими законами України [3].

Баїк О. характеризує об'єкт податкового правопорушення як сукупність суспільних відносин, що регулюються та/або охороняються нормами податкового законодавства, яким унаслідок вчинення правопорушення може бути заподіяна або заподіюється шкода [4, с. 359]. Самсін І. додає, що у сфері податкового регулювання об'єктом порушення є відносини, які складаються з приводу реалізації податкових обов'язків платників щодо обчислення, сплати податків, ведення податкового обліку об'єктів оподаткування, податкової звітності [5, с. 90].

Суб'єктами податкового правопорушення є учасники податкових правовідносин, які наділені податковою правосуб'єктністю. Такі суб'єкти детерміновані в Податковому кодексі України і з урахуванням ст. 110 їх можна класифікувати на дві групи:

- приватні особи, які несуть тягар податкового обов'язку;
- суб'єкти владних повноважень – контролюючі органи, їх посадові (службові) особи.

Приватними особами, які мають нести відповідальність за вчинення податкових правопорушень, є фізичні особи; фізичні особи-підприємці; податкові агенти; юридичні особи та їх відокремлені підрозділи.

Обов'язковими ознаками податкових правопорушень, вчинених посадовими особами контролюючих органів у сфері оподаткування, є рішення або діяння, які:

- порушують права або інтереси учасників правовідносин;
- є неправомірними, тобто вчиняються з порушенням матеріальних та процесуальних норм;
- наслідком дій є шкода;
- наявний причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками.

Законодавцем акцентовано увагу на тому, що, наприклад, законні представники фізичних осіб згідно з п. 110.4. ст. 110 Податкового кодексу України несуть фінансову відповідальність, встановлену для платників податків, яких вони представляють [3]. Іншим принциповим положенням, зокрема, є п. 110.5.

ст. 110 Податкового кодексу України, у якому зазначено, що, окрім платників податків та податкових агентів, фінансову відповідальність за вчинення податкових правопорушень несуть інші суб'єкти у випадках, прямо передбачених Податковим кодексом України [3]. Тому можна припустити, що фінансова відповідальність може застосовуватись і щодо суб'єктів, які не є учасниками податкових правовідносин у конкретному випадку.

Отже, маємо констатувати, що у вчених спостерігається інтерес до поняття, сутності та ознак податкової відповідальності як виду юридичної відповідальності. Суб'єктами податкового правопорушення є учасники податкових правовідносин, які умовно класифікують на групи: приватні особи, які несуть тягар податкового обов'язку; суб'єкти владних повноважень – контролюючі органи, їх посадові (службові особи).

У податковому праві за вчинення податкового правопорушення не передбачено податкової відповідальності як окремого виду фінансової відповідальності. Вважаємо, що до національного податкового законодавства слід запровадити дефініцію «податкова відповідальність» як різновид фінансової відповідальності, що є видом юридичної відповідальності, яка настає за порушення охоронюваних податковим законодавством норм.

Список використаних джерел

1. Податкове право України : навч. посіб. / за ред. М. П. Кучерявенка. Харків : Право, 2010. 256 с.
2. Куслій В. О. Податкове правопорушення: поняття, ознаки, умови і причини його виникнення. *Право і суспільство*. 2014. № 1–2. С. 192–196.
3. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n1031> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Баїк О. І. Понятійно-категоріальний апарат податкового права України : дис. ... д.ю.н. за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2019. 522 с.
5. Самсін І. Л. Про наслідки невиконання податкового зобов'язання. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), В. М. Дрьомін (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.]; відп. за вип. В. М. Дрьомін; МОН України, ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2013. Т. 13. С. 85–91.

Безталанный Олег Олександрович,
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби;

науковий керівник:

Мірошниченко Оксана Андріївна,

кандидат юридичних наук, доцент
Академії Державної пенітенціарної служби

ОСОБЛИВОСТІ ЗАРОДЖЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ПРИВАТНИХ СУБ'ЄКТІВ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Як стверджується в науковій літературі [1], у додержавний період, тобто у період ще до виникнення Київської Русі, потреби в будь-якій охоронній діяльності ще не було. Через існування колективної форми власності общини та міцні внутрішньородові зв'язки життя та власність людей могли зазнавати небезпеки лише від представників інших общин чи загарбників. Охорона родового майна і життя членів общини в таких умовах здійснювалась «сторожею», сформованою з підлітків, престарілих общинників, покалічених воїнів. Утім, уже в перших державних утвореннях слов'ян та пізніше в Київській Русі з'явилося таке явище, як «дружина» – професійне озброєне військо, яке одночасно виконувало охоронні, правоохоронні, судові та інші функції. Тобто діяльність дружин була доволі універсальною [1, с. 43; 2, с. 88–89]. Порівнювати дружину та сучасні суб'єкти охоронної діяльності дещо некоректно, оскільки їх функції та принципи діяльності все-таки суттєво різняться. Те, що дружина охороняла князя, його життя, здоров'я та постійно перебувала поруч з ним, дозволяє розглядати її як одне з перших охоронних формувань, яке безпосередньо здійснювало охорону князя та його майна. Ознаками того, що дружину варто розглядати як одну з перших форм суб'єктів охоронної діяльності, є здійснення функцій з охорони життя князя. Проте варто враховувати, що ця функція реалізовувалася дружиною разом з її правоохоронними та оборонними функціями.

Отже, період Київської Русі (882–1240 рр.) доречно розглядати як період зародження в Україні охоронної діяльності. Охоронна діяльність здійснювалась особами, що мали специфічні

навички та вміння, а об'єктом охорони були вищі посадові особи, а саме – князь. Незважаючи на те, що проведення чітких паралелей між князівською дружиною та сучасними суб'єктами охоронної діяльності є дещо сумнівним, наведені нами факти свідчать про те, що на українських землях існують давні традиції охоронної діяльності, які розвивалися з кожною наступною епохою.

Після занепаду та розпаду Київської Русі основна частина українських земель перебувала під владою Великого князівства Литовського, а згодом – Речі Посполитої. Як свідчить дослідження С. С. Юрка [1], охоронна діяльність вважалася справою всього народу. Наприклад, усі піддані державних маєтків зобов'язані були охороняти кордони володінь, а в разі серйозних внутрішніх заворушень охорону громадського порядку здійснювала армія [1, с. 46–47]. Певні спеціалізовані формування, які здійснювали діяльність, близьку за функціями до охоронної, у Великому князівстві Литовському та Речі Посполитій були відсутні, тому жодного впливу на становлення охоронної діяльності в Україні цей період не мав. Проте українські землі поступово переходили під контроль Московського царства, і у зв'язку з цим інститут охорони отримав свій подальший розвиток. У самому Московському царстві охоронна діяльність здійснювалась за напрямками охорони безпеки в містах та охорони правопорядку [1, с. 47]. Водночас на українських землях у період Запорізької Січі при формуванні Гетьманщини існувала особиста охорона посадових осіб, а саме особиста охорона гетьманів, гетьманської резиденції, генеральної старшини, генеральної артилерії, військової канцелярії, генерального суду [3, с. 27]. Тобто по суті охоронна діяльність у Гетьманщині була логічним продовженням традицій охоронної діяльності, закладених у Київській Русі. Наприклад, гетьман Богдан Хмельницький у другій половині XVII століття сформував кілька так званих «охочих сотень», які здійснювали охорону гетьманської столиці – Чигирини [3, с. 27]. Якщо ми розглядаємо ознаки трудових відносин у діяльності таких формувань, то охочі сотні, які згодом були переформатовані у сердюцькі полки, отримували грошову винагороду за здійснення охоронної діяльності. Вони мали повне матеріально-технічне забезпечення, служили й підпорядковува-

лись особисто гетьману, а не державі. Тому мали значно більше спільного із сучасними суб'єктами охоронної діяльності, аніж із сучасними правоохоронними органами.

Аналізуючи цей період, дослідники процесів становлення охоронної діяльності на українських землях також звертають увагу на діяльність охотного (найманого) війська і на відділи так званих військових служителів, а саме Надвірної компанійської корогви, Жолдацької сторожі та Фузилерної роти [4, с. 110; 5, с. 8; 6, с. 404]. Фузилерну роту розглядають як професійний військовий загін особистої охорони вищих посадових осіб козацької держави. Діяльність зазначених формувань була пов'язана з охороною вищих українських установ у гетьманському палаці, супроводженням конвоєм вищих урядових осіб, виконанням інших доручень гетьмана [4, с. 110]. У цьому контексті звернемо увагу на існування чітких тенденцій до розширення охоронних функцій у подібних суб'єктів. Ми вбачаємо чіткі ознаки того, що сфера охорони часів Київської Русі та Гетьманщини мала схожу природу: вона сконцентровувалась навколо охорони державних органів влади та вищих посадових осіб; була професійною, оскільки здійснювалась особами, що володіли певними вміннями та навичками. При цьому існували тенденції до все більшого розмежування функцій суб'єктів охоронної діяльності і функцій війська. Коло охоронних функцій поступово розширювалось, а самі функції охоронної діяльності ставали все більш подібними до тих, які сьогодні передбачені Законом України «Про охоронну діяльність» від 22.03.2012 № 4616-VI [7].

Приватна охоронна діяльність на українських землях в Україні пройшла довгий шлях свого становлення. У процесі дослідження ми виділили такі етапи розвитку правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні:

1 етап – початковий (882 рік – друга половина XVIII століття). Період перших державних утворень на сучасних українських землях, де відбувається зародження ідеї охоронної діяльності як діяльності з охорони життя та здоров'я перших осіб держави. Цей етап розвитку правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні

характеризується такими особливостями: 1) виникли перші суб'єкти охоронної діяльності, а саме дружини, які поруч з іншими функціями здійснювали також охоронні функції; 2) охоронна діяльність спрямовувалась на охорону перших осіб держави; 3) охоронна діяльність здійснювалася суб'єктами охоронної діяльності комплексно, разом з іншими неохоронними функціями.

2 етап – формувальний (друга половина XVIII століття – XIX століття). Період дроблення українських земель багатьма державами. У цей період відбувається формування охоронної діяльності як професії. Другий етап розвитку правового регулювання трудових відносин приватних суб'єктів охоронної діяльності в Україні характеризується такими особливостями: 1) триває розвиток охоронної діяльності, спрямованої на охорону перших осіб держави; 2) охоронна діяльність набуває ознак професійності: здійснюється за грошову винагороду, охоронці отримують повне матеріально-технічне забезпечення; 3) охоронна діяльність усе більше відмежовується від правоохоронної та оборонної діяльності.

Список використаних джерел

1. Юрко С. С. Недержавна охоронна і правоохоронна діяльність в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 250 с.
2. Сийплові М. Кримінально-правовий захист охоронної діяльності в Україні : монографія. Харків : Панов, 2019. 614 с.
3. Струкевич О. Історія України в особах: Козаччина. Київ : Україна, 2000. 552 с.
4. Славутич Є. Фузилерна рота – урядова військова варта в Гетьманщині: історія, організація, однострій (1765–1781). Історико-географічні дослідження в Україні. Київ, 2004. Ч. 7. С. 109–126.
5. Миронюк Р. В. Адміністративно-правове регулювання надання приватних охоронних послуг : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2016. 128 с.
6. Костюков О. Д. Становлення та розвиток в Україні сфери охорони органів державної влади та посадових осіб. *Форум права*. 2011. № 4. С. 403–409.
7. Про охоронну діяльність : Закон України від 22.03.2012 № 4616-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 2. Ст. 8.

Березовська Наталя Леонідівна,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри МВ СЦ ІТГП
Державного університету інтелектуальних технологій і зв'язку

ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ВИЇЗДУ З УКРАЇНИ ТА В'ЇЗДУ В УКРАЇНУ ПЕВНИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ ЗА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні оголошено воєнний стан, і час від часу інформація щодо його терміну оновлюється. Для захисту суверенітету України та її населення нормативно-правовими актами вводяться деякі обмеження прав і свобод людини і громадянина, в тому числі щодо виїзду з України та в'їзду в Україну певних категорій осіб.

Основні загальні положення регулюються встановленими міжнародними нормами, Конституцією України, специфіка закріплюється у Законі України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», Законі України від 1 квітня 2022 року № 2171-ІХ «Про внесення зміни до статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо вдосконалення порядку надання медичної допомоги військовослужбовцям в умовах воєнного стану», Указі Президента від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні», Правилах перетинання державного кордону громадянами України, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 27 січня 1995 року № 57, Указі Президента України від 23 січня 2023 року № 27 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 січня 2023 року «Про деякі питання щодо перетину державного кордону України в умовах воєнного стану», Порядку надання Державній прикордонній службі та виконання нею доручень уповноважених державних органів щодо осіб, які перетинають державний кордон, від 17 квітня 2013 р. № 280, роз'ясненнях Державної прикордонної служби України від 17 березня 2022 року № 23-6855/0/6-22-Вих «Щодо порядку організації виїзду за кордон на період дії правового режиму воєнного стану» тощо.

У зв'язку з гуманітарною катастрофою, спричиненою воєнною агресією РФ, за домовленістю з певними країнами на період

воєнного стану громадянам України надали можливість втікати від війни через кордон навіть за внутрішнім паспортним документом громадянина України.

Щодо надання права на перетин кордону, то його мають військовозобов'язані особи, які не підлягають призову на військову службу під час мобілізації. Зокрема, не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані: заброньовані на період мобілізації та на воєнний час за органами державної влади, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, а також за підприємствами, установами і організаціями в порядку, установленому Кабінетом Міністрів України; визнані в установленому порядку особами з інвалідністю або відповідно до висновку військово-лікарської комісії тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я на термін до шести місяців (з наступним проходженням військово-лікарської комісії); жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років; жінки та чоловіки, які самостійно виховують дитину (дітей) віком до 18 років; жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років; усиновителі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, на утриманні яких перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років; зайняті постійним доглядом за хворою дружиною (чоловіком), дитиною, а також батьками своїми чи дружини (чоловіка), які за висновком медико-соціальної експертної комісії чи лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного догляду; інші військовозобов'язані або окремі категорії громадян у передбачених законом випадках.

Призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період не підлягають та можуть перетинати кордон України також: наукові і науково-педагогічні працівники закладів вищої та фахової передвищої освіти, наукових установ та організацій, які мають вчене звання та/або науковий ступінь, і педагогічні працівники закладів загальної середньої освіти, за умови, що вони працюють відповідно у закладах вищої чи фахової передвищої освіти, наукових установах та організаціях, закладах

загальної середньої освіти за основним місцем роботи не менш як на 0,75 ставки; жінки та чоловіки, чії близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати, дід, баба або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час проведення антитерористичної операції з числа: військовослужбовців або працівників утворених відповідно до законів України військових формувань, що захищали незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України, які загинули або пропали безвісти під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення; працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися до забезпечення проведення антитерористичної операції та загинули або пропали безвісти під час забезпечення проведення антитерористичної операції безпосередньо в районах та у період її проведення; не підлягають призову на військову службу під час часткової мобілізації протягом шести місяців із дня звільнення з військової служби військовозобов'язані з числа громадян, які проходили військову службу за призовом під час мобілізації та були звільнені зі служби у запас (крім військовослужбовців, зарахованих на службу у військовому оперативному резерві першої черги). Такі особи у зазначений період можуть бути призвані на військову службу за їхньою згодою.

Перетинати державний кордон України вправі окремі категорії військовозобов'язаних громадян України, які здійснюють перевезення гуманітарної допомоги. Пропуск таких осіб через державний кордон здійснюється за наявності інформації про особу у відповідній інформаційній системі, адміністратором якої є Укртрансбезпека. Рішення про виїзд за межі України, яке дає можливість перетину державного кордону, ухвалюють на строк не більше шести місяців. Зазначені особи можуть безперервно перебувати за кордоном не більше 30 календарних днів із дня перетину державного кордону. У разі перевищення строків перебування осіб за кордоном та або зміни мети виїзду за кордон Мінінфраструктури та військові адміністрації скасовують своє рішення про виїзд за межі України відповідних осіб

протягом семи робочих днів з моменту встановлення фактів зазначених порушень.

Якщо мета поїздки не підтверджується, уповноважені службові особи Держприкордонслужби відмовляють у перетинанні державного кордону.

Перетинати державний кордон вправі спортсмени, які включені до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю; тренери зі складу національних збірних команд України, які забезпечують підготовку спортсменів, включених до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю; спортивні судді та інші фахівці, що забезпечують, зокрема, організаційне, науково-методичне, медичне супроводження, антидопінговий контроль тощо підготовки спортсменів, які включені до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю, за умови виконання правил перетину державного кордону України та наявності підтверджених документів щодо участі в офіційних міжнародних спортивних змаганнях і навчально-тренувальних зборах, що проводяться за кордоном. Пропуск спортсменів, тренерів, спортивних суддів та інших вказаних вище спортивних фахівців здійснюють за наявності рішення Міністерства спорту щодо включення до складу учасників спортивного заходу.

Обмеження щодо заборони на період дії правового режиму воєнного стану виїзду за межі України громадян України чоловічої статі віком від 18 до 60 років не застосовують до осіб: які мають висновок військово-лікарської комісії про непридатність до військової служби у військовий час, що підтверджується довідкою військово-лікарської комісії про непридатність; які виїхали до інших держав на постійне місце проживання, здобувачів фахової передвищої та вищої освіти, асистентів-стажистів, аспірантів та докторантів, які навчаються за кордоном за денною або дуальною формами здобуття освіти (студенти, слухачі), що підтверджується довідками про відстрочку, виданими військкоматами про тимчасову непридатність (від 1 до 6 місяців) до військової служби. Також в інших, обумовлених чин-

ними нормативно-правовими нормами випадках. Зазначимо, що заборона на виїзд стосується перерахованих осіб незалежно від статі.

У разі порушення норм щодо перетину державного кордону можна подати скаргу до головного органу Державної прикордонної служби, який видав рішення про відмову в перетині кордону, або подати позов через окружний адміністративний суд про визнання дій Державної прикордонної служби протиправними щодо відмови у перетині кордону.

Вищевказані обмеження вимушені, обумовлені злочинними діями країни-терориста на території чужої держави, носять тимчасовий характер, будуть скасовані з перемогою Україною ворога.

Биконя Артур Сергійович,

здобувач вищої освіти

Національної академії внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Проблеми функціонування європейської взаємодії в сучасних умовах пов'язані з європейськими країнами та країнами Європейського Союзу (ЄС), де ЄС відіграє значну міжнародну роль у світі шляхом включення до спільноти держав Центрально-Східної та Південної Європи. Процес реформування та розширення ЄС вимагає подальшої значно більшої участі у розв'язанні проблем світової політики та досягненні єдиного стану всіма членами ЄС. Подолання кризових явищ вимагає проведення системних реформ щодо диспропорцій у зовнішньополітичних інтересах, господарському розвитку держав-учасниць тощо [6].

Важливим під час реформування та розширення ЄС є створення рамкової політичної стратегії, у межах якої держави-члени могли б співпрацювати задля вироблення узгоджених спільних цілей, причому тісно скоординованих з іншими спільними стратегіями [8].

ЄС змінюється, збільшується коло його зобов'язань, на порядок денний виносяться питання закордонної політики, безпеки та оборони, міграції та боротьби зі злочинністю. Ліквідація обмежень на торгівлю чи обсяги внутрішнього ринку більше

не вважаються основними показниками успіху; нині репутація ЄС залежить від його активної позиції на світовій арені, спроможності відповідати очікуванням громадян ЄС, задовольняти їхні потреби та залучати їх до управління європейськими справами [2].

У розвитку європейських країн та країн ЄС почалося гальмування інституційних процесів та неможливість подальшого поглиблення інтеграції, помітна зокрема системна криза, на яку вплинула низка масштабних проблем, особливо війна в Україні [6].

Незважаючи на якісний та кількісний склад інституцій, у ЄС існує чимало проблем. Основними з них є проблема чіткого розподілу повноважень у сфері європейської інтеграції; дублювання повноважень центральних органів виконавчої влади; незлагоджена система вертикальної координації політики європейської взаємодії у системі органів виконавчої влади; низький рівень міжгалузевої координації та співробітництва між центральними органами виконавчої влади; відсутність ефективного механізму моніторингу результативності діяльності органів державної влади з формування та реалізації політики європейської взаємодії [1–4].

Слід зазначити, що під час виявлення проблем політики європейської взаємодії необхідно враховувати історичний досвід європейських країн та обов'язково держав-членів ЄС.

Як відомо, нині членами Євросоюзу є як члени НАТО, так і країни з нейтральним статусом, розвинені західні демократії і держави, які не так давно були соціалістичними республіками. Політичні системи країн, що вступили до Євросоюзу на початку XXI століття, досі перебувають у процесі становлення. Подібний шлях вже пройшли в минулому тоталітарні режими Іспанії і Португалії.

У країнах ЄС є також деякі релігійні відмінності, що накладає відбиток на культуру, побут і поведінку людей.

Кожне розширення додавало неоднорідності до складу учасників ЄС, але навіть шістка країн-засновниць ЄС не мала абсолютно однакових інтересів [9]. Стійкою може вважатися взаємодія таких країн, як Франція та Німеччина, оскільки вони подолали негативний історичний досвід, сприяли європейській взаємодії. Іншим прикладом міцних зв'язків є союз малих країн

– Бенілюкс, але і в ньому можна спостерігати серйозні розбіжності [9]. Нідерланди часто дотримуються більш проатлантичної позиції, ніж її союзники.

Поступово, зі збільшенням числа країн, що беруть участь у процесі європейської взаємодії, з'явилися нові або активізувалися старі, історично сформовані зв'язки, що об'єктивно призводить до оформлення кількох груп держав-членів з різними інтересами.

Зі зростанням внутрішньої неоднорідності в ЄС поступово стала проявлятися відмінність у розумінні цілей і завдань європейської взаємодії серед країн ЄС. Ідеї федералізації не могли однаковою мірою бути привабливими для Франції і Бельгії, з одного боку, та Великої Британії і скандинавських країн, з іншого [9]. Останні багато в чому орієнтовані на розвиток міжурядової співпраці в рамках ЄС. Особлива позиція в цьому питанні – серед країн Центральної і Східної Європи, що одночасно бажають бути залученими до процесу європейської взаємодії і прагнуть достатньою мірою зберегти свій національний суверенітет.

Різноманітність економічних і геополітичних інтересів неминуче призводить до відмінностей у визначенні державами-членами того, що можна вважати позитивним результатом участі в ЄС, проте має великі розбіжності [9]. Внутрішнє об'єднання перестало відігравати найважливішу роль у розвитку ЄС, на зміну йому прийшло відстоювання національних інтересів. Гостро постає проблема вирівнювання економічних і політичних систем держав-членів ЄС.

Під час емпіричного аналізу знаходимо досить різну внутрішню політику в державах-членах. Відстань між політикою ЄС і вподобаннями національних суб'єктів – політичних та адміністративних – іноді є досить великою. Це різноманіття в національній реалізації впливає на європейську політику в цілому. Тільки тоді, коли національні реалізатори координують свої зусилля у задоволенні основних вимог щодо політики європейської взаємодії, реалізація може бути успішною. Це вказує на проблему впровадження, яка не пов'язана з індивідуальною діяльністю країни, а з намаганням виконувати національну адміністративну роботу. Через відсутність достатньої політичної координації, різну національну політику впровадження було

невдалим на рівні ЄС, а фактичні наслідки існуючої європейської політики були мінімальними.

Інша проблема, з якою стикаються країни ЄС, – це корупція. Згідно з даними організована злочинність найбільш поширена в Румунії, Болгарії, Італії, а корупція – у всіх державах ЄС [7].

Згідно з вищезазначеними дослідженнями європейське співтовариство є найдосконалішим інтеграційним об'єднанням. Процес європейської взаємодії – поступовий і взаємовигідний, саме взаємодія передбачає об'єднання правової, економічної, політичної та інших підсистем країн-учасниць, зокрема цілі політики взаємодії мають відповідати інтересам та можливостям учасників ЄС.

Досвід механізмів державного управління координацією політики європейської взаємодії країн-членів ЄС показує, що в країнах ЄС існували різні інституційні системи координації політики європейської інтеграції, і коли вони приєдналися до ЄС, виникли проблеми, які нині впливають на політику європейської взаємодії: проблема чіткого розподілу повноважень, дублювання повноважень центральних органів виконавчої влади, регулювання взаємовідносин міжгалузевої координації та співробітництва між центральними органами виконавчої влади, необхідність моніторингу результативності діяльності органів державної влади з формування та реалізації політики європейської взаємодії.

Проблеми, які виникають під час європейської взаємодії, пов'язані з питаннями зарубіжної політики, безпеки та оборони, міграції та боротьби зі злочинністю, переважно корупцією та бюрократією. Проблеми виникають у політичній та адміністративній сферах.

Розв'язання проблем функціонування європейської взаємодії в сучасних умовах відбувається завдяки системному використанню європейських стандартів формування та функціонування правових і державних інституцій, інститутів громадянського суспільства та їх відносин з державою/державами, запровадження у всіх сферах життя в кожній державі-учасниці передусім верховенства права.

Список використаних джерел

1. Грицяк І. А., Немиря Г. М., Палій О. М. Європейська інтеграція : опорний конспект дистанційного курсу навчальної дисципліни. Київ : Центр навч. л-ри, 2004. 44 с.
2. Грицяк І. А., Оржель О. Ю., Чулаєвська М. Є. та ін. Європейський Союз: інституційно-правові основи та функціонування. Київ : НАДУ, 2009. 188 с.
3. Дайнен Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції. Київ : К.І.С., 2006. 696 с.
4. Друзенко Г. Конституційні акти Європейського Союзу. Київ : Юстиніан, 2005. Ч. 1. 511 с.
5. Європейський Союз : словник-довідник / ред.-упоряд. М. Марченко. Київ : К.І.С., 2006. 138 с.
6. Корнійчук Л. В. Проблеми реформування Європейського Союзу на сучасному етапі. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 132–137.
7. Масштаб корупції у всіх 28 країнах вражає увагу. *Закон і бізнес*. URL: https://zib.com.ua/ua/print/70050-masshtab_korupcii_u_vsih_28_krainah_es_vrazhae_uyavu.html (дата звернення: 24.03.2023).
8. Магюшенко І. Ю., Беренда С. В., Резніков В. В. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015. 504 с.
9. Савка В. Я. Особливості процесу гнучкої інтеграції в Європейському Союзі : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Львівський національний університет імені Івана Франка. Ужгород, Львів. 2021. 251 с.

Бобокал Олена Миколаївна,

викладач-методист, спеціаліст вищої категорії
Київського фахового коледжу
туризму та готельного господарства;

Кучак Олена Євгеніївна,

викладач-методист, спеціаліст вищої категорії
Київського фахового коледжу
туризму та готельного господарства

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ФРАНЧАЙЗИНГУ У СФЕРІ ТУРИЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сфера туризму, що існувала як рекреаційна діяльність протягом століть, залежить від важливості соціальних функцій у сучасному суспільстві. Нині туризм – це складний комплекс соціальних дій, інститутів, стійких форм людської поведінки, що охоплює всі сфери життя людини: суспільство, політику, культуру та економіку [2, с. 36].

В умовах високої конкуренції на сучасному ринку та сезонних коливань на ринку туристичних послуг, щоб підвищити конкурентоспроможність, люди повинні шукати нові способи організації заходів, які пропонуються в цій роботі через використання прав франшизи. Враховуючи високий рівень конкуренції в галузі, вихід на ринок неможливий без франшизи, що мінімізує зусилля з розвитку бізнесу.

В українському законодавстві немає визначення поняття франчайзинг, але є аналог – договір комерційної концесії. За договором комерційної концесії одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та продажу певного виду товару та надання послуг [1].

В Україні під франшизою слід розуміти сукупність прав, які можуть містити право на використання об'єктів інтелектуальної власності, виключні права, які відповідно до нормативно-правових актів ЦК України можуть передаватися у користування іншим особам, ділова репутація і надання поточної та подальшої матеріально-технічної, інформаційної підтримки або підтримки у сфері реклами та професійного розвитку співробітників франчайзі. Водночас право на використання наукових винаходів, раціоналізаторських пропозицій чи географічних зазначень не може передаватися за ліцензійним договором, оскільки вони не є об'єктом виключних прав [3, с. 222].

Під час дослідження франчайзингової діяльності на українському ринку туристичних послуг було встановлено, що франчайзинг є відносно новою та актуальною темою для України, оскільки франчайзинг як бізнес, де ринкові відносини тільки зароджуються, є ідеальним рішенням для франчайзер з метою передачі свого ділового досвіду франчайзі. Привабливість франчайзингу полягає в тому, що обидві сторони франчайзингових відносин мають значні переваги. У рейтингу 2022 року найпопулярніших туристичних агентств провідних фахівців інтернет-видання turprofi.com.ua до трійки лідерів за кількістю обслужених туристів увійшли туристичні агентства Join Up, Anex Tour і TUI Ukraine [4, с. 37].

На сьогодні існує кілька варіантів роботи франчайзингової системи. Однак його загальна модель однакова. Найпоширенішим типом франчайзингового контракту є угода, в якій одна сторона (франчайзер), після систематизації будь-якого перспективного методу виробництва продукту чи послуги, передає другій стороні (франчайзі) практичний досвід використання цього методу для розвитку бізнесу компанії.

Розвиток туризму є важливою складовою національного доходу багатьох країн. Він функціонує як генератор зайнятості та є джерелом соціальних і сімейних послуг для мешканців. У сучасних умовах глобалізації економіки туристичний бізнес зазнає зовнішніх і внутрішніх змін, що змушує туристичні підприємства знаходити нові стратегії, інструменти й методи управління, засновані на системних і комплексних методах [5, с. 45].

Безпосередньо франчайзинг туристичних підприємств прийнято класифікувати за такими класифікаційними ознаками: мета створення, ступінь володіння туристичним франчайзингом, рівень розвитку, модель розвитку, характер роботи, сфера ділового співробітництва, географічне охоплення. Франчайзингова класифікація туристичного бізнесу, що вводить нові таксономічні ознаки, сприятиме кращому розумінню природи франчайзингових мереж у туристичному секторі й дозволить комплексно і поглиблено вивчити процеси управління ними [6, с. 52].

Водночас у сучасних умовах глобалізації економіки туристичний бізнес зазнає впливу зовнішніх і внутрішніх змін, що змушує туристичні підприємства знаходити нові стратегії, інструменти та методи управління, засновані на системних і комплексних методах. Франчайзинг у сфері послуг як одна з перспективних форм бізнесу сьогодні сприяє зростанню туристичної індустрії, створюючи тисячі робочих місць у галузі.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.04.2023).
2. Байрамов Е. Е. Франчайзинг як ефективний метод розвитку ресторанно-готельного бізнесу. 2014. № 90. С. 15.
3. Паніна Ю. С. Правове регулювання договору франчайзингу в Європейському Союзі та Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 : Цивільне

право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Ужгород, 2017. 262 с.

4. Григораш О. М. Франчайзинг як форма розвитку малого бізнесу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 12. С. 123–126.

5. Кузьмін О. Є. Франчайзинг : навчальний посібник. 2018. 546 с.

6. Магомедова А. М. Франчайзинг в Україні: проблеми теорії та практики. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 11. С. 52–56.

Боднар Ігор Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби;

Кириєнко Андрій Іванович,

старший викладач кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби;

Пармінський Володимир Валерійович,

заступник начальника Інституту професійного розвитку
Академії Державної пенітенціарної служби

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО НАУКОВОГО СУПРОВОДУ СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ НА ПЕРІОД ДО 2026 РОКУ

На сучасному етапі реформування пенітенціарної системи України, що відбувається відповідно до «Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р., постає питання щодо необхідності правового супроводу окремих напрямів діяльності органів та установ виконання покарань.

Слід зазначити, що проблема наукової розробки реформування системи органів і установ виконання покарань останні десятиліття була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як К. А. Автухов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, Т. А. Денисова, О. М. Джу́жа, І. І. Іваньков, О. І. Іваньков, О. Г. Колб, І. О. Колб, І. М. Копотун, О. І. Кіслов, О. В. Лисодед, О. М. Літвінов, В. Г. Павлов, А. Г. Перегудов, А. В. Савченко, А. Х. Степанюк, А. А. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, О. О. Шкута, О. С. Яворська, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та ін. На сьогодні цей напрям безпосе-

редньо розвивають науково-педагогічні працівники Академії Державної кримінально-виконавчої служби.

На виконання Робочого плану заходів із забезпечення режиму і охорони в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах у 2023 році, що складений Департаментом з виконання кримінальних покарань та пробації, створена робоча група у такому складі: І. В. Боднар, Є. Л. Малишенко, С. В. Івашко, Є. М. Красковський, А. І. Кириєнко, О. О. Кузнецов, М. В. Лаврик, О. О. Леоненко, В. В. Пармінський, М. С. Пузирьов, С. Г. Тагієв, О. Г. Ткаченко. Робоча група у тісній взаємодії з іншими науково-педагогічними працівниками Академії виділила пріоритетні напрями наукових досліджень: реорганізація системи заохочень та стягнень щодо засуджених, зміни умов тримання; зміна умов тримання засуджених на одиночне тримання в нічний час; встановлення поступенітенціарного супроводу на засуджених; сучасний підхід до класифікації засуджених та визначення установи для відбування покарання; роздільне тримання різних категорій військовополонених; реорганізація системи визначення ступеня виправлення засуджених; апробація нових напрямів у кінології (пошук вибухонебезпечних речовин та мобільних телефонів), правова основа застосування службових собак; розробка напрямів із залучення до праці засуджених, котрі не сплачують комунально-побутові послуги; підготовка особового складу щодо володіння сучасною зброєю; вилучення заборонених предметів виробів та речовин у слідчих ізоляторах; неврахування часу перебування в приміщеннях камерного типу (захід стягнення) до часу відбування покарань.

Зупинимось на обґрунтуванні деяких з них, оскільки певні розглянуті нами напрями є окремими науковими доробками і висвітлені в інших публікаціях представників робочої групи.

Реорганізація системи заохочень та стягнень щодо засуджених. Враховуючи позитивний досвід європейських країн, з метою вдосконалення механізму виховного впливу на засуджених з боку адміністрації установ виконання покарань на законодавчому рівні реформувати систему заохочень та стягнень, які будуть реальним важелем впливу і стимулюванням засуджених до самокеруваної правослужняної поведінки.

Зміни умов тримання засуджених на одиночне тримання в нічний час. Переобладнання установ виконання покарань з урахуванням сучасних підходів до інженерно-технічних засобів охорони й нагляду, розміщення засуджених та їх ізольованого тримання. При цьому слід зауважити, що остання редакція Європейських в'язничних правил передбачає тримання засуджених в ізольованих камерах або кімнатах у нічний час [1]. На нашу думку, створення таких умов утримання надасть можливість значно зменшити вплив субкультури на поведінку засуджених і забезпечить можливість їх безпечного утримання в установі.

Враховуючи позитивний пенітенціарний досвід розвинутих країн, необхідно вказати, що загалом режим тримання під вартою визначається рівнем охорони та контролю, який існує у в'язниці або в різних частинах однієї установи. В'язниця суворого режиму або в'язниця з максимальною ізоляцією ув'язнених забезпечує значний рівень охорони у фізичному, процедурному та динамічному аспектах, включно з такими бар'єрами, як стіни та огороження, вежі й пости збройного контролю, а також дуже обмежені можливості взаємодії та пересування ув'язнених. В установі загального режиму або установі з мінімальною ізоляцією ув'язнених можуть бути відсутні огорожі по периметру й замки на дверях камер або кімнат та може бути передбачене спільне проживання ув'язнених. Проте між країнами існують відмінності в кількості рівнів охорони в їхніх в'язницях, наявності окремих корпусів з різними рівнями охорони й режимами утримання в тому самому закладі та доступності інших варіантів розміщення (наприклад, спеціалізованих установ для осіб з психічними або фізичними розладами чи осіб, що потребують конкретних заходів).

Саме тому з метою забезпечення безпеки у противтечовому та протиперекидному сенсі необхідно переглянути та диференціювати обладнання установ виконання покарань сучасними інженерно-технічними засобами охорони й нагляду відповідно до рівнів безпеки. Наші колеги розробляють рекомендації щодо формування концепції організації охорони установ виконання покарань та слідчих ізоляторів з урахуванням диференціації обладнання інженерно-технічними засобами охорони, нагляду

та контролю залежно від рівня безпеки та інших особливостей об'єкта, що охороняється.

При цьому, на нашу думку, має бути реформована і система класифікації засуджених, враховуючи вимоги міжнародних документів у сфері захисту прав засуджених. В оновленій редакції Європейських пенітенціарних правил питанням забезпечення розподілу засуджених приділяється значна увага. Аналізуючи цей документ, можна дійти висновку, що для забезпечення безпечних умов в УВП необхідно дотримуватись таких вимог: якнайшвидше після прибуття засудженого до УВП необхідно отримати інформацію про стан здоров'я засудженого й визначити відповідний рівень безпеки для засудженого, загрозу безпеці, яку він становить. Під час визначення загрози безпеки враховуються: ризик, який засуджений може становити для суспільства у разі втечі (якщо цей ризик існує, встановлюється, чи намагатиметься він утекти самостійно або для реалізації задумів залучатиме інших засуджених, представників адміністрації тощо, у складі групи або із зовнішньою допомогою) [2]. Саме цей компонент – «безпека для оточення» – на наш погляд, має бути покладений в основу визначення установи виконання покарання для засудженого.

Встановлення постпенітенціарного супроводу на засуджених. Проведені дослідження представниками Академії вказують на високий відсоток постпенітенціарного рецидиву серед осіб, які умовно-достроково звільнені від відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк. При цьому основним детермінантом вчинення повторних кримінальних правопорушень є небажання або неможливість адаптуватись до умов життя у звичайних умовах. Саме тому цей напрям передбачає, що за особами, умовно-достроково звільненими з місць позбавлення волі, має встановлюватися пробаційний нагляд та введена система електронного моніторингу за їх місцем перебування. Відповідний уповноважений орган з питань пробації в примусовому порядку буде залучати цю категорію звільнених до пробаційних програм, надавати допомогу в їх адаптації і контролювати їхню поведінку.

На сьогодні у ДКВС України використовуються розшукові, спеціальні і вартові собаки, а також планується підготовка й використання штурмових собак для воєнізованих формувань ДКВС України.

Апробація нових напрямів у кінології (пошук вибухонебезпечних речовин та мобільних телефонів), правова основа застосування службових собак. Досліджуючи зазначений напрям, наші колеги пропонують чітко зазначити у законодавстві завдання, для реалізації яких використовуються службові собаки органів та установ ДКВС України: здійснення охорони установ виконання покарань, слідчих ізоляторів ДКВС України; огляд автомобільного, залізничного транспорту, вантажу, об'єктів установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України; розшук і затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, втечу з місць позбавлення волі або з-під варти; участь у припиненні масових заворушень; участь в оперативно-розшукових і антитерористичних заходах, у межах своєї компетенції; забезпечення переміщення засуджених; здійснення профілактичних заходів із запобігання та припинення адміністративних і кримінальних правопорушень, що посягають на встановлений законодавством порядок та умови виконання й відбування кримінальних покарань; брати участь у розкритті кримінальних злочинів у порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом України; огляд осіб та їхніх особистих речей, посилок, передач і бандеролей з метою пошуку та виявлення наркотичних засобів, психотропних речовин, вибухових речовин, стрілецької зброї та боєприпасів, трупів тощо.

Зазначене свідчить про активні зусилля представників Академії щодо наукового супроводу стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, проте в межах однієї статті якісно це висвітлити неможливо, буде опубліковано в інших матеріалах наших колег.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні правила: Рекомендація Rec (2006) 2-rev Комітету міністрів державам-членам щодо Європейських тюремних правил (ухвалена Комітетом міністрів 11 січня 2006 р. на 952-му засіданні заступників міністрів та переглянута із внесенням поправок і надана Комітету міністрів 1 липня 2020 р. на 1380-му засіданні заступників міністрів). URL:

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809ee581
(дата звернення: 20.03.2023).

2. Боднар І. В., Шеремета О. П., Леоненко О. О. Сучасні підходи в класифікації засуджених з урахуванням ступеня їх суспільної небезпеки. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2022. № 1 (11). С. 42–52.

Бодунова Олеся Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правничої лінгвістики
Державного податкового університету

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАРОДЖЕННЯ І СУЧАСНОГО СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

На сьогодні важливим напрямом суспільної діяльності є інформатизація всіх державних і недержавних структур. Інтернет-технології активно впроваджуються у всі сфери людської діяльності, у повсякденне життя кожного українця. За їх допомогою виникає «інформаційне суспільство», суттєво перетворюються всі сфери – як виробництва і технологій, так і соціальних, економічних відносин, духовне життя людства тощо.

Окрім цього, інтернет-технології стали поширеним способом вчинення кримінальних правопорушень. Кількість так званих «комп'ютерних кримінальних правопорушень» зростає кожного дня. Починаючи з 2018 року, працівники Національної поліції України були залучені до більше ніж одинадцяти тисяч кримінальних проваджень, пов'язаних з кримінальними правопорушеннями у сфері новітніх інформаційних технологій. Найбільша кількість протиправних діянь вчиняється в Києві, на території Одеської, Миколаївської та Львівської областей [1]. Нині, в умовах воєнного стану, інформаційні технології є одним з основних способів реалізації кримінально протиправної мотивації.

Серед кримінологів побутує думка про те, що злочинність у сфері інформаційних технологій – явище досить нове. Проте через поширеність і суспільну небезпечність вказаного виду злочинності необхідно дослідити його витoki для можливості аналізу дій злочинців у майбутньому.

Варто зазначити, що кіберзлочинність, порівняно з традиційними видами злочинності в Україні (вбивства, корисливі

кримінальні правопорушення тощо), є відносно новим явищем і найбільшою загрозою ХХІ століття водночас, адже інформаційні технології також є способом вчинення багатьох традиційних кримінальних правопорушень. Злочинці використовують інтернет-технології через їх основні характеристики: глобальність, анонімність користувачів, охоплення різної за віком та географічним розташуванням аудиторії. Саме це дає можливість особам отримати кримінально протиправний результат і уникнути відповідальності.

Становлення й розвиток кіберзлочинності не можна відокреmlювати від інформаційної революції, тому початком її відліку доцільно вважати шістдесяті роки минулого століття. Саме у 1962 р. професор Джон Лікрайдер опублікував свою концепцію поширеної комп'ютерної мережі «Galactic Network» [2, с. 304].

Що стосується розвитку злочинності у сфері інформаційних технологій, то її витoki беруть початок від ХХ століття. У 1970-х роках з'являються перші комп'ютерні злочинці, яких стали називати «хакерами». Хто саме був першим хакером, сказати важко, проте в переважній більшості літературних джерел про хакерів і для хакерів як першого професійного кіберзлочинця згадують Джона Дрейпера, який також проводив першу спеціалізацію хакерів, – фрікери (phreaker), скорочення від «телефонний хакер» (phone hacker). Серед фрікерів того часу були всім відомі Стів Возняк і Стів Джобс, які в майбутньому стали засновниками «Apple Computers». Саме вони налагодили виробництво пристроїв для злому мереж у домашніх умовах. І цей час доцільно вважати початком розвитку кіберзлочинності [3, с. 296].

Слід згадати, що на сьогодні практично будь-який політичний або збройний конфлікт йде поряд з організованою протидією в мережі Інтернет. Зокрема, у 2005 р. сталися кібератаки, приводом для яких був виданий у Японії шкільний підручник історії, що у своєму змісті змінював зміст подій у Китаї в 1930–1940-х рр. ХХ ст. Якщо детально, то в ньому «замовчувалися» військові кримінальні правопорушення японських військ під час вторгнення [4]. Такі кібератаки здійснювалися на вебсайти державних органів, органів місцевого самоврядування, а також великих підприємств. Вони були синхронними, що свідчить

про надзвичайну майстерність злочинців. Науковці припускали, що такі атаки організували саме для досягнення політичних цілей.

Не винятком є й Україна. Про використання в умовах воєнних дій інформаційних технологій російською федерацією з кримінально протиправною метою відомо вже давно. Така діяльність посилилась у зв'язку з повномасштабним вторгненням країни-агресора на територію України. Використання фейкових профілів у соцмережах, втручання у діяльність урядових порталів, сайтів державних органів, поширення російської пропаганди та агресії росії проти України – це не весь перелік кримінальних правопорушень у сфері інформаційних технологій, які вчиняє держава-агресор. За даними американського видання «Вашингтон пост», ще 2014 року російська військова розвідка створила більше 30 псевдоукраїнських груп і акаунтів у соціальних мережах, а також 25 «провідних англомовних» видань. Видаючи себе за пересічних українців, працівники ГРУ вигадували новини й поширювали коментарі, щоб налаштувати проросійських громадян проти протестувальників [5]. Отже, можемо стверджувати про початок нового етапу розвитку злочинності у сфері інформаційних технологій, який характеризується широким використанням засобів масової інформації у викривленні правдивої інформації, поширенні кібершахрайства та кібертероризму.

Отже, хоча злочинність у сфері інформаційних технологій є відносно новим видом злочинності, вона завдає значної матеріальної шкоди і з моменту свого виникнення пройшла 5 етапів розвитку:

1) поява такого явища як злочинність у сфері інформаційних технологій і формування ідей та субкультури хакерів;

2) становлення злочинності у сфері інформаційних технологій як міжнародного виду злочинності; виникнення злочинних угруповань хакерів, які спеціалізуються на вчиненні кримінальних правопорушень у різних країнах;

3) злочинність у сфері інформаційних технологій стає транснаціональною;

4) використання мережі Інтернет для досягнення політичної мети, поява і використання кібератак проти урядів окремих держав;

5) активне використання інформаційних технологій під час війни, що супроводжується широким залученням засобів масової інформації задля дезінформації населення, поширення кібершахрайства та кібертероризму.

Список використаних джерел

1. Основні завдання Департаменту кіберполіції Національної поліції України. URL: <https://www.cybercrime.gov.ua/contacts> (дата звернення: 29.03.2023).
2. Торб'як М. М. Кіберзлочинність як суспільне явище. Матеріали науково-практичної конференції «Національна юридична освіта й наука в європейському та євроатлантичному вимірах». Київ, 2019. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/16158/1/Національна%20юридична%20освіта%20й%20наука%20в%20європейському%20та%20євроатлантичному%20вимірах_p198-201.pdf (дата звернення: 29.03.2023).
3. Голубев В. О. Розслідування комп'ютерних злочинів : монографія. Запоріжжя : Гуманітарний університет «ЗІДМУ», 2003. 296 с.
4. Пивоваров В. В., Терещенко К. В. Шахрайство із банківськими картками: окремі питання вікімнологічної профілактики. *Карпатський приватний часопис*. 2015. С. 132–137.
5. National Security Inside a Russian disinformation campaign in Ukraine in 2014. Архів оригіналу за 25 грудня 2017 р. URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/inside-a-russian-disinformation-campaign-in-ukraine-in-2014/2017/12/25/f55b0408-e71d-11e7-ab50-621fe0588340_story.html (дата звернення: 29.03.2023).

Бондаренко Ольга Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства
Сумського державного університету

КОРУПЦІЙНІ ЗЛОВЖИВАННЯ ЩОДО ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початку існування перших держав з'явилися й первинні форми корупційних зловживань чиновників, жерців та інших осіб, наділених владою. Перші спроби протидії корупції датуються ще часами Вавилону і Стародавнього Єгипту. Проте корупція є дуже специфічним явищем, що вміло пристосовується до будь-яких життєвих обставин, змін політичних режимів, форм правління тощо. На превеликий жаль, бойові дії, революційні рухи, громадянські та повномасштабні окупаційні загарбницькі війни не є винятком для корупції. Адже це деструктивне явище вміло адаптується до будь-яких якісних та кількісних змін

та вмiло «переходить» у тi сфери, що стають найбільш фiнансованими, тобто найбільш привабливими для корупцiйних зловживань.

Говорячи про досвiд України, виникнення корупцiйних зловживань з гуманiтарною допомогою не можна пов'язати виключно з повномасштабною вiйною, адже першi тенденцiї до зростання кiлькостi таких протиправних дiянь були виявленi ще у 2014 році, з моменту окупацiї Автономної Республiки Крим та початку АТО на сходi України. Проте тодi вони не мали масового характеру i за умови вчинення службовою особою здебiльшого квалiфiкувалися як шахрайство або як зловживання владою та службовим становищем. Однак нинi подiбнi дiяння постали на якiсно й кiлькiсно новому рiвнi, отримали широкий громадський резонанс i осуд. Крім того, зросла й кiлькiсть безоплатної та гуманiтарної допомоги, що надходить до України вiд мiжнародних органiзацiй. Вiдтак контроль за рацiональним розподiлом i цiльовим використанням гуманiтарної допомоги став бiльш прискiпливим. На наше глибоке переконання, протидiя корупцiї є симбiозом заходiв запобiгання та активної боротьби з корупцiєю. Тому важливим є врахування не лише практики кримiнально-правової охорони, а й окремих профiлактичних заходiв.

Хотiли б акцентувати, що гуманiтарнi органiзацiї, якi надають життєво важливу допомогу, усвiдомлюють ризики корупцiї та розробили ряд заходiв для запобiгання їй. Проте такi заходи, як правило, залишаються вузько зосередженими на фiнансовому шахрайствi. Постачальники гуманiтарної допомоги виграли б вiд ширшого й бiльш систематичного обмiну новими пiдходами та найкращими практиками, включно з оцiнкою їхньої ефективностi в боротьбi з корупцiєю.

У зв'язку з тим, що корупцiя в умовах воєнного стану, особливо в контекстi надання гуманiтарної допомоги, стає все бiльш важливою проблемою [1, с. 22], виникла необхіднiсть оперативного оновлення законодавства та врегулювання правовiдносин з приводу цiльового й рацiонального використання гуманiтарної допомоги, крiзь призму кримiнально-правової охорони. Водночас пiдкреслимо, що кримiнальна вiдповiдальнiсть не має бути єдиним заходом протидiї подiбним корупцiйним зловживанням.

Протидія корупції щодо гуманітарної допомоги є надзвичайно важливим завданням в умовах воєнних дій, адже корупція: 1) обмежує кількість допомоги, що надходить до людей, які її вкрай потребують; 2) є одним із головних факторів, які перешкоджають кращому та більш прямому фінансуванню гуманітарних організацій у країнах, що розвиваються та перебувають в умовах збройного конфлікту; 3) підриває підтримку допомоги серед країн-донорів та в цілому негативно впливає на міжнародний імідж держави, а відтак її сприйняття міжнародною спільнотою [2].

Важливість обумовлена і позицією Transparency International, яка давно вважає, що найбільш згубним впливом корупції є відволікання основних ресурсів від бідних людей. Корупція у сфері гуманітарної допомоги є найбільш кричущою формою цього, оскільки вона позбавляє найуразливіших бідних людей, жертв стихійних лих і громадянських конфліктів необхідних ресурсів для порятунку життя. Гуманітарна допомога спрямована на порятунок життів і полегшення страждань людей під час кризи. Стосовно українського досвіду гірка правда полягає в тому, що збройний конфлікт має тенденцію загострювати існуючі корупційні виклики та породжувати нові ризики. Дослідники, які займаються боротьбою з корупцією, виявили, що післявоєнні держави успадковують моделі корупції, які існували до та під час початку бойових дій. Великі надходження грошей, обладнання та гуманітарної допомоги створюють нові можливості для корупційних зловживань, коли увага уряду зосереджена на захисті своїх громадян. Антикорупційні інституції часто відчують нестачу персоналу, оскільки їхні співробітники беруть участь в обороні країни, а їх робоча діяльність переривається через виконання надзвичайних завдань. Водночас применшується роль громадянського суспільства у виконанні життєво важливих наглядових функцій. Україна не є винятком серед цих явищ; згідно з опитуванням українських антикорупційних експертів, проведеним у середині квітня, 84 % підтвердили, що вони відмовилися від своєї антикорупційної діяльності через війну, тоді як огляд діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції виявив, що організація припинила виконувати значну частину передбаченої законодавством роботи на користь но-

вих ініціатив, які, серед іншого, відстежують активи громадян Росії, що потрапили під санкції, і координують гуманітарну допомогу українцям, які її потребують.

Нині в Україні не було жодного резонансного корупційного кримінального правопорушення, пов'язаного з військовою технікою, бюджетним фінансуванням чи гуманітарною допомогою. Проте окремі повідомлення про незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги за участю державних чиновників показують, що корупційні ризики не зведені нанівець після вторгнення, незважаючи на поширене розуміння того, що позбавлення держави вкрай необхідних ресурсів під час воєнного стану прирівнюється до державної зради [3].

Ми переконані, що завдання з протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану не має втрачати своєї пріоритетності, оскільки підтримка ЄС і США нині є визначальною для забезпечення національної безпеки України. Водночас ряд антикорупційних заходів фактично перебувають на паузі: наприклад, відбулося відстрочення набрання чинності деяких нормативно-правових актів щодо подання звітності в електронному вигляді та норм про внесення змін щодо усунення адміністративних перешкод у питаннях фінансової розвідки (моніторингу) в умовах воєнного стану [4].

Таким чином, сьогодні в умовах воєнного стану питання протидії корупції, особливо в контексті раціонального використання гуманітарної допомоги, перестало бути виключно питанням фінансово-економічної безпеки держави, а дійсно стало вирішальним для забезпечення національної безпеки України. Це обумовлено суттєвою залежністю України від міжнародного інвестування для забезпечення належного опору окупантам. Адже корупційний скандал справді може стати плямою на репутації України. Водночас протидія корупційним ризикам щодо гуманітарної допомоги не повинна охоплювати лише активні заходи боротьби. Панацеєю ефективності в цьому питанні, як і в контексті нівелювання корупційних ризиків у цілому, вважаємо симбіоз заходів запобігання та протидії.

Список використаних джерел

1. Maxwell D., Walker P., Church C., Harvey P., Savage K. Preventing Corruption in Humanitarian Assistance. Berlin : Transparency International Secretariat, 2008.

2. Evidence on corruption and humanitarian aid. Reliefweb. URL: <https://reliefweb.int/report/world/evidence-corruption-and-humanitarian-aid> (accessed: 24.02.2023).

3. Savoy C. M. To Keep Western Assistance Flowing, Ukraine Must Engage Corruption Concerns Head-On. CSIS. URL: <https://www.csis.org/analysis/keep-western-assistance-flowing-ukraine-must-engage-corruption-concerns-head> (accessed: 23.02.2023).

4. Utkina M., Reznik O., Pavlenko L. Financial intelligence (monitoring) during the martial law: main challenges and key points. Journal of Money Laundering Control. 2022. URL: <https://doi.org/10.1108/JMLC-06-2022-0093>.

Бондарчук Вікторія Станіславівна,

викладач центру професійної освіти

Територіально відокремленого відділення

«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

КРИТЕРІЇ БЕЗПЕЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРСОНАЛУ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

На сьогодні діяльність органів та установ виконання покарань регламентована значною кількістю нормативно-правових актів, що так чи інакше обумовлюють безпеку персоналу. Насамперед це Конституція України, Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Кримінально-виконавчий кодекс України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» та інші, але водночас при визначенні в законодавстві елементів правового захисту, на жаль, відсутня будь-яка система. А з урахуванням повномасштабної війни російської федерації проти України, введенням правового режиму воєнного стану в державі стан небезпеки професійної діяльності персоналу значно посилюється. Окремі установи виконання покарань та слідчі ізолятори розташовані на лінії зіткнення, і всі ризики, які існують у воєнний час для таких установ, є більш високими: потрапляння під обстріли, можливе потрапляння в умови окупації тощо.

Діяльність персоналу органів та установ виконання покарань суттєво відрізняється від інших видів професійної діяльності специфікою завдань та умовами їх виконання, навіть порівняно з іншими правоохоронними органами. Огляд наукової літерату-

ри та узагальнення практичного досвіду засвідчує, що питання безпечної діяльності персоналу органів та установ виконання покарань залишається одним з проблемних, вирішення якого потребує вивчення й аналізу сукупності причин, що зумовлюють її небезпечність. У жодному виді діяльності неможливо досягнути гарантій ідеальної безпеки, але, запроваджуючи деякі заходи, вдосконалюючи систему безпечної професійної діяльності, можна знизити негативні прояви до реально можливого мінімуму і у професійній сфері, і у повсякденному житті працівника.

У загальному розумінні безпека людини – це такий її стан, коли дія зовнішніх і внутрішніх факторів не призводить до смерті, погіршення функціонування й розвитку організму, свідомості, психіки та людини в цілому і не перешкоджає досягненню певних бажаних для людини цілей. Безпека життєдіяльності людини – це відсутність недопустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання шкоди організму людини в будь-яких умовах її існування [7].

Для розуміння поняття «безпека» одним із ключових є поняття «небезпека», визначене І. О. Колбом як явище, процеси, об'єкти, інформацію та людей, що можуть спричинити небажані наслідки і призводити до погіршення стану здоров'я чи смерті людини, завдавати шкоди навколишньому середовищу й об'єктам громадської діяльності [2].

Об'єктивними складовими професійної діяльності персоналу органів та установ виконання покарань є як фізичний, так і психологічний ризику. Розуміння того, що персонал, який працює з особами, засудженими за вчинення кримінальних правопорушень різного ступеня тяжкості, а також з особами, які обвинувачуються у їх вчиненні, перебуває в умовах підвищеної небезпеки, дозволяє виокремити ті критерії, що впливають на рівень безпечності професійної діяльності.

По-перше, це криміногенна характеристика засуджених (ув'язнених) та дотримання ними вимог режиму; по-друге, наявність у значної кількості зазначених осіб захворювань, таких як туберкульоз, ВІЛ-інфекції, а також психічних відхилень чи хімічних залежностей; по-третє, це психологічне та фізичне навантаження персоналу, що пов'язано не лише з умовами і графіком несення служби, а й з підвищеною відповідальністю персоналу,

своєчасністю й законністю прийняття рішень щодо необхідності застосування заходів впливу; не останнє місце в цьому переліку посідають проблеми кадрового і матеріально-технічного забезпечення, а також неможливість задоволення базових потреб самого працівника та членів його родини на тлі високого чи просто пристойного рівня добробуту представників інших професій.

Разом з цим у низці наукових робіт акцентується увага, що наявність у засуджених заборонених предметів несе в собі потенційну суспільну небезпеку, ускладнює оперативну обстановку в установі, дестабілізує функціональну спроможність її структурних підрозділів та є криміногенним фактором. Це сприяє поширенню в установах таких антисоціальних явищ, як суїциди серед засуджених, наркотизм, алкоголізм, вчинення злочинів на їх підґрунті, в тому числі насильницького характеру, завдання ушкоджень засудженим, персоналу УВП та іншим особам [6].

Крім того, найбільш суспільно небезпечними є втечі, поєднані з нападом засуджених на персонал установи з метою усунення перешкод для здійснення задуму і заволодіння зброєю, яку вони використовують для чинення збройного опору, а також для здійснення інших злочинів [5].

Аналіз статистичної інформації щодо стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах за минулий рік підтверджує вказані аспекти. Упродовж 12 місяців 2022 року в УВП та СІЗО сталося: 4 випадки нападів засуджених на працівників установ, 3 випадки втеч з установ, одну з яких вчинив військовополонений з лікувального закладу МОЗ України, дві спроби втечі припинили; у 228 випадках щодо засуджених застосовували засоби примусу, 157 з яких були пов'язані з учиненням фізичного опору персоналу, крім того, протягом минулого року персоналом було виявлено 3327 випадків надходження до засуджених (ув'язнених) заборонених предметів [8].

Таким чином, безпечна діяльність персоналу органів та установ виконання покарань передбачає створення таких умов, що забезпечують безпеку персоналу, захищають його життя та здоров'я, недоторканність особистості від будь-яких суспільно небезпечних дій з боку засуджених або інших осіб, а також соціальний та правовий захист.

Список використаних джерел

1. Застосування в Україні заходів фізичного впливу, спеціальних засобів і зброї до засуджених, позбавлених волі: правові підстави, теорія і практика : навч. посіб. / Боровик А. В., Колб О. Г., Колб І. О. та ін. ; за заг. ред. О. Г. Колба. Луцьк : ВолиньПоліграф, 2020. 696 с.
2. Колб І. О. Характерні ознаки та способи посягань на особисту безпеку засуджених у виправних колоніях України. *Теоретичні та практичні питання стану дотримання прав уразливих категорій засуджених та звільнених* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19–20 квіт. 2016 р.). Київ : Паливода А. В., 2016. С. 49–52.
3. Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються персоналом установ виконання покарань України : навчальний посібник / Колб О. Г., Конопельський В. Я., Новосад Ю. О. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Конопельського та О. Г. Колба. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2022. 192 с.
4. Кубрак Р. М., Лень В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 272 с.
5. Кубрак Р. М. Вчинення втеч засудженими як елемент посягання на загальний стан правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів. *Правова система України в умовах євроінтеграції* : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (9 квітня 2020 р.) / за заг. ред. Школи С. М. Дніпро : НТУ «ДП», 2020. С. 54–58.
6. Кубрак Р. М. Передача заборонених предметів в установи виконання покарань як криміногенний фактор вчинення засудженими злочинів. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціальних та поведінкових наук 2021* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 22–23 квіт. 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2021. С. 91–95.
7. Лапін В. М. Безпека життєдіяльності людини : навч. посіб. 6-те вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2007. 332 с.
8. Лист Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України від 23.01.2023 р., вих. № 2/1-1123-Мл «Огляд основних показників стану режиму, ізоляції та нагляду в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах протягом 12 місяців 2022 року».
9. Підвисоцький Р. М. Правове забезпечення безпеки засуджених та персоналу в установах виконання покарань. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 140–144.
10. Сницья М. С. Стрес як чинник впливу на професійну діяльність працівників пенітенціарної служби. *Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави* : матеріали Х заочної Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Чернігів, 02 грудня 2022 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський ; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів : Академія ДПтС, 2022. С. 201–205.

Брулевич Володимир Віталійович,
кандидат юридичних наук, асистент кафедри
державно-правових наук та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету

ПРОБЛЕМИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ЧАС

Адміністративне право є галуззю права, яка регулює відносини, що виникають між державними органами та громадянами, юридичними особами та іншими суб'єктами права в процесі здійснення державної влади та управління.

Одна з головних функцій адміністративного права – контроль за діяльністю державних органів та службовців, який здійснюється з метою запобігання порушенням прав і законних інтересів громадян та інших суб'єктів права.

Адміністративне право також регулює питання виконання рішень державних органів та органів місцевого самоврядування, встановлює порядок оскарження таких рішень та забезпечує їх виконання.

Норми адміністративного матеріального права своїм регулюванням охоплюють надзвичайно широке й різноманітне коло питань державного управління і стосуються великого числа суб'єктів права. Тому адміністративний процес має величезне значення для дотримання законності в управлінні, оскільки її можна забезпечити лише тоді, коли реалізація норм адміністративного матеріального права здійснюється з дотриманням юридичних приписів, що визначають порядок здійснення правореалізаційних дій [2, с. 24–26].

Розвиток і вдосконалення адміністративного права є необхідним для забезпечення правової держави, захисту прав і свобод громадян та забезпечення ефективного функціонування держави та її органів влади.

У воєнний час, коли країна перебуває у стані війни або підготовки до неї, проблеми адміністративного права стають більш складними і вимагають особливої уваги та регулювання.

Адміністративна відповідальність військовослужбовців – це сукупність юридичних заходів, які можуть бути застосовані

до військовослужбовців за порушення ними встановлених правил та норм поведінки в армії.

Військовослужбовці можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності за порушення цивільних законів, якщо це не пов'язано з їхньою військовою діяльністю. Наприклад, вони можуть бути притягнуті до відповідальності за порушення правил дорожнього руху, порушення правил пожежної безпеки або за порушення правил громадського порядку.

Крім того, військовослужбовці можуть бути притягнені до адміністративної відповідальності за порушення військової дисципліни, порушення військових правил і законів, що регулюють військову діяльність. Порушення військової дисципліни містить такі дії, як невиконання військових обов'язків, порушення військової етики, неповажання керівництва, відмова виконувати команди тощо. Порушення військових правил може стосуватися порушення правил ведення бойових дій, порушення внутрішнього розпорядку тощо. Відповідні санкції можуть означати дисциплінарні стягнення, такі як зниження рангу, штрафи або звільнення зі служби.

Адміністративна відповідальність військовослужбовців передбачає ряд санкцій, таких як штрафи, позбавлення військового звання, позбавлення права обіймати певну посаду в армії тощо.

Притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності зазвичай здійснюється через військову прокуратуру або військову поліцію. Вони можуть проводити розслідування та притягнути до відповідальності військовослужбовців, які порушують військову дисципліну або цивільні закони.

За порушення адміністративних правил військовослужбовці можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності шляхом складання протоколу або звернення до суду.

Важливою складовою адміністративної відповідальності військовослужбовців є виховна робота, спрямована на формування в них свідомого ставлення до виконання службових обов'язків та дисципліни в армії.

Дотримання адміністративних правил в армії є важливим елементом військової безпеки та дисципліни, адже це дозволяє

забезпечити високу готовність військових підрозділів та ефективність їх призначення.

У період воєнного стану притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності може бути складнішим процесом, оскільки воєнні дії можуть змінити ситуацію в країні та ускладнити виконання нормативних актів, включно з адміністративним правом. Основні проблеми адміністративного права у період ввійськовий час можна виділити наступні:

Забезпечення прав людини та громадянина. У воєнний час можуть відбуватися порушення прав і свобод людини та громадянина. Адміністративне право повинно забезпечувати захист прав і свобод людини та громадянина.

Забезпечення безпеки населення та військовослужбовців. У воєнний час, коли зростає напруженість і нервозність, а також виникають різноманітні загрози для життя і здоров'я людей, важливо забезпечити збереження порядку та дисципліни серед військовослужбовців і населення. Адміністративне право має регулювати діяльність військових та цивільних органів управління з метою забезпечення безпеки населення і військовослужбовців.

Регулювання діяльності військових органів. У воєнний час військові органи отримують додаткові повноваження щодо забезпечення безпеки країни. Адміністративне право має регулювати діяльність цих органів, забезпечуючи при цьому захист прав і свобод людей.

Корупція в адміністративному праві. В Україні існують серйозні проблеми з корупцією у сфері діяльності державних органів. У воєнний час корупція особливо небезпечна, оскільки вона може призвести до порушення військової дисципліни, порушення прав і свобод осіб, які перебувають на військовій службі, та підриву бойової готовності військ.

Відсутність єдиної системи адміністративного правосуддя. Україна має кілька судових інстанцій, що вирішують адміністративні спори, але відсутність єдиної системи правосуддя може призвести до різних інтерпретацій законів та різних рішень у схожих випадках.

Складні процедури та бюрократія. Багато процедур, що вимагаються від громадян та бізнесу в адміністративних справах, дуже

складні та бюрократичні. Це може призвести до труднощів у взаємодії з державними органами та до порушення прав громадян.

Недостатня регуляція військового адміністративного права. В Україні не існує окремого кодексу військового адміністративного права, тому регулювання відносин у сфері військової діяльності може бути неоднозначним і призводити до порушення прав і свобод осіб, які перебувають на військовій службі.

Недостатня захищеність прав військовослужбовців та їхніх сімей. В Україні досить часто відбуваються порушення прав громадян та інших суб'єктів діяльності державних органів. У воєнний час існує великий ризик для військовослужбовців та їхніх сімей. Недостатня захищеність їхніх прав може призвести до порушення прав на життя, здоров'я, незахищеності військовослужбовців, майна тощо.

Проблема підвищення ефективності державного контролю у виконавчій владі вимагає вирішення двох груп питань: визначення критеріїв його ефективності та визначення критеріїв основних напрямів підвищення ефективності контролю [1, с. 61–64].

Відсутність ефективної системи адміністративного правосуддя. У період воєнного стану можуть виникати важливі питання, які потребують негайного вирішення. Відсутність ефективної системи адміністративного правосуддя може призвести до неможливості швидко вирішувати важливі питання, пов'язані з військовою діяльністю.

Список використаних джерел

1. Ремесник Т. С., Єщенко М. Г. Сучасні проблеми адміністративного права в Україні. *Право та державне управління*. 2019. № 1 (34). Том 1. С. 61–64.

2. Настюк В. Я. Актуальні проблеми адміністративного процесу. *Сучасні проблеми адміністративного права та процесу* : збірник тез та доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 30 черв. 2017 р.) / МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ, каф. адмін. права і процесу ф-ту № 3. Харків, 2017. С. 24–26.

Висоцький Богдан Михайлович,

аспірант Академії Державної пенітенціарної служби

ЗНАЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Безумовно, обсяг, структура і динаміка сучасної злочинності, яка спостерігається в нашій державі, а так само і злочинність багатьох інших держав світу, яскраво демонструє об'єктивну потребу в забезпеченні спільних зусиль для боротьби з нею силами правоохоронних органів групи держав, а не якоїсь однієї, окремо взятої. Як вдало підмітив А. Б. Антонюк, можливість для злочинців у сучасних умовах мобільно пересуватися з однієї держави до іншої значно ускладнює роботу правоохоронців, спрямовану на своєчасне виявлення, розслідування та розкриття кримінально караних діянь [1, с. 234].

Цей факт разом з іншими факторами економічного, політичного, правового, організаційно-технічного характеру стимулює міжнародне співробітництво у цій сфері, обумовлює появу необхідних стандартів взаємодії судів, прокурорів, слідчих та органів досудового розслідування зі своїми колегами з інших держав. Набуваючи ознак загальноновизнаних, такі стандарти імплементуються в національні правові акти з метою подальшого безперешкодного застосування у слідчій та судовій практиці. Не дивно, що вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство в цьому аспекті не є винятковим. Перед Україною, яка на конституційному рівні проголошена правовою державою, свого часу гостро постало питання необхідності вдосконалення організаційно-правових механізмів міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях, одночасно ставши викликом для всієї міжнародної спільноти.

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження є об'єднанням зусиль держав та інших учасників міжнародних відносин з метою підвищення ефективності правоохоронної діяльності, яке охоплює запобігання, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, а також виправлення осіб, які їх вчинили. Як звертає увагу О. В. Мартовицька,

міжнародна правова допомога є різновидом юридичної діяльності, яка полягає в застосуванні правових засобів, спрямованих на сприяння здійсненню досудового розслідування, судового розгляду або виконанню вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою [2, с. 472].

Правову основу цієї співпраці складає як міжнародне, так і внутрішньодержавне право, що постійно розвиваються. Збагачуються їх засади, норми, методи правового регулювання, сфера дії, суб'єкти. Усе це впливає на характер і взаємодію міжнародного та внутрішньодержавного права й перетворює питання про їх співвідношення на важливу теоретичну і практичну проблему. Особливо інтерес до вищевказаної теми зростає у зв'язку з процесами глобалізації, які впливають на інтенсифікацію міжнародних зв'язків, поглиблення інтернаціоналізації, розширення трудової міграції, економічну та певною мірою політичну інтеграцію, підвищення ролі людського фактора у міжнародних відносинах.

На нашу думку, метою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження в цілому є здійснення спільної діяльності різних держав із захисту інтересів особистості, суспільства, держави та світової спільноти від суспільно небезпечних посягань. При цьому погоджуємося з тими науковцями, які вважають звернення до іноземних компетентних органів або отримання від них запитів про надання міжнародної правової допомоги у виді проведення окремих процесуальних дій найпопулярнішою формою міжнародного співробітництва під час кримінального провадження [3, с. 95]. Справді, дедалі частіше під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень компетентні органи однієї країни запитують допомогу в іншій [4, с. 232].

Відмінною рисою правової допомоги, яка вирізняє її серед інших форм співробітництва у сфері кримінального судочинства, є передача, хоча і не повною мірою, а у встановлених межах, державою, що запитує про правову допомогу, компетенції щодо власного кримінального провадження іншій державі. Тобто повноваження щодо здійснення процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів передаються при взаємній правовій допомо-

зі у кримінальних справах компетентним органом однієї держави компетентному органу іншої держави.

Отже, значення інституту проведення процесуальних дій як однієї з форм міжнародного співробітництва обумовлене територіальною обмеженістю суверенітету держави. Міжнародне співробітництво стосовно кримінальних проваджень у цілому та проведення процесуальних дій зокрема здатні подолати «перепони» суверенітету і створити сприятливі умови міжнародній спільноті належним чином протистояти суспільно небезпечним діянням, які посягають на охоронювані кримінальним правом блага, незважаючи на існуючі відмінності між правовими системами. Саме тому на сьогодні важливе значення має міжнародне співробітництво щодо кримінальних проваджень, зокрема проведення процесуальних дій у його рамках.

Список використаних джерел

1. Антонюк А. Б. Правове регулювання надання міжнародної правової допомоги: проблеми та напрями вдосконалення. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 4 (63). С. 234–239.
2. Мартовицька О. В Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2019. № 11 (101). С. 468–473.
3. Зуєв В. В. Проблема повідомлення особи про підозру шляхом вручення документів під час надання міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Вип. 41. С. 94–98.
4. Слободзян А. П. Міжнародне співробітництво органів прокуратури під час кримінального провадження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 2. С. 231–235.

Галіахметов Ігор Абзалович,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

ПРЕДМЕТ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Сучасні зобов'язання України та її суб'єктів підприємництва-резидентів за Угодою про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншого боку (2014), потребують імплементації актів законодавства ЄС у сфе-

рі організованих товарних ринків, у яких бере участь сукупність учасників товарних ринків та відбуваються правовідносини між ними щодо купівлі-продажу, передачі, переміщення, поставання, міни продукції шляхом укладення насамперед товарних спот-контрактів. Широке коло питань здійснення зовнішньоторговельних операцій потребує врахування особливостей здійснення операцій з експорту товарів у період дії воєнного, надзвичайного стану (новела Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» – Авт.), коли на період дії воєнного, надзвичайного стану Кабінет Міністрів України має право запроваджувати режим експортного забезпечення з метою державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності та особливостей здійснення зовнішньоекономічних операцій з експорту товарів, включених до товарних позицій 1001, 1003, 1005, 1201, 1205, 1206, 1512, 2306 згідно з УКТ ЗЕД (Додаток до нового Закону України «Про Митний тариф України» від 19.10.2022 р. № 2697-IX).

Європейський економічний простір (норвезька модель), двосторонні угоди (швейцарська модель, з 2020 р. до неї приєдналася Великобританія), відносини ЄС з малими державами – Андоррою, Монако і Сан-Марино (AMS), Митний союз (турецька модель), комплексна економічна та торговельна угода (канадська модель), Угода про асоціацію або створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ), різні види угод про вільну торгівлю, відносини за правилами СОТ – усе це правові режими здійснення торговельних відносин у межах ЄС, який є головним торговельним партнером України. За результатами 2022 року питома вага торгівлі товарами й послугами з ЄС склала 53,6 % від загального обсягу торгівлі України [1].

Для виконання завдання з належного регулювання цих відносин у ст. 3 Римського договору, нині Договір про функціонування ЄС (ДФЄС або TFEU), були визначені принципи відносин між державами-членами щодо свободи руху товарів на всій території Союзу: (а) митний союз; (б) встановлення правил конкуренції, необхідних для функціонування внутрішнього ринку; (с) монетарна політика – для держав-членів, валютою яких є євро; (д) збереження морських біологічних ресурсів у рамках спіль-

ної політики у сфері рибальства; (е) спільна торгівельна політика. Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) № 952/2013 від 09.10.2013 р. про встановлення Митного кодексу Союзу (нова редакція) застосовується тільки в торгівлі країн ЄС з третіми країнами (митно-тарифні заходи регуляторного впливу). Ці правила стосуються вільного переміщення товарів, застосовуються до всіх товарів, котрі походять з ЄС, та до товарів, що походять з третіх країн, які знаходяться у вільному обігу в державах-членах (об'єктивна сфера застосування).

Під товаром вільного обігу розуміються товари, що ввозяться з третіх держав, за які було сплачено зовнішній спільний збір і які згодом можуть перебувати в обігу в межах ЄС. Так у справі 7/68 «Комісія [СЕС] проти Італії (Italian Art)» (1968) Європейський суд постановив, що «під товарами, у значенні ст. 23 Договору (TFEU), слід розуміти продукти, які можна оцінити в грошах і які можуть бути основою (предметом – Авт.) комерційної транзакції» [2].

Незважаючи на свою нематеріальну природу, в судовій практиці електроенергія також розглядається як товар. Європейський суд не дає жодного логічного пояснення такому підходу, вся його аргументація з цього питання туманна. Практика ЄС щодо електрики є своєрідною пірамідою, вершина якої сформована у рішенні Європейського суду в справі *Costa v. ENEL* (1964). У цьому випадку питання про кваліфікацію електроенергії Європейський суд справедливості не розглядав окремо, але заявив, що монополія на постачання електроенергії підпадає під дію ст. 31 Римського договору (з поправками, внесеними до 1999 року) [3]. Проте в подальшому Європейський суд справедливості неодноразово використовував це рішення як головний аргумент на користь віднесення електроенергії до товарів.

Виключаються з-під застосування правила, що стосуються вільного руху товарів, але при цьому виступають як об'єкти спеціального правового режиму, важливі товари для безпеки держави-члена: зброя, боеприпаси та військова техніка (ст. 296 Договору про ЄС), а також сільськогосподарська й рибна продукція, а також культурні цінності.

Повне й остаточне скасування митних платежів і зборів/податків рівнозначного характеру відбулося ще 01.07.1968 р., хоча скасуван-

ня всіх прикордонних перевірок відбулося 01.01.1993 р., вважається, що саме цього дня створено Єдиний внутрішній ринок ЄС/ЄС, тобто всі обмеження для руху товарів, послуг і капіталу на кордонах держав-членів Співтовариства вилучалися.

Торговельне право ЄС – це сукупність правових норм, ухвалених з метою формування та реалізації спільної торговельної політики ЄС. Торговельне право формується і розвивається в тісному взаємозв'язку з митним правом. Юридично обов'язкові правові акти Союзу, ухвалені на підставі положень Договору про ЄС та Договору про функціонування ЄС з протоколами та деклараціями стосовно цих сфер, не тягнуть за собою гармонізацію законів або підзаконних актів держав-членів. Якщо сфера митного права охоплює першочергово питання тарифного регулювання, то торговельне право містить широке коло питань щодо застосування нетарифних заходів у зовнішній торгівлі – нагляд за імпортом та експортом товарів, кількісні обмеження, заходи підтримки експорту, заходи захисту від демпінгу, субсидії та торговельні бар'єри, торговельні преференції. Крім імпорту та експорту товарів, сфера дії торговельного права ЄС стосується регулювання зовнішньої торгівлі послугами й регулювання питань інтелектуальної власності в міжнародній торгівлі.

Створення ЄС, підготовка до його подальшого розширення, досягнення цілей єдиного ринку, практичне формування економічного й валютного союзу в поєднанні з такими зовнішніми чинниками, як створення Світової організації торгівлі та зміна загальної політичної ситуації у світі, призвели до суттєвого оновлення нормативно-правової бази спільної європейської торговельної політики. Торговельне право ЄС стало більше відповідати нормам і принципам міжнародного торгового (те саме, що торговельний – Авт.) права. Своєю чергою свобода переміщення товарів містить три елементи відповідно до ДФЕС: скасування митних зборів і зборів рівнозначного значення (ст. 30); заборона дискримінаційного внутрішнього оподаткування (ст. 110); заборона кількісних обмежень на експорт та імпорт або заходи, рівнозначні їм (ст. 34 і 35).

Правила, що забезпечують свободу переміщення товарів, не мають абсолютного характеру. Ці винятки передбачені статтею 36 ДФЕС. Він містить приватний перелік підстав, за допо-

могою яких держави-члени можуть запроваджувати кількісні обмеження на експорт, імпорт та транзит товарів, а також заходи, еквівалентні їм: (1) суспільна мораль; (2) громадський порядок і громадська безпека; (3) охорона здоров'я та життя людей і тварин або збереження рослин; (4) охорона національних цінностей, що мають художню, історичну або археологічну цінність; (5) охорона промислової та комерційної власності.

Однак ці заходи не повинні бути «засобом довільної дискримінації або прихованими перешкодами в торгівлі між державами-членами». Відповідно до законодавства ЄС усі товари можуть бути розділені на дві групи: 1) гармонізована (наприклад, див. Директиву Ради 2001/110/ЄС від 20.12.2001 р. про мед); 2) негармонізована. Товари, для яких розроблені спільні європейські процедури, правила і стандарти, вважаються гармонізованими, а товари, для яких не існує спільних стандартів, вважаються негармонізованими. Принцип вільного пересування товарів (послуг), що породжує негативні наслідки, дозволяє країнам ухвалювати несанкціоновані (неправомірні) обмеження у взаємній торгівлі. Основними викликами свободі руху товарів можна вважати: невідповідність ряду норм і правил ЄС; збереження певних технічних правил і норм як бар'єрів для вільного руху товарів; диференціацію національних технічних стандартів щодо негармонізованих товарів, для яких не розроблені уніфіковані правила та обмеження щодо адміністративного контролю, тобто застосування заходів з ринкового нагляду, принципу взаємного визнання та усунення невиправданих перешкод для торгівлі, декларації взаємного визнання.

Усе вищезазначене належить до переміщення товарів у межах внутрішнього ринку. При цьому законодавство ЄС передбачає низку заходів, які захищають внутрішній ринок від імпорту з третіх країн. Основною метою застосування захисних заходів є протидія недобросовісній конкуренції.

Отже, торговельне право ЄС має предметом відносини, що виникають у торгівлі з третіми країнами, та регулює відносини тільки у сфері товарного обігу. Воно не поширюється на невеликі партії товарів некомерційного характеру, ст. 1 Директиви Ради 78/1035/ЄЕС «Про звільнення від оподаткування імпорту невеликих партій товарів некомерційного характеру з третіх країн».

Список використаних джерел

1. Бюлетень поточного стану торговельних відносин між Україною та ЄС. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f9bac8e4-cbea-41ef9d35d7ab3181504d&title=BiuletенPotochnogoStanuTorgovelnikhVidnosinMizhUkrainoiuTas> (дата звернення: 21.03.2023).
2. Judgment of the Court of 10 December 1968. Commission of the European Communities v Italian Republic. Case 7–68. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:61968CJ0007&from=EN> (дата звернення: 21.03.2023).
3. Judgment of the Court of 15 July 1964. Flaminio Costa v E.N.E.L. Reference for a preliminary ruling: Giudice conciliatore di Milano – Italy. Case 6-64. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61964CJ0006> (дата звернення: 21.03.2023).

Гранкіна Валентина Ігорівна,

викладач кафедри
кримінально-правових дисциплін факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ВИКРАДЕННЯ ДІТЕЙ

З огляду на національне кримінальне законодавство викрадення малолітньої особи є кримінальним правопорушенням, передбаченим ч. 2 ст. 146 КК України. Варто зазначити, що український законодавець в одну норму об'єднав склади кримінальних правопорушень, які треба розмежовувати, а саме: незаконне позбавлення волі людини та викрадення людини.

На думку більшості дослідників, викрадення людини передбачає сукупність послідовно вчинюваних дій: 1) заволодіння людиною (як варіант – захоплення людини, вилучення людини), вчинене будь-яким способом; 2) переміщення потерпілого з того місця, де він перебував, до іншого; 3) подальше утримування особи всупереч її волі та бажанню [1, с. 79]. Утім, трапляються й інші точки зору. Наприклад, С. Д. Шапченко, а також А. В. Савченко, В. В. Кузнецов та О. Ф. Штанько не згадують про першу із зазначених дій, вважаючи, що викрадення людини «передбачає протиправне переміщення особи з одного місця до іншого, що супроводжується фактичним обмеженням її свободи пересування» [2, с. 42]. Хавронюк М. І. також вважає, що викрадення людини означає лише заволодіння нею та неза-

конне її переміщення [3, с. 441]. На думку О. О. Володіної, обов'язковими ознаками об'єктивної сторони цього злочину є тільки заволодіння людиною та її переміщення з місця перебування, оскільки в окремих випадках вчинення такого посягання відсутнє навіть тимчасове утримування потерпілої особи [4, с. 124].

Зіставлення ознак, що характеризують об'єктивну сторону складів злочинів викрадення людини та незаконного позбавлення волі, призводить до висновку, що ці злочини відрізняються за змістом діяння: незаконне позбавлення волі виражається тільки в незаконному обмеженні свободи людини, а викрадення людини – в захопленні людини, вилученні її зі звичайного, звичного, природного мікросоціального середовища та переміщення її з одного місця в інше з метою подальшого утримання [5, с. 42]. Діяння як у формі незаконного позбавлення волі, так і у формі викрадення людини вважаються закінченими з моменту фактичного обмеження свободи переміщення потерпілого. При цьому необхідно враховувати, що і незаконне позбавлення волі, і викрадення людини належать до триваючих злочинів, тому зазначені діяння вважаються вчинюваними аж до часу фактичного звільнення потерпілого [5, с. 42]. Суб'єкт незаконного позбавлення волі або викрадення людини, передбачений ст. 146 КК, є загальним, а суб'єктивну сторону розглядуваного злочину становить прямий умисел з обов'язковим усвідомленням особою незаконності діяння.

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за викрадення людини, однак суб'єктом такого злочину не може бути один з батьків дитини з огляду на передбачену законодавством рівність прав кожного з них на участь у вихованні дитини та виходячи з постулату про неможливість викрадення одним із батьків власної дитини. Тому такі дії не вважаються протиправними, тому й відсутні статистичні дані щодо кількості випадків викрадення дитини одним із батьків, а також переховування дитини одним із батьків від іншого, перешкоджання або повна заборона спілкуватися з дитиною другому з батьків [6, с. 42].

Тієї самої думки дотримуються науковці В. Тенешев і В. Котіс, які зазначають, що такого поняття як «викрадення дитини одним із батьків» взагалі не існує: викрасти може тільки

стороння людина, а батьки хіба що забирають дитину до себе. Тобто за вчинене порушення найближчий родич дитини не нестиме ні адміністративної, ні кримінальної відповідальності. На кваліфікацію злочину щодо викрадення дитини не впливає сімейний стан батьків: чи проживають вони у зареєстрованому шлюбі, чи розлучення цих осіб є юридично визнаним – неважливо. Винятком є лише випадок, коли дитина народилася і виховувалася у формальному (незареєстрованому) шлюбі, а один із подружжя не є рідним батьком чи матір'ю дитини. Якщо процедура усиновлення батьком чи матір'ю не виконана, зміну місця проживання дитини одним із батьків цілком можна розглядати як викрадення, керуючись саме ст. 146 КК України про незаконне позбавлення волі або викрадення людини [7, с. 115].

Маємо зазначити, що правозастосовна практика йде шляхом внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань відомостей про кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 146 КК. Прокуратурою міста Ужгород було направлено вимогу до Ужгородського МВ УМВС про проведення службової перевірки з приводу причин неналежного розгляду заяви батька дитини, оскільки правоохоронці за результатами проведеного ними розслідування притягли жінку лише до адміністративної відповідальності за самоуправство, незважаючи на те, що це діяння містило ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 146 КК України [8].

Якщо дослідити генезу кримінального законодавства в контексті проблематики викрадення дитини одним із подружжя, маємо зазначити, що раніше у кримінальних кодексах 1922, 1927, 1960 рр. поряд зі статтею про відповідальність за незаконне позбавлення волі містилася окрема стаття про відповідальність за викрадення чужої дитини (КК 1922 та 1927 рр. містили окрему статтю (ст. 162 і ст. 157 відповідно) про відповідальність за викрадення, приховування чи підміну чужої дитини з корисливою метою, з помсти або з інших особистих мотивів. У ст. 124 КК 1960 р., яка мала назву «Викрадення чужої дитини», відповідальність передбачалася за викрадення або підміну чужої дитини з корисливою метою, з помсти або з інших особистих мотивів. У юридичній літературі вказувалося, що дитиною у цій

статті слід вважати особою, яка не досягла 14-річного віку. Викрадення неповнолітніх у віці понад 14 років пропонувалося кваліфікувати як незаконне позбавлення волі [9, с. 303]. Відповідним чином відбувалася й тогочасна судова практика, яка викрадення дорослої людини розцінювала як просте чи кваліфіковане незаконне позбавлення волі [10, с. 54].

Як справедливо зазначає В. Федоров, високий ступінь тяжкості незаконного позбавлення волі та викрадення людини, значний рівень зростання цього злочину поставили питання про необхідність видання таких нормативно-правових актів, які могли б забезпечувати ефективний захист прав і свобод громадян [5, с. 40]. У довоєнний період подібна спроба вдосконалення законодавчого механізму відповідальності за викрадення дитини одним з батьків була здійснена українськими законодавцями. До Верховної Ради України подано законопроект № 5549 від 21.05.2021 р. «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за викрадення дитини одним з батьків», відповідно якого пропонувалося встановити кримінальну відповідальність за викрадення дитини одним з батьків, яка знаходилась на законних підставах у іншого. Відповідні дії підлягали покаранню у виді обмеження волі на строк до 6 років або позбавлення волі на той самий строк.

Окрім того, робоча група з питань розвитку кримінального права у складі комісії з питань правової реформи, як є архітектором розробки проекту нового Кримінального кодексу України, запропонувала у книзі четвертій розділу 4.6 «Злочини проти сім'ї, дітей та вразливих осіб» виокремити «Вивезення дитини з України» (ст. 4.6.11.) Особа, яка незаконно: 1) вивезла дитину з України або 2) залишила її за кордоном, вчинила злочин 1 ступеня. Санкції за злочини 1 ступеня тяжкості – штраф у розмірі від 100 до 500 розрахункових одиниць (1 одиниця дорівнює 200 грн) або ув'язнення на строк від 3 місяців до 2 років. Однак у зв'язку із вчиненням злочину щодо особливо уразливої людини (відповідно п. а, ст.1.4.1 – малолітньої дитини) тяжкість злочину зростає на два ступені. Санкції за злочини 3 ступеня тяжкості – штраф у розмірі від 1000 до 2000 розрахункових одиниць або ув'язнення на строк від 3 до 4 років [11].

Отже, для ефективного захисту дітей від незаконного переміщення (утримання) та для забезпечення правильної процедури їх повернення необхідно підвищити якість законодавства. Визнання викрадення дитини батьками як карне діяння може стати ефективним засобом захисту прав дитини та запобігання подібним порушенням у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини (аналіз складу злочину) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003.
2. Савченко А. В., Кузнецов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. С. 335.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : ВД «Дакор», 2019. С. 434.
4. Володіна О. О. Кримінальна відповідальність за викрадення людини : монографія. Харків : СПД-ФО Чальцев О. В., 2005. 256 с.
5. Федоров В. Проблеми кваліфікації незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Юридичний вісник*. 2018. № 3. С. 40–44.
6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за викрадення одним із батьків : Пояснювальна записка до проєкту Закону України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GI05239A?an=8> (дата звернення: 23.02.2023).
7. Тенешев В., Котіс В. Викрадення дитини одним із батьків, проблеми кваліфікації злочину та відповідальності за такі дії. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. № 1 (25). С. 114–119.
8. За викрадення дитини передбачена відповідальність – прокуратура. URL: https://zak.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=127797 (дата звернення: 24.02.2023).
9. Андрушко А. В. Об'єктивна сторона незаконного позбавлення волі або викрадення людини. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 302–314.
10. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина. Коментарі до статей 109–447 Кримінального кодексу / за заг. ред. М. О. Потєбенька, В. Г. Гончаренка. Київ : Форум, 2001. С. 109.
11. Кримінальний кодекс України. Контрольний текст проєкту (станом на 30.01.2023). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/01/30/proyektkryminalnogo-kodeksu-ukrayiny-stanom-na-30-01-2023.pdf> (дата звернення: 24.02.2023).

Гудим Денис Юрійович,
викладач Центру професійної освіти
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ЖІНКИ, ЗАСУДЖЕНІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ

Незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів за загальносуспільним визнанням належить до суспільно небезпечного діяння, що створює загрозу і для здоров'я окремих осіб, і для суспільства. До того ж психічні та поведінкові відхилення внаслідок вживання психоактивних речовин обумовлюють вчинення кримінальних правопорушень. Особливу стурбованість з огляду на соціально-економічні кризові явища викликає поширення наркотизації та алкоголізації населення, зокрема й осіб, які відбувають покарання в установах виконання покарань.

За результатами проведеного нами дослідження встановлено протягом останніх десяти років позитивну динаміку значного зменшення кількості зареєстрованих в Україні кримінальних правопорушень, зокрема у 2013 р. – 563560, 2014 р. – 529139, 2015 р. – 565182, 2016 р. – 592604, 2017 р. – 523911, 2018 р. – 487133, 2019 р. – 444130, 2020 р. – 360622, 2021 р. – 321443, 2022 р. – 362636 [1]. При цьому необхідно зазначити, що серед них від 6 до 9 % у різні роки вчинено кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, передбачених статтями 305-320 КК України. Також встановлено тенденцію щодо їх кількісного зростання.

Особи, які вчинили наркозлочини, є численною категорією правопорушників і становлять від 12 % до 14 % загальної кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, або кожна 8 особа [2, с. 202]. 3- поміж них значну частину становлять жінки. Зокрема, у 2016 р. – 1624 особи, або 13,64 % від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення вказаного виду; 2017 р. – 2052, або 11,91% від-

повідно; 2018 р. – 1361 (9,39 %); 2019 р. – 1458 (10,15 %); 2020 р. – 1502 (11,38 %); 2021 р. – 1282 (10,21 %); 2022 р. – 1264 (10,04 %) [1]. Спираючись на вищезазначені статистичні дані, можна зробити висновок про значне зменшення кількості жінок, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені статтями 305–320 КК України, що прямо корелюється із загальною тенденцією зменшення кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, у тому числі жінок. У 2004 р. виявлено 33478 жінок, які вчинили кримінальні правопорушення; 2005 р. – 31316; 2006 р. – 28057; 2007 р. – 27256; 2008 р. – 27419; 2009 р. – 29065; 2010 р. – 31457; 2011 р. – 30489; 2012 р. – 25019; 2013 р. – 19874 [3]; 2014 р. – 15886; 2015 р. – 13841; 2016 р. – 11796; 2017 р. – 13860; 2018 р. – 14183; 2019 р. – 13785; 2020 р. – 12696; 2021 р. – 12269; 2022 р. – 8439 [1].

Серед осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, співвідношення осіб жіночої та чоловічої статі в цілому відповідає загальній тенденції співвідношення «чоловічої» та «жіночої» злочинності. Що також перебуває у прямій залежності значного зменшення кількості жінок, засуджених за вчинення кримінальних правопорушень: у 2001 р. – 26343 особи, або 13,0 % від загальної кількості засуджених осіб; 2002 р. – 24076 (12,4 %); 2003 р. – 24266 (12,1 %); 2004 р. – 27152 (13,3 %); 2005 р. – 22683 (12,8 %); 2006 р. – 20888 (13,0 %); 2007 р. – 18266 (12,0 %); 2008 р. – 18276 (12,4 %); 2009 р. – 18545 (12,7 %); 2010 р. – 22054 (13,1 %); 2011 р. – 19515 (12,6 %); 2012 р. – 20293 (12,5 %); 2013 р. – 15505 (12,6 %); 2014 р. – 12812 (12,5 %); 2015 р. – 10985 (11,6 %); 2016 р. – 8909 (11,7 %); 2017 р. – 8655 (11,3 %); 2018 р. – 8680 (11,8 %); 2019 р. – 8617 (12,2 %) [3]; 2020 р. – 8296 (12,29 %); 2021 р. – 7291 (10,76 %); 2022 р. – 5344 (12,29%) [4].

Необхідно вказати, що аналогічною є динаміка зменшення кількості засуджених жінок, які відбувають покарання в установах виконання покарань. У 2007 р. утримувалось 7597 жінок, або 6,05 % від загальної чисельності осіб, які тримались в установах; 2008 р. – 6882 (5,96 %); 2009 р. – 6371 (5,79 %); 2010 р. – 6311 (5,83 %); 2011 р. – 6731 (5,94 %); 2012 р. – 6862 (5,96 %);

2013 р. – 6984 (6,07 %); 2017 р. – 2230 (5,23 %); 2018 р. – 1896 (5,03 %); 2019 р. – 1711 (4,83 %); 2020 р. – (4,71 %) [3].

Згідно зі звітами про стан медико-санітарного забезпечення в УВП та слідчих ізоляторах кількість засуджених, залежних від наркотичних речовин, що перебували на диспансерному обліку з метою профілактики, лікування та реабілітації, становила: 2004 р. – 11661 особа; 2005 р. – 14335 осіб; 2006 р. – 10181 особа; 2007 р. – 8780 осіб; 2008 р. – 7860 осіб; 2009 р. – 7335 осіб; 2013 р. – 2571 особа; 2014 р. – 1945 осіб; 2015 р. – 1985 осіб; 2016 р. – 2141 особа; 2017 р. – 2232 особи. При цьому співвідношення засуджених чоловіків до жінок протягом 2004–2011 рр. трималося на рівні 7:1, 2012–2013 рр. – 8:1; з 2014 р. ця пропорція зросла майже вдвічі до 13:1; 2015 р. – 20:1; 2016 р. – 30:1 [5, с. 250]; з них більше 80 % – особи працездатного віку від 25 до 55 років.

Слід зазначити позитивну тенденцію, що станом на 01.01.2023 р. серед засуджених неповнолітніх жіночої статі, які відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк, немає осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 305–320 КК України.

Також варто зазначити, що за останні десять років уп'ятеро зменшилась кількість засуджених у виправних колоніях, що перебувають на профілактичних обліках як схильні до вживання та розповсюдження наркотичних речовин: у 2013 р. – 2541 особа, у 2021 р. – 622, у 2022 р. – 525.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що серед жінок, які відбувають призначене судом покарання, переважна більшість – особи, які займались незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням чи пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту та з метою збуту.

Отже, жінки, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 305–320 КК України, тривалий час є численною групою правопорушників, які мають свої специфічні кримінологічні характеристики та особливості.

Нами встановлено, що в установах виконання покарань серед осіб, які відбувають встановлені судом кримінальні покарання у виді позбавлення волі, кожна сімнадцята особа – це жін-

ка, а з-поміж осіб, які вчинили кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – кожна дев'ята. При цьому необхідно вказати, що у 2023 р. з-поміж зазначеної категорії засуджених неповнолітніх жіночої статі немає.

Серед жінок, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 305–320 КК України, найчисельнішою категорією є особи, які займались незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням чи пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту. Протягом 2020–2022 рр. спостерігається позитивна динаміка значного зменшення кількості таких жінок-правопорушниць.

Також за результатами дослідження визначено зменшення чисельності засуджених, залежних від наркотичних речовин, що перебували на диспансерному обліку з метою профілактики, лікування та реабілітації, а співвідношення засуджених чоловіків до жінок протягом останніх двадцяти років змінилося з 7:1 до 30:1. Ця категорія засуджених представлена переважно особами працездатного віку від 25 до 55 років.

Необхідно зазначити, що за останні десять років в установах виконання покарань упр'ятеро зменшилась кількість засуджених, що перебувають на профілактичних обліках як схильні до вживання та розповсюдження наркотичних речовин.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushen-pua-2> (дата звернення: 10.02.2023).
2. Кубрак Р. М., Малишко М. Г. Аналіз окремих складових характеристики наркозлочинності в Україні. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 199–203.
3. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / М. В. В'юнник, М. В. Карчевський, О. Д. Арланова ; упоряд. Ю. В. Баулін. Харків : Право, 2020. 212 с.
4. Аналіз стану здійснення судочинства (за даними судової статистики). URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022 (дата звернення: 17.03.2023).
5. Кубрак Р. М., Лень В. В. Кримінально-виконавча характеристика засуджених з психічними відхиленнями до позбавлення волі на певний строк : монографія. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2018. 272 с.

Данелюк Юрій Ігорович,
аспірант кафедри фінансового права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ДЕЯКИХ ПІДХОДІВ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ГАРМОНІЗАЦІЯ»

Налагодження якісного взаємозв'язку між нормативно-правовими актами всередині однієї країни з метою недопущення виникнення колізій та прогалин у законодавстві, які можуть призвести до зловживання або надання необґрунтованих бенефітів, є доволі нетривіальним завданням. Виклик щодо розв'язання таких питань, які потребують координації та докладання значних інтелектуальних зусиль, щодня постає перед законодавчим органом, виконавчими органами влади, судовою системою та науковою спільнотою, яка забезпечує розвиток доктрини права та пропонує наукові підходи до розв'язання дискусійних питань.

Ці виклики майже напевно множаться при забезпеченні взаємодії правових систем різних країн, ба більше – вони множаться кратно при гармонізації правових систем усередині міждержавних об'єднань. Досить цікавим і водночас дуже складним постає питання гармонізації законодавства країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС) та України як держави-кандидата на вступ.

Лексичне розуміння терміна «гармонізація» (від грец. *harmonia*) означає скріплення, злагожденість, структурну узгодженість частин єдиного цілого. Тому необхідною умовою досягнення гармонії є наявність єдності між об'єктами, що гармонізуються. Оскільки єдність у широкому значенні відображає будь-який зв'язок систем, що взаємодіють, перебувають у взаємовідношенні, важливою ознакою гармонії є досягнення об'єктами ступеня узгодження, що забезпечує їх існування та функціонування як частин цілого [2, с. 43].

Сьогодні немає єдиного визначення терміну «гармонізація законодавства України і ЄС», а на доктринальному рівні пропонуються різні підходи до розуміння сутності та визначення змісту досліджуваного явища. Гармонізація законодавства України і ЄС надзвичайно важлива для процесу правової інтеграції та формування загальноєвропейських підходів до праворозумін-

ня, стандартів і принципів права. Прикладні аспекти гармонізації законодавства є актуальними й широко досліджуються в зарубіжній науці, особливо у праві ЄС [1, с. 242].

У міжнародно-правових документах, чинних для України, в одних випадках мова йде про гармонізацію законодавчих, нормативно-правових і методологічних документів, а в інших – про взаємне визнання документів, стандартів, гармонізацію процедур. На підзаконному рівні термін «гармонізація» вживається переважно для визначення відповідності нормативно-правових актів і методичної документації вимогам директив ЄС, стандартам *acquis* ЄС тощо. Водночас не виключається його використання для характеристики відповідності національних правил міжнародним, структури та принципів побудови окремої галузі національного законодавства вимогам законодавства ЄС тощо. Таким чином, на законодавчому рівні поняття «гармонізація» вживається для відображення певного процесу чи дій у межах конкретної сфери відносин для досягнення результату узгодженості відповідних правил, процедур, актів або їх частин, проте без чіткого визначення ступеня і механізму такого узгодження [1, с. 242].

Відомі правники В. Тацій та Ю. Грошевий влучно зазначили: «Зближення правових систем європейських держав нині є найважливішою традицією формування галузей національного права і галузей національного законодавства». Сталість розвитку права України залежить насамперед від еволюційного процесу правоутворення у суспільстві, спрямованого на зближення європейських правових систем на основі загальноєвропейських норм та принципів права, відображених у міжнародних пактах. Як наслідок, таке зближення «забезпечить оптимальне безконфліктне функціонування гілок державної влади, дасть змогу реально закріпити інститути народовладдя і забезпечити на рівні міжнародних стандартів додержання конституційних прав і свобод громадян України» [1, с. 242–243].

Процес транспортування правової системи, її частини та/або правової культури міжнародних організацій (ЄС, СНД, РЄ, ООН) до правової системи України є рецепцією законодавства міжнародних організацій. Рецепція цілого комплексу правових принципів, концепцій, доктрин і понять становить так зване

«*acquis communautaire*». Однак дотепер зміст поняття «*acquis communautaire*» не розкрито в жодному із правових актів, які регулюють адаптацію законодавства України до права ЄС. У праві ЄС також не існує єдиного тлумачення поняття «*acquis communautaire*» [2, с. 43].

Правові засади гармонізації законодавства в рамках ЄС визначені у статтях 4/ж, 94–97 Договору про заснування ЄС, у рішеннях Суду ЄС, а також в актах інститутів Співтовариства. Слід зазначити, що в установчих договорах про Європейські Співтовариства та в інших документах, які створюють правові засади для регулювання європейської інтеграції, використовуються різні терміни для визначення процесу приведення національного законодавства у відповідність до права ЄС. Зокрема, в Договорі про Співтовариство такими термінами є «зближення» (статті 3/ж, 94,136) та «гармонізація» (статті 93, 129, 149, 150, 174). Як свідчить практика реалізації права ЄС, обидва терміни вживаються як синоніми. Проте більш поширеним є застосування терміна «гармонізація», який, на думку багатьох фахівців з права Євросоюзу, адекватніше за інші терміни віддзеркалює суть процесу створення гомогенного правового середовища в межах європейських інтеграційних організацій відповідно до моделей, запропонованих інститутами ЄС. Гармонізація законодавства не вимагає від держав-членів ухвалення однакових правових актів. Ідеться насамперед про те, щоб держави-члени застосовували схожі закони чи інші правові акти. Згідно зі статтею 94 Договору про заснування ЄС гармонізація на рівні Співтовариства охоплює закони, нормативні постанови та адміністративні акти, які безпосередньо впливають на створення та функціонування спільного ринку. З цього випливає, що практично гармонізація може охоплювати переважну більшість сфер співпраці держав-членів у межах ЄС [2, с. 44].

Для України в контексті гармонізації законодавства з *acquis* ЄС основоположним законом є Угода про асоціацію. У цій Угоді, як і в інших міжнародних угодах ЄС, не міститься визначення поняття «гармонізація». Угода лише оперує традиційними для права Євросоюзу термінами, як-от «зближення» (преамбула, статті 1, 59, 84, 337, 358, 375, 405, 417, 428, 474 і т. д.), «законо-

давче зближення» (статті 149, 152), «регуляторне зближення» (статті 64, 114, 124, 133, 322), «гармонізація» (статті 359, 404), «адаптація» (стаття 138), «визнання міжнародних принципів і стандартів» (статті 291, 346, 378, 385), «взаємне визнання правил» (статті 70, 83, 106, 140), «транспозиція» (статті 56, 65, 96) тощо. Як і в разі з установчими договорами ЄС, це може означати, що в Угоді йдеться про різні способи реалізації одного й того самого процесу, головною метою якого є створення однакових правових умов для суб'єктів співробітництва України та ЄС [3].

Отже, можна стверджувати, що нормативного визначення поняття «гармонізація» в національному законодавстві не існує. Проте, виходячи з лексичного значення та практики застосування, можна говорити про те, що гармонізація – це процес приведення нормативного регулювання до певних стандартів, забезпечення співставного застосування нормативно-правових актів у різних правових системах. До того ж необхідно зазначити, що не в останню чергу, коли йдеться про гармонізацію, мається на увазі не перенесення «букви закону» до законодавства країни, а приведення його до загальноприйнятих стандартів.

Список використаних джерел

1. Басенко Р. О., Шаравара Р. І., Аванесян Г. М. Теоретико-правові засади гармонізації законодавства України та Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 241–244. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/55.pdf (дата звернення: 13.04.2023).
2. Котляр О. І. Впровадження міжнародно-правових актів в національне законодавство: з'ясування термінологічних аспектів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Право. 2011. Випуск 15. С. 42–46. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/17368/1/ВПРОВАДЖЕННЯ%20МДЖ%20НАРОДНО-ПРАВОВИХ%20АКТІВ%20В%20НАЦІОНАЛЬНЕ.pdf> (дата звернення: 13.04.2023).
3. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Віче*. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/3616/> (дата звернення: 13.04.2023).

Денисенко Катерина Вікторівна,
кандидатка наук з державного управління,
доцентка, доцентка кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби;
Борко Ірина Сергіївна,
курсантка 137-ї навчальної групи
Академії Державної пенітенціарної служби

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ПРОТИДІЇ СЕКСУАЛЬНИМ ДОМАГАННЯМ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Ефективне функціонування безпечного освітнього середовища – важлива складова державної політики у сфері вищої освіти. Нагальною проблемою на шляху її реалізації є випадки сексуальних домагань у закладах вищої освіти.

У 2019 році мав місце скандал у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, 2017 року – в Рівненському державному гуманітарному університеті. Попри зазначене, в серпні 2021 року в Київському національному університеті театру, кіно і телебачення імені Івана Карпенка-Карого стався секс-скандал за участю викладача. Кілька жінок у соцмережах розповіли, що коли вони були ще студентками й абітурієнтками, один з викладачів запрошував їх до себе додому під приводом репетицій і там домагався – чіплявся, роздягав [1]. Ці історії об'єднують те, що всі вони скінчилися однаково: викладачі понесли відповідальність за такі дії лише у вигляді дисциплінарного стягнення – звільнення з роботи.

Чинним законодавством України прямо не передбачена норма, що встановлює відповідальність за вчинення сексуальних домагань, що своєю чергою породжує ще більшу кількість випадків подібних дій, які мають високий рівень латентності.

У цьому контексті доцільним видається дослідження міжнародно-правового досвіду у сфері протидії сексуальним домаганням у закладах вищої освіти з метою приведення чинної вітчизняної нормативно-правової бази відповідно до міжнародних стандартів.

Загальновідомими міжнародно-правовими актами, які можна віднести до сфери протидії сексуальним домаганням, є: Загальна декларація прав людини (10.12.1948 р.); Конвенція Орга-

нізації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (18.12.1979 р.); Конвенція Міжнародної організації праці про викоринення насильства та домагань в світі праці № 190 (червень 2019 р.); Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами («Стамбульська конвенція», 11.05.2011 р.).

Важливим міжнародним документом, який проголошує основні права людини, є Загальна декларація прав людини. Щодо сексуальних домагань, то цей документ не дає чітких визначень, проте ми можемо виділити окремі статті, які забезпечують безпечне освітнє середовище та умови праці для учасників освітнього процесу: пункт 1 статті 23 – «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття»; стаття 26 проголошує право кожного на освіту, а в пункті другому цієї статті вказано, що освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод [2].

У європейському регіоні важливим інструментом протидії насиллю є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами 2011 р. (Стамбульська конвенція), де у статті 36 закріплено зобов'язання держав-учасниць вживати необхідних заходів для криміналізації звалтування та інших форм сексуального насильства [3].

Ще одним важливим документом у сфері протидії сексуальному насиллю є Декларація про викоринювання насилля щодо жінок від 20.12.1993 р., де у статті 1 розкрито дефініцію «насилля щодо жінок» як будь-який акт насильства, вчинений на підставі статевої ознаки, яка завдає або може заподіяти фізичні, статеві або психологічні шкоду чи страждання жінкам, а також погрози вчинення таких актів, примус або довільне позбавлення волі чи то в громадському, чи особистому житті [4].

Варто виділити основні напрямки протидії насиллю, які можна застосовувати в частині протидії сексуальним домаганням у політиці держави, які визначає ця Декларація, а саме:

– держави не повинні посилалися на звичаї, релігійні уявлення та обряди, для того щоб виправдовувати дискримінацію чи насилля;

- держави повинні приділяти значну увагу питанням запобігання і розслідування актів насилля щодо жінок;
- держави повинні розробити в рамках національного законодавства кримінальні, цивільні, трудові й адміністративні санкції з приводу сексуального насилля щодо жінок;
- держави повинні надавати допомогу постраждалим жінкам та їхнім неповнолітнім дітям (у разі необхідності);
- держави повинні вжити всіх необхідних заходів, особливо у сфері освіти, з метою подолання гендерних стереотипів [4].

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок загалом спрямована на протидію дискримінації щодо вказаних суб'єктів, на створення рівних прав для жінок і чоловіків. Зокрема, у статті 10 вказано, що держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для того, щоб ліквідувати дискримінацію щодо жінок, з тим щоб забезпечити їм рівні права з чоловіками в галузі освіти [5]. Принагідно зазначимо, що в цьому документі акцентовано увагу на доцільності створення заходів щодо подолання стереотипів про домінантність чоловіків. Окрім сфери освіти, вказується на те, що держава повинна забезпечити рівні умови під час наймання на роботу чоловіків і жінок, а також забезпечити безпечні умови праці, в тому числі захист репродуктивної функції.

Для захисту учасників освітнього процесу, які є суб'єктами трудових правовідносин, доцільно вказати ще Конвенцію Міжнародної організації праці про викорінення насильства та домагань у світі праці № 190. Для Міжнародної організації праці протидія насильству та домаганням у робочих взаєминах є пріоритетним завданням. Серед ситуацій, що є сприятливими для сексуальних домагань на робочому місці, Міжнародна організація праці виділяє: службові відрядження; поїздки на роботу і з роботи; житлові приміщення, надані роботодавцем, або під час комунікацій, пов'язаних із трудовою діяльністю, зокрема тих, що забезпечуються інформаційно-комунікаційними технологіями.

Обов'язки держав-учасниць відповідно до Конвенції:

- члени Організації зобов'язані визначити й заборонити насильство та домагання у сфері праці в законодавчих і нормативно-правових актах та вживати відповідних заходів для їх запобігання;

– оскільки насильство та домагання виникають не скрізь у сфері праці, заходи, спрямовані на їх запобігання, повинні містити визначення секторів або родів занять і форм організації праці, в яких працівники та інші особи, яких це стосується, більшою мірою зазнають впливу насильства й домагань, а також захист таких осіб.

– визнання членами Організації ролі державних органів щодо захисту працівників неформального сектору економіки від насильства та домагань [6].

Для роботодавців Конвенція визначає, що до їхніх обов'язків належить проведення інформаційних консультацій, створення систем управління безпекою та гігієною праці, що будуть враховувати психіко-соціальні ризики, пов'язані із сексуальними домаганнями, забезпечення виявлення, запобігання та усунення факторів, що сприяють сексуальним домаганням. Конвенція наголошує на важливості просвітницької діяльності та рекомендує державам забезпечити інформаційними ресурсами установи, організації, підприємства тощо.

На нашу думку, важливим є виконання рекомендацій Міжнародної організації праці щодо просвітницької діяльності. Створення інформаційних роликів, статей, тестів на офіційних порталах України, таких як Дія, не тільки для працівників, а й для здобувачів вищої освіти, зможе реалізувати інформаційну функцію держави.

Таким чином, основними міжнародно-правовими актами, які належать до сфери протидії сексуальним домаганням у сфері освіти, є: Загальна Декларація прав людини, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Конвенція Міжнародної організації праці про викорінення насильства та домагань у світі праці № 190, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Дослідивши їх, необхідно підкреслити, що вони наголошують на існуванні проблеми насилля, в тому числі у вигляді сексуальних домагань, особливо щодо жінок, закріплюють права постраждалих і напрямки політики держав-учасниць. На нашу думку, особливо актуальним є виконання рекомендації Міжнародної організації праці відповідно до Конвенції Міжнародної організації

праці про викорінення насильства та домагань у світі праці № 190 – щодо інформаційної діяльності держав.

Список використаних джерел

1. «Роздягав і чіплявся»? Мінкульт розслідує сексуальні домагання викладачів Карпенка-Карого: новини. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-58157044> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.03.2023).
3. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 11.05.2011 р. Офіційний переклад. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 15.03.2023).
4. Декларація про викорінення насильства щодо жінок від 20.12.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text (дата звернення: 15.03.2023).
5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18.12.1979 р. Дата оновлення: 06.10.1999. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 15.03.2023).
6. Конвенція МОП № 190 та Рекомендація МОП № 206. Короткий огляд. URL: http://employers.org.ua/media/1.At%20a%20glance_ILO%20C%20190%20R%20206_UKR.pdf (дата звернення: 15.03.2023).

Денисов Сергій Федорович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
та криминології факультету № 6 Харківського
національного університету внутрішніх справ;

Коваленко Наталія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ПРЕДМЕТАМИ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ ПРИ ПОМЕРЛОМУ, В СИТУАЦІЯХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

У зв'язку з воєнною агресією проти України 24 лютого 2022 р. було видано Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», затверджений Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 [1].

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права кожна сторона збройного конфлікту повинна вживати всіх можливих заходів для того, щоб запобігти пограбуванню померлих. Заборонено глумитися над тілами померлих [2].

Згідно з пп. 19, 21 Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України (далі – Інструкція), затвердженої наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164 [3], загиблі (померлі) – особи, які загинули (померли) з причин, пов'язаних з веденням воєнних дій, – є жертвами збройного конфлікту. Абзацем 3 пункту 1 глави 3 розділу II Інструкції також встановлено, що до останків загиблих слід ставитися з повагою та гідністю, перешкоджати їхньому пограбуванню [3].

Як зазначає Л. П. Брич, одним із втілень принципу справедливості є диференціація кримінальної відповідальності. Остання неминуче тягне створення складів злочинів, які мають однакові за змістом ознаки, що визначають високий ступінь подібності складів злочинів. Тому була і є актуальною для кримінального права проблема розмежування складів злочинів на всіх рівнях (на рівні законотворення, на рівні тлумачення закону й на рівні його застосування) та відмежування їх від складів інших правопорушень [4, с. 3].

У зв'язку з цим актуальним видається питання кваліфікації викрадення на полі бою речей, які знаходяться при загиблих некомпатантах, адже тільки Управління Верховного комісара ООН з прав людини станом на 15 січня 2023 року зафіксувало 18 358 жертв серед цивільного населення в Україні. Підтверджена кількість загиблих серед цивільного населення в Україні з моменту воєнного вторгнення Росії становить 7031 людина [5].

Статтею 432 КК України передбачена кримінальна відповідальність за мародерство – викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених [6]. Основним безпосереднім об'єктом мародерства є бойова слава Збройних Сил, честь військовослужбовця та порядок дотримання правил і звичаїв війни. Додатковим обов'язковим об'єктом цього злочину є власність убитих чи поранених.

Для кваліфікації злочину за ст. 432 КК України викрадення речей повинно відбуватися виключно на полі бою, тобто на ділянці, де ведуться або велися бойові дії, а також ділянці, що розташована в тилу, але зазнає обстрілу ворогом. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії, затверджений Кабінетом Міністрів України в грудні 2022 року та постійно оновлюється.

Щодо розмежування мародерства та злочинів, кримінальна відповідальність за які передбачена ст. 185 (крадіжка), ст. 186 (грабіж), ст. 187 (розбій), ст. 297 (наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого) КК України, то найочевиднішою розмежувальною ознакою тут виступає суб'єкт злочину. Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 432 КК України, спеціальний, ним є лише військовослужбовець.

Логічним продовженням сказаного є висновок про те, що, якщо викрадення на полі бою речей, які знаходяться при загиблomu, вчинено військовослужбовцем, такі дії належить кваліфікувати як мародерство, незалежно від того, чи є загиблий комбатантом, чи належить до цивільного населення. Також слід зауважити, що для складу цього злочину не важливим є той факт, до якої армії належали вбиті на полі бою.

Предметом мародерства може бути тільки приватне майно (гроші, годинники, побутова техніка тощо) й особисте майно вбитих чи поранених, незалежно від того, до якої воюючої сторони вони належать. Військова техніка, зброя, боеприпаси, документи, що містять відомості військового характеру, інші речі, придатні для використання під час ведення воєнних дій (амуніція, військове майно, провіант), не є предметом цього злочину. Вважається, що військові трофеї належать державі, а не окремим військовослужбовцям.

Становить інтерес питання кваліфікації викрадення речей, які знаходяться при загиблих, особами, що не належать до військовослужбовців (цивільним населенням). Як показали останні події в Україні, такі випадки є далеко не поодинокими.

Як вбачається, кваліфікацію таких дій слід здійснювати за ст. 297 КК України, якою, серед іншого, передбачено кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого [6].

З огляду на викладене зазначимо, що для кваліфікації кримінального правопорушення як мародерства необхідна одночасна наявність трьох обов'язкових умов. Такі дії мають бути вчинені: 1) військовослужбовцем; 2) на полі бою; 3) щодо речей убитих чи поранених.

За відсутності хоча б однієї з цих ознак кваліфікацію кримінального правопорушення слід здійснювати за ст. 297 КК України (у випадку незаконного заволодіння речами померлих) або за відповідними статтями про злочини проти власності (якщо йдеться про поранених чи про осіб, шкода здоров'ю яких не завдана).

Слід зазначити, що мародерство розглядається як злочин не тільки на рівні національних законодавств, а й визнається міжнародним правом як військовий злочин міжнародного характеру. Водночас міжнародне право розглядає мародерство ширше, воно стосується й використання безпорадного стану мешканців певних територій під час бойових дій для грабежу та розбою.

Аналогічний підхід простежується й у Законі України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 № 2117-IX [7], яким не лише посилено покарання безпосередньо за мародерство (ст. 432 КК України), а й доповнено склади майнових злочинів, передбачених частиною четвертою статей 185, 186, 187, 189, 191, кваліфікуючою ознакою – вчинення злочину «в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Список використаних джерел

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. *Український часопис міжнародного права*. 2006. № 2. С. 7–16.
3. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : затверджена наказом Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 11.03.2023).
4. Брич Л. П. Теоретичні засади розмежування складів злочинів : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2014. 37 с.
5. Війна в Україні забрала життя майже 7 тисяч цивільних – ООН. 17 січня 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63552542> (дата звернення: 10.03.2023).
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 11.03.2023).
7. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-IX#Text> (дата звернення: 10.03.2023).

Діденко Олексій Вячеславович,
викладач кафедри правової та спеціальної підготовки
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОЗБРОЄННЯ В ДКВС УКРАЇНИ

Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» (далі – ДКВС України) статтею 19 наголошує, що «особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби під час виконання завдань з виконання кримінальних покарань у межах повноважень, визначених цим Законом, мають право в порядку і випадках, передбачених Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України, застосовувати фізичну силу, використовувати службових собак, а також зберігати, носити спеціальні засоби і зброю, використовувати і застосовувати їх самостійно або у складі підрозділів» [1].

Нині у структурі ДКВС України функціонують понад 120 підрозділів, персонал яких налічує близько 15000 осіб рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби. Відповідно до закону переважно вся вказана частина персоналу ДКВС України для виконання поставлених службових завдань використовує вогнепальну зброю та спеціальні засоби.

Щороку призначається близько 70 тисяч озброєних варт з охорони засуджених та ув'язнених в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах, на окремих виробничих об'єктах, планових автомобільних варт з переміщення засуджених, екстрених варт з переміщення до закладів охорони здоров'я. Також щороку фіксується у середньому близько 1 тис. випадків застосування персоналом ДКВС України спеціальних засобів.

Проведений нами аналіз надзвичайних подій, під час яких застосовували заходи примусу щодо засуджених, показав, що персонал УВП застосовував вогнепальну зброю переважно з метою припинення втеч засуджених. У 1993–2020 рр. було вчинено 176 втеч і припинено 187 спроб їх вчинення, у середньому – 7 втеч за рік [2, с. 72].

Відповідно до статті 106 Кримінально-виконавчого кодексу України, на який посилається 19 стаття Закону України «Про ДКВС України», перераховані адміністративні заходи впливу є засобами забезпечення режиму, які реалізуються через порушення, а в деяких випадках взагалі позбавлення таких основних прав і свобод людини, як, наприклад, права на життя і здоров'я чи інші права, що наголошуються у статті 3 Конституції України. Але, незважаючи на значну чисельність підрозділів та працівників, які експлуатують озброєння, інтенсивність його використання, кількість випадків застосування, вагомість наслідків діяльності або бездіяльності, пов'язаної з експлуатацією озброєння, регулювання вказаних питань здійснюється нормативно-правовими актами, що були створені ще за часів існування Державного департаменту України з питань виконання покарань (далі – ДДУ ПВП), деякі – більше 20 років тому і є фізично й морально застарілими та не можуть повною мірою відповідати умовам сьогодення. Перелік цих невідповідностей починається з відсутності тотожності у визначенні самого терміна «озброєння» за різними нормативно-правовими актами ДДУ ПВП та закінчується тим, що деякі інструкції мають по суті декларативний характер.

При вивченні нормативної бази з питань експлуатації озброєння, що є в наявності у ДКВС України, перший і, на жаль, останній документ, в якому ми взагалі бачимо словосполучення «експлуатація озброєння», – це наказ ДДУ ПВП від 14.04.2008 № 90 «Про внесення змін до Інструкції з організації служби озброєння в органах, установах та навчальних закладах Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань від 12.06.2008 № 132 (зі змінами)». Зміни, як наголошує цей документ, починаються із заміни у назві наказу ДДУ ПВП від 12.06.2000 р. № 132 «Про затвердження Інструкції з організації служби озброєння в органах, установах та навчальних закладах кримінально-виконавчої системи» (далі – Інструкція) словосполучення «з організації служби» на словосполучення «з організації експлуатації» і продовжується визначенням у I розділі змісту цього терміна.

Відповідно до пункту 1.1.2 «Під експлуатацією озброєння розуміється сукупність дій з підготовки і використання озброєння за призначенням, його облік, технічне обслуговування, зберігання, транспортування та ремонт» [3]. У цілому це визначення не суперечить вимогам пункту 6.35 державного стандарту, згідно з яким «експлуатація виробу – це стадія життєвого циклу продукції, на якій реалізують, підтримують та відновляють якість виробу. Примітка до пункту наголошує, що експлуатація виробу охоплює в загальному випадку етапи введення в експлуатацію, використання за призначенням, зберігання в процесі експлуатації, транспортування в процесі експлуатації, технічне обслуговування, поточний та середній ремонт, припинення експлуатації, списання (передавання, утилізація, знищення)» [4, с. 32].

У наступних шести пунктах укладачі наказу, присвяченого організації експлуатації озброєння, дають визначення кожної складової із сукупності дій, вказаних у пункті 1.1.2., після чого створюється таке враження, нібито відволікаються від мети цього наказу. В інших п'яти розділах наказу й додатках до нього розкривається процесуальна частина стосовно обліку та зберігання, згадуються деякі моменти, пов'язані з транспортуванням та списанням, і жодного згадування про «підготовку і використання озброєння за призначенням, технічне обслуговування та ремонт», тобто безпосередньо про експлуатацію озброєння. Нагадаємо, що в цій інструкції йдеться про вироби, неправильну експлуатацію яких закон напряму пов'язує зі злочинами проти життя та здоров'я особи і злочинами проти громадської безпеки.

Особливої уваги ці питання набувають в умовах воєнного стану, оскільки належна організація експлуатації озброєння є не тільки запорукою успішного виконання службових завдань та дотримання законності, а й боєздатності підрозділів ДКВС України в цілому. На нашу думку, вкрай необхідно виконати низку кроків щодо вирішення проблемних питань нормативно-правового регулювання експлуатації озброєння в ДКВС України.

По-перше, це створення номенклатури й відповідно номенклаторів озброєння, що використовується у ДКВС України, та вирішення питань термінування стосовно цього напрямку діяльності.

По-друге, створення або переопрацювання чинних норм належності озброєння, маючи на увазі не тільки непорушні запаси, а й ще важливіше – вказати норми належності витратної частини озброєння (боєприпаси, ЗПІ, мастила тощо) та врахування цих норм відповідно до табелів належності озброєння для кожного підрозділу.

По-третє, створення положення про службу озброєння ДКВС України з повною деталізацією її штатного розкладу, розподілу обов'язків та повноважень, джерел надходження та переліку ресурсного забезпечення, необхідного для виконання поставлених завдань (інвентаризація, категорювання, облік, технічне обслуговування, ремонт, транспортування, зберігання, списання тощо). У рамках цього положення чи в окремих інструкціях необхідно не тільки номінувати перелік завдань чи обов'язків, а й викласти з повною деталізацією механізми виконання цих завдань з урахуванням особливостей функціонування тої чи іншої установи або закладу – як у мирний, так і у воєнний час.

По-четверте, здійснення певної кодифікації нормативно-правової бази за будь-якими напрямками експлуатації озброєння та створення власного статуту ДКВС України, який би мав змогу надати зрозумілу кваліфіковану допомогу безпосередньому виконавцю з усіх питань, пов'язаних з експлуатацією озброєння. Який би не змушував користувача для розуміння положень відомчих наказів чи інструкцій звертатися до послуг кваліфікованого тлумачника зі звичаєвого права або наявності в нього знань усієї законодавчої бази Української держави та компетенцій Конституційного Суду.

На наш погляд, тільки в такий спосіб можна уникнути нонсенсів та казусів, що нині мають місце у відомчій нормативній документації стосовно питань, пов'язаних з експлуатацією озброєння.

Список використаних джерел

1. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 13.04.2023).

2. Кубрак Р. М., Сегеда В. М. Застосування заходів примусу персоналом установ виконання покарань: необхідна складова професійної діяльності чи застарілий рудимент. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2022. № 1 (11). С. 66–77.

3. Про внесення змін до Інструкції з організації служби озброєння в органах, установах та навчальних закладах Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженої наказом ДДУ ПВП від 12.06.2000 р. № 132 (зі змінами) : затв. наказом ДДУ ПВП від 14.04.2008 р. № 90.

4. ДСТУ 3278-95. Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Основні терміни та визначення. Київ : Держстандарт України, 1996. 59 с.

Єрмак Олексій Вікторович,

кандидат юридичних наук, головний науковий
співробітник відділу наукової діяльності
та міжнародного співробітництва
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА КРИМІНАЛЬНІ ПРОТИПРАВНІ ДІЯННЯ ОСІБ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Порушення встановлених у суспільстві соціальних норм часто вчиняють особи, яким ще не виповнилося вісімнадцять років. Антисоціальна спрямованість і нехтування нормами моралі у підлітків проявляються, як правило, через асоціальні форми поведінки. Такі порушення норм співжиття людей можуть мати різні форми прояву: порушення вимог про «тишу» на навчальному занятті в школі, цькування домашніх тварин, циклічна наявність «фонових» явищ (тютюнопаління, вживання алкоголю і наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, дитяча проституція тощо). Для неповнолітніх з базовими антисуспільними поглядами на норми співжиття з однолітками та людьми старшого покоління характерним є не лише вчинення діянь, що охороняються в межах кримінально-правової юрисдикції, а й систематичні порушення адміністративних норм: дрібні крадіжки, азартні ігри, тютюнопаління, вживання алкогольних напоїв у громадських місцях, дрібне хуліганство, булінг та ін. Найважчий численний склад та різноманітність проявів деструктивної поведінки так званих «важких підлітків» потребує адекватних засобів кримінально-правового реагування, якщо їхні діяння руйнують суспільні відносини, створюють небезпеку або заподіюють шкоду фундаментальним і загально визнаним соціальним цінностям, що поставлені під охорону антикримінального закону України. Формами такої протиправної поведінки є діяння, які містять

ознаки складу вже не дисциплінарного чи адміністративного проступку, а кримінального його різновиду або навіть злочину.

Складність своєчасного та адекватного реагування на таку поведінку підлітків полягає саме в теоретичній розробці арсеналу дієвих заходів переважно превентивної та виховної дії, які зможуть не лише припинити кримінальну протиправну діяльність неповнолітнього, а й запобігти вчиненню кримінальних протиправних діянь як його співучасниками, особами, причетними до вчинення кримінальних протиправних діянь, так і іншими членами соціуму, які не мають безпосереднього стосунку до кримінальних протиправних діянь, скоєних дітьми.

Слід зважати на важливу обставину, а точніше, один обов'язковий елемент складу кожного кримінального правопорушення – особливого суб'єкта протиправних діянь, яким по суті є дитина. Згідно з нормативними положеннями чинного Кримінального кодексу України особа, яка на момент вчинення кримінального протиправного діяння не досягла віку, з якого суд може повною мірою застосувати засоби кримінальної репресії – покарання, не повинна залишатися без «кримінально-правової уваги». До таких осіб доцільно застосовувати альтернативні покаранню засоби кримінально-правового реагування – звільнення від покарання, примусові заходи виховного чи медичного характеру тощо, які не мають на меті кару, а мають на меті припинення, запобігання вчиненню як неповнолітнім, так і іншими особами в майбутньому кримінальних протиправних діянь або кримінальних правопорушень у формі кримінального проступку чи злочину.

Пріоритет альтернативних заходів кримінально-правового впливу на кримінально-протиправні діяння осіб, які на час їх вчинення не досягли віку кримінальної відповідальності, визнається в Україні та в усьому цивілізованому світі. Такий стан речей у царині ювенальної юстиції повною мірою відповідає природному конституційному принципу верховенства права.

Відповідно до ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституційні права та свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Вони визначають цілі та зміст законів та інших нормативно-правових актів, зміст і спрямованість діяльності органів законо-

давчої та виконавчої влади, органів місцевого самоврядування і забезпечуються захистом правосуддя. Виходячи з цих норм Основного Закону, особливостей кримінального провадження щодо дітей, судам слід забезпечити реалізацію стосовно неповнолітніх інших заходів кримінально-правового характеру, що свідчило б про достатній рівень захисту дітей в українському суспільстві та якісний і справедливий суд.

Фактична реалізація принципу невідворотності кримінально-правового реагування на кримінальні протиправні діяння, який прийшов на зміну рудиментарному його аналогу – принципу невідворотності покарання за вчинення злочину, є важливим та ефективним інструментом впливу в кримінальних і кримінально-процесуальних правовідносинах з особливим «фігурантом», що потребує особливої уваги, – дитиною.

Це цілком закономірний процес еволюції системи кримінально-правових норм, які протягом свого існування видозмінюються та ускладнюються, реагуючи таким чином на процеси й ущільнення під час розвитку взаємин людей. Такий хід подій є закономірним та притаманним для глобалізації в галузі сучасного кримінального права.

У разі переходу права з нижчого агрегатного стану у вищий, що здійснюється за допомогою юридичних конструкцій. Юридичний матеріал з часом втрачає свою форму і трансформується у живий організм. Усе право стає не тільки системою положень та ідей, а сй укупністю юридичних організмів. Кожен такий організм має власну природу, характерні властивості й форми, за допомогою яких він здатен чинити свій вплив. Враховуючи стан і вплив, який чинять такі організми, співвідношення їх із суміжними правовими явищами, зв'язки і конфлікти, що між ними виникають, можливим стає з'ясувати їх правову природу і врешті привести всю сукупність юридичних організмів в єдину систему подібно до вчених у галузі природничих наук, які здійснюють класифікацію природно-історичних об'єктів. Завдання природно-історичного дослідження в такому разі переплітається з художньою творчістю, яка сама створює об'єкти, природу і сутність яких визначає [1, с. 339–340].

Питання застосування некаральних, позбавлених карального й репресивного потенціалу заходів кримінально-правового характеру (засудження без призначення покарання, примусові заходи медичного і виховного характеру щодо неповнолітніх, примусове лікування тощо) є також актуальним з огляду на важливість додержання справедливого балансу стосовно доцільності та ефективності конкретного інструменту впливу на дитину та перспектив розвитку суспільства, адже діти – це нащадки свого народу, генетичний фонд української нації. Питання про види та практику ефективного й гуманного реагування на вразливий прошарок суспільства потребують підвищеного і глибокого наукового обґрунтування та подальших розвідок у цьому напрямі кримінально-правової політики України.

Список використаних джерел

1. Рудольф фон Йеринг. Задача современной юриспруденции. *Юридический вестник*. 1883. С. 351–373.
2. Туренко Д. В. Проблемні питання співвідношення кримінального і кримінального процесуального законодавства при застосуванні примусових заходів медичного характеру. *Вісник ХВС*. 2020. № 2 (89). С. 258–270.

Єроменко Анастасія Романівна,
здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету;

науковий керівник:

Лаговська Наталія Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри приватного права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проблеми реалізації цивільних прав в умовах війни є дуже актуальними і складними. Воєнна агресія з боку Росії розділила наше життя на «до» та «після». У таких умовах дуже важливо забезпечити дотримання основних принципів міжнародного гуманітарного права й забезпечити права людей, які перебувають у зоні конфлікту.

Запровадження воєнного стану означає насамперед обмеження прав громадян, що є вимушеною необхідністю. Слід погодитися з думкою, що введення в державі правового режиму воєнно-

го стану й оголошення стану війни є важливими воєнно-політичними і правовими актами вищого політичного керівництва держави, проти якої існує безпосередня загроза або здійснено збройну агресію, і мають важливе значення для забезпечення національної безпеки та оборони й життєдіяльності держави [1, с. 13–14].

Конституція України передбачає низку прав громадян, які не можуть бути обмежені під час воєнного стану. Серед них: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом (ст. 24); заборона позбавлення громадянства і права змінити громадянство (ст. 25); невід'ємне право на життя (ст. 27); право на повагу до людської гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право на житло (ст. 47); рівні права й обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї, рівні права дітей (ст. 51–52); право на судовий захист (ст. 55) тощо [2].

Права цивільних осіб під час воєнних конфліктів регулює так зване «Право Женеви» – частина міжнародного гуманітарного права, норми якого спрямовані на полегшення страждань жертв збройних конфліктів. Вони покликані захищати права цивільного населення, військовополонених та поранених під час ведення воєнних дій.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни та Додаткові протоколи до неї встановлюють основні права цивільних осіб, які держави-учасниці повинні забезпечувати під час збройних конфліктів. Зокрема, у Конвенції встановлені чіткі заборони, які не можуть мати винятків будь-коли та будь-де. Вони стосуються тортур, насилля, каліцтва та принизливого ставлення щодо цивільних осіб та щодо осіб, які склали зброю [3].

Розглянемо основні цивільні права, які неможливо або важко реалізувати в умовах війни. Однією з головних проблем є забезпечення безпеки громадян. Бойові дії, а також терористичні акти й насильство з боку окупаційних сил призводять до порушень прав на життя та особисту безпеку. За даними Організації Об'єднаних Націй, з початку конфлікту в Україні загинули десятки тисяч людей, в тому числі мирні жителі. Російські війська здійснюють обстріли мирних населених пунктів, використовують заборонені зброю та підривні пристрої, що становить загрозу для життя мирних жителів.

Не менш важливим є порушення права на житло та майно. Багато людей змушені залишити свої домівки і майно в зонах окупації та переселитися в інші райони країни або емігрувати за кордон. Це створило значні виклики для забезпечення права на житло та майно для внутрішньо переміщених осіб. За оцінками Організації Об'єднаних Націй, кількість українських біженців тільки в країнах Євросоюзу становить близько 8 млн людей.

У зв'язку з цим 23 лютого 2023 р. парламент ухвалив Закон «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України».

Крім того, війна має вплив на економічні та соціальні права громадян. Загострення конфлікту призводить до обмеження можливостей для працевлаштування, освіти, охорони здоров'я та інших видів соціального захисту.

15 березня 2022 року був ухвалений Закон України № 2136-ІХ «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який визначає особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Сфера освіти, як і всі сфери життя суспільства, зазнала сильних змін в умовах воєнного стану. Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій вимушено перемістилася в межах України або за кордон. Багато педагогів та здобувачів освіти все ще залишаються на тимчасово окупованих територіях і потребують особливої підтримки держави. Деякі заклади освіти були зруйновані. Тому освіта здійснюється в дистанційній формі.

Заклади медицини зазнали великих руйнувань. За даними ООН, станом на 24 серпня 2022 р. зафіксовано 473 підтверджених

атаки на заклади охорони здоров'я, у результаті яких загинуло щонайменше 98 осіб і 134 – зазнали поранень. Пошкоджено понад 927 медичних закладів, понад 400 – опинилися на тимчасово окупованих росіянами територіях, зруйновано 123 заклади СОЗ. При цьому наприкінці 2021 р. в Україні налічувалося близько 3 тис. медичних закладів. Станом на початок жовтня 2022 р. відновлено 85 закладів СОЗ, ще 209 перебували на стадії відбудови. Пріоритетом МОЗ є відновлення послуг для населення, зокрема для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), та робочих місць для працівників медичної сфери. З метою зміцнення спроможності СОЗ триває розгортання мережі мобільних амбулаторій, хоча залишається значною потреба в них у Вінницькій та Хмельницькій областях, які є одними з лідерів за кількістю ВПО [5, с. 42–43].

Війна призводить до порушення прав на свободу думки, вираження поглядів і переконань, на збір та розповсюдження інформації. Зокрема, обмеження свободи ЗМІ та доступу до інформації про конфлікт та його наслідки є серйозною проблемою.

Отже, у період воєнного стану зазвичай зменшується рівень захисту і гарантій прав людей. Цивільні права можуть бути обмежені або призупинені у зв'язку з потребами національної безпеки. З одного боку, воєнний стан може призвести до обмежень деяких прав, таких як свобода пересування, свобода вибору місця проживання та інші. Проте деякі права, наприклад право на життя, право на недоторканність, право на захист від насильства, можуть набувати особливого значення в умовах воєнного конфлікту. У таких випадках важливо, щоб держава забезпечувала належний захист і гарантії прав людей, зокрема за допомогою системи судового захисту.

Список використаних джерел

1. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 9–16.
2. Конституція України: від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 03.04.2023).
3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 12.08.1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 03.04.2023).

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX : станом на 19 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 03.04.2023).

5. Шафранський В. В. Оцінка організаторами охорони здоров'я потреби в розвитку системи громадського здоров'я. Україна. *Здоров'я нації*. 2022. Т. 1. № 1. С. 42–45. URL: <https://doi.org/10.24144/2077-6594.1.1.2022.254635> (дата звернення: 03.04.2023).

Жежко Тетяна Олександрівна,
аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ПРОЄКТІВ АКТИВ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Досить важливим організаційно-правовим механізмом забезпечення реалізації принципу транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування є оприлюднення проєктів активів органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, а також дотримання під час підготовки цих активів необхідних процедур, встановлених законодавством, з метою інформування та участі громадськості в процесі ухвалення рішень.

Відповідно до ч. 11 ст. 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» проєкти активів органів місцевого самоврядування оприлюднюються в порядку, передбаченому Законом України «Про доступ до публічної інформації», крім випадків виникнення надзвичайних ситуацій та інших невідкладних випадків, передбачених законом, коли такі проєкти активів оприлюднюються негайно після їх підготовки [1].

В актах та проєктах активів органів (посадових осіб) місцевого самоврядування не може обмежуватись інформація про витрати або інші розпорядження бюджетними коштами, володіння, користування, розпорядження державним чи комунальним майном, у тому числі про умови отримання цих коштів чи майна, прізвища, імена, по батькові фізичних осіб та найменування юридичних осіб, які отримують ці кошти або майно, а також обмеження доступу до іншої інформації, які заборонено законом.

Згідно з ч. 12 ст. 59 вказаного вище Закону акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, приймаються та оприлюднюються в порядку, встановле-

ному Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [1].

Частиною четвертою статті 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації» визначено, що проекти нормативно-правових актів, рішень органів місцевого самоврядування, розроблені відповідними розпорядниками, оприлюднюються ними не пізніше як за 10 робочих днів до дати їх розгляду з метою прийняття [2].

Таким чином, за загальним правилом, усі проекти рішень з питань, що внесені до порядку денного сесії міської ради та виносяться на її розгляд, в обов'язковому порядку мають бути оприлюднені на офіційному вебпорталі відповідного органу місцевого самоврядування щонайменше за десять днів до пленарного засідання ради для ознайомлення громадськості.

Крім того, для певних видів актів органів місцевого самоврядування, положення яких регулюють господарські відносини, а також адміністративні відносини між цими органами та суб'єктами господарювання, встановлений специфічний порядок підготовки, розгляду та прийняття.

Акти органів місцевого самоврядування, які підпадають під ознаки, встановлені статтею 1 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», тобто такі, що в загальному або в окремих своїх положеннях спрямовані на регулювання діяльності представників бізнесових структур, є регуляторними.

Регуляторними актами органів місцевого самоврядування можна вважати, зокрема, положення, порядки, методики, що встановлюють певні правила для суб'єктів господарювання у сфері благоустрою, торгівлі, користування майном комунальної власності територіальної громади тощо.

Статтею 9 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» встановлений порядок оприлюднення проектів регуляторних актів з метою одержання зауважень і пропозицій.

Згідно з ч. 1 ст. 9 цього Закону кожен проект регуляторного акта оприлюднюється з метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань.

Строк, протягом якого від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань приймаються зауваження та пропозиції, встановлюється розробником проєкту регуляторного акта і не може бути меншим ніж один місяць та більшим ніж три місяці з дня оприлюднення проєкту регуляторного акта та відповідного аналізу регуляторного впливу.

Усі зауваження і пропозиції щодо проєкту регуляторного акта й відповідного аналізу регуляторного впливу, одержані протягом встановленого строку, підлягають обов'язковому розгляду розробником цього проєкту. За результатами цього розгляду розробник проєкту регуляторного акта повністю чи частково враховує одержані зауваження і пропозиції або мотивовано їх відхиляє.

Відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» повідомлення про оприлюднення проєкту регуляторного акта з метою одержання зауважень і пропозицій, проєкт регуляторного акта та відповідний аналіз регуляторного впливу оприлюднюються шляхом опублікування в друкованих засобах масової інформації розробника цього проєкту, а у разі їх відсутності – у друкованих засобах масової інформації, визначених розробником цього проєкту, та/або шляхом розміщення на офіційній сторінці розробника проєкту регуляторного акта в мережі Інтернет [3].

Таким чином, проєкт регуляторного акта органу місцевого самоврядування підлягає оприлюдненню на строк не менше одного місяця для обговорення та одержання зауважень і пропозицій від представників бізнесу та громадськості.

Окремо слід звернути увагу на те, що для деяких регуляторних актів органів місцевого самоврядування законодавством встановлена процедура обов'язкового погодження їх проєктів з уповноваженим органом – Державною регуляторною службою України.

Ухвалюючи Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», законодавець намагався створити досить ефективний та дієвий механізм співпраці органів публічної влади і громадян у сфері економічної політики, зробити прозорим механізм прийняття рішень, які зумовлюють не лише економічні, а й соціальні наслідки [4, с. 92].

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану», що набув чинності 20 травня 2022 року, серед іншого, уточнено окремі питання здійснення місцевого самоврядування в умовах воєнного стану.

Вищезгаданий Закон вносить суттєві зміни в організаційно-правову діяльність органів місцевого самоврядування, зокрема щодо порядку підготовки та оприлюднення актів органів місцевого самоврядування.

Згідно з ч. 10 ст. 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» у період дії воєнного стану на акти органів місцевого самоврядування, військово-цивільних адміністрацій та військових адміністрацій, а також їх посадових осіб не поширюються вимоги п. 3 ч. 1 (у частині оприлюднення проєктів актів), ч. 4 ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» та Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [5; 6].

Отже, всі проєкти актів органів місцевого самоврядування, а також їх посадових осіб не потребують оприлюднення, в тому числі проєкти актів щодо переліків та умов отримання послуг, що надаються цими органами, форми і зразки документів, правила їх заповнення (п. 3 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації»).

Положення Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» також не підлягають обов'язковому застосуванню, тобто органи місцевого самоврядування можуть приймати рішення без проведення аналізу регуляторного впливу та погодження проєктів з регуляторною службою.

Вбачається, що необхідність внесення означених вище змін до законодавства України була зумовлена насамперед особливо гострою потребою в оперативному прийнятті рішень, які безпосередньо впливають як на життєздатність територіальної громади, забезпечення безперервності функціонування органів місцевого самоврядування та комунального сектору економіки, так і на обороноздатність і безпеку територіальних громад і держави в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України.

Крім того, акти органів місцевого самоврядування та відповідно проекти цих документів можуть містити інформацію, наприклад, про об'єкти, що були пошкоджені або знищені на території відповідного населеного пункту.

Водночас з метою запобігання розголошенню певних видів інформації, що може призвести до обізнаності противника і негативно вплинути на виконання завдань з оборони і захисту нашої країни, надання органом місцевого самоврядування інформації про пошкоджені або знищені об'єкти можливе лише у вигляді загальних кількісних та загальних якісних показників, що виключає можливість ідентифікації таких об'єктів.

Таким чином, виклики воєнного часу, необхідність оборони країни й захисту національної та громадської безпеки і порядку суттєво звузили шляхи реалізації принципу транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема в питанні відкритості, прозорості та взаємодії з громадськістю під час підготовки актів органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Список використаних джерел

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Дата оновлення: 19.11.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.03.2023 р.).
2. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. Дата оновлення: 19.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> (дата звернення: 16.03.2023 р.).
3. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. Дата оновлення: 19.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> (дата звернення: 16.03.2023 р.).
4. Любченко П. М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 88–101. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/6592/1/Lyubchenko.pdf> (дата звернення: 16.03.2023).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2259-20#Text> (дата звернення: 16.03.2023 р.).
6. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 29.09.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.03.2023 р.).

Завгородня Юлія Степанівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ДИТИНИ

Одним з важливих завдань сучасної держави є забезпечення прав дитини, що обумовлено низкою обставин. Вкажемо лише на потребу в демократичному суспільстві імплементувати вимоги принципу рівності (що передбачає заборону дискримінації за різними ознаками, у тому числі за віковим критерієм) та особливості самої дитини, що не дозволяють повною мірою реалізувати властиві їй права нарівні з повнолітніми особами.

Ннаведені фактори актуальності пізнання тематики забезпечення прав дитини в Україні посилюються у зв'язку з умовами захисту територіальної цілісності і самої української нації від російської збройної агресії та повномасштабної війни проти українського народу. Вкажемо, що за даними Офісу Генерального прокурора України станом на 25 березня 465 дітей загинули та 942 дитини поранені [1]. Очевидно, що це неповна інформація, зважаючи на постійні воєнні дії, що веде Росія на території України, через неврахування ситуації (з об'єктивних причин) на окупованих територіях, неврахування ситуації з депортацією Росією дітей з окупованих територій та ін. «Через масовані бомбардування та обстріли збройними силами РФ пошкоджено 3126 закладів освіти. 438 з них зруйновано повністю», [2] – зазначають ювенальні прокурори.

Цілком очевидно є необхідність посиленого захисту прав дітей у таких умовах, включно з їхнім правом на життя, здоров'я, безпечне довкілля (і не тільки в контексті екологічного забруднення, а насамперед в аспекті саме безпеки для життя і здоров'я, розвитку) та ін.

Зважаючи на вказане, доцільно розглянути конституційне закріплення прав дитини в Україні.

Варто наголосити, що текст Конституції України містить небагато норм, що безпосередньо стосуються вказаного нами предмета. Згадаємо ст. 24 Конституції України, у якій ідеться про моральну

та матеріальну підтримку дитинства, зокрема в контексті рівності у правах жінок і чоловіків, відповідно – створення тих умов, які дозволяють жінкам поєднувати материнство з працею [3].

У цій статті більшою мірою йдеться не про права дітей, а про сприяння дитинству з метою забезпечення гендерної рівності, надання жінкам, які стали матерями, рівних можливостей з чоловіками.

У цьому ж аспекті варто згадати ч. 3 ст. 51 Основного закону, у якій йдеться про охорону дитинства й водночас про охорону сім'ї, а також батьківства та материнства [3]. Виходячи з різних об'єктів охорони, що вказані в цьому конституційному приписі, а також зважаючи на доволі широкий зміст, що вкладається у дефініцію терміну «охорона», як і в попередній статті Конституції України, в аналізованій (ч. 3 ст. 51) не йдеться безпосередньо про права дитини.

Підтвердженням цього висновку є системний аналіз усіх частин ст. 51 Основного закону. Так, ч. 1 цієї статті визначає права та обов'язки подружжя, а також встановлює вільність шлюбу. До цього варто додати, що у ст. 1 Закону України «Про охорону дитинства» наводиться широка інтерпретація поняття «охорона дитинства» [4].

А ч. 2 ст. 51 Основного закону закріплює взаємний обов'язок батьків та повнолітніх дітей утримувати один одного [3], що певною мірою належить до сфери прав, однак тут йдеться не стільки про права дитини, скільки про права та обов'язки членів сім'ї.

Ще однією статтею, у якій згадуються діти, є ст. 92 Конституції України. Ця стаття закріплює ті суспільні відносини (їх перелік), які мають регулюватися саме законодавчими актами, а не підзаконними нормативно-правовими актами. Що вказує на їхню значимість для суспільства та посилену охорону з боку органів публічної влади. Отже, у цій статті (частині статті) йдеться про те, що виключно нормативно-правовими актами вищої юридичної сили визначаються суспільні відносини у сфері охорони дитинства. Як бачимо, цей конституційний припис лише визначає порядок нормативного регулювання окремих відносин, пов'язаних з охороною дитинства загалом, не конкретизуючи питання регулювання прав дитини.

Отже, можна стверджувати, що в Конституції України є лише одна стаття, яка безпосередньо стосується прав дитини, – це ст. 52

Основного закону. Хоча варто наголосити, що йдеться не про перелік прав дитини чи їх загальну характеристику. Вказаною статтею (ч. 1 цієї статті) закріплено рівність дітей як носіїв прав. При цьому йдеться лише про два критерії, дискримінація за якими забороняється: 1) походження; 2) народження у шлюбі чи поза шлюбом [3].

Водночас, на нашу думку, таке обмежене конституційно-правове регулювання прав дитини пояснюється спільністю прав дитини та прав людини, а також приєднанням України до Конвенції про права дитини, яка була ратифікована ще 1991 року. Однак ця тематика стане предметом наступного дослідження.

Список використаних джерел

1. Вебпортал Офісу Генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/>.
2. Ювенальні прокурори: 465 дітей загинули в Україні внаслідок збройної агресії РФ. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/yu-venalni-prokurori-465-ditei-zaginuli-v-ukrayini-vnaslidok-zbroinoyi-agresiyi-rf-3>.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Закаленко Олена Василівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»;

Большакова Ольга Віталіївна,

кандидат філософських наук,
старший викладач кафедри міжнародних відносин,
суспільних комунікацій та ІТ-права
Державного університету інтелектуальних технологій та зв'язку

ПОЗОВ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ, СВОБОД, ІНТЕРЕСІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Позов в адміністративному судочинстві є тим правовим інструментом, що забезпечує ініціювання адміністративно-судового захисту прав, свобод та законних інтересів громадян від неправомірних рішень, дій та бездіяльності суб'єктів владних повноважень, що реалізується за правилами адміністративного судочинства. Наявні наукові пошуки щодо змісту правової категорії «адміністративний позов» здебільшого зосереджені або на коментуванні положень чинного законодавства, або ж мають характер «постановки питання». Остання теза яскраво

виявляється у двох моментах. По-перше, в літературі навіть немає єдиного підходу до того, що саме розуміти під поняттям «адміністративний позов». А по-друге, навчальна література із судового адміністративного процесу часто взагалі не зупиняється на питанні сутності адміністративного позову і лише дублює окремі положення КАС України.

У процесі дослідження адміністративного позову було використано різні наукові методи для повноцінного та всебічного аналізу та розв'язання означеної проблематики. Зокрема, застосовувались такі методи дослідження: діалектичний підхід, теоретичний науковий метод, емпіричний науковий метод, системний метод, структурно-функціональний і формально-логічний метод (аналіз). Теоретичний науковий метод використано під час розгляду різнобічних поглядів щодо визначень категорії «адміністративний позов». Цей метод дав можливість проаналізувати різні підходи до тлумачення вищезазначених понять для визначення сутності адміністративного позову в сучасному судочинстві. Окрім того, оскільки це дослідження має діалектичне підґрунтя, недостатньо було б констатувати сам факт амбівалентної правової природи адміністративного позову і лише сказати, що правова категорія «адміністративний позов» поєднує в собі як матеріально-правову, так і процесуальну сторони. Надати єдине визначення адміністративного позову, що відобразило б його дуалістичну природу та основні ознаки позову, – саме таке завдання ми ставимо перед собою.

Адміністративний позов виконує функцію правозахисного інструменту, що забезпечує ініціювання судового захисту прав, свобод та інтересів громадян від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, він використовується і як засіб реалізації владних повноважень суб'єктів у сфері публічно-правових відносин, що опосередковуються відповідним рішенням адміністративних судів. Значною мірою на подальше формування інституту адміністративного позову вплинуло внесення численних змін до КАС України.

Варто констатувати, що одна група дослідників вважає, що поняття адміністративного позову має окремо визначатися у процесуальному (звернена до суду вимога про захист поруше-

ного права, свобод чи законних інтересів) та у матеріальному (матеріально-правова вимога позивача до відповідача) значенні [4]. Друга група вчених дотримується позиції про цілісність такого поняття, що відображає органічне поєднання двох сторін – матеріально-правової та процесуальної [1; 2]. Третя група вчених дотримується позиції щодо розуміння адміністративного позову як процесуального інституту, тобто звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод, законних інтересів чи реалізації повноважень у сфері публічно-правових відносин [3; 5; 7].

Деякі дослідники підтримують концепцію щодо розуміння правової категорії «адміністративний позов» як двох самостійних понять – у процесуальному та матеріально-правовому значенні, тобто визначають адміністративний позов як категорію, притаманну двом галузям права – матеріальному і процесуальному. При цьому стосовно розгляду правової категорії «адміністративний позов», що відображає його дуалістичну природу, думки вчених розділяються щодо того, яка складова є первинною – матеріально-правова чи процесуальна.

Вважаємо, що матеріально-правовий та процесуальний підходи до розуміння правової категорії «адміністративний позов» не відповідають вимогам єдності та універсальності позову і прихильники наведених підходів змішують такі поняття, як позов і право на позов, що дійсно може існувати у процесуальному та матеріально-правовому розуміннях.

На наш погляд, підхід поєднання матеріально-правового та процесуального аспекту щодо розуміння адміністративного позову є найбільш виваженим. Це пояснюється тим, що, з одного боку, адміністративний позов подається до суду і тому не може розглядатися виключно як вимога позивача до відповідача, з іншого боку, адміністративний позов є процесуальною формою певного матеріально-правового змісту (вимога щодо вирішення публічно-правового спору), тобто процесуально-правова форма знаходить свій прояв у пред'явленні адміністративного позову до суду, а матеріально-правову сторону становлять право на задоволення позовних вимог.

Важливими є твердження про те, що адміністративний позов розглядається лише в порядку позовного провадження. Окремі

дослідники ще більше поглиблюють цю тезу, зазначають, що в сучасному адміністративному судочинстві позовне провадження поділяється на загальне та спрощене. За правилами загального позовного провадження розглядаються справи, які у зв'язку зі складністю, кількістю учасників та особливостями предмета доказування не можуть бути розглянуті за правилами спрощеного провадження. Правила розгляду адміністративних справ у порядку спрощеного провадження застосовуються до окремих категорій спорів, які у зв'язку зі складністю, кількістю учасників та особливостями предмета доказування не потребують проведення судового засідання, заслуховування сторін, пріоритетом у розгляді таких справ є швидкість та оперативність [6, с. 144].

Отже, можна навести власне розуміння правової категорії «адміністративний позов» як зверненої через адміністративний суд матеріально-правової вимоги позивача до відповідача щодо захисту прав, свобод, інтересів чи реалізації повноважень у сфері публічних відносин шляхом вирішення публічно-правового спору на засадах рівності, диспозитивності та змагальності сторін.

Список використаних джерел

1. Гордєєв В. В. Позовна заява як юридичний факт в адміністративному судочинстві України. *Держава і право: Юридичні і політичні науки*. 2012. Вип. 57. С. 224–231.
2. Задирака М. Ю. Адміністративний позов: історія та сучасне праворозуміння. *Право та управління*. 2011. № 3. С. 18–23.
3. Картузова І. О. Поняття, елементи та види адміністративного позову. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 94–101.
4. Кодекс адміністративного судочинства України : наук.-практ. коментар. Центр політико-правових реформ; за заг. ред. Р. О. Куйбіди. Київ : Юстініан, 2009. 976 с.
5. Ківалов С. В., Картузова І. О., Осадчий А. Ю. Курс адміністративного процесуального права України. Загальна частина : підручник. Одеса : Фенікс, 2014. 342 с.
6. Палій Є. А. Значення та особливості спрощених проваджень в адміністративному судочинстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 1. С. 144–146.
7. Серєда В. В. Позовна заява як вид звернення громадян до адміністративного суду. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 49. URL: https://dspace.nulau.edu.ua/.../1/Sereda_496_504.pdf (дата звернення: 03.03.2023).

Залуговська Ганна Петрівна,
старший викладач кафедри підвищення
кваліфікації персоналу органів,
установ виконання покарань та слідчих ізоляторів
Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Академії Державної пенітенціарної служби;
Косов Олександр Михайлович,
старший викладач
кафедри підвищення кваліфікації персоналу органів,
установ виконання покарань та слідчих ізоляторів
Державної кримінально-виконавчої служби України
Інституту підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Академії Державної пенітенціарної служби

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В Україні з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року введений воєнний стан у зв'язку з воєнною агресією Російської Федерації проти України [1], який триває вже більше року.

Війна Російської Федерації проти України вплинула на всі сфери суспільного життя українців, процес державного будівництва та реформування державних органів України. Нині відсіч збройної агресії Російської Федерації та подолання наслідків війни є основними пріоритетами нашої держави та суспільства.

Разом з тим, беручи до уваги необхідність запровадження комплексних довгострокових змін у пенітенціарній системі України, триває її реформування, навіть в умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України [2].

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р [2] схвалено Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затверджено операційний план реалізації у 2022–2024 роках Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року.

Слід зазначити, що однією з основних цілей Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року є роз-

ширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи [2]. Що, на нашу думку, є вкрай актуальним та дасть змогу оптимізувати діяльність органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) та ухвалювати важливі управлінські рішення.

Зазначимо, до завдань, визначених Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, що стосуються стратегічної цілі «Розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи», віднесено:

- оновлення та розширення аналітичної здатності Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту;

- створення та впровадження автоматизованої системи обліку матеріальних ресурсів;

- впровадження електронного моніторингу пробації та забезпечення функціонування системи збору даних для цілей комплексної оцінки слідчих ізоляторів та установ виконання покарань ДКВС України;

- впровадження електронних послуг у медичній сфері;

- впровадження електронних систем бухгалтерського, кадрового і статистичного обліку (МІА);

- впровадження електронного документообігу в органах та установах ДКВС України [2].

Також під час реформування пенітенціарної системи в Україні варто брати до уваги той факт, що постійні обстріли Російською Федерацією території України та бойові дії негативно впливають на функціонування ДКВС України, а також виконання завдань і досягнення цілей її персоналом. Тому, на нашу думку, виникає потреба впровадження нових технологій не тільки у процес діяльності ДКВС України, а й у процедуру добору персоналу ДКВС України та здійснення персонального обліку кадрів ДКВС України, завдяки чому стане можливим підвищення рівня безпеки персоналу органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДКВС України під час воєнного стану.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що під час подальшого реформування пенітенціарної системи України слід звернути увагу не тільки на зазначені у Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року напрями

цифровізації, а й на необхідність оновлення підходів щодо рекрутингу персоналу ДКВС України, зокрема актуальність розроблення та впровадження дистанційної процедури добору персоналу ДКВС України, що дасть змогу навіть в умовах воєнного стану з безпечного місця (укриття) здійснювати перманентний якісний добір персоналу в органи, установи виконання покарань та слідчі ізолятори ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 14.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 23.03.2023).

2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-reformuvannia-penitentsiarnoi-systemy-na-period-do-2026-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-ii-realizatsii-u-20222024-rokakh-s1153-161222> (дата звернення: 24.03.2023).

Зіньова Ольга Сергіївна,

старший викладач кафедри права

Київського кооперативного інституту бізнесу і права

ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА ЯК ОСНОВА ПРАКТИЧНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Становлення професіонала-юриста, фахівця своєї справи відбувається тривало: від навчання в альма-матері до набуття достатнього практичного досвіду. Юристами не народжуються, а стають завдяки кропіткій праці. Суму теоретичних знань майбутній фахівець накопичує в навчальному закладі. Це і вивчення загальних та професійних дисциплін, участь у юридичних гуртках, конкурсах, студентських конференціях з написання тез, перші самостійні спроби практичного навчання на заняттях з навчальної практики, участь у роботі юридичної клініки при навчальному закладі, що дає можливість практичного консультивання клієнтів з окремих галузей юриспруденції та складання практичних матеріалів під керівництвом досвідченого куратора-викладача права.

Але перші спроби не тільки побачити, а й попрацювати практично можна завдяки виробничій практиці. Виробнича практика має на меті закріпити й поглибити теоретичні знання, одержані в процесі вивчення загальних та спеціальних юридич-

них навчальних дисциплін, а також набути вміння й навички правозастосовчої практичної діяльності. У період виробничої практики студент стає учасником практичної діяльності із застосування правових норм, спостерігає й аналізує різні боки діяльності юристів-практиків, вчиться здійснювати дії, пов'язані із захистом прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Під час проходження виробничої практики студенти-практиканти ознайомлюються насамперед зі структурою бази практики, вивчають специфіку діяльності відповідної організації чи установи, знайомляться з роботою юриста або юридичного відділу. Практичні навички можна вже отримати під час проходження виробничої практики під керівництвом кваліфікованого юриста. Можна спробувати свої сили у складанні проектів правових актів, проектів договорів, претензій, позовів, наказів, а також спробувати себе як консультанта з юридичних питань на базі практики чи представницьких питань з органами влади, управління, місцевих органів або громадських організацій. Набуті навички в процесі практики є важливим кроком до роботи юристом у будь-якій сфері суспільного життя.

Юридичну практику слід розглядати системно: 1) як юридичну практичну діяльність юриста-професіонала; 2) як осмислення та накопичення в її процесі та за її наслідками досвіду вирішення юридичних справ; 3) як результат аналізу та узагальнення цього досвіду, оформленого переважно у вигляді письмових джерел (сукупності конкретних рішень, рекомендацій та інших документів).

Законотворчість, застосування й тлумачення норм права потребують відповідних правових знань, високого рівня загальної та спеціальної правової культури, досвіду роботи, вміння вирішувати соціальні конфлікти, додержання моральних принципів, норм службового етикету. Крім того, юристи повинні мати й іншу спеціальну підготовку та професійно орієнтуватися в питаннях економіки, фінансів, бухгалтерії тощо, знати сучасні методи управління й господарювання.

На сучасному етапі до змісту юридичної практики належить не тільки складання документів, консультування та участь у судовому засіданні, а також багато інших юридично значущих дій.

Крім того, змістом юридичної практики охоплюються також такі дії, як запобігання, припинення та розслідування правопорушень; притягнення до юридичної відповідальності; виконання покарань; підготовка та ухвалення нормативно-правових актів; здійснення правовиховної та науково-дослідницької діяльності; реєстрація і статистичний облік правових явищ, результатів юридичної діяльності.

Стосовно суб'єктного складу виділяють такі види юридичної практики, як судову, прокурорську, законодавчу, слідчу та інші.

Активна сторона юридичної практики стосується юридичних дій та операцій, які складають основу юридичної практики і вимагають наявності спеціальних знань, навичок, професіоналізму. Найважливішими юридичними діями є: складання юридичних документів; виступи в юридичних установах; юридичне консультування; тлумачення текстів юридичних документів; правове виховання і пропаганда правових знань та ін.

У юридичній роботі виокремлюють такі напрямки юридичної діяльності: суддівську, прокурорську, слідчу, адвокатську, нотаріальну, консультативну. Всі ці напрямки юридичної практики за змістом досить дієві, цікаві, спрямовані на захист інтересів держави та громадян країни.

Обираючи для себе напрямок юридичної діяльності, юрист має не тільки теоретичні знання, а вже свідомо обирає, враховуючи набуті знання й навички під час виробничої практики в навчальному закладі.

Тому саме виробнича практика є основою для визначення напрямку юридичної практики. Наявність лише теоретичних знань не дає можливості повністю усвідомити сутність роботи юриста. Як правило, після закінчення навчального закладу, пройшовши всі можливі види виробничих практик, можна визначитися в подальшому щодо свого покликання в юриспруденції. Адже кожний з нас має займатися справою, яка йому до душі, робота має бути за покликом, що приносить не лише задоволення від результатів роботи, а й користь нашій державі та її громадянам.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, дійшли висновку, що професійність юриста формується не тільки завдяки

знанням законів, норм матеріального та процесуального права, а й досвіду практичної діяльності, основа якої закладається ще в студентські роки під час проходження виробничої практики і дозволяє сформувати висококласного фахівця в галузі права.

Список використаних джерел

1. Свиридюк Н. П. Юридична деонтологія : навч.-метод. посіб. Київ : Хай-Тек-Прес, 2012. 336 с.

Зливко Станіслав Володимирович,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу Академії Державної пенітенціарної служби

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ КЕРІВНИКА УСТАНОВИ (ОРГАНУ) ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У сучасних умовах можемо стверджувати, що без належного інформаційного забезпечення не існує жодної сфери діяльності, і від його прогресивності залежить успішність та результативність цієї сфери. Правоохоронна сфера, як і діяльність системи юстиції, – не виняток. Ба більше, є надзвичайно залежною від інформатизації та інформаційного забезпечення.

Високий рівень цифровізації суспільства, необхідність аналізу великого обсягу даних для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень потребують впровадження нових методів та інструментів роботи пенітенціарної системи, розвитку цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової та комп'ютерної грамотності персоналу, виділення фінансування для впровадження інформаційних технологій та інновацій [1].

Розгляд різних аспектів інформаційного забезпечення для сфери виконання покарань має принципове значення для діяльності керівника в цій сфері, адже інформаційна культура і статус суттєво впливають на здатність якісно управляти складним колективом установи (органу) виконання покарань.

Серед принципів причин, завдяки яким керівник має піклуватися про інформаційну культуру своєї організації, Т. О. Дяченко виділяє такі:

1. Інформаційна культура є частиною загальної організаційної культури організації й вимагає більше пильної уваги, оскільки

вже зараз визначна роль в організаційному розвитку відводиться якості доступу до інформації й наявності необхідних навичок персоналу у використанні нових інформаційних технологій.

2. Інформаційні технології уможливають створення в організаціях комп'ютерних мереж, за допомогою яких відбувається спілкування між співробітниками, але важливо знати, як люди використовують цю інформацію.

3. Для різних субкультур в організації інформаційна культура різна, а це означає різницю підходів до процесів усвідомлення, збору, обробки, поширення й використання інформації [2, с. 77].

На думку О. В. Дубініної, поняття «інформаційна грамотність особистості» містить такі компоненти:

- комп'ютерна грамотність особистості;
- знання про інформаційне середовище, закони його функціонування;
- вміння орієнтуватися в інформаційних потоках;
- вміння і навички збереження інформації для повторного використання;
- розвиненість алгоритмічного мислення особистості.

На її думку, інформаційна культура передбачає наявність в особистості таких якостей, як:

- інформаційна грамотність;
- усвідомлена мотивація особистості в задоволенні своїх інформаційних потреб на базі знань ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології);
- підвищення свого загальнокультурного, загальноосвітнього та професійного кругозору;
- розвиток умінь і навичок інформаційної діяльності та інформаційного спілкування на основі використання інформаційних і телекомунікаційних технологій, зокрема комп'ютерних;
- певний стиль мислення, головною характеристикою якого є самостійність і креативність [3, с. 75].

Формування інформаційної культури організації передбачає розвиток у співробітників:

- особистої потреби в засвоєнні основ інформаційної культури; умінь самостійно здійснювати пошук інформації;
- умінь усувати інформаційний дефіцит;

- здатності взаємодіяти з інформаційним середовищем;
- уміння моделювати власну інформаційну поведінку, прокладаючи шлях від невідомого до відомого;
- здатності створювати й використовувати персональні пошукові системи;
- здатності до сприйняття й оцінки інформації;
- уміння оцінювати інформацію щодо її повноти, вірогідності, солідності джерела [2, с. 77].

Зважаючи на ці теоретичні сентенції, ми дійшли висновку, що під інформаційною культурою керівника установи (органу) виконання покарань необхідно розуміти особисті якості останнього, що виявляється в процесі управлінської діяльності, характеризує особливості інформаційних знань, умінь, дій, які застосовуються в процесі управлінської діяльності, й свідчить про професійність керівника.

Інформаційна культура серед іншого свідчить про здатність та бажання керівника до саморозвитку та формування інформаційної культури інших категорій персоналу, що для сфери виконання покарань є вкрай важливою проблемою. Проблеми виховання, професійної деформації – далеко не всі з тих, що негативно впливають на нормальний хід функціонування установ (органів) виконання покарань. Поряд з тим інформаційна культура – це питання інформаційно-правового статусу, повноважень, які можуть бути реалізованими тільки за умови його сформованості та закріплення. Тому необхідно зауважити, що керівник має бути наділений належними інформаційними компетентностями.

В Україні ухвалено низку законів, указів Президента, постанов Кабінету Міністрів України, видано накази та розпорядження центрального органу виконавчої влади з питань виконання покарань, згідно з якими в органах та установах виконання покарань мають бути створені всі умови для професійного й культурного розвитку персоналу. Адже суспільство покладає великі надії на працівників пенітенціарних установ щодо забезпечення правопорядку в органах і установах виконання покарань, виправлення та ресоціалізації засуджених [4, с. 121–122].

Інформаційна компетентність керівника в системі виконання покарань – здатність використовувати інформаційні технології та ресурси в управлінських процесах, пов'язаних з організацією процесу виконання (відбування) кримінальних покарань.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження КМУ від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 28.02.2023).
2. Дяченко Т. О. Значення інформаційної культури підприємства в процесі формування його організаційної культури. URL: jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/download/446/434 (дата звернення: 10.04.2023).
3. Дубініна О. В. Інформаційна культура керівника як чинник вдосконалення управління навчальним закладом. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vudanya/metod_upr_osvit/v17_16/8_dubinina.pdf (дата звернення: 18.03.2023).
4. Дука О. А. Вимоги до персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: професійний та морально-етичний аспекти. *Юридична психологія*. 2015. № 1. С. 120–128.

Іванова Ганна Сергіївна,

доктор юридичних наук, доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОТРИМАННЯ КОМПЕНСАЦІЇ ЗА ЗРУЙНОВАНЕ ТА ПОШКОДЖЕНЕ МАЙНО

Уже більше року минуло від 24 лютого 2022 року, коли російська федерація розпочала зухвале повномасштабне вторгнення на територію нашої держави. Зазначені протиправні дії країни-агресора спричинили для держави в цілому і наших співвітчизників неймовірно збитки, розмір яких надзвичайно складно визначити. З перших днів повномасштабного вторгнення відбувалося руйнування і знищення об'єктів різних категорій: об'єктів критичної інфраструктури, об'єктів інфраструктури державного та комунального майна, об'єктів нерухомого майна різних категорій, що належать приватним особам.

23 лютого 2023 року Верховна Рада України ухвалила Закон № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною аг-

ресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», який набрав чинності 22 травня 2023 року. Закон визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України.

Закон № 2923-IX зокрема передбачає утворення спеціально уповноважених суб'єктів, наділених повноваженнями щодо розгляду питань надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна, – Комісії з розгляду питань щодо надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Також Законом закріплені положення щодо порядку подання та розгляду заяв про надання компенсації, порядок їх розгляду та прийняття відповідних рішень.

Разом з тим слід зауважити, що цей Закон потребує певного уточнення. Так, у преамбулі цього законодавчого акта зазначено, що Законом визначено правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна. Однак аналіз відповідних положень Закону свідчить про те, що закріплюється порядок розгляду і вирішення заяв про надання компенсації за зруйновані об'єкти. Водночас питання щодо розгляду заяв про надання компенсації за пошкоджені об'єкти знайшли своє відображення лише у статті 10 Закону і тільки в частині щодо форми надання компенсації за пошкоджені об'єкти, а також щодо закріплення положення, що порядок надання компенсації за пошкоджені об'єкти визначається Кабінетом Міністрів України.

Крім того, слід зауважити, що Законом передбачено надання компенсації за пошкодження або знищення лише окремих категорій нерухомого майна, до яких віднесено:

а) квартири, інші житлові приміщення в будівлі, будинки садибного типу, садові та дачні будинки;

б) об'єкти будівництва (будинки садибного типу, садові та дачні будинки), в яких на момент пошкодження зведені несучі та зовнішні огорожувальні конструкції (крім світлопрозорих конструкцій та заповнення дверних прорізів), щодо яких отримано право на виконання будівельних робіт;

в) складові частини об'єктів будівництва (квартири, інші житлові приміщення в будівлі), які після прийняття в експлуатацію є самостійними об'єктами нерухомого майна, за умови що на момент пошкодження в об'єкта будівництва зведені несучі та зовнішні огорожувальні конструкції (крім світлопрозорих конструкцій та заповнення дверних прорізів), щодо якого отримано право на виконання будівельних робіт;

г) спільне майно багатоквартирного будинку, відмінне від земельної ділянки.

Таким чином, аналізуючи положення Закону України від 23.02.2023 р. № 2923-ІХ, слід зауважити, що нарешті на законодавчому рівні закріплюються окремі питання щодо розгляду питань надання компенсації за зруйновані чи пошкоджені об'єкти нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України. Разом з тим означене коло питань потребує подальшого правового регулювання, оскільки питання щодо порядку отримання компенсації за зруйновані чи пошкоджені об'єкти нерухомого майна, що не належать до житлової категорії, нині залишаються поза увагою, незважаючи на актуальність.

Карелін Владислав Володимирович,

доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
військового факультету фінансів і права
Військового інституту Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ КОРУПЦІЇ В СИСТЕМІ ОБОРОННИХ ЗАКУПІВЕЛЬ У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

Корупція в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України є серйозною проблемою, яка шкодить національ-

ній безпеці та економіці країни. Ця проблема є доволі поширеною в українському суспільстві і стосується багатьох галузей, особливо актуальною вона є у сфері оборони та безпеки. Один з головних факторів корупції в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України – відсутність ефективного контролю за процесом закупівель. Недостатня прозорість і відкритість процедур закупівлі, а також низький рівень відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів сприяють поширенню корупції. Крім того, існує інше можливе джерело корупції в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України – можливість втручання з боку замовників, їхніх представників та підрядних організацій у процес закупівлі.

Оборонні закупівлі – це здійснення державним замовником закупівель товарів, робіт і послуг, призначених для виконання державних програм у сферах національної безпеки і оборони, а також інших товарів, робіт і послуг для гарантованого забезпечення потреб безпеки і оборони [1].

Процес проведення оборонних закупівель у Міністерстві оборони України здійснюється згідно із Законом України «Про оборонні закупівлі» від 17.07.2020 № 808-IX, з урахуванням вимог Законів України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» від 20.02.2003 № 549-IV, «Про санкції» від 14.08.2014 № 1644-VII, постанови Кабінету Міністрів України «Питання оборонних закупівель» від 03.03.2021 № 363 та інших відповідних нормативно-правових актів.

Придбання державними замовниками товарів, робіт і послуг може здійснюватися шляхом застосування однієї з таких закупівель:

1) закрита закупівля: переговори; поетапні переговори; 2) торги з обмеженою участю; 3) спрощені торги із застосуванням електронної системи закупівель [1].

Для забезпечення відкритості та прозорості проведення оборонних закупівель Міністерство оборони України дотримується встановлених законодавством процедур і правил [1].

Оборонні закупівлі в Міністерстві оборони України мають свої особливості, оскільки товари та послуги, що закуповуються, мають стратегічне значення для національної безпеки України.

У зв'язку з цим Міністерство оборони України встановлює додаткові вимоги до постачальників, зокрема щодо їх кваліфікації та здатності забезпечити високу якість товарів і послуг. Проведення оборонних закупівель у Міністерстві оборони України є важливим інструментом для забезпечення національної безпеки країни та розвитку оборонної промисловості. Водночас це також допомагає залучати інвестиції та стимулювати розвиток інноваційних технологій в Україні.

Оборонні закупівлі можуть бути проведені за різними видами процедур. Прозорість та відкритість процедур оборонних закупівель дозволяє забезпечити доступність для всіх учасників, що сприяє вибору найкращих пропозицій та отриманню якісних товарів, послуг чи робіт. Україна має встановлені законодавчі процедури здійснення оборонних закупівель, які мають на меті забезпечити відкритість, прозорість та ефективність закупівельного процесу.

Закупівля товарів, робіт і послуг оборонного призначення за імпортом для забезпечення потреб державного замовника може здійснюватися шляхом: закупівлі державним замовником (або уповноваженим ним суб'єктом господарювання) через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва, що здійснюють закупівлі товарів, робіт і послуг оборонного призначення; укладення державного контракту (договору) або договору про закупівлю відповідно до видів закупівель; укладення державним замовником державного контракту (договору) з іноземним або вітчизняним суб'єктом господарювання, якому в установленому законодавством порядку надані повноваження на право здійснення імпорту товарів, робіт і послуг оборонного призначення, у тому числі товарів, робіт і послуг оборонного призначення, які містять відомості, що становлять держав таємницю [1].

До початку проведення закупівель через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва державний замовник зобов'язаний надіслати учасникам відбору, зареєстрованим у Реєстрі, цінові запити щодо вартості предмета закупівлі [1].

Закупівлі через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва здійснюються у випадках, коли учасники відбору, які є вітчизняними суб'єктами господарювання, не мають

можливості здійснити постачання товару та/або виконати роботу та/або надати послуги оборонного призначення [1].

Закупівлі за імпортом або через міжнародні спеціалізовані організації, їх представництва можуть здійснюватися також у випадках, коли цінова пропозиція іноземного суб'єкта господарювання (іншої іноземної юридичної особи) або об'єднання юридичних осіб, міжнародних спеціалізованих організацій, їх представництв є нижчою не менше ніж на 10 відсотків від ціннових пропозицій вітчизняних суб'єктів господарювання.

У разі закупівлі за імпортом та за наявності аналогу вітчизняного виробництва, що прийнято на озброєння та відповідає вимогам державного замовника, проводяться випробування запропонованого зразка у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України [1].

Оборонні закупівлі, як і публічні, дуже вразливі корупційно, адже в них значна частка публічних витрат, та все активніше публічні ресурси залучають у приватний сектор чи до неприбуткових організацій [2, с. 9].

Найпоширенішими корупційними ризиками в публічних, а отже оборонних, закупівлях за результатами дослідження НАКО є: 1) відсутність централізованої автоматизованої бази даних з інформацією про виробників озброєння та військової техніки; 2) брак сучасних засобів обробки інформації на етапі плавання державного оборонного замовлення (далі – ДОЗ), доступу до інформації про потреби сектору оборони; 3) складність кваліфікації як виконавця ДОЗ; 4) неузгодженість законодавства в частині затвердження ДОЗ; 5) надмірна засекреченість ДОЗ; 6) відсутність конкурентних процедур у таємних закупівлях; 7) обмеження максимального прибутку постачальників; 8) відсутність конкурентних процедур при закупівлі за імпортом; 9) обмеження можливостей Управління військових представництв МО України щодо перевірки інформації під час реалізації оборонних закупівель; 10) зміна вартості продукції (послуг) під час виконання контракту; 11) розмитість відповідальності у сфері контролю за виконанням ДОЗ; 12) відсутність сучасних автоматизованих систем обробки інформації на етапі звітування про виконання ДОЗ [3].

Для боротьби з корупцією в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України необхідно впроваджувати ефек-

тивні заходи контролю й моніторингу, які гарантують прозорість та відкритість процедур закупівлі, а також забезпечують належний рівень відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів. Такі заходи можуть охоплювати: покращення законодавства і стандартів процедур закупівлі, що забезпечують відкритість та прозорість процесу; впровадження електронних систем закупівель, що дозволяють забезпечити максимальну прозорість та ефективність процесу закупівлі; забезпечення відкритого й конкурентного середовища для участі в тендерах; запровадження механізмів перевірки та контролю якості товарів і послуг, що закуповуються; забезпечення належного рівня відповідальності та каральної санкції для порушників правил тендерів; проведення незалежних аудитів і оцінок ефективності системи державних закупівель Міністерства оборони України; запровадження системи етичних кодексів та підвищення свідомості співробітників і підрядних організацій щодо проблем корупції та її наслідків; крім того, для ефективної боротьби з корупцією в системі державних закупівель Міністерства оборони України треба залучати громадськість і громадські організації до моніторингу процесу закупівлі та виявлення порушень [4].

Корупція в системі оборонних закупівель Міністерства оборони України є серйозною проблемою, яка вимагає комплексних заходів з боротьби. Необхідно забезпечити ефективний контроль, прозорість та відкритість процедур закупівлі, належний рівень відповідальності та каральні санкції для порушників правил тендерів, а також залучення громадськості до моніторингу та виявлення порушень.

Список використаних джерел

1. Про оборонні закупівлі : Закон України від 17.07.2020 № 808-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Публічна етика. Перетворення місцевих та регіональних публічних закупівель на прозорий процес. Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи. 2019. 54 с.
3. НАЗК визначило 25 типових корупційних ризиків у публічних закупівлях. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-vyznachylo-25-typovyh-koruptsijnyh-ryzykiv-u-publichnyh-zakupivlyah/> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Роз'яснення щодо особливостей здійснення публічних закупівель на період дії правового режиму воєнного стану від МЕРТУ. URL: <https://infobox.prozorro.org/articles/roz-yasnennya-shchodo-osoblivostey-zdiysnennya-publichnyh-zakupivel-na-period-diji-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu-vid-mertu> (дата звернення: 10.04.2023).

Карчевський Микола Віталійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і кримінології
Львівського державного університету внутрішніх справ

ПРОТИДІЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ

Інформатизація обґрунтовано розглядається як один з найбільш помітних та динамічних соціальних процесів. Темпи розробки та впровадження нових комп'ютеризованих рішень вражають, змінюють повсякдення і впливають на всі без винятку соціальні процеси. Машинне навчання, нейронні мережі, штучний інтелект, квантові комп'ютери, інтернет речей, нейроінтерфейс, автономна зброя, телемедицина та багато інших технологій постійно перебувають у топі соціальної комунікації. Водночас, наскільки корисними є комп'ютери, настільки небезпечними є наслідки зловживань новими технологіями, і небезпека цих посягань постійно зростає.

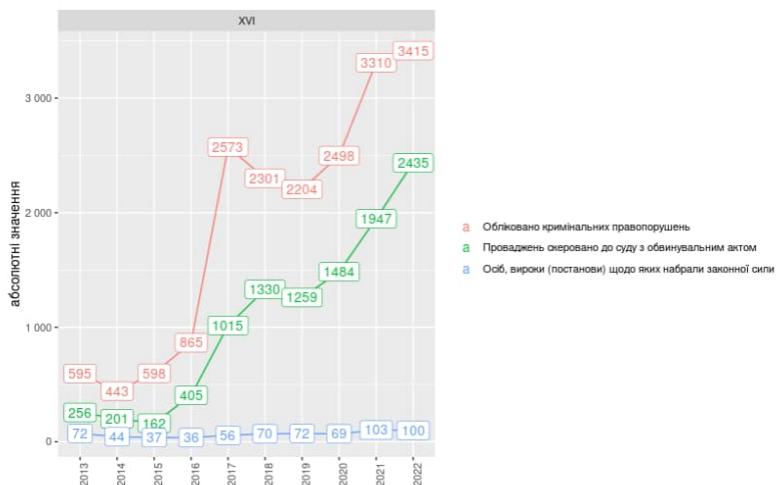
«У 2022 році світова вартість кіберзлочинності оцінювалася приблизно в 8,4 трильйона доларів США. Вартість інцидентів, спричинених незаконною діяльністю в Інтернеті, у 2023 році перевищить позначку в 11 трильйонів доларів США. До 2026 року річні витрати на кіберзлочинність у всьому світі можуть перевищити 20 трильйонів, збільшившись майже на 150 відсотків порівняно з 2022 роком» [1].

За оцінками Cybersecurity Ventures, якщо кіберзлочинність умовно розглядати як країну, то вона може бути оцінена як третя за розміром економіка світу після США та Китаю. «Це являє собою найбільшу передачу економічного багатства в історії, що ставить під загрозу стимули для інновації та інвестиції, експоненціально перевищує збиток, завданий стихійними лихами за рік, і буде прибутковішим, ніж світова торгівля всіма основними незаконними наркотиками разом узятими» [2].

Подібний початок є традиційним для переважної більшості наукових текстів з питань протидії «комп'ютерним» злочинам. Такі міркування викладені й у роботах автора. Обрана нами скептична

тональність не означає, що вони хибні. Вони правильні. Але на проблему «комп'ютерних» злочинів можна подивитися інакше.

Відповідно до даних офіційної статистики [3] за останні десять років (2013–2022) кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVI Особливої частини КК, зросла від 595 до 3415, близькою є й динаміка скерованих до суду проваджень – від 259 до 2435. Натомість кількість відповідних судових рішень вимірюється числами іншого порядку і змінилася від 72 до 100 (рис.).

Рис. Динаміка пов'язаних із правопорушеннями, передбаченими Розділом XVI Особливої частини КК: кількості облікованих проваджень, скерованих до суду проваджень та кількості осіб, судові рішення щодо яких набрали чинності

При цьому реальні покарання застосовували у 49 % випадків (середній показник для всіх випадків засудження – 58 %). Серед цих покарань у 75 % призначали штраф, у 22 % – позбавлення волі. Аналогічні показники для всіх покарань, призначених за період спостережень, становлять: 39 % – штраф, 36 % – позбавлення волі.

Частка проваджень, облікованих за статтями Розділу XVI, серед усіх облікованих проваджень становить від 0,1 % у 2013 році до 0,9 % у 2022 (1 % – у 2021). Частка осіб, засуджених за кримінальні правопорушення, передбачені статтями Розділу XVI, становить від 0,01 % у 2013 році до 0,09 % у 2022 (0,1 % – у 2021).

ділу XVI, серед усіх засуджених становить від 0,04 % у 2013 році до 0,15 % у 2022.

Такі «скромні» показники не відповідають згаданим раніше оцінкам небезпечності, заподіюваної «комп'ютерними» злочинами шкоди, поширеності цих посягань тощо. Водночас Україна обґрунтовано оцінюється як країна з доволі високим рівнем інформатизації. Приблизно 82 % українців користуються інтернетом хоча б раз на тиждень, з них 78 % – щодня чи майже щодня [4]. Такий рівень проникнення інтернету, за досвідом зарубіжних країн, істотно змінює сферу надання послуг, комунікацію громадян з державними органами і, на жаль, злочинність. Якщо перші напрями соціальної трансформації з усією очевидністю спостерігаються в Україні, то відповідної динаміки злочинності не виявлено. У чому проблема?

Зрозуміло, що відповідь на це питання не є простою та однозначною. Але спробуємо запропонувати основні, на нашу думку, підходи до раціонального пояснення встановленої невідповідності.

По-перше, потребує розв'язання питання визначення поняття «комп'ютерний» злочин, співвідношення понять «комп'ютерний злочин» та «злочин у сфері використання інформаційних технологій» тощо. Сьогодні найбільш поширеним залишається поняття «комп'ютерний» (у лапках не випадково) злочин. Це поняття використовують для позначення всіх кримінальних правопорушень, де комп'ютерна техніка або комп'ютерна інформація є знаряддям, засобом або предметом посягання. Такий підхід не відповідає національній кримінально-правовій класифікації правопорушень. Саме через те, що в національному дискурсі використовується родовий об'єкт як підстава кримінально-правової класифікації правопорушень, ми не досліджуємо проблеми протидії «пістолетним» злочинам або особливості кваліфікації «лопатних» кримінальних проступків. Зрозуміло, що визначення видів кримінальних правопорушень на підставі ознак знарядь або засобів у національному кримінальному праві не має сенсу. Водночас зарубіжний, зокрема американський, дискурс має інші фундаментальні положення. Існування поняття «комп'ютерний» злочин у ньому не позбавлене сенсу. Це пояснюється об'єднанням в американському кримінально-правовому дискурсі матеріаль-

них та процесуальних питань. Як добре відомо, «criminal law» не тотожне за змістом використовуваному нами поняттю «кримінальне право». Criminal law складається із substantive law та criminal procedure. Враховуючи, що використання комп'ютерної техніки в процесі вчинення кримінальних правопорушень неодмінно зумовлює певну процесуальну специфіку розслідування, поняття «комп'ютерний» злочин набуває сенсу в дискурсі з такими фундаментальними положеннями.

Як означена специфіка дозволяє розв'язувати проблему оцінки поширеності «комп'ютерних» кримінальних правопорушень? Пропонується відмовитися від використання поняття «комп'ютерний» злочин у межах кримінально-правового дискурсу. Замість цього використовувати більш точні поняття – «кримінальні правопорушення у сфері використання інформаційних технологій» та «кримінальні правопорушення, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки». Очевидно, що перші – це ті, які передбачені Розділом XVI, другі – будь-які інші, але вчинені з використанням комп'ютерів. Враховуючи наведені термінологічні уточнення, стає зрозумілим, що наведені на початку дані щодо шкоди від «комп'ютерної» злочинності стосуються як першої, так і другої групи. А науково обґрунтовані оцінки шкоди, заподіяної такими злочинами насамперед потребують уточнення змісту виводу поняття кримінальних правопорушень.

По-друге, стосовно визначеної нами фактичної інтенсивності кримінально-правових засобів. Як зазначалося, вона відрізняється від середніх показників кримінально-правового регулювання. Кримінально-правовий вплив на осіб, що вчинили діяння, передбачені Розділом XVI Особливої частини КК, характеризується в середньому рідшим застосуванням реальних покарань, у середньому частішим використанням більш м'яких покарань. Ми вважаємо, що це може свідчити про те, що до поля зору кримінальної юстиції потрапляють переважно найпростіші та найменш небезпечні форми відповідних кримінальних правопорушень. Таку проблему ми називаємо примітивізацією правозастосовчого рівня кримінально-правового регулювання. За результатами дослідження судової практики по Розділу XVI Особливої частини КК у 2012 році нами було зроблено такий

висновок: практика національних судів містить рішення, у яких застосування кримінальної відповідальності до осіб, що вчиняли комп'ютерні злочини, було пов'язане з посяганнями, які дійсно є суспільно небезпечними (43,71 %); разом з тим більше половини судових рішень досліджуваної категорії (56,29 %) пов'язані з кваліфікацією таких діянь, віднесення яких до суспільно небезпечних є досить спірним [0, с. 221]. Не виключаємо, що аналогічна проблема існує й нині, можливо, у дещо зміненому вигляді.

Тут слід звернути увагу на нещодавні зміни законодавства про кримінальну відповідальність.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» від 24.03.2022 № 2149-IX внесено зміни до Розділу XVI. Серед іншого було передбачено кримінальну відповідальність за вчинення несанкціонованого втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ч. 1 ст. 361), а також за вчинення таких дій у складі групи або повторно (ч. 2 ст. 361). Дії, які раніше вважалися основним складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 361, стали його особливо кваліфікованим складом (ч. 3 ст. 361) і отримали більш сувору санкцію. Ураховуючи визначені раніше ознаки примітивізації кримінально-правового регулювання у сфері інформаційної безпеки, здійснені зміни можуть стати причиною загострення названого негативного процесу. Саме тому перспективним напрямом досліджень протидії «комп'ютерним» злочинам слід, на нашу думку, вважати аналіз відповідності суспільної небезпечності діянь, які стають предметом судового розгляду, ресурсам, які витрачено системою правоохоронних та судових органів для їх розслідування.

Для продовження дискусії пропонуємо такі положення:

1. Аналіз фактичної поширеності й небезпечності кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням інформаційних технологій, є складним науковим завданням, висловлені експертні оцінки потребують інтерпретації в контексті уточнення змісту понять «комп'ютерний» злочин, кримінальне правопорушення у сфері використання інформаційних технологій тощо.

2. Потребує наукового аналізу тенденція примітивізації протидії кримінальним правопорушенням, передбаченим Розділом XVI Особливої частини КК. Соціальні тенденції та експертні оцінки небезпечності посягань не відповідають кількості та якості застосованих кримінально-правових заходів. Об'єктивні дані свідчать про розширення сфери застосування інформаційних технологій (проникнення інтернету) та збільшення кількості посягань, що містять ознаки кримінальних правопорушень, передбачених Розділом XVI. Водночас ці тенденції не супроводжуються збільшенням кількості відповідних судових рішень (співвідношення кількості таких рішень до кількості скерованих до суду проваджень у 2013 році становило 28 %, у 2022 – 4 %), а застосовані кримінально-правові засоби набагато менш інтенсивні, ніж середні показники кримінально-правового регулювання (частка звільнення від покарань і структура застосованих покарань).

Список використаних джерел

1. Petrosyan A. Estimated cost of cybercrime globally 2016–2027. Statista.com. 02.12.2022. URL: <https://www.statista.com/statistics/1280009/cost-cybercrime-worldwide/>.
2. Morgan S. Cybercrime To Cost The World \$10.5 Trillion Annually By 2025. Cybersecurityventures.com. 13.11.2020. URL: <https://cybersecurityventures.com/cybercrime-damages-6-trillion-by-2021/>.
3. Карчевський М. В. Протидія злочинності в Україні : інфографіка : інтерактивний довідник. Версія 2.0. URL: <https://karchevskiy.org/i-dovidnyk/> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Близько 78 % українців щодня користуються інтернетом. *Укрінформ*. 23.03.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-technology/3497671-blyzko-78-ukrainciv-sodna-koristuutsa-internetom.html> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 528 с.

Кисельов Дмитро Валентинович,
молодший науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
Академії Державної пенітенціарної служби

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвиток України як демократичної держави, що ставить у пріоритети такі засади, як демократія та гуманізм, передбачає реформування всіх сфер суспільного устрою. Враховуючи реалії сьогодення, можна з упевненістю сказати, що на правоохоронні органи покладається ряд завдань щодо забезпечення безпеки суспільства та держави в цілому.

Реформування правоохоронних органів передбачає не тільки створення нових або вдосконалення вже існуючих механізмів, а й здійснення якісної підготовки фахівців, які будуть готові до професійної діяльності в органах та установах виконання кримінальних покарань.

Для успішної реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, де необхідною ключовою одиницею є персонал Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), необхідна організація належної підготовки кадрів для системи ДКВС України.

Аналіз вітчизняної наукової літератури вказує на те, що розглядом зазначеної тематики підготовки фахівців для потреб ДКВС України займалися такі вітчизняні вчені: В. Аніщенко, А. Галай, С. Зливко, С. Деніжна, О. Ткаченко, О. Мірошниченко, Л. Мухін, О. Сахнік, С. Чебоненко та інші.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р «Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках» держава визначає, що формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи є одним із пріоритетних завдань [1].

Згідно зі статтею 17 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації персоналу ДКВС України проводяться відповідно до законодавства про освіту, з цією метою також створюються та функціонують заклади для підготовки фахівців для ДКВС України [2].

Як йдеться в Класифікаторі професій ДК 003:2010 (далі – Класифікатор), класифікація професій визначається рівнем освіти та спеціалізацією. У розділі 4 Класифікатора подається визначення таких понять, як професіонали, фахівці та інші [3].

До професіоналів належать працівники, які мають професійні завдання, що полягають у збільшенні існуючого фонду (обсягу) знань, застосуванні концепцій, теорій та методів для розв'язання певних проблем чи в систематизованому викладенні відповідних дисциплін у повному обсязі. Категорія професій професіоналів вимагає від працівника (з урахуванням кола та складності певних професійних завдань та обов'язків) кваліфікації за: 1) дипломом про повну вищу освіту, що відповідає рівню спеціаліста, магістра; 2) дипломом про присудження наукового ступеня: кандидата наук; доктора наук; 3) атестатом про затвердження вченого звання: старшого наукового співробітника; доцента; професора.

До фахівців належать працівники, які мають знання, що полягають у виконанні спеціальних робіт, пов'язаних із застосуванням положень та використанням методів відповідних наук. Категорія фахівців стосується професій, яким відповідає кваліфікація за дипломом чи іншим відповідним документом: 1) молодшого спеціаліста; 2) бакалавра; 3) спеціаліста, що проходить післядипломну підготовку (стажування, інтернатуру, клінічну ординатуру тощо); 4) спеціаліста (на роботах з керування складними технічними комплексами чи їх обслуговування) [3].

Фахівець ДКВС України у своїй професійній діяльності стикається з такими факторами, як стрес, високий рівень професійної відповідальності, емоційна та моральна напруга, уміння якісно та швидко приймати рішення, ефективно спланувати час, уміння швидко оцінювати ситуацію, вирішувати різні конфліктні ситуації.

На сьогодні для потреб ДКВС України підготовку фахівців здійснює відомчий навчальний заклад Міністерства юстиції України – Академія Державної пенітенціарної служби.

Підготовка фахівців для ДКВС України здійснюється відповідно до Закону України «Про освіту», Закону України «Про вищу освіту», Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України».

Заклад вищої освіти – Академія Державної пенітенціарної служби – здійснює підготовку фахівців у галузях знань «Цивільна безпека», «Право», «Соціальні та поведінкові науки».

Для належної підготовки майбутніх фахівців до професійної діяльності викладають ряд навчальних спеціальних дисциплін, які дають змогу здобувачам вищої освіти не тільки опанувати нормативну і теоретичну базу знань, а й здобути практичні навички та вміння, які будуть необхідні під час практичної діяльності в органах та установах ДКВС України.

Такі дисципліни, як оперативно-розшукова діяльність, тактико-спеціальна підготовка, режим таємності, психологія оперативно-розшукової діяльності, спеціальні інженерно-технічні засоби охорони й нагляду, бойова підготовка, військова підготовка, кримінальний процес, криміналістика, основи інформатики та обчислювальної техніки надають здобувачам оволодіти необхідними базовими знаннями, які необхідно використовувати у практичній діяльності протягом проходження служби в органах та установах ДКВС України.

Під час організації та проведення занять для курсантів (слухачів) залучають практичних працівників правоохоронних органів, які допомагають здобувачам вищої освіти отримати повною мірою уявлення щодо специфіки їхньої діяльності. Проводять різного виду тренінгові та практичні заняття з відвідуванням органів і установ ДКВС України та інших правоохоронних інституцій.

Згідно з Положенням про проходження практики курсантами (слухачами) закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців за державним замовленням для потреб Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 13.12.2018 № 3907/5 «Про затвердження Положення про проходження практики кур-

сантами (слухачами) закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців за державним замовленням для потреб Державної кримінально-виконавчої служби України» [4], для належної організації та підвищення ефективності практичної підготовки курсантів (слухачів) закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку фахівців за державним замовленням для потреб ДКВС України відповідно до статей 17, 23 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [2], статей 72, 74 Закону України «Про Національну поліцію» [5], статті 53 Закону України «Про освіту» [6], статей 13, 51 Закону України «Про вищу освіту» [7] організовується практика для курсантів (слухачів).

Метою практики для курсантів (слухачів) є закріплення теоретичних знань, набутих у процесі навчання, формування професійної компетентності, умінь та навичок, що необхідно для виконання посадових обов'язків у майбутньому в процесі службової діяльності.

Практика для здобувачів вищої освіти, яких готують для потреб ДКВС України, має три види: ознайомлювальна, навчальна і стажування на посаді.

Ознайомлювальна і навчальна практика, яку проводять з метою ознайомлення слухачів з майбутньою професією, здійснюються у формі залучення до роботи з виконання правозастосовних функцій в оперативно-розшуковій та соціально-виховній діяльності органів та установ, з ресоціалізації засуджених, виконання заходів режимно-профілактичного характеру [4].

Для курсантів (слухачів), які закінчують навчання у вищому закладі освіти, що здійснює підготовку фахівців для ДКВС України, передбачено стажування на посаді. Стажування на посаді пов'язано з набуттям практичного досвіду, наближенням реальних умов, які готують випускників до самостійного виконання службових завдань та обов'язків.

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що на сучасному етапі реформування та розбудови нашої держави нормативно визначено порядок організації заходів виховного та освітнього спрямування щодо підготовки майбутніх фахівців ДКВС України до професійної діяльності в органах та установах виконання кримінальних покарань.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-p#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. Дата оновлення: 01.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Класифікатор професій ДК 003:2010 від 28.07.2010 р. № 327. Дата оновлення: 29.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
4. Про затвердження Положення про проходження практики курсантами (слухачами) закладів вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців за державним замовленням для потреб Державної кримінально-виконавчої служби України : наказ Міністерства юстиції України від 13.12.2018 р. № 3907/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1425-18#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 15.03.2023).
7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 15.03.2023).

Ковалевська Інна Володимирівна,

старший викладач центру професійної освіти

Територіально відокремленого відділення

«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ПЕРСОНАЛ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Персонал органів та установ виконання покарань слід розглядати як рушійну силу нормального функціонування органів та установ виконання покарань з урахуванням усіх умов та правил відбування покарання засудженими особами. Саме від якості роботи осіб, які працюють в органах та установах виконання покарань, залежить якість реалізації кримінально-виконавчої політики держави, адже її ключове завдання – ресоціалізація засуджених та виконання всіх передбачених програм і процедур [1].

Тема реалізації кримінально-виконавчої політики взагалі залишається актуальною, особливо в рамках вирішення питання про діяльність персоналу органів та установ виконання пока-

рань. Зважаючи на це, існує необхідність вести мову про персонал як об'єкт функціонування органів та установ виконання покарань. У такому аспекті дослідження взагалі починається з вирішення глобальних питань, як-от: визначення сутності пенітенціарної функції держави. Про це у своєму дослідженні досить коротко і влучно зауважили В. Василевич та Я. Ліховицький, спираючись на існуючі проблеми й неточності у термінологічному тлумаченні деяких понять. Зокрема, дослідники зазначають, що поняття «персонал установ виконання покарань» має ті самі методологічні «огріхи»: деякі нелогічні конструкції, коли у змісті йдеться про інший, не вказаний у назві об'єкт (персонал органів виконання покарань, який, відповідно до вимог ч. 1 ст. 11 Кримінально-виконавчого кодексу України, не входить до складу персоналу установ виконання покарань (ч. 2 ст. 11 цього Кодексу), а також застосовуються одночасно як елементи кримінально-виконавчої, так пенітенціарної діяльності» [2; 3, с. 93]. З викладеного варто підкреслити значну увагу дослідників до поняття «персонал» та його співвідношення з іншими суміжними поняттями, наведеними в кодифікованому законі. При цьому не можна не зважати на той факт, що на результати дослідження, до якого ми зверталися вище, могли вплинути певні реформи у сфері виконання покарань. Крім цього, автори у дослідженні звертаються до поняття, виведеного М. В. Клімовим, адже, як зазначають учені, воно є своєрідною квінтесенцією доктринальних джерел із загальними фундаментальними підходами та положеннями до змісту слова «персонал» та «органи і установи виконання покарань», тобто суб'єктів кримінально-виконавчої політики [3, с. 93]. Відповідно до положень ч. 2, 3 ст. 6 Закону України «Про Кримінально-виконавчу службу України» «ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві» [4]. Спираючись на це твердження, необхідно вести мову про здійснення ресоціалізації, оскільки виправлення засуджених є необхідною умовою їх ресоціалізації, тобто розуміння ними неправомірності вчинення суспільно небезпечного діяння, уникнення повторного

вчинення таких діянь та усвідомлення необхідності інтегрування у суспільство на засадах дотримання чинного законодавства. Також цей кодифікований закон як основні засоби виправлення і ресоціалізації засуджених визначає встановлений порядок виконання і відбування покарання (режим), пробацію, суспільно корисну працю, соціально-виховну роботу і професійно-технічне навчання, громадський вплив тощо. Із цього положення вбачаємо, що важливу роль у процесі ресоціалізації відіграє персонал органів та установ виконання покарань. Враховуючи це, поняття «персонал органів та установ виконання покарань» стало ключовим для дослідження й визначення особливостей діяльності працівників цих установ [5].

Слід зауважити, що кримінально-виконавча діяльність спрямована на реалізацію функції покарання та виховання як пріоритету в аспекті виправлення засуджених осіб. Це вважається основним напрямом діяльності органів та установ виконання покарань, надаючи їм якісно визначених характеристик, тобто є певні визначені напрями діяльності, серед яких один – ключовий і визначальний. Для органів і установ, спрямованих на реалізацію функції покарання, важливим аспектом є провадження кримінально-виконавчої діяльності.

Системний аналіз кримінально-виконавчої діяльності створює умови для визначення в ній ключових структурних елементів, зокрема об'єкта, суб'єкта, учасників, мети, засобів та очікуваного результату, який має бути досягнутий у результаті злагодженої взаємодії всіх зазначених складових [1].

Об'єкт кримінально-виконавчої діяльності визначають як двоєдиний процес виконання-відбування покарання. Цей процес є двостороннім і взаємопов'язаним, адже, з одного боку, покарання виконуються у процесі реалізації повноважень персоналом органів та установ виконання покарань, тобто адміністрацією органів та установ виконання покарань до засуджених застосовуються певні заходи державного примусу шляхом обмеження певних прав і свобод засуджених осіб. Слід також підкреслити, що обмеження прав і свобод людини та громадянина здійснюються відповідно до вимог чинного законодавства, зокрема принципів законності та верховенства права. Фактично

змістом покарань, передбачених у відповідних нормах Кримінального кодексу України (далі – КК України), є процедура обмеження прав і свобод засуджених осіб, а також ступінь такого обмеження. Серед покарань, які мають високий ступінь обмеження прав і свобод людини та громадянина, слід назвати позбавленням волі. Позбавлення волі передбачає ізоляцію засудженого від суспільства шляхом відбування ним покарання в місцях позбавлення волі, тобто в установах виконання покарань. Змістом такого виду покарання є надання особі можливості усвідомити власну протиправну поведінку та інтегруватися у процеси ресоціалізації з метою виправлення.

Відбування покарання в багатьох теоретичних дослідженнях репрезентують як правовий стан засудженого, наявність якого є необхідною для забезпечення державного примусу та застосування всіх доступних механізмів для реалізації ключових функцій покарання. Відповідно відбування покарання відбувається з моменту, коли обвинувальний вирок суду набрав законної сили, тобто особа визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення. Виходячи з цього, засуджений повинен підпорядкувати власну поведінку під обмеження прав і свобод, передбачених конкретним видом покарання та його особливостями [3, с. 93–94].

Персонал органів та установ кримінально-виконавчої діяльності є об'єктом дослідження, який необхідно обґрунтовано досліджувати, зважаючи на сучасні реалії у сфері організації відбування покарання. Зокрема, це стосується організації діяльності персоналу таких органів та установ, а саме: матеріально-технічне забезпечення, підвищення кваліфікації, психологічна підтримка та забезпечення інших видів безпечної діяльності персоналу.

Одним із найважливіших принципів галузей права кримінально-правового циклу є принцип індивідуалізації покарання. Оскільки кожному із засуджених визначено певний вид і розмір покарання, то завданням персоналу органів і установ виконання покарань залишається забезпечення якісного процесу ресоціалізації особи шляхом організації відбування покарання. Саме для цього чинним КК України передбачена розгалужена система кримінальних покарань, зокрема ст. 51 КК України передбачено

12 видів покарань, серед яких визначено основні та додаткові види [6]. Передбачені законом види покарань можна вважати своєрідними інструментами органів судової влади, адже вони, спираючись на процеси індивідуалізації, більш конкретно підходять до питання вибору заходу, який відповідає тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та справедливості щодо обрання виду покарання конкретній особі. Покарання буде ефективне, оскільки особа розумітиме, що обраний стосовно неї вид і розмір покарання співвідноситься з тим ступенем суспільної небезпеки, яка завдана ним у результаті вчинення певного суспільно небезпечного діяння [7].

Отже, персонал органів і установ виконання покарання є важливим об'єктом кримінально-виконавчої діяльності, оскільки завдяки йому відбувається забезпечення ефективності відбування покарання засудженими та якість процесу їх ресоціалізації. Провідною функцією покарання є виховання засудженого та запобігання в подальшому вчинення ними суспільно небезпечного діяння. Результативність кримінального покарання і досягнення поставлених перед ним цілей багато в чому залежать не тільки від декриміналізації діянь, що не становлять великої суспільної небезпеки, внесення до кримінальних санкцій більш широкого спектра альтернативних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а й від того, як воно буде виконано. Тому відповідно до існуючої системи кримінальних покарань створюється кореспондуюча їй система державних органів і установ, які виконують ці покарання.

Список використаних джерел

1. Діяльність органів та установ виконання покарань як предмет регулювання кримінально-виконавчого права. *Мего Інфо – Юридичний портал*. № 1. URL: <http://mego.info> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : редакція від 09.02.2023 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
3. Василевич В., Ліховицький Я. Персонал органів та установ виконання покарань як об'єкт кримінально-виконавчої діяльності та наукових досліджень. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1 (9). С. 92–98.
4. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України в редакції від 01.04.2022 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 10.03.2023).

5. Стан правоосвітньої діяльності в установах виконання покарань: досвід організації роботи на прикладі Чернігівської області / Всеукраїнська міжвідомча координаційно-методична рада з правової освіти населення; Міністерство юстиції : офіційний вебсайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_44694 (дата звернення: 10.03.2023).

6. Кримінальний кодекс України : редакція від 27.01.2023 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.03.2023).

7. Соціальне призначення та завдання органів установ виконання покарань. Система органів та установ виконання покарань. Кримінально-виконавче право. URL: <https://mix.sumdu.edu.ua/textbooks/6021/533859/index.html> (дата звернення: 10.03.2023).

Ковалевський Артем Вікторович,

старший викладач кафедри правової та спеціальної підготовки
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ДЕРЖАВНІЙ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

Належний стан дисципліни в Державній кримінально-виконавчій службі України (далі – ДКВС України) є гарантією якісного виконання поставлених державою завдань. Регулятором дотримання дисципліни персоналом органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є Закон України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ».

У юридичній літературі вчені виділяють таке соціально-правове явище, як правомірна поведінка. Вчена О. Ф. Скакун вказує, що в основі правомірної поведінки лежить розуміння справедливості й корисності розпоряджень правових норм, відповідальності перед суспільством і державою за вчинки, що є показником соціальної зрілості [3, с. 416].

Правомірна поведінка складається із правомірних вчинків, тобто таких, що мають суспільно корисний характер. Стимулюючим фактором правомірної поведінки персоналу ДКВС України є застосування видів заохочення. Згідно зі ст. 9 Закону України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» за мужність, відвагу, героїзм, розумну ініціативу, старанність, сумлінне та бездоганне виконання службових обов'язків до осіб рядового і начальницького складу можуть бу-

ти застосовані такі види заохочень: 1) дострокове зняття дисциплінарного стягнення; 2) оголошення подяки; 3) нагородження грошовою винагородою; 4) нагородження цінним подарунком; 5) нагородження Почесною грамотою; 6) занесення на «Дошку пошани»; 7) нагородження відзнаками Міністерства юстиції України; 8) дострокове присвоєння чергового спеціального звання; 9) присвоєння спеціального звання, вищого на один ступінь від звання, передбаченого займаною штатною посадою; 10) нагородження відзнакою Міністерства внутрішніх справ «Вогнепальна зброя» [1].

На наше переконання, слід звернути увагу на такий вид заохочення, як «Нагородження відзнакою Міністерства внутрішніх справ «Вогнепальна зброя», натомість слід зауважити, що ДКВС України на теперішній час перебуває у відомстві Міністерства юстиції України, а не Міністерства внутрішніх справ і тим самим вищевказаний вид заохочення ніяким чином неможливо застосувати до персоналу ДКВС України.

Загальновідомо, що підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності є вчинення дисциплінарного правопорушення, проступку. Вивчаючи досвід дисциплінарної відповідальності працівників поліції, професор С. Лукаш визначає, що на сьогоднішній день національне законодавство не містить переліку конкретних діянь, які можуть визнаватися дисциплінарними проступками поліцейських [4, с. 57]. Учений дійшов висновку, що дисциплінарна відповідальність може наставати за скоєння таких діянь: неналежне виконання поліцейським службових обов'язків; порушення Присяги; етичних правил; недотримання правил внутрішнього службового розпорядку; втрата службових документів; розголошення інформації з обмеженим доступом; поява в стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння на службі та ін.

Ми можемо лише частково погодитися з думкою вищевказаного науковця на підставі того, що наказ Міністерства юстиції України від 12.03.2015 року № 356/5 «Про затвердження Порядку проведення службових розслідувань у Державній кримінально-виконавчій службі України» визначає перелік підстав для проведення службового розслідування, а тим самим це може вважатися скоєнням дисциплінарного проступку.

За скоєння дисциплінарних правопорушень передбачені дисциплінарні стягнення. Згідно зі ст. 12 Закону України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» на осіб рядового і начальницького складу за порушення службової дисципліни можуть накладати такі види дисциплінарних стягнень: усне зауваження; зауваження; догана; сувора догана; попередження про неповну посадову відповідність; звільнення з посади; пониження в спеціальному званні на один ступінь; звільнення з органів внутрішніх справ.

Слід зазначити, що перед тим, як застосовувати дисциплінарне стягнення, необхідно провести дисциплінарне провадження. Процесуальною формою притягнення винного в ДКВС України до дисциплінарної відповідальності є службове розслідування. Службове розслідування може проводитися з таких підстав: порушення особами рядового і начальницького складу службової дисципліни, скоєння кримінальних або адміністративних правопорушень, знищення або втрата службових документів, доручених або охоронюваних матеріальних цінностей, вчинення особами рядового і начальницького складу діянь, які порушують права і свободи громадян, інші події, пов'язані із загибеллю (смертю) осіб рядового чи начальницького складу або їх травмуванням (пораненням), а також події, які сталися за участю осіб рядового чи начальницького складу та можуть викликати суспільний резонанс [2].

Загальне дисциплінарне законодавство не встановлює стадій дисциплінарного провадження, їх процесуальних особливостей, прав та обов'язків учасників відповідних процесуальних відносин, що характерно для інших видів юридичної відповідальності.

Стаття 18 Закону України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України» конкретизує положення та закріплює норму, згідно з якою дисциплінарне стягнення стосовно осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ виконується негайно, але не пізніше місяця з дня його накладення, не враховуючи періоду перебування особи рядового або начальницького складу у відпустці, відрядженні або її тимчасової непрацездатності. І тільки після закінчення цього строку дисциплінарне стягнення не виконується. Такі дисциплінарні

стягнення, як звільнення з посади та звільнення з органів внутрішніх справ, накладені на осіб рядового і начальницького складу, які тимчасово непрацездатні або перебувають у відпустці, відрядженні, виконуються після їх прибуття до місця проходження служби. Особи, з вини яких накладені дисциплінарні стягнення, не виконані без поважних причин, несуть відповідальність відповідно до Закону України «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України».

Хоча дисциплінарні правопорушення здебільшого пов'язані зі службовими обов'язками винної особи, проте не завжди ця умова є необхідною для віднесення проступку до дисциплінарних. Також слід додати, що існує тенденція застосування дисциплінарних стягнень за правопорушення, скоєні у позаслужбовий час. В окремих випадках за адміністративні правопорушення особи рядового і начальницького складу ДКВС України можуть підлягати дисциплінарній відповідальності.

На наше переконання, необхідно зробити акцент на меті дисциплінарних стягнень. Через усі правові акти, присвячені дисциплінарній відповідальності, проходить думка про те, що «дисциплінарні санкції є мірою виховання». Саме виховне значення дисциплінарних стягнень є одною з основних ознак інституту дисциплінарної відповідальності.

Отже, дисциплінарна відповідальність як різновид юридичної відповідальності має свої особливості. Головна проблема її реалізації – це застаріла нормативна база, яка не відповідає реаліям сьогодення. До чинного нормативно-правового акта необхідно внести відповідні зміни або ухвалити зовсім новий – наприклад, проєкт Закону «Про Дисциплінарний статут пенітенціарної системи» від 22.03.2021 р. № 5294.

Список використаних джерел

1. Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України : Закон України від 02.02.2006 р. № 3460-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 29. Ст. 245. Дата оновлення: 03.07.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0295-15> (дата звернення: 22.03.2023).

2. Порядок проведення службових розслідувань у Державній кримінально-виконавчій службі України : затверджений наказом Міністерства юстиції України від 12.03.2015 р. № 356/5. Дата оновлення: 29.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0295-15> (дата звернення: 22.03.2023).

3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс) : підручник. Харків : Еспада, 2007. 840 с.

4. Лукаш С. С. Дисциплінарна відповідальність поліцейських: європейський досвід та шляхи його запровадження в Україні. *Актуальні проблеми правової науки і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції* : матеріали XI міжнародної науково-практичної конференції (18–19 травня 2018 року, м. Суми) / Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ. Суми : Ельдорадо, 2018. С. 56–59.

Коваленко Вадим Валентинович,
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби

СТРОКИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Опосередкованою перешкодою для вчинення адміністративних правопорушень має бути усвідомлення невідворотності негативних наслідків за такі дії. Проте далеко не завжди чинне законодавство про адміністративні правопорушення забезпечує повною мірою дотримання принципу невідворотності відповідальності. І найчастіше особи, які бажають уникнути адміністративної відповідальності, вдаються до заходів, спрямованих на пропущення строків накладення адміністративного стягнення або, у разі його накладення, строків давності виконання постанови про накладення адміністративного стягнення.

Одним з таких факторів, на нашу думку, є колізія різних норм щодо строків звернення до виконання постанов про притягнення особи до адміністративної відповідальності, зокрема в умовах воєнного стану.

Відповідно до ст. 303 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) не підлягає виконанню постанови про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців з дня винесення. У разі оскарження постанови перебіг строку давності зупиняється до розгляду скарги. У разі відстрочки виконання постанови відповідно до статті 301 цього Кодексу перебіг строку давності зупиняється до закінчення строку відстрочки [1].

Згідно з п. 2 частини 1 статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» підлягають примусовому виконанню рі-

шення на підставі таких виконавчих документів, як постанови судів у справах про адміністративні правопорушення [2].

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 12 Закону № 1404-VIII виконавчі документи можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох років, крім посвідчень комісій по трудових спорах та виконавчих документів, за якими стягувачем є держава або державний орган, які можуть бути пред'явлені до примусового виконання протягом трьох місяців.

Наслідком пропущення строку є те, що відповідно до пункту 2 частини 4 статті 4 Закону України «Про виконавче провадження» виконавчий документ повертається стягувачу органом державної виконавчої служби, приватним виконавцем без прийняття до виконання протягом трьох робочих днів з дня його пред'явлення [2].

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні з 05 години 30 хвилин 24.02.2022 року строком на 30 діб Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», дія якого є продовженою й досі, до норм Закону України «Про виконавче провадження» були внесені зміни [3].

15.03.2022 року ухвалено Закон України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» № 2129-IX, відповідно до якого розділ XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» доповнено пунктом 10-2, яким, крім іншого, визначені цим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану. Закон № 2129-IX набрав чинності 26.03.2022.

Отже, з 26.03.2022 р. строки, визначені Законом України «Про виконавче провадження», в тому числі й щодо пред'явлення виконавчих документів до примусового виконання, перериваються.

З урахуванням викладеного вбачається наявність колізії між правовою нормою п. 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» і ст. 303 КупАП, відповідно до якої не підлягає виконанню постанова про накладення адміністративного стягнення, якщо її не було звернуто до виконання протягом трьох місяців з дня винесення.

Затримки у здійсненні процесуальних дій у провадженні у справах про адміністративні правопорушення, що зумовлені суб'єктивним чи умислом, чи недбалістю, можуть стати причиною пропуску процесуальних строків, унаслідок чого винна особа не понесе юридичної відповідальності взагалі.

Отже, з огляду на проаналізовані недоліки законодавства, вважаємо за первинне внесення змін до КУПАП, якими передбачити на період воєнного стану переривання строків, передбачених статтею 303 цього Кодексу, а в подальшому пропонуємо синхронізувати строки звернення до виконання, визначені Законом України «Про виконавче провадження» та Кодексом про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел

1. Кодекс про адміністративні правопорушення України від 07.12.1984 року № 8073-X, зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 року № 1404-VIII, зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022, зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
4. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» від 15.03.2022 року № 2129-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#Text> (дата звернення: 11.04.2023).

Ковальська Поліна Григорівна,

старший викладач центру спеціальної підготовки

Територіально відокремленого відділення

«Хмельницька філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ МОТИВАЦІЇ ПЕРСОНАЛУ ДКВС УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОЛЕКТИВУ

Впровадження ефективної системи мотивації персоналу та підвищення престижу служби в органах і установах пенітенціарної системи є одним із першочергових завдань щодо реалізації формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи.

Відповідно до положень Кодексу професійної етики персоналу ДКВС України начальники та керівники зобов'язані морально і психологічно підтримувати персонал, давати йому необхідні рекомендації щодо якісного виконання професійних обов'язків, мотивувати їх до професійного зростання.

Науковці по-різному визначають поняття «мотивація». На думку А. А. Вернадського, мотивація – це свідоме прагнення до певного типу задоволення потреб до успіху [1]. Маскон І. В., Бутко М., Белокур Є. зазначають, що для них ключовим у визначенні поняття є внутрішній психічний механізм людини. А поняття «мотивація» трактують як процес емоційно-чуттєвого співставлення образу потреби особистісної з образом зовнішнього предмета, або це – внутрішній психічний механізм самої людини, який забезпечує пізнання предмета відповідно до потреби людини і який зорієнтовує поведінку людини на привласнення цього предмета [2; 3].

Мотивація – це внутрішній рушій, що стимулює людину докласти зусиль для досягнення цілей. Люди мотивуються різними речами. Найпоширеніші різновиди мотивації – внутрішня та зовнішня.

Внутрішня мотивація відображається на поведінці, оскільки вона приносить особисту винагороду; по суті це виконання дії заради себе, а не через бажання зовнішньої винагороди. Зовнішня мотивація виникає тоді, коли нас мотивує до поведінки або участі в діяльності можливість отримати винагороду чи уникнути покарання.

Основна відмінність між двома типами мотивації полягає в тому, що зовнішня мотивація постає поза особистістю, тоді як внутрішня мотивація народжується ізсередини [4].

Підвищення суспільної активності, істотного покращення якості виконання завдань персоналом ДКВС України, активізації професійної діяльності, покращення використання потенціалу персоналу ДКВС України можливе за умови створення сприятливих умов праці та розвитку особистості. Саме через підвищення особистих інтересів необхідно забезпечувати підвищення якості виконуваних персоналом ДКВС України завдань. Саме матеріальне стимулювання є одним з обов'язкових аспектів підвищення ефективності праці. Тож система матері-

ального й нематеріального стимулювання має розроблятися з урахуванням специфічних функцій, обумовлених особливостями сфери їх діяльності, регіону розташування, особливостей персоналу. Зацікавленість у підвищенні ефективності виявляється саме через мотивацію персоналу.

Підвищення ефективності мотивації персоналу ДКВС України сприяє підвищенню ефективності діяльності ДКВС України в цілому, її репутації та авторитету. А тому пошук шляхів реалізації зазначеного показує персоналу ДКВС України його важливість.

Список використаних джерел

1. Вернадський А. А. Механізм мотивації персоналу. Київ, 2000. 410 с.
2. Бутко М., Белокур Є. Ринок праці і процеси його регіональної трансформації. Київ, 2000. 467 с.
3. Маскон І. В. Управління компанією. Київ, 2000. 570 с.
4. Сучасний в'язничий менеджмент. URL: <https://rm.coe.int/prison-management-booklet/16807185be> (дата звернення: 10.04.2023).

Корчова Ірина Віталіївна,

аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ПІДКОНТРОЛЬНИХ СУБ'ЄКТІВ У СФЕРІ ДОПУСКУ ПОСАДОВИХ ОСІБ КОНТРОЛЮЮЧОГО ОРГАНУ ДО ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) У СФЕРІ ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

Значення державного нагляду (контролю) для забезпечення техногенної та пожежної безпеки важко переоцінити. Однак зважаючи на те, що наслідки проведення протипожежних перевірок можуть зачіпати інтереси підконтрольних суб'єктів, останні часто чинять опір законним перевіркам, не допускаючи посадових осіб контролюючого органу до їх проведення. Саме тому чинне законодавство закріплює обов'язок допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення заходів державного нагляду (контролю), однак «за умови дотримання ними порядку здійснення державного нагляду (контролю)» (абз. 2 ст. 11 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності») [1]. З іншого боку, представники контролюючого органу повинні дотримуватися встановленого Законом порядку здійснення

державного нагляду (контролю), у протилежному випадку підконтрольні суб'єкти наділені правом недопуску до перевірки (абз. 5 ст. 10 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності») [1].

Що стосується правомірних підстав для недопуску контролюючих органів для проведення перевірки, то в найбільш загальному вигляді вони сформульовані у ст. 10 Закону, яка серед інших прав суб'єктів господарювання називає право «не допускати посадових осіб органу державного нагляду (контролю) до здійснення державного нагляду (контролю)» [1]. Аналіз відповідної норми дає підстави стверджувати, що законними підставами для недопуску є:

- порушення передбачених законом вимог щодо періодичності проведення заходів державного нагляду (контролю);
- ненадання представником органу державного нагляду (контролю) копії документів, передбачених цим Законом (а саме копії наказу про проведення перевірки, копії посвідчення), або якщо вони не відповідають вимогам Закону;
- неперед'явлення службового посвідчення;
- неодержання підконтрольним суб'єктом повідомлення про здійснення планового заходу державного нагляду (контролю) в порядку, передбаченому цим Законом;
- невнесення посадовою особою запису про здійснення заходу державного нагляду (контролю) до журналу реєстрації заходів державного нагляду (контролю) (якщо такий журнал є у підконтрольного суб'єкта);
- перевищення встановленої законом тривалості заходу державного нагляду (контролю) (а так само сумарної тривалості таких заходів протягом року);
- здійснення повторного позапланового заходу державного нагляду (контролю) за одним і тим самим фактом (фактами);
- незатвердження та неоприлюднення органом державного нагляду (контролю) на власному офіційному вебсайті уніфікованої форми акта, в якій передбачається перелік питань залежно від ступеня ризику;
- ненадання у передбачених законом випадках копії погодження на здійснення позапланового заходу державного нагляду (контролю) [1].

Водночас підконтрольні суб'єкти, керуючись особистими інтересами та нехтуючи потребами забезпечення техногенної і пожежної безпеки, нерідко не допускають посадових осіб контролюючого органу до проведення перевірки за умови дотримання представниками контролюючого органу порядку здійснення державного нагляду (контролю).

На жаль, чинне законодавство не пояснює, що слід вважати під недопуском до здійснення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки. Безперечно, дії, які вказують на факт недопуску уповноважених посадових осіб контролюючого органу, можуть виявлятися в ненаданні фактичного доступу до об'єктів, що перевіряються. Цілком очевидно, що неможливість проведення перевірки може бути пов'язана також зі створенням перешкод для її проведення. При цьому обов'язок не створювати перешкоди органам державного нагляду (контролю) чи їх посадовим особам під час здійснення ними заходів державного нагляду (контролю), за умови що зазначені заходи здійснюються такими особами відповідно до вимог закону, окремо передбачений Законом в абз. 3 ст. 11 [1]. Перешкоди можуть виявлятися, наприклад, у ненаданні інформації, необхідної для проведення перевірки. Доволі поширеною на практиці причиною неможливості здійснення заходу державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки є відсутність під час проведення заходу державного нагляду (контролю) керівника суб'єкта господарювання або уповноваженої ним особи, що в силу вимог ч. 11 ст. 4 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» перешкоджає посадовим особам контролюючого органу розпочати перевірку. На жаль, чинне законодавство не містить обов'язку для підконтрольних суб'єктів забезпечити присутність керівника або уповноваженої ним особи під час проведення перевірки, що виключає можливість кваліфікувати незабезпечення такої присутності як створення перешкоди органам державного нагляду (контролю) чи їх посадовим особам під час здійснення ними заходів державного нагляду (контролю).

На нашу думку, недопуск підконтрольним суб'єктом посадових осіб контролюючого органу у сфері техногенної та поже-

жної безпеки до проведення перевірки не знімає з контролюючого органу зобов'язання вжити заходів для організації та здійснення заходу державного нагляду (контролю). Завдяки ухваленню Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перших кроків дерегуляції бізнесу шляхом страхування цивільної відповідальності» контролюючий орган у сфері техногенної та пожежної безпеки наділений новим повноваженням – звертатися до адміністративного суду щодо допущення уповноважених посадових осіб до проведення планових або позапланових перевірок (у разі їх недопущення з підстав інших, ніж передбачені Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності») [2].

Вважаємо, оскільки фактичні наслідки від недопуску до об'єктів перевірки є аналогічними до тих наслідків, що спричиняються створенням перешкод для проведення заходів державного нагляду (контролю), – неотримання контролюючим органом повної інформації про стан додержання і виконання вимог законодавства у сфері техногенної та пожежної безпеки, то і юридичні наслідки від невиконання відповідних обов'язків також мають бути однаковими. Окрім можливостей документування фактів створення перешкод (складання акта стосовно неможливості здійснення заходу державного нагляду (контролю), за формою, затвердженою наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17 січня 2019 року № 22 [3]), законодавство повинно передбачати і правові можливості для їх усунення.

Таким чином, допуск посадових осіб контролюючого органу до здійснення державного нагляду (контролю) у сфері техногенної та пожежної безпеки є обов'язком підконтрольного суб'єкта, однак водночас останній має право не допускати представників контролюючого органу при порушенні порядку здійснення державного нагляду (контролю). Окрім фактичного недопуску до об'єктів перевірки, підконтрольні суб'єкти можуть створювати й інші перешкоди перевіряльникам, гарантії усунення яких повинні знайти відповідне відображення в чинному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 № 877-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення: 18.03.2023).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо перших кроків дерегуляції бізнесу шляхом страхування цивільної відповідальності: Закон України від 06.10.2022 № 2655-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2655-20#n7> (дата звернення: 18.03.2023).

3. Форма акта, складеного стосовно неможливості здійснення заходу державного нагляду (контролю): затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17 січня 2019 року № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-19#Text> (дата звернення: 18.03.2023).

Кот Владислав Володимирович,

здобувач вищої освіти юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник:

Керноз Неля Євгенівна,

старший викладач кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПЕРЕГЛЯД СУДОВОГО РІШЕННЯ ЗА ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ ТА КОНСТИТУЦІЙНА СКАРГА

Однією з важливих складових верховенства права є право на судовий захист, яке гарантоване кожному ст. 8, 55 Конституції України, ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Метою національного судочинства проголошено ефективний захист порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод та інтересів осіб, тому право на судовий захист можна вважати гарантією реалізації інших конституційних прав і свобод під час здійснення правосуддя судами, які підпали під систему судоустрою.

Вагомим нововведенням конституційної судової реформи 2016 року є розширення поняття права на судовий захист через доповнення його змістовим навантаженням – «конституційна скарга». Але до набрання чинності Законом України «Про Конституційний Суд України» від 13.07.2017 р. № 2136-VIII (далі – Закон № 2136-VIII) можливість подання її була утруднена через відсутність правової регламентації. Конституційну скаргу необхідно відмежовувати від заяв по суті справи за процесуальними

кодексами, оскільки без подання позовної заяви та використання всіх національних засобів захисту особа не може звернутися до Конституційного Суду України (далі – КСУ).

Метою цієї роботи є дослідження питання дієвості конституційної скарги як засобу захисту конституційних прав з урахуванням практики КСУ за 2023 рік та визначення недоліків законодавчого врегулювання підстав перегляду судових рішень за виключними обставинами як наслідків реакції на неї.

Аналізуючи положення ст. ст. 55, 1511 Основного Закону України щодо конституційної скарги, ми можемо визначити: 1) право на звернення до КСУ з конституційною скаргою гарантується кожному (яке обмежено Законом № 2136-VIII); 2) підстави для такого звернення визначаються виключно Конституцією; 3) порядок звернення регулюється Законом № 2136-VIII; 4) особа, яка подає таку скаргу, повинна вважати, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі виключно закон України, а не інший нормативно-правовий акт суперечить Конституції України (на противагу конституційності за ст. 150 Конституції України); 5) звернення може бути подано, виключно якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано [1].

За 3 місяці 2023 року КСУ ухвалив 3 рішення за конституційними скаргами, якими визнав неконституційність окремих законів, що доводить ефективність його діяльності як органу конституційної юрисдикції в умовах неповної укомплектованості (станом на 12.04.2023 року в суді перебуває 13 суддів з 18 можливих, і це за умови, що він є повноважним за наявності не менше 12 суддів) і як наслідок – неповна функціональність усіх складових цього суду (6 колегій, 2 сенати і Велика Палата).

Рішення, ухвалені КСУ, посідають особливе місце серед джерел права в Україні. Це зумовлюється тим, що відповідно до ст. 1512 Конституції України рішення та висновки, ухвалені КСУ, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені [1]. Цікавою є думка судді КСУ Юровської Г.В., відповідно до якої «визначаючи ту чи іншу норму неконституційною, КСУ позбавляє її юридичної сили... з цього випливає, що відповідне рішення... не позбавлене властивостей нормативного акта,

спрямованого на встановлення, зміну чи скасування правових норм або зміну сфери їх дії» [2, с. 113].

Питання дослідження наслідків звернення з конституційною скаргою заслуговує на особливу увагу, оскільки у випадку визнання певних положень законодавства України неконституційними за результатами розгляду справи у конкретної особи виникає право на перегляд за виключними обставинами її судового рішення. А як щодо інших осіб? Якщо дослідити положення адміністративного судочинства, то до 15.12.2017 року змістове навантаження підстави щодо перегляду судового рішення у випадку встановлення КСУ неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремих положень до нововиявлених обставин було дещо іншим. Так, відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 245 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) (у редакції від 03.08.2017 року) зазначається, що підставою для перегляду судового рішення за нововиявленою обставиною було «встановлення КСУ неконституційності закону України, іншого акта (їх окремих положень) або надане КСУ офіційне тлумачення положень Конституції України, що є відмінним від того, як їх застосував суд при вирішенні справи», водночас відповідно до п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС України (в редакції від 01.04.2023 року) про право на перегляд судового рішення вже за виключною обставиною йдеться так: «Встановлення КСУ неконституційності (конституційності) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане» [3]. Тобто, проаналізувавши ці два положення, ми можемо дійти такого висновку, що право на перегляд за виключними обставинами зазнало певного обмеження порівняно з нововиявленими обставинами до 15.12.2017 року. Суть цього обмеження полягає в тому, що особі заборонили звертатися до суду для перегляду за виключною обставиною у випадку, якщо КСУ надасть тлумачення Основному Закону, яке є відмінним від того, що застосував суд при вирішенні справи, а також це право обмежується шляхом неможливості оскарження за цією підставою, якщо рішення суду було виконане. Таким чином, можемо прослідкувати звуження права на судовий захист гро-

мадянина, яке гарантоване йому Конституцією України. Відповідно до ч. 3 ст. 22 Основного Закону при ухваленні нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [1], тобто законодавець порушив норми Конституції та звузив права громадян. Також необхідно звернути увагу на те, що ч. 3 ст. 89 Закону № 2136-VIII встановлено таке: «Якщо Суд, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то КСУ вказує на це у резолютивній частині рішення» [4]. Це положення не можна вважати таким, що забезпечує належний захист прав і свобод особи, особливо в контексті права кожного на судовий захист, оскільки правильне тлумачення закону та Конституції сприяє належному застосуванню того чи іншого законодавства до спірних правовідносин, а відповідно і впливає на законність та обґрунтованість судового рішення, яке ухвалюється суддею внаслідок неправильного тлумачення законодавства. У цьому контексті не можна не погодитися з позицією Н. Є. Керноз і К. Л. Стеченко про те, що тлумачення, яке не відповідає Конституції України, не допомагає особі в ефективному захисті її прав та свобод. Тому вони пропонують доповнити перелік підстав перегляду судових рішень за виключними обставинами такою підставою, як «встановлене КСУ витлумачення судом застосованого закону України (його положення) у спосіб, що не відповідає Конституції України, що застосовано в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу» [5, с. 84], з чим не можна не погодитися. Окрім цього, на нашу думку, також необхідно внести відповідні зміни у статті вітчизняних процесуальних кодексів щодо перегляду судових рішень за виключними обставинами, а саме виключити таке дискримінаційне положення: «якщо рішення ще не виконане», яке унеможлиблює перегляд судового рішення, чим порушується ефективний захист прав особи.

На основі вищевикладеного та аналізу законодавчого підґрунтя ролі рішень КСУ як джерела права в Україні через пози-

тивну реакцію на конституційну скаргу і як підставу для перегляду судових рішень за виключними обставинами ми можемо дійти такого висновку, що право подавати конституційну скаргу є важливою складовою права на судовий захист, яке гарантоване законодавством України та міжнародними договорами. Це право може бути реалізоване за умови, якщо особа використала всі наявні національні юридичні засоби захисту й рішення набуло статусу остаточного.

На особливу увагу заслуговує той факт, що діяльність КСУ припала на час воєнного стану, відключення світла, ракетні обстріли, постійні повітряні тривоги, і навіть за цих умов суд зміг у 2022 році ухвалити 9 рішень за конституційними скаргами, що є більше, ніж за весь 2021 рік (лише 7 рішень). Отже, останніми трьома рішеннями за 2023 рік КСУ довів дієвість конституційної скарги як засобу захисту конституційних прав, незважаючи на складні умови, з якими Конституційному Суду довелося стикатися.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
2. Юровська Г. В. Практика Європейського суду з прав людини в рішеннях органу конституційної юрисдикції. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 5. С. 110–130.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/ed20230401#n12372> (дата звернення: 11.04.2023).
4. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n606> (дата звернення: 11.04.2023).
5. Керноз Н. Є., Стеченко К. Л. Судова юрисдикція в Україні: нові тенденції та проблемні питання розмежування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 80–86.

Кравець Дар'я Миколаївна,
старший викладач кафедри теорії
та історії держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРИНЦИПИ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Україна нині перебуває в складному економіко-політичному та соціально-правовому становищі, що обумовлено збройним конфліктом і введеним режимом воєнного стану. Відсутність чіткого алгоритму запровадження державної політики в основних сферах держави, хронічне несприйняття населенням реформ, які запроваджуються, сприяють виникненню загрози порушення основоположних прав людини і громадянина, гарантованих державою. Саме тому доступ до правосуддя та до надання правової допомоги видається важливим питанням нарівні з такими категоріями, як законність, справедливість та неупередженість. Це зумовлює актуальність питання якості надання безоплатної правової допомоги.

Доступність правової допомоги гарантується наявністю системи юридичних установ, здатної забезпечити населення держави доступною, всебічною та якісною правовою допомогою. У передбачених законом випадках ця допомога надається безоплатно. Безоплатна правова допомога за критерієм доступу до судочинства поділяється на безоплатну первинну правову допомогу і безоплатну вторинну правову допомогу.

Первинна правова допомога дає можливість особі отримати доступ до інформації про її права та свободи, порядок їхньої реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Вторинна правова допомога полягає у складенні документів процесуального характеру, здійсненні представництва інтересів у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування перед іншими особами; захист від обвинувачення (ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу»).

Необхідно зазначити, що право на правову допомогу є елементом реалізації таких важливих принципів демократичної

держави, як право на доступ до правосуддя і справедливий суд. При цьому обов'язком держави є забезпечення особі реального, а не формального доступу до суду в результаті надання правової допомоги [1, с. 407].

Право на безоплатну вторинну правову допомогу в Україні мають лише окремі, визначені законом, категорії громадян. Здебільшого це соціально незахищені верстви населення, які, зважаючи на їх особливий статус, не мають можливостей оплатити послуги адвоката: люди з низьким доходом, особи з інвалідністю, діти, учасники бойових дій, внутрішньо переміщені особи, постраждалі від домашнього насильства й торгівлі людьми та інші категорії громадян. Окрім того, право на отримання правових послуг безоплатної вторинної правової допомоги мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, іноземці та особи без громадянства на підставі міжнародних договорів, учасником яких є Україна.

Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, внесені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом; адвокати, внесені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору.

Державний механізм системи надання безоплатної правової допомоги в Україні базується на таких ключових принципах, як верховенство права, законність, доступність безоплатної правової допомоги, забезпечення якості безоплатної правової допомоги та гарантоване державне фінансування (стаття 5 Закону).

Безоплатна правова допомога є важливою складовою ефективною, гуманною та справедливою системи правосуддя, яка спирається на принцип верховенства права. Ця допомога є державною гарантією, необхідною для реалізації інших прав, включно з правом на справедливий судовий розгляд і правом на захист [2, с. 44].

Принцип законності визначається тим, що допомогу фізичним особам суб'єкти надання правової допомоги повинні надавати лише законними способами, домагатися додержання тих

прав, свобод та інтересів людини, які визначені чинним законодавством України та міжнародно-правовими актами, ратифікованими Україною. Законні засоби захисту – це такі, що застосовуються відповідно до закону з метою з'ясування всього, що свідчить на користь підзахисного, що спростовує його обвинувачення або пом'якшує його відповідальність [3, с. 854].

Як зазначалось вище, право на правову допомогу є елементом реалізації таких важливих принципів демократичної держави, як право на доступ до правосуддя і справедливий суд. При цьому обов'язком держави є забезпечення особі реального, а не формального доступу до суду в результаті надання правової допомоги [1, с. 407], у зв'язку з чим ми зупинимось на фактичному забезпеченні дії принципів цієї допомоги – доступності та якості її надання.

Доступність правової допомоги гарантується наявністю системи юридичних установ, здатної забезпечити населення держави доступною, всебічною та якісною правовою допомогою. У передбачених законом випадках ця допомога надається безоплатно, та на державу, відповідно, покладено обов'язок визначити випадки, коли правова допомога надається безоплатно; розробити й затвердити механізм надання безоплатної правової допомоги; передбачити в Державному бюджеті певний обсяг коштів на оплату такої допомоги.

З метою узагальнення основних характеристик моделі гарантованого державою захисту, передбачених міжнародними правовими актами, Міністерством юстиції України були затверджені Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесах та представництва у кримінальному процесі (далі – Стандарти) [4].

За результатами аналізу положень Стандартів уявляється можливим виділити такі основні заходи, які використовуються під час надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах: досудове врегулювання спору та всі можливі процесуальні дії, що є складниками цього процесу; представництво інтересів осіб у судах, інших державних органах; складання документів процесуального характеру.

На думку А. П. Буніної, нові впроваджені функції адвокатури безоплатно представляти інтереси осіб у цивільних та адміністра-

тивних справах надають можливість простим громадянам отримати повний та кваліфікований доступ до правосуддя [5, с. 189].

Окрім того, відповідно до Стандартів, Координаційний центр забезпечує проведення моніторингу якості надання адвокатами безоплатної вторинної правової допомоги в цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі. З метою забезпечення принципу прозорості результати моніторингу в обов'язковому порядку мають бути передбачені у звітах діяльності відповідного органу та розміщені на офіційному вебсайті Координаційного центру.

Варто також зазначити: для того, щоб система безоплатної правової допомоги ефективно працювала, необхідним є незалежний (громадський) зовнішній моніторинг системи надання безоплатної правової допомоги. У 2014 році було утворено Відкриту громадську платформу розвитку української системи безоплатної правової допомоги (Громадська платформа), яка об'єднала широке коло представників неурядових організацій: Центр політико-правових реформ (ЦППР), ініціативу «Євромайдан-SOS», Міжнародний фонд «Відродження», Українську Гельсінську спілку з прав людини, Українську фундацію правової допомоги, проєкт ПРООН «Без кордонів» та незалежних адвокатів [6, с. 127].

Інститут безоплатної правової допомоги, як первинної, так і вторинної, є одним з показників демократичної, правової, соціальної держави. Безоплатна вторинна правова допомога стала характерологічною реалізацією правових принципів законодавства, які мають на меті своєчасний та справедливий захист прав і свобод громадян у суді, досконалий доступ до судочинства; норми стандартів якості мають відповідати високому рівню забезпечення важливих суспільних цінностей – прав людини.

Список використаних джерел

1. Ісакова В. С. Право на правову допомогу як елемент принципу доступності правосуддя. *Форум права*. 2012. № 4. С. 404–410.
2. Право особи на безоплатну правову допомогу / Ю. О. Данилевська, Л. В. Павлик, З. З. Петрович, У. О. Цмоць. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 136 с.
3. Стаматіна М. В. Принципи і завдання діяльності щодо реалізації права громадян на безоплатну правову допомогу. *Форум права*. 2012. № 4. С. 853–858.

4. Стандарти якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільному, адміністративному процесі та представництва у кримінальному процесі: наказ Міністерства юстиції України від 21.12.2017 № 4125/5. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/375584_480584 (дата звернення: 10.04.2023).

5. Буніна А. П. Забезпечення права на надання безоплатної вторинної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах. *Приватне та публічне право*. 2019. № 4. С. 188–193.

6. Макеєва О. М., Бурбеца В. В. Безоплатна правова допомога: теоретико-правові засади. *Юридичний вісник*. 2018. № 3 (48). С. 124–130.

Кравець Максим Віталійович,
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби;
Снітко Микола Євгенійович,
ад'юнкт Академії Державної пенітенціарної служби;
Плахтій Віктор Миколайович,
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗДІЛЬНОГО ТРИМАННЯ РІЗНИХ КАТЕГОРІЙ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Як зазначають вітчизняні дослідники, сучасні реалії розвитку геополітичної ситуації свідчать, що формується нова багатополарна модель світового устрою, в межах якої нашої державі поряд зі США та іншими країнами необхідно знаходити компроміс у політичній, економічній, безпековій та інших сферах, що призводить до протистояння між ними на глобальному та на регіональному рівнях і як наслідок – до посилення світової нестабільності, розв'язання війн чи збройних конфліктів, до порушення всіх міждержавних угод, які забезпечували захист територіальної цілісності та суверенітету України, що призвело до збройної агресії з боку російської федерації. Численні воєнні злочини, які вчиняють комбатанти країни-агресора, та геноцид мирного населення передбачає переосмислення ставлення до військовополонених цієї країни. Проте в цій сфері наша держава повинна дотримуватися загальноприйнятих законів і звичаїв війни, які регулюють умови для початку війни та поведінку воюючих сторін, положення щодо прав військових, військовополонених і мирного населення тощо [1]. Відповідно і умови тримання військовополонених мають відповідати міжнародним стандартам у цій сфері, і тут не малозначну роль виконує роздільне тримання військовополонених.

Досліджуючи питання щодо тримання військовополонених, слід вказати, що останні – це особи, які потрапили в полон до супротивника і належать до однієї з таких категорій: особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення чи добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано, за умови, що ці ополчення або добровольчі загони, зокрема організовані рухи опору, відповідають таким умовам: а) ними командує особа, яка відповідає за своїх підлеглих, б) вони мають постійний відмітний знак, добре розпізнаваний на відстані, с) вони носять зброю відкрито, d) вони здійснюють свої операції згідно із законами та звичаями війни; члени особового складу регулярних збройних сил, які заявляють про свою відданість урядові або владі, що не визнані державою, яка їх затримує; особи, котрі супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їхнього складу (наприклад, військові кореспонденти, цивільні особи з екіпажів військових літаків, постачальники, особовий склад робочих підрозділів або служб побутового обслуговування збройних сил, за умови, що вони отримали на це дозвіл тих збройних сил, які вони супроводжують, для чого останні видають їм посвідчення особи; члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажі цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права; жителі неокупованої території, які під час наближення ворога озброюються, щоб чинити опір силам загарбника, не маючи часу сформуватися в регулярні війська, за умови, що вони носять зброю відкрито й дотримуються законів і звичаїв війни [2]. Такі визначення нам надає Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949, своєю чергою всі цивілізовані країни на підставі зазначеної Конвенції повинні імплементувати вимоги цього документа в національне законодавство.

Наслідком зазначених вимог стало ухвалення Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права

у Збройних Силах України, що затверджена наказом Мініборони України від 23.03.2017 р. № 164 та зареєстрована в Міністерстві юстиції України 09.06.2017 р. № 704/30572. Згідно з цим документом до військовополонених (відповідно до національного законодавства) належать захоплені противником: комбатанти (особи зі складу збройних сил сторони, яка бере участь у збройному конфлікті за винятком медичного та духовного персоналу), які опинились у полоні під час міжнародного збройного конфлікту; особовий склад ополчень і добровільних загонів; члени екіпажів торгових суден і літаків (вертольотів) цивільної авіації, якщо вони не користуються більшим пільговим режимом згідно з іншими положеннями МГП; особи, які на законних підставах прямують за збройними силами, але не входять до їхнього складу (цивільні члени екіпажів військових літальних апаратів, члени робочих команд і служб, на які покладено побутове обслуговування збройних сил тощо) та мають посвідчення особи встановленого зразка, вказаного у правилах застосування норм МГП (міжнародне гуманітарне право) щодо розпізнавання осіб і об'єктів; населення неокупованої території, яке стихійно, за власним бажанням озброюється для боротьби з військами, що вторгаються, і яке не встигло сформуватися у регулярні війська (за умови відкритого носіння ним зброї та дотримання норм МГП) [3].

Як ми бачимо з переліку осіб, які підпадають під визначення військовополонених, їх доцільно поділити на кілька груп та встановити їх роздільне тримання з метою унеможливлення негативного, пропагандистського, насильницького впливу одних категорій на інших. У зв'язку з цим ми пропонуємо такі класифікаційні вимоги: зумовлено їхньою статтю; зумовлено станом здоров'я (здорові, хворі, поранені); комбатанти (особи рядового складу збройних сил); комбатанти (особи офіцерського складу збройних сил); комбатанти за громадянством (громадяни інших держав та громадяни України, які були мобілізовані на тимчасово окупованих територіях); комбатанти за громадянством (громадяни інших держав та громадяни України, які були мобілізовані на тимчасово окупованих територіях (на територіях, окупованих до 24 лютого 2022 року та після); особовий склад ополчень і добровільних загонів; особи, які на законних підста-

вах прямують за збройними силами, але не входять до їхнього складу (цивільні члени екіпажів військових літальних апаратів, члени робочих команд і служб, на які покладено побутове обслуговування збройних сил тощо) та мають посвідчення особи встановленого зразка, вказаного у правилах застосування норм МГП (міжнародне гуманітарне право) щодо розпізнавання осіб і об'єктів; населення неокупованої території, яке стихійно, за власним бажанням озброюється для боротьби з військами, що вторгаються, і яке не встигло сформуватися у регулярні війська (за умови відкритого носіння ним зброї та дотримання норм МГП); щодо осіб, стосовно яких відкриті кримінальні провадження; члени екіпажів торгових суден і літаків (вертольотів) цивільної авіації, якщо вони не користуються більшим пільговим режимом згідно з іншими положеннями МГП.

Список використаних джерел

1. Плахтій В. М., Красковський Є. М., Турецький В. В. Особливості правового статусу військовополонених, яких утримують в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України. *Науковий вісник Сіверщини*. Серія: Право. 2022. № 2 (16). С. 7–16.
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949. Дата оновлення: 08.02.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153?find=1&text#Text (дата звернення: 15.04.2023).
3. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 № 164. Дата оновлення: 31.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 15.04.2023).

Кравчук Марія Вікторівна,

аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

ПРО ГАЛИНИ ЗАКОНОДАВСТВА У СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Судді місцевих судів загальної юрисдикції в Україні розглядають цивільні справи, кримінальні справи та незначну кількість адміністративних справ. Процедура судового розгляду в таких справах регламентується процесуальними кодексами. Однак місцеві суди загальної юрисдикції розглядають також справи про адміністративні правопорушення, але не мають процесуального закону, яким вони повинні керуватися.

Верховний Суд у постанові від 01.09.2022 р. (справа № 120/8450/20-а) зазначив, що відсутність у законі приписів щодо певного права, яке, однак, слідує із загальних конституційних принципів або природного права, або відсутність закону, який визначає механізм реалізації такого права, не може свідчити про відсутність правового підґрунтя для виникнення в особи легітимного очікування щодо реалізації такого права [1].

Варто звернути увагу на те, що відповідно до частини 2 статті 22 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» місцеві загальні суди розглядають цивільні, кримінальні, адміністративні справи, а також справи про адміністративні правопорушення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом [2].

Існування такого порядку є дорожньою картою судді, вказує на послідовність його дій, забезпечує від виникнення сумнівів у стороннього спостерігача щодо безсторонності судді, наприклад, під час ухвалення рішень, пов'язаних з розглядом справи врозрід зі сформованою практикою інших суддів.

Усі процесуальні кодекси в Україні містять ті чи інші запобіжники від свавілля і необґрунтованої свободи розсуду служителів Феміди. Наприклад, процесуальними законами передбачаються процедура та підстави передачі справи за підсудністю. Водночас Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) згадує слово «підсудність» лише один раз у статті 257 в аспекті надіслання протоколу разом з іншими матеріалами до суду вищої інстанції для її визначення у разі вчинення адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією, службовою особою, яка працює в апараті суду [3].

Аналогічно КУпАП не містить положень про: автоматизований розподіл матеріалів провадження; повернення матеріалів для продовження проведення адміністративного розслідування (дооформлення); призначення справи до розгляду; об'єднання та роз'єднання судових справ; надання особі статусу потерпілої; статус секретаря судового засідання, помічника судді, судового розпорядника; оголошення перерви чи відкладення судового засідання; фіксування судового процесу; відвід (самовідвід); фіксування судового процесу, в тому числі технічними засобами; допит свідка, його привід; виклик до суду через оголошення на офіційному вебсайті судової влади України; витребування доказів; розгляд справи в режимі відеокон-

ференції; належність, допустимість, достовірність, достатність доказів; зупинення та відновлення судового провадження; механізм покладення обов'язку відшкодування винним майнової шкоди (в тому числі заподіяної державі); порядок вирішення питання долі речових доказів і документів; набрання законної сили деякими видами постанов, у яких відсутні особи, що можуть її оскаржити; вихід суду до нарадчої кімнати; постановлення окремої ухвали; виправлення описки; зупинення виконання постанови у випадку поновлення строку на оскарження; стадію, на якій вирішується питання про поновлення строку оскарження постанови; залишення апеляційної скарги без руху з підстав пропуску строку на апеляційне оскарження тощо.

Таким чином, попри наявність у положеннях КУпАП певних норм, притаманних процесуальному законодавству, можемо стверджувати про їх суттєву недостатність для формування бачення класичного ведення судового процесу, який доступний іншим юрисдикціям.

Проаналізувавши зміст адміністративних проступків, деякі з котрих мають кримінальний характер, вбачаємо основною концепцією щодо розв'язання зазначеної проблеми ухвалення законодавцем окремого процесуального закону для регламентації порядку судового провадження у справах про адміністративні правопорушення або ж наповнення ними Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Однак подальшого дослідження потребує також питання необхідності віднесення адміністративних проступків з кримінальним характером до кримінальних проступків, порядок розгляду яких закріплений нормами Кримінального процесуального кодексу України. Це надасть змогу виключити суддів з переліку осіб, що уповноважені на розгляд справ про адміністративні правопорушення, і таким чином вирішити вищеописану проблематику.

Ще однією концепцією нівелювання зазначених прогалин може стати розвиток інституту мирових суддів в Україні, але лише в тому випадку, якщо особи з таким статусом не матимуть атрибутики судової влади, а будуть прирівняні до посадових осіб органів публічної адміністрації.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 01.09.2022 р. у справі № 120/8450/20-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106017641> (дата звернення: 03.04.2023).
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII : станом на 23 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 04.04.2023).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 213–330) : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X : станом на 20 березня 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 05.04.2023).

Кузнєцов Олександр Олексійович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ ОХОРОНИ МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Державна політика у сфері виконання кримінальних покарань покладає на Державну кримінально-виконавчу службу завдання, що деякою мірою можуть належати до взаємопротилежних сфер суспільної взаємодії. Зокрема процес забезпечення надійної охорони та ізоляції засуджених та ув'язнених [2] (це прямо пов'язано з необхідністю влаштування надійних фізичних бар'єрів) повинні створювати обмеження для осіб, позбавлених волі, що є мінімально необхідними та відповідати тій обгрунтованій меті, з якою вони накладалися [1]. Необхідність забезпечення максимального контролю та нагляду [2] (що асоціюється з максимальним покриттям усього простору установи системами відеонагляду) має поєднуватися з повагою до права на особисте життя, та із забезпеченням можливості усамітнення [1]. Соціально-виховна, психологічна робота, а значить, і вибудовування стійкого психологічного контакту й системи взаємодовіри зі співробітниками мають поєднуватися з вимогою суворого дотримання режиму і правил внутрішнього розпорядку установи [3].

Отже, формування системи охорони місць позбавлення волі та попереднього ув'язнення має забезпечувати, з одного боку, інтереси держави у сфері виконання кримінальних покарань [4], а з іншого – давати можливість для реалізації встановлених конституцією прав особам, що позбавлені волі.

У такому випадку модель забезпечення охорони, режиму і безпеки установ виконання покарань та слідчих ізоляторів мо-

жна розглядати як систему заходів, яка забезпечує безпеку і надійність роботи установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, а також виконання ними функцій з реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Опис моделі має охоплювати правові, організаційні й технічні заходи, які забезпечують безпеку для в'язнів, працівників установ та інших осіб.

Концепція організації охорони місць позбавлення волі може описувати такі напрямки:

Загальні принципи: концепція повинна визначати загальні принципи організації охорони, режиму та безпеки в установах виконання покарань.

Організаційна структура: концепція повинна містити опис організаційної структури установи, а також опис взаємодії зі структурними підрозділами інших правоохоронних органів та органів місцевого самоврядування в частині забезпечення безпеки в місцях позбавлення волі та районах їх дислокації.

Забезпечення безпеки: концепція повинна описувати заходи забезпечення безпеки установ, включно з управлінням та контролем за доступом, перевіркою та ідентифікацією осіб, які перебувають в установі, організацію та контроль за рухом персоналу, внутрішнього транспорту, систему охоронної та пожежної сигналізації, систему відеонагляду та інші.

Профілактика протиправних дій: концепція повинна містити опис заходів профілактики протиправних дій в установах, а також описувати алгоритм дій у разі їх виникнення.

Підвищення кваліфікації персоналу: установа повинна забезпечувати підвищення кваліфікації працівників з питань безпеки, щоб забезпечити високий рівень знань та навичок у цій сфері.

Регулярний аудит безпеки та охорони: концепція повинна передбачати регулярне проведення аудиту безпеки та охорони, щоб перевірити її ефективність. Аудит має охоплювати оцінку ризиків, перевірку стану засобів індивідуального захисту, спеціальних засобів та зброї, інженерних, технічних засобів охорони контролю й нагляду, а також інші важливі аспекти.

Процедури реагування на насильство чи інші злочини: процедури поводження з насильством мають бути відомі всім працівникам та особам, що перебувають в установі.

Процедури евакуації: установа повинна мати чіткі процедури евакуації, які мають бути відомі всім працівникам та особам, що перебувають на території. Ці процедури повинні охоплювати опис маршрутів евакуації, використання засобів індивідуального захисту та інших необхідні заходи.

Також при створенні нової концепції охорони необхідно передбачити вимоги й щодо архітектурного планування території при будівництві нових установ виконання покарань. При цьому за доцільне вважаємо враховувати такі принципи:

1. Мінімізація ризиків і забезпечення безпеки. Основним пріоритетом є забезпечення надійної охорони та запобігання втечам засуджених. Планування всіх будівель, інженерних конструкцій та споруд має виконувати це завдання як основне.

2. Оптимізація використання території. Варіанти розміщення житлових, виробничих, адміністративних та інженерних об'єктів повинні максимально ефективно використовувати наявні ресурси та простір установи, щоб забезпечувати комфортні умови для праці та проживання засуджених у поєднанні з необхідністю залучення мінімальної кількості сил та засобів для забезпечення системи безпеки, охорони та нагляду.

3. Створення зручних та комфортних умов для персоналу. При проектуванні виправної колонії слід враховувати необхідність створення достатньої кількості приміщень для адміністративного та технічного персоналу, як запоруки ефективного виконання ними своїх професійних обов'язків.

4. Створення умов для максимальної зайнятості засуджених. Під час проектування виправної колонії слід враховувати необхідність створення можливості для реалізації засудженими своїх освітніх та професійних потреб, що сприятиме зменшенню впливу фактора ізоляції від суспільства, формуванню соціально значущих навичок та збільшить шанси на повернення до нормального життя після звільнення.

Список використаних джерел

1. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила : міжнародний документ від 12.02.1987. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Дата оновлення: 11.01.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про Державну кримінально-виконавчу службу України: Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. Дата оновлення: 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30.06.1993 р. № 3352-ХІІ. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

Куковинець Дар'я Олександрівна,

молодша наукова співробітниця

Науково-дослідного інституту вивчення проблем
злочинності імені акад. В. В. Сташиса НАПрН України

ЩОДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДИТЯЧОГО СЕКСТИНГУ: ПОЗИЦІЯ РАДИ ЄВРОПИ

В епоху розвитку цифрових технологій діти все частіше використовують інформаційно-комунікаційні технології для спілкування та налагодження стосунків. При цьому за оцінкою Yonder Consulting більшість дітей у віці від 8 до 17 років (77 %), які користуються соціальними мережами, мають власний профіль принаймні на одній з великих платформ (незважаючи на те, що мінімальний вік для більшості платформ становить 13 років) [1].

Серед небезпек, з якими можуть стикатися неповнолітні в тенетах інтернету, окреме місце посідають ризики контенту з потенційно шкідливим змістом. Це можуть бути матеріали насильницького, ненависницького, екстремістського, порнографічного характеру. Варто зазначити, що обсяги сексуальної експлуатації дітей в інтернеті продовжують зростати в геометричній прогресії, і торік на кіберлінію NCMEC надійшло понад 32 мільйони повідомлень, що містять понад 88 мільйонів зобра-

жень/відео та іншого контенту, пов'язаного із сексуальною експлуатацією дітей [3].

З метою запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби з цими явищами у 2007 році було розроблено Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротська конвенція).

У ст. 20 цієї Конвенції йдеться, зокрема, про те, що кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки, учиненої без правових підстав: а) виготовлення дитячої порнографії; б) пропонування або надання доступу до дитячої порнографії; с) розповсюдження або передавання дитячої порнографії; д) придбання дитячої порнографії для себе або іншої особи; е) володіння дитячою порнографією; ф) свідоме одержання доступу до дитячої порнографії за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

При цьому кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати цілком або частково підпункти «а» та «е» пункту 1 цієї статті до виготовлення порнографічної продукції та володіння нею, до якої залучено дітей, які досягли віку, визначеного під час застосування пункту 2 статті 18 цієї Конвенції, якщо за їхньою згодою й тільки для їхнього приватного використання вони виготовили ці зображення або володіють ними [7].

Як убачається, таке застереження зроблено з огляду на поширеність останніми роками такого явища як секстинг – обмін фото та/або відео сексуального характеру. При цьому варто зауважити, що для деяких підлітків консенсуальний секстинг може бути нормальною частиною їхнього сексуального розвитку та експериментів [5], способом самовираження, дослідження сексуальної ідентичності.

У висновку Лансаротського комітету до ст. 20 з цього приводу зазначено, що криміналізація та кримінальне переслідування зображень та/або відео, які містять сексуальний підтекст, чи відвертих зображень та/або відео сексуального характеру, які створюються, поширюються та отримуються дітьми, повинні здійснюватися з обережністю [6].

Так само у Висновку щодо дитячих зображень сексуального характеру або відвертих зображень та/або відео, створених дітьми, що створюють, поширюють та отримують діти, Лансаротський комітет зауважив, що, коли зображення та/або відеоматеріали сексуального характеру та/або відверті зображення та/або відеоматеріали із зображенням дітей створюються ними самими та розповсюджуються для їхнього приватного використання, Сторони повинні брати до уваги основоположне право дітей на захист приватного життя, щоб звільнити їх від правопорушень, пов'язаних з «дитячою порнографією». При цьому діти повинні притягатися до кримінальної відповідальності лише за поведінку, пов'язану з «дитячою порнографією» як крайній засіб, а пріоритет варто надавати, залежно від обставин, більш адекватним методам боротьби з їхньою шкідливою поведінкою (наприклад, виховним заходам, терапевтичній допомозі) [4].

З цього питання також погоджуємося з професором Алісдером А. Гіллеспі, який стверджує, що хоча теоретично така поведінка може порушувати закони про дитячу порнографію (оскільки діти, які фотографують або знімають самі себе, ненавмисно володіють зображенням сексуального насильства), проте вона (поведінка) та створений нею контент є вираженням особистості підлітка, таким чином захищені статтями 8 і 10 Європейської конвенції з прав людини. У зв'язку з цим кримінальне переслідування здається непропорційним способом перешкодити молодим людям виражати свою сексуальність в інтернеті [2].

Список використаних джерел

1. A third of children have false social media age of 18+. 2022. Ofcom: website. URL: <https://www.ofcom.org.uk/news-centre/2022/a-third-of-children-have-false-social-media-age-of-18>.
2. Quayle E. Self-produced images, sexting, coercion and children's rights. ERA Forum, 2022. Vol. 23, pp. 237–251. URL: <https://doi.org/10.1007/s12027-022-00714-9>.
3. Sexual Predators / Exploitation / Child Pornography (older archives available here). 2023. Enough Is Enough : website. URL: https://enough.org/stats_exploitation.
4. The Lanzarote Committee. Opinion on child sexually suggestive or explicit images and/or videos generated, shared and received by children. Council of Europe. 2019. URL: <https://rm.coe.int/opinion-of-the-lanzarote-committee-on-child-sexually-suggestive-or-exp/168094e72c>.

5. Van Ouytsel J., Walrave M., Ponnet K. Adolescent Sexting Research: The Challenges Ahead. JAMA Pediatrics. 2018, Vol. 172 (5).

6. Висновок Лансаротського комітету щодо ст. 20 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Правопорушення, що стосується дитячої порнографії). Проект Ради Європи «Боротьба з насильством щодо дітей в Україні». URL: <https://rm.coe.int/leaflet-on-article-20-of-the-lanzarote-convention-offences-concerning-/16809fc76d> (дата звернення: 10.04.2023).

7. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : міжнародний документ від 25.10.2007. Верховна Рада України : оф. вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text (дата звернення: 10.04.2023).

Куц Віталій Миколайович,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби,
заслужений юрист України

ФОРМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

За відсутності в Україні законодавчого визначення кримінальної відповідальності судова практика керується її офіційним поняттям, що міститься в рішенні Конституційного Суду України (далі – КСУ) від 27 жовтня 1999 року № 9 (справа про депутатську недоторканність). У зазначеному рішенні кримінальна відповідальність розуміється як засудження особи обвинувальним вироком суду, що набув законної сили, з призначенням покарання чи без його призначення. Звідси логічним є висновок щодо існування двох форм такої відповідальності: 1) засудження з покаранням; 2) засудження без покарання.

Звертає на себе увагу та обставина, що в теорії і на практиці чомусь переважно йдеться не про форми кримінальної відповідальності, а про форми її реалізації, що не одне й те саме. Апологети ототожнення форм кримінальної відповідальності з формами її реалізації не враховують щонайменше двох обставин. По-перше, того, що реалізація кримінальної відповідальності є самостійним, окремим від кримінальної відповідальності явищем. По-друге, у сфері кримінально-правового регулювання переважно перебуває потенційна кримінальна відповідальність, а поняття «форми реалізації» кримінальної відповідальності за-

стосується до реальної відповідальності, й така «реалізація» здійснюється поза сферою кримінально-правових відносин. Вона є предметом кримінально-виконавчих правовідносин і здійснюється органами кримінально-виконавчої системи. До речі, КСУ в зазначеному рішенні також оперує поняттям «форма кримінальної відповідальності», а не її реалізації.

Отже, форми реалізації зазначеної відповідальності – це самостійне правове явище, що не охоплюється предметом кримінального права, а стосується до предмета кримінально-виконавчого права і заслуговує окремої уваги.

Крім зазначеної вище негативної тенденції ототожнення форм відповідальності з формами її реалізації, існує ще одна така тенденція. Її сутність полягає в наданні пріоритетності засудженню з покаранням. У законі та практиці його застосування, а також у кримінально-правовій теорії та у відповідному навчальному процесі покаранню приділяється незрівнянно більше уваги, ніж іншим проявам кримінальної відповідальності, що навряд чи відповідає сучасним трендам розвитку теорії і практики протидії злочинності. На жаль, вказане спостерігається і в проєктах нового КК, на що його розробникам слід звернути увагу і переглянути застарілий підхід. Керуючись бажанням сприяти подоланню вказаних тенденцій, пропоную вважати першою формою кримінальної відповідальності не засудження з покаранням, а засудження без покарання. За своєю кримінально-правовою природою названа форма є засудженням без додаткових обмежень статусу засудженої особи. При цьому обов'язкові обмеження витікають з факту самого засудження та зумовленої ним судимості. Згідно з чинним КК така форма кримінальної відповідальності має три види свого існування, законодавча назва яких, щоправда, неадекватно відображає їх сутність. У назві розділу XII Загальної частини КК йдеться не про засудження без покарання, а про звільнення від ще не призначеного покарання, що спотворює об'єктивну дійсність, адже неможливо звільнитись від того, що ще не настало. Першим видом засудження без покарання фактично є його непризначення у зв'язку з втратою особою суспільної небезпечності (ч. 4 ст. 74 КК); другим видом – у зв'язку із закінченням строків давності

притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74, ст. 49 КК), а третім – через соматичну хворобу, що унеможливило відбування покарання (ч. 2 ст. 84 КК).

Ще один випадок такого «звільнення», а насправді засудження без покарання, що в перспективі може претендувати на законодавче визнання його окремим видом такого засудження, описано в п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання». Йдеться про те, що коли при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено санкцією статті Особливої частини КК (ст. 69 КК України), з огляду на вік підсудної особи чи стан її здоров'я неможливо застосувати жодного з визначених у ст. 51 КК України видів більш м'якого покарання, суд, маючи на те підстави, повинен закрити справу і звільнити особу від кримінальної відповідальності або постановити обвивальний вирок і звільнити засудженого від покарання, а точніше кажучи, постановити обвинувальний вирок без призначення покарання.

Отже, в Україні фактично існує чотири види першої форми кримінальної відповідальності (засудження без покарання), яке через непорозуміння названо в законі звільненням від покарання. Решта проявів кримінальної відповідальності, передбачених у Розділі XII Загальної частини КК України, не можуть вважатися засудженням без покарання (звільнення від покарання). Вони мають зовсім іншу, відмінну від нього кримінально-правову природу і належать до другої форми кримінальної відповідальності – засудження з покаранням.

Надання пріоритетності засудженню без покарання відобразало б реалізацію ідеї гуманізації кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень не лише на словах, а й на ділі. Акцент на більш м'якій формі кримінальної відповідальності є своєрідним закликком звертатись насамперед саме до такої форми реагування на вчинене кримінальне правопорушення і лише за неможливості її застосування вдаватися до другої форми кримінальної відповідальності, що переважно зводиться до покарання правопорушника. Подібна практика в Ук-

раїні існує стосовно неповнолітніх правопорушників. Доцільно розповсюдити її і на повнолітніх.

Такий підхід доцільно започаткувати на законодавчому рівні. У вітчизняній правовій системі, заснованій на ідеях позитивізму, основним постулатом якого є впевненість у «рукотворності» права та його тотожності із законодавством, ініціатором практичної реалізації вказаної вище ідеї первинності некаральних засобів реагування на кримінальні правопорушення мав би стати законодавець, поставивши в тексті КК на перше місце серед таких засобів не покарання, а його антипод – засудження без покарання. Зорієнтувати законодавця на вказаний вектор розвитку кримінального законодавства має насамперед кримінально-правова доктрина, проявом якої є і пропоновані тези наукового повідомлення.

Засудження без покарання (так зване звільнення від покарання) слід відмежовувати від «звільнення» від кримінальної відповідальності. Згідно з чинним КК України звільненою від покарання може бути лише така особа, яку суд обвинувальним вироком визнав винною у вчиненні злочину, тобто засудив її поведінку та й саму цю особу. Тому ч. 1 ст. 74 КК України розпочинається словами: «Звільнення *засудженого* (курсив мій – В. К.) від покарання...». А звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється без засудження особи, тобто без винесення судом обвинувального вироку. Воно оформляється постановою (ухвалою) суду про закриття провадження у справі у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Крім того, звільнення особи від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання мають різні правові підстави, передбачені у відповідних статтях Розділів IX та XII Загальної частини КК України. Нарешті звільнена від кримінальної відповідальності особа не може визнаватися судимою. Особа, яка засуджується без призначення покарання, мала б визнаватися судимою, але в законі (ч. 3 ст. 88 КК України) це вирішено інакше, що викликає обґрунтовані сумніви щодо своєї логічності. Справді, хіба може засуджена вироком суду особа бути при цьому не судимою? Правильно було б вважати таку особу судимою, і в новому КК, судячи з його проекту, це питання буде вирішене саме таким чином.

Друга форма кримінальної відповідальності (засудження з покаранням) за своєю кримінально-правовою природою є засудженням з додатковим обмеженням статусу засудженої особи. Відповідно до чинного КК вона має такі види свого існування: 1) засудження з призначенням покарання без звільнення від його відбування; 2) засудження з призначенням покарання з наступним повним або частковим звільненням від його відбування.

Кучук Андрій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права та методики викладання
правознавства Сумського державного
педагогічного університету імені А. С. Макаренка

ПРАВОВЛАДДЯ В УМОВАХ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Тривалий час конституційний припис про визнання верховенства права залишався формальним, що пояснюється низкою причин, зокрема і превалюванням юридичного позитивізму. На підтвердження цієї тези слід вказати на ухвалення 2006 року окремого закону, який визначав серед іншого порядок виконання рішень Європейського суду з прав людини та подальші зміни національного законодавства, починаючи з ухвалення Кримінально-процесуального кодексу України.

Тому важливим методологічним підґрунтям адекватного сприйняття змісту правовладдя є врахування аксіологічних аспектів як його сприйняття, так і розуміння самого правовладдя як аксіологічної складової системи національного права.

Слід вказати на те, що фундаментальне дослідження верховенства права, починаючи від його витоків (від ідеї) і до концептуального оформлення та нормативного закріплення, здійснив С. Головатий, виклавши результати роботи у монографії, що містить три томи і дає загальне уявлення та доволі змістовне розуміння сутності правовладдя [1].

Ця робота стала першою в Україні, яка надавала можливість вітчизняним правникам зрозуміти зміст закріпленого у ст. 8 Конституції України принципу верховенства права.

Головатий С. вважає: «Узагалі застосування словосполучення «верховенство права» українською годі було бачити до першої половини 1993 року. Навіть у двомовному (українсько-

англійському) виданні бюлетеня «Правничі вісті/Legal News» Української правничої фундації (УПФ) – на тоді першого, в середовищі громадянського суспільства, і послідовного обстоювача ідеї the rule of law, цю англійську фразу було подано українською то як «правна держава» або як «верховенство закону», то як «принцип законності» [2, с. 68–69].

Слід вказати на існування різних термінологічних позначень явища, яке досліджується. Так, вище мною було використано як однослівний термін «правовладдя», так і двослівний термін «верховенство права». Ці терміни використовуються мною як ідентичні за змістом. Не вступаючи в дискусію щодо їх співвідношення, зазначу, що ними позначається явище, відоме англійській правовій доктрині як the rule of law.

Верховенство права може розглядатися не тільки як принцип, а і як доктрина, і ідея. На цьому наголошував С. Головатий [3]. Навіть, якщо інтерпретувати верховенство права як принцип, то необхідно розуміти багатоаспектність відповідного явища, яке охоплює цілу низку інших принципів.

Слід згадати і про те, що при внесенні змін до Конституції України 2016 року було змінено редакцію ст. 129, зокрема в контексті того, чим керується суддя під час здійснення правосуддя: замість закону передбачено верховенство права.

Важливий аспект, на якому слід зосередити увагу, – це статистичні дані щодо стану забезпечення людських прав в Україні, різноманітних рейтингів (свободи, демократії тощо). Доволі показовими в цьому аспекті є дані щодо звернень до Європейського суду з прав людини із заявами про порушення положень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод Україною. Уже тривалий час Україна перебуває в переліку першої трійки держав за кількістю поданих проти неї заяв до Страсбурзького суду (це без урахування перерахунку кількості звернень на 100 тисяч населення; бо за даними такого перерахунку (а не просто загальної кількості поданих заяв) Україна посідає перше місце).

Очевидно, що значна кількість заяв визнається неприйнятними, однак це не скасовує того факту, що особи, які перебувають під українською юрисдикцією, повідомляють про незадо-

вільний стан забезпечення людських прав (зазначу, що серед найбільш порушуваних Україною норм Конвенції є ті, що закріплені у ст. 6, 3 і 5, а це право на справедливий суд, заборона катування та свобода і особиста недоторканність).

Такі дані вказують на наявність значних системних проблем діяльності з імплементації у національне право вимог Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зокрема в контексті збереження усталених підходів до діяльності органів публічної влади (згадаємо ст. 33, 5 і 6 Конвенції).

Таким чином, слід вказати на те, що і на сьогодні зберігається нагальна необхідність імплементації в національне право вимог правовладдя. При цьому йдеться насамперед про правозастосовну діяльність, оскільки на нормативному рівні верховенство права закріплено як принцип діяльності органів публічної влади.

Список використаних джерел

1. Головатий С. П. Верховенство права : у 3-х книгах. Київ : Фенікс, 2006. 1730 с.
2. Головатий С. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist. Київ : ВАПТЕ, 2017. 163 с.
3. Головатий С. П. Верховенство права: ідея, доктрина, принципи : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 34 с.

Лазаренко Алла Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

ПОДВІЙНА ВІКТИМІЗАЦІЯ ЖЕРТВИ ЗЛОЧИНУ

Воєнна агресія росії проти України внесла суттєві корективи в наше життя. Поки вся увага спільноти прикута до воєнних подій, злочинність продовжує існувати в нашій державі. Останнім часом через низку резонансних справ, пов'язаних зі згвалтуванням, усе частіше стикаємося з феноменом звинувачення жертви. Якщо особа стала жертвою злочину, то, як правило, її віктимізація відбувається як мінімум двічі. Уперше, коли завдали фізичних або моральних страждань, і вдруге, коли злочинця притягають до відповідальності.

У науці кримінології та віктимології роль жертви в механізмі злочинної поведінки оцінюється неоднозначно. Однак найбільш парадоксальним явищем у цьому механізмі вважається віктимблеймінг. Поняття «віктимблеймінг» (з англ. victim blaming – «звинувачення жертви») запропонував 1971 року американський учений-кримінолог В. Райан. У своїй книзі «Blaming the Victim» В. Райан описав це явище як ідеологію, що застосовувалася для виправдання расизму та соціальної нерівності у США. На його думку, віктимблеймінг – це дії, пов'язані зі знеціненням, коли жертва злочину несе повну або часткову відповідальність за злочин, учинений щодо неї. Продовжуючи свої дослідження, В. Райан стверджував, що віктимблеймінг проявляється, коли проблеми дискримінації пов'язані з характерними особливостями поведінки людей відповідної соціальної групи. Як наслідок – представники цієї групи частіше можуть бути жертвами злочинів. Він вважав, що зміна поведінки жертви є необхідною умовою припинення подальшої віктимізації, тому небажання з боку жертви змінювати свою поведінку викликає явище «звинувачення жертви» [1, с. 234].

У західній науці системні дослідження проблем звинувачення жертви розпочалися з проведеної 1966 року серії експериментів М. Лернера, який став розробником концепту віри у справедливий світ. Учений довів, що людям для кращої соціальної адаптації необхідна віра в те, що світ влаштований справедливо. Будь-яка небажана подія сприймається як несправедлива, а в намаганнях відновити справедливість люди схильні перекласти провину за несправедливість навіть на того, хто сам став жертвою. Зазначений феномен проявляється в переконанні про те, що люди отримують те, на що заслуговують, і заслужили те, що отримують [2, с. 120].

Ще раніше, у 30-х роках минулого століття, Б. Мендельсон запропонував класифікацію жертв за ступенем їхньої вини у вчиненому проти них злочині [3, с. 15]. Останнє так чи інакше визначає позицію науковця щодо ступеня відповідальності жертви за злочин, який вчиняється щодо неї. Таке твердження в подальшому викликало критику щодо застосування окремих віктимологічних категорій для звинувачення жертви.

Випадки віктимблеймінгу найбільше проявляються стосовно до жертв «домашнього насильства», зґвалтування, особливо це стосується жінок. На думку суспільства, жінки сприяють вчиненню насильства відвертим одягом, провокуючою поведінкою. Це пояснюється так званою теорією невразливості, яка заснована на тому, що люди звичають жертву, аби зберегти відчуття власної захищеності, убезпечити себе. За цією теорією жертви є нагадуванням про нашу власну вразливість. Суспільству важко сприймати можливість втратити контроль над своїм життям або тілом; тому, вирішуючи, що жертва сама винна, вони створюють помилкове відчуття безпеки [4, с. 165]. Однак звинувачення жертви жодним чином не допомагає ні у вирішенні проблеми насильства, ні в захисті її від подвійної віктимізації.

Явище «віктимблеймінг» вивчається в соціально-психологічному полі, де звинувачення жертви засноване на так званій вірі в справедливий світ – когнітивному упередженні, за якого людина вірить у те, що будь-яка дія викликає закономірні й передбачувані наслідки. На її переконання, нещастя може статися з будь-ким абсолютно незаслужено [4, с. 164].

У правовому полі деякі аспекти віктимблеймінгу можна побачити в контексті аналізу п. 7 ст. 66 і ст. 116 КК України. Зокрема, це випадки, коли з боку потерпілого спостерігаються систематичні дії щодо жорстокого поводження або вчинення дій, які принижують честь і гідність особи (п. 7 ст. 66 КК України), та вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поводженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілої (ст. 116 КК України). Незважаючи на обставини жорстокого поводження або такі, що принижують честь і гідність особи, їх системний характер з боку потерпілої, особа, якій була завдана шкода, все ж залишається жертвою.

Вказана обставина не впливає на правове становище потерпілої, однак фактично частину вини за вчинення кримінального правопорушення все-таки перекладають на неї. У цьому випадку слід зосередити увагу на вині кривдника, а не потерпілої,

що сприятиме захисту останньої та забезпеченню відповідальності злочинця за вчинене кримінальне правопорушення.

Подвійна віктимізація також пов'язана з проблемою щодо визнання особи потерпілою (правовий аспект), що, як наслідок, позбавляє її прав: на доступ до матеріалів справи, подавати позов про відшкодування шкоди та ін. На практиці потерпілій особі вручається пам'ятка про її процесуальні права та обов'язки – це необхідний процесуальний документ, який не завжди вдається отримати.

Виникають проблеми й з приводу дотримання процедури допиту. На жаль, працівники правоохоронних органів не завжди проявляють толерантність, співчуття, тактовність до потерпілих під час проведення допиту. Крім того, потерпілих можуть допитувати про одне й те саме знову й знову, що викликає сильні душевні переживанням, відчуття дискомфорту.

Важливим є належне інформування потерпілого про рух справи, що забезпечує і психологічний комфорт потерпілої особи, і дотримання юридичної процедури.

Отже, поняття віктимблеймінгу (подвійна віктимізація) необхідно вивчати не тільки в соціально-психологічному полі, а й правовому. Не втрачає актуальності потреба розглядати детермінанти, що обумовлюють випадки подвійної віктимізації жертв для подальшого вдосконалення механізму їх захисту.

Список використаних джерел

1. Ryan W. Blaming the Victim. Vintage books. New York, 1976. 368 p.
2. Lerner M. J. The belief in a just world: a fundamental delusion. New York : Plenum Press, 1980. 209 p.
3. Mendelsohn B. Une Nouvelle Branche de la Science Bio-psycho-sociale Victimologie. Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique. 1965. P. 10–31 (french).
4. Лешук Г. В. Віктимблеймінг як соціальна проблема. *Науковий журнал Хортицької національної академії*. 2021. № 5. С. 162–169.

Латковський Павло Павлович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри конституційного,

адміністративного та фінансового права

Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту

Національного університету «Одеська юридична академія»

ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Відповідно до статті 100 Конституції України і статей 8, 9 та 24 Закону України «Про Національний банк України» Радою Національного банку України розробляються Основні засади грошово-кредитної політики на наступний рік. Метою стратегічного документа, підготовка якого здійснюється Радою Національного банку України на основі пропозицій Правління Національного банку, є визначення основних принципів та особливостей проведення грошово-кредитної (монетарної) політики на наступний рік та середньострокову перспективу, а також показників діяльності Національного банку задля досягнення цілей Національного банку, визначених статтею 6 Закону «Про Національний банк України»: 1) досягнення та підтримка цінової стабільності; 2) сприяння фінансовій стабільності; 3) підтримання стійких темпів економічного зростання та підтримання економічної політики країни [1].

Уже не перший рік поспіль основний стратегічний документ Національного банку України з питань монетарної політики розробляється в складних умовах. Спочатку в період світової економічної кризи, обумовленої епідемією COVID-19, і карантинними заходами, запровадженими в Україні та інших країнах світу з метою протидії поширенню епідемії, і нині – в умовах повномасштабної війни росії проти України. Злагоджена й цілеспрямована робота Ради і Правління НБУ останніми роками сформували міцний фундамент фінансової стійкості та створили умови макроекономічної стабільності для розвитку країни в середньостроковій перспективі.

Розглядаючи стратегію і тактику дій центральних банків у період криз, зазначимо, що інструментарій стабілізаційної політики центральних банків залежить від характеру економічної

кризи. В умовах фінансової кризи безумовним пріоритетом політики центрального банку є забезпечення стабільного функціонування фінансового сектора. Натомість в умовах кризи, спровокованої пандемією чи війною, пріоритетом стабілізаційної політики центрального банку стає створення умов для насичення грошовою пропозицією критично важливих сегментів реальної економіки та державних фінансів. Критичне переосмислення ролі монетарної політики в підтримці національних економік призвело до перегляду провідними центральними банками світу її стратегічних засад та операційного інструментарію в напрямі посилення гнучкості монетарної політики до реагування на кризові явища та підтримку економічної активності. Для України важливо вивчати світовий досвід діяльності центральних банків у кризові періоди для того, щоб сформувати й обґрунтувати доцільні форми подальшого монетарного регулювання національної економіки [2].

Запорукою злагодженої роботи Ради і Правління НБУ стало ухвалення Радою НБУ важливого документа. Так, своїм рішенням Рада НБУ від 15 квітня 2022 року схвалила «Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану», які було розроблено відповідно до Конституції України, Закону України «Про Національний банк України», Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» та Закону України «Про валюту і валютні операції». Це був період найважчих випробувань, коли потрібно було вчасно ухвалювати ефективні рішення, створюючи необхідні умови для післявоєнної відбудови до нормалізації функціонування економіки і фінансової системи.

Як зазначено в документі, в умовах широкомасштабної збройної агресії та запровадження воєнного стану в Україні першочергового значення набуває забезпечення надійного і стабільного функціонування банківської та фінансової системи країни, а також максимальне забезпечення потреб оборони України, безперебійного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури [3].

Зниження під час війни дієвості ринкових інструментів та висока невизначеність в умовах повномасштабних бойових дій унеможлиблюють проведення монетарної політики в режимі інфляційного таргетування з плаваючим валютним курсом. Дієвість каналів монетарної трансмісії додатково послаблюється адміністративними обмеженнями на валютному ринку та обмеженнями щодо руху капіталу. За таких умов Національний банк може тимчасово не використовувати ринкові монетарні інструменти, зокрема ключову (облікову) ставку як основний інструмент грошово-кредитної (монетарної) політики. Інструменти грошово-кредитної (монетарної) політики розглядають як обумовлені цільовими орієнтирами грошово-кредитної (монетарної) політики способи впливу на грошовий попит (включно з показниками, величина яких може бути достатньо швидко скоректована, ринкові та адміністративні способи впливу) [4, с. 14].

Висока невизначеність, спричинена війною, також ускладнює прогнозування економічних процесів з прийнятною імовірністю. Тож Національний банк може тимчасово утриматися від публікації власних макроекономічних прогнозів. Центральний банк вже здійснює гнучку адаптацію операційного дизайну грошово-кредитної (монетарної) політики та вживає необхідних антикризових заходів для підтримки належного рівня ліквідності банківської системи (у тому числі за потреби – частково через механізми бланкового рефінансування) та посилення гнучкості банків в управлінні власною ліквідністю.

Рада зазначила, що задля забезпечення належної відсічі широкомасштабній збройній агресії росії та безперервного функціонування системи державних фінансів в умовах воєнного стану Національний банк може надавати підтримку державному бюджету шляхом купівлі цінних паперів уряду України на первинному ринку (тимчасова інституціональна можливість чого випливає із законодавства про воєнний станн. Адже дія норм Закону України «Про Національний банк України» в частині заборони купівлі цінних паперів в емітента та заборони надання кредитів державі зупинена на період воєнного стану згідно із Законом № 2118-IX від 03.03.2022; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2120-IX від 15.03.2022.).

Доцільність та обсяги операцій із фінансування державного бюджету визначатимуться окремими рішеннями Національного банку, зважаючи на ситуацію на фінансових ринках та в державних фінансах, зокрема з урахуванням можливості наповнення державного бюджету з інших джерел.

Усвідомлюючи потенційні ризики монетизації дефіциту державного бюджету, Національний банк фінансуватиме лише критичні видатки уряду в обмежених обсягах та лише шляхом купівлі цінних паперів уряду на первинному ринку. Національний банк також зберігатиме максимальну прозорість у висвітленні таких операцій. Сукупність заходів, а саме обмеження обсягів монетизації дефіциту бюджету та прозорі комунікації, зможуть запобігти загрозі посилення фіскального домінування, збережуть довіру до монетарної політики та не ускладнять співпрацю з міжнародними фінансовими організаціями. Національна банківська система, навіть у нинішніх умовах воєнного стану, має достатній ресурс міцності для посилення своїх посередницьких функцій та розширення кредитної підтримки економіки – критично важливого джерела покриття проблем фінансування бізнесу.

Сьогодні головними завданнями Національного банку мають стати повна відмова від фінансування дефіциту державного бюджету, ураховуючи потребу в забезпеченні оптимального балансу, з одного боку, між утриманням під контролем інфляційної динаміки та очікувань, а з іншого, – необхідністю підтримки боєздатності ЗСУ, безперерйного функціонування системи державних фінансів та об'єктів критичної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Данилишин Б. Центральні банки в період криз: тактика і стратегія дій. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/20/697221/> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану. Київ, 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG-ml_2022.pdf?v=4 (дата звернення: 10.04.2023).
4. Латковська Т. А. Грошово-кредитна (монетарна) політика: поняття та цілі. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) : у 2-х т. Т. 2. / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Гельветика, 2018. С. 11–14.

Литвиненко Валентина Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри публічного та приватного права навчально-
наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»

МЕДІАЦІЯ В УКРАЇНІ: ПОНЯТТЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Упродовж існування будь-яких правовідносин між їхніми сторонами можуть виникати спори (конфлікти). Залежно від виду правовідносин та їхніх учасників причини спорів (конфліктів) можуть бути різні. Способи вирішення таких спорів залежать від виду правовідносин. Найпоширенішим способом вирішення спорів (конфліктів) є звернення за захистом своїх прав до суду. Згідно зі ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. Однак, крім такого загального способу вирішення трудових спорів, є й інші способи, зокрема альтернативні.

Під альтернативними способами вирішення спорів у вузькому значенні слід розуміти систему неформальних позасудових процедур, спрямованих на вирішення або врегулювання спорів (конфліктів) без залучення державних юрисдикційних органів, що існують як альтернатива судовій формі захисту. У широкому розумінні до способів альтернативного вирішення спорів слід включати також і процедури, які інтегровані в судове провадження, однак вважаються альтернативою загальному порядку вирішення спорів у суді [2, с. 85]. Одним із таких альтернативних способів вирішення спорів є медіація.

В Україні правовою основою проведення медіації є Закон України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року, але пов'язувати ухвалення цього Закону з реальним використанням такої процедури не варто, оскільки вона використовувалася в Україні й до його прийняття.

Сам термін «медіація» походить від англійського слова «mediation», що в перекладі означає «посередництво». У Великому тлумачному словнику сучасної мови медіація – міжнарод-

не посередництво, мирний спосіб розв'язання міжнародних конфліктів за допомогою держави, яка не бере участі в конфлікті [3]. З огляду на таке трактування терміна «медіація» його значення зводиться до посередництва як способу вирішення спору.

Одноименний Закон медіацію визначає як позасудову добровільну конфіденційну структуровану процедуру, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [4]. З огляду на таке розуміння медіації можна визначити такі характерні для неї ознаки: добровільність, позасудовість, конфіденційність, процедурність. У літературі до ознак медіації належать: медіація є особливим видом переговорів, що мають певну структуру; обов'язкова участь медіатора; медіатор не є представником жодної зі сторін; медіатор сприяє сторонам у проведенні переговорів і досягненні взаємоприйнят-ного рішення; медіатор не досліджує докази й не встановлює факти; медіатор не примушує сторони до прийняття певного рішення та не надає поради щодо можливих варіантів рішень; медіатор не виносить обов'язкового для сторін рішення; активна роль самих сторін у переговорах щодо самостійного пошуку можливих рішень [2, с. 103]. Як бачимо, у процедурі медіації задіяний посередник – медіатор.

Згідно із Законом України «Про медіацію» медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію. Однак, крім медіатора, Закон України «Про медіацію» визначає такі категорії, як сторони медіації і учасники медіації. Сторони медіації – фізичні, юридичні особи або групи осіб, які звернулися до медіатора (медіаторів) чи суб'єкта, що забезпечує проведення медіації, з метою запобігання виникненню або врегулювання конфлікту (спору) між ними шляхом проведення медіації та уклали договір про проведення медіації, а учасники медіації – медіатор (медіатори), сторони медіації, їхні представники, законні представники, захисники, перекладач, експерт та інші особи, визначені за домовленістю сторін медіації [4]. Очевидно, що учасники медіації є ширшим поняттям, яке стосується і медіатора, і сторін медіації та інших осіб, сторонами ж медіації є сторони конфлікту (спору).

Задовго до ухвалення згаданого вище Закону у 2014 році в Україні була створена ГО «Національна асоціація медіаторів України» (далі – Асоціація) на підставі рішення установчих зборів засновників ГО «Національна асоціація медіаторів України» від 20.08.2014 р. Основною метою діяльності Асоціації є сприяння становленню та поширенню медіації як ефективного підходу до вирішення і трансформації конфліктів у різних сферах життя, об'єднання фахівців у сфері медіації та розвитку професії медіатора на рівні світових стандартів, захист спільних інтересів її членів та представництво їхніх інтересів в Україні та за кордоном, а також розвиток культури діалогу [5]. Безперечно, створення Асоціації сприяло розвитку медіації в Україні та стало поштовхом для прискорення ухвалення нормативної бази для впровадження медіації в різних сферах життя на легальних засадах. Також ухвалення спеціального Закону спровокувало внесення змін до нормативно-правових актів, які врегульовують окремі види суспільних відносин. Зокрема, у Кодексі законів про працю додалася стаття 221¹ [6], у Земельному кодексі України – стаття 158¹ [7], які дають можливість врегулювати спори за допомогою медіації. Господарський процесуальний кодекс України [8], Цивільний процесуальний кодекс України [9], Кодекс адміністративного судочинства України поповнилися такою можливістю примирення сторін, як медіація. До того ж надана можливість проведення медіації нотаріусам, за умови їх попередньої підготовки [4]. У сфері надання соціальних послуг медіацію віднесено до одного з видів базових соціальних послуг [10].

З огляду на розглянуте можна стверджувати, що в Україні медіація має місце як і в реальному застосуванні, так і в правовому регулюванні цієї процедури не тільки спеціальним Законом України «Про медіацію», а й галузевими нормативно-правовими актами.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
2. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Оdesa : Екологія, 2019. 456 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної мови. URL: <https://slovyk.me/dict/vts/медіація> (дата звернення: 06.04.2023).
4. Про медіацію : Закон України 16 листопада 2021 року № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
5. Статут громадської організації «Національна асоціація медіаторів України». URL: <http://namu.com.ua/ua/info/namu/documents/> (дата звернення: 06.04.2023).
6. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
7. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#n3133> (дата звернення: 06.04.2023).
8. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
9. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 06.04.2023).
10. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#n317> (дата звернення: 06.04.2023).

Лопатинова Валерія Миколаївна,

здобувачка освіти факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

Мітченко Катерина Вікторівна,

старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін
та психології професійної підготовки поліцейських

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЛЕЙ, ЯКІ ВИКОНУЄ ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ЗГІДНО ЗІ СТРУКТУРОЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Абсолютним і беззаперечним виступає факт того, що структурованість Національної поліції України зумовлена об'єктивно необхідним охопленням центральним правоохоронним органом держави як аспектів функціонування суспільних відносин, що можуть виступати об'єктами посягання під час скоєння правопорушень, так і аспектів діяльності безпосередньо підрозділів поліції, зокрема в питаннях їх підтримки, координації та забезпечення. Наявність структури в органах виконавчої влади нині є невід'ємним атрибутом усіх організаційних систем.

Повертаючись до аналізу структури поліції як органу публічного управління, варто згадати насамперед про стійкі внутрішні зв'язки, на основі яких реалізується координація, управління, а також передається інформація між керівниками, органами і структурними підрозділами. Як зазначають деякі джерела, характерними для вказаної структури є «вертикальні» зв'язки, зміст яких охоплює взаємини підпорядкування, і встановлення їх між окремими працівниками й керівниками за наявності відповідних прав, наприклад, віддавати розпорядження, накази, команди, що є обов'язковими до виконання. «Горизонтальні» зв'язки, своєю чергою, формуються на засадах взаємодопомоги, взаєморозуміння або ж на основі взаємозалежності [1, с. 135]. Переважним такий тип взаємозв'язків спостерігається у взаєминах між рівноправними керівниками різних секторів чи загалом структурними підрозділами Національної поліції, діяльність яких базується на взаємодії або чіткому розподілі ролей.

У зв'язку з вищезазначеним можна виділити соціальні ролі керівника й підлеглого, колеги чи напарника. За своєю психологічною суттю ці ролі характеризуватимуться чітким усвідомленням субординації, особистісною та професійною відповідальністю, готовністю надавати й виконувати накази. Разом з тим резилентність особистісних якостей та вимог, які є характерними для зазначених ролей, може викликати конфлікти, в тому числі внутрішньо-особистісні, порушення адаптивності.

Соціальні та професійні ролі поліцейських, відповідно до кожного з блоків структури Національної поліції, першочергово орієнтовані на забезпечення прав та свобод людини, забезпечення публічного порядку та громадської безпеки – згідно із завданням Закону України «Про Національну поліцію». Так згідно зі ст. 13 Розділу III вищезазначеного Закону [2], а також згідно зі штатним розписом посад можна виділити такі ролі, як оперуповноважений, інспектор, дільничний офіцер, слідчий, дізнавач тощо.

За таких умов саме структурованість Національної поліції України виступає надзвичайно дієвим механізмом відокремлення ролі кожного співробітника, залежно від апаратного рольового поділу (керівник, управлінець, працівник, помічник, виконавець тощо), поділу за функціональними особливостями

(слідчий, дізнавач, оперуповноважений, дільничний, патрульний, черговий, аналітик, наглядач тощо), тобто кожна посадова спеціалізація є окремою й нормативно (об'єктивно) визначеною, незважаючи на селективне оцінювання окремих її аспектів, переваг та дисфункцій окремими особами. Такий розподіл ролей у поліції сприяє виконанню чітко встановлених ролей, а також рівеліное умови для створення міжрольового конфлікту. Кожна із зазначених ролей має широке розгалудження згідно з виконуваними завданнями, сферою діяльності, особливостями взаємодії з іншими працівниками.

Варто зазначити, що нині встановлена структурованість Національної поліції України затверджена штатним розписом відповідно до чинного законодавства України та характеризується якісною ієрархічною побудовою за функціональним і територіальним принципами. А також професійно поєднує системи департаментів, управлінь, відділів та інших структурних підрозділів, на які покладається виконання завдань та функцій з певного виду діяльності, що тим чи іншим чином спрямована на виявлення, припинення та запобігання вчиненню правопорушень на території нашої держави, а тому роль кожного з них неоціненна й вагома як у місцевому, регіональному, так і в загальнонаціональному масштабах.

Згідно з визначеними ст. 2 Розділу I ЗУ «Про Національну поліцію» завданнями поліції визначають такі соціальні ролі поліцейського [3, с. 364]:

1) для забезпечення публічної безпеки і порядку – поліцейський виконує ролі «охоронця», «стримувача натовпу», «рефері», «комунікатора». Відповідно до суті поставлених завдань психологічним аспектом визначеної ролі є наявність таких особистісних і професійних якостей, як висока адаптивність, гарні комунікативні навички та вміння, вміння маніпулювати і протистояти психологічному тиску;

2) для охорони прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави – поліцейський виконує ролі «адвокат», «захисник». Відповідно до суті поставлених завдань психологічним аспектом визначеної ролі є наявність таких особистісних і професійних якостей, як гарні комунікативні навички та вміння,

висока пізнавальна активність, високі інтелектуальні здібності й добре розвиненні пізнавальні процеси, цілеспрямованість;

3) для протидії злочинності – «захисник», «розслідувач», «дізнавач», «розшукувач», «допитувач». Відповідно до суті поставлених завдань психологічним аспектом визначеної ролі є наявність таких особистісних і професійних якостей, як емоційна та фізична витривалість, гарні інтелектуальні здібності, висока пізнавальна активність, добре розвинені психічні процеси, професійна пильність;

4) для надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, – поліцейський виконує ролі «юрист», «помічник», «психолог», «медик», «волонтер», «священник», «стрілець». Відповідно до суті поставлених завдань психологічним аспектом визначеної ролі є наявність таких особистісних та професійних якостей, як емпатійність, гарні комунікативні здібності, емоційна стриманість та самоконтроль.

Аналізуючи психологічний аспект соціальних та психологічних ролей поліцейського, додатково важливо провести якісний аналіз кваліфікаційних вимог і типових посадових обов'язків за кожною посадою та видом професійної діяльності, а також завданнями, які постають перед ними.

Список використаних джерел

1. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. Львів : Новий світ-2000, 2010. 355 с.
2. Про Національну поліцію : Закон України : чинний станом на 01 вересня 2021 р. Київ : Алерта, 2021. 80 с.
3. Мітченко К. В., Бик О. В. Зміна соціальних ролей правоохоронця в умовах воєнного стану». *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного часу* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки-2022 в Україні. Київ : ДНДІ МВС, 2022. С. 363–365.

Лямзіна Олександра Володимирівна,

здобувачка вищої освіти

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету;

науковий керівник:

Котович Ігор Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри приватного права

Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В СИСТЕМІ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

У багатьох державах світу трапляються ситуації, в яких жінки й чоловіки є не рівними за своїми правами та можливостями. Досліджуючи історію України, можна сказати, що з давніх часів окреслення статусу жінки в різноманітних сферах суспільного життя, включно з освітою, політикою, безпекою, можливостями на ринку праці, платнею за рівноцінну роботу, здійснюється гіршим чином, ніж у чоловіків у тих самих сферах діяльності.

Дискримінація осіб за гендерною ознакою нині охоплює велику кількість сфер життєдіяльності, особливо сферу соціально-трудова відносин. Незважаючи на те, що норми про гендерну рівність закріплені в Конституції України [1], а також у нашій державі існує Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків», який був ухвалений з метою досягнення рівноцінного становища чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності, забезпечуючи рівні права й можливості чоловіків і жінок, – чоловіки й жінки мають нерівні соціальні статуси, привілеї, а також доступ до влади [2].

Гендерна нерівність у системі трудових відносин означає нерівність між чоловіками та жінками в зайнятості, оплаті праці, умовах праці, можливостях розвитку кар'єри та інших аспектах трудової діяльності. Ця нерівність базується на соціально-культурних та історичних факторах, таких як стереотипні уявлення про стать і роль жінки й чоловіка в суспільстві, наявність дискримінаційних стереотипів і нерівностей у законодавстві України. Наприклад, чоловіки частіше отримують високоопла-

чувані посади та мають більше можливостей для професійного розвитку, тоді як жінки частіше працюють на низькооплачуваних роботах, виконують більш відповідальні й трудомісткі завдання, а також зазнають статевої дискримінації на робочому місці, такої як неадекватне поводження, сексуальне насильство, обмеження в доступі до певних видів робіт тощо.

У серпні 2021 року сервісом «OLX робота» було проведено опитування, яке дало змогу побачити, що майже 60 % опитуваних жінок заробляли загалом до 10 тисяч гривень. Водночас майже такий самий відсоток чоловіків заробляли від 10 до 20 тисяч гривень. Також Державний центр зайнятості провів підрахунки, за якими встановлено, що в середньому жінки отримували заробітну плату менше за чоловіків усього на 108 гривень, проте, аналізуючи всі сфери діяльності, можна побачити більшу різницю. Крім того, чоловіки отримують заробітну плату більшу на 5–12 % у галузях торгівлі й харчування. Водночас жінки одержують більшу заробітну плату тільки у сферах освіти й охорони здоров'я [3].

Гендерна нерівність у системі трудових відносин має негативні наслідки як для жінок, так і для суспільства в цілому. Нерівність у зайнятості та оплаті праці призводить до зниження економічного зростання і загрози для сталого розвитку. Крім того, вона підтримує стереотипи й дискримінацію, що має негативний вплив на соціальний і культурний розвиток суспільства.

Однією з проблем вважається відсутність рівних можливостей для чоловіків і жінок на ринку праці. Жінки частіше працюють на низькооплачуваних роботах, мають менші шанси на отримання керівних посад, а також зазнають статевої дискримінації на робочому місці. Іншою проблемою є розрив у зарплаті між жінками й чоловіками. Жінки заробляють у середньому менше, ніж чоловіки за однакову роботу та кваліфікацію. Це може бути пов'язано зі стереотипними уявленнями про роль жінки й чоловіка в суспільстві, а також з поглядами на жінок як на «другорядних» працівників [4].

Третьою проблемою виявляються несприятливі умови праці для жінок, особливо тих, що мають дітей. Часто вони не мають достатньої підтримки від держави і роботодавців, що призво-

дить до відсутності балансу між роботою й особистим життям, а також до втрати можливості розвитку кар'єри.

На сьогодні в Україні кількість чоловіків є більшою серед керівників, менеджерів, законодавців, державних службовців, робітників господарств, рибальства, робітників з обслуговування тощо. В інших професійних сферах діяльності перевагу мають жінки, зокрема серед фахівців, працівників сфери торгівлі й послуг, професіоналів, технічних службовців та інших. Деякі сфери діяльності обумовлюють гендерний розподіл робочої сили тим, що їхня трудова діяльність вимагає докладання більших фізичних зусиль або ж виконується в небезпечних для роботи умовах.

Для боротьби з гендерною нерівністю в системі трудових відносин в Україні необхідні законодавчі та інституційні заходи. Законодавство повинно гарантувати рівні можливості для чоловіків та жінок у зайнятості та оплаті праці, а також захист від статевої дискримінації на робочому місці. Роботодавці мають забезпечувати рівні умови праці для жінок і чоловіків, зокрема відпустки по догляду за дітьми, гнучкі графіки роботи та можливості для кар'єрного зростання. Також необхідно підвищувати рівень освіти і свідомості суспільства щодо гендерної рівності, зокрема проводити навчальні курси й тренінги для роботодавців і працівників.

Держава може також допомагати в цьому напрямку шляхом впровадження різних програм та ініціатив, які сприяють рівності між жінками і чоловіками на ринку праці. До таких програм можуть належати стимули для компаній, що дотримуються рівних стандартів, і фінансова підтримка для жінок-підприємниць.

Крім того, важливо працювати з молоддю та змінювати уявлення про гендерні ролі в суспільстві. Це може охоплювати проведення інформаційних кампаній, організацію заходів, спрямованих на підвищення уваги до гендерних питань, обговорення стереотипів, що впливають на гендерну нерівність. Усі ці заходи можуть сприяти створенню більш рівних умов праці для жінок і чоловіків в Україні та зменшенню гендерної нерівності в системі трудових відносин.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Абдуліна М. Ціна гендерної нерівності на ринку праці. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/02/15/682363/> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Комліченко О. О., Комліченко Д. С. Гендерні особливості зайнятості та безробіття на ринку праці України. Центр гендерних досліджень ННІ історії і філософії. URL: <http://gender-ck.inf.ua/articles/genderni-osoblivosti-zajnyatosti-ta-bezrobittya-na-rinku-praci-ukrayini> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Петченко М. В., Глазунова О. О., Гиренко В. О., Лиговченко Т. А. Гендерна нерівність у системі соціально-трудових відносин: проблеми та перспективи подолання. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 4 (50). С. 136–154. URL: <https://ojs.dse.org.ua/index.php/dse/article/view/120/103> (дата звернення: 10.04.2023).

Малишко Микола Георгійович,

заступник начальника

Територіально відокремленого відділення

«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ОКРЕМІ СКЛАДОВІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЖІНОЧОЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ

Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів вирізняються поширеністю і сталими високими показниками. Необхідно зазначити, що вказані види кримінальних правопорушень вчиняються особами чоловічої та жіночої статі, неповнолітніми, особами зрілого й похилого віку.

За результатами проведеного дослідження визначено тенденцію щодо значного зменшення зареєстрованих в Україні кримінальних правопорушень, зокрема у 2013 р. – 563560, 2014 р. – 529139, 2015 р. – 565182, 2016 р. – 592604, 2017 р. – 523911, 2018 р. – 487133, 2019 р. – 444130, 2020 р. – 360622, 2021 р. – 321443, 2022 р. – 362636 [1]. З-поміж них близько 6 % становлять кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, передбачених

статтями 305–320 КК України (далі – наркозлочинів), при цьому встановлена динаміка щодо зростання їх кількості.

Особи, які вчинили наркозлочини, є численною категорією правопорушників і становлять від 12 до 14 % загальної кількості виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, або кожна 8 особа [2, с. 202], у 2022 р. спостерігається збільшення до 17 %. Серед вказаної категорії правопорушників значна частина жінки, зокрема у 2016 р. – 1624 особи, або 13,64 % від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили наркозлочини; 2017 р. – 2052, або 11,91 % відповідно; 2018 р. – 1361 (9,39 %); 2019 р. – 1458 (10,15 %); 2020 р. – 1502 (11,38 %); 2021 р. – 1282 (10,21 %); 2022 р. – 1264 (10,04 %) [1]. Чисельність жінок серед наркозлочинців доволі висока й у цілому відповідає тенденціям співвідношення жіночої та чоловічої злочинності.

У кількісному складі найбільше виявлено жінок, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 309 КК України, а саме: 2016 р. – 754 особи, або 8,00 % від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили наркозлочини вказаного виду; 2017р. – 1097, або 8,23 % відповідно; 2018 р. – 807 (7,11 %); 2019 р. – 782 (7,05 %); 2020 р. – 710 (7,32 %); 2021 р. – 658 (7,09 %); 2022 р. – 679 (6,48 %) [1].

У відсотковому співвідношенні переважають жінки, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачені ст. 320 КК України, а саме: у 2016 р. – 40 осіб, або 85,00 % від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили наркозлочини вказаного виду; 2017 р. – 24, або 68,57 % відповідно; 2018 р. – 28 (82,35 %); 2019 р. – 31 (91,18 %); 2020 р. – 16 (76,19 %); 2021 р. – 41 (85,42 %); 2022 р. – 36 (93,31 %); ст. 307 КК України: 2016 р. – 62 (17,71 %); 2017 р. – 177 (15,72 %); 2018 р. – 144 (14,02 %); 2019 р. – 183 (16,14 %); 2020 р. – 192 (14,19 %); 2021 р. – 223 (15,25 %); 2022р. – 181 (14,18 %) [1].

Також нами визначено, що для жінок є характерним вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 310 КК України, зокрема, у 2016 р. вчинили зазначені правопорушення 703 особи, або 47,73 % від загальної кількості виявлених осіб, які вчинили наркозлочини вказаного виду; 2017р. – 658, або 37,58 % відповідно; 2018 р. – 312 (23,78 %); 2019 р. – 376 (27,81 %); 2020 р. –

529 (34,89 %); 2021 р. – 315 (26,27 %); 2022 р. – 335 (23,79 %); ст. 317 КК України: 2016 р. – 35 (10,97 %); 2017 р. – 42 (10,69 %); 2018 р. – 35 (10,36 %); 2019 р. – 31 (10,20 %); 2020 р. – 22 (8,40 %); 2021 р. – 16 (7,55 %); 2022 р. – 9 (8,57 %) [1].

Отже, резюмуючи результати проведеного дослідження окремих характеристик жінок, які вчинили наркозлочини, зазначимо:

– для цієї категорії правопорушників характерними є сталі показники з незначними коливаннями в різні роки загальної кількості виявлених осіб, які вчинили наркозлочини, від 1264 до 2052, а також їх відсоткове співвідношення із загальною кількістю виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення такого виду, від 9,39 % до 13,64 %, при цьому слід виокремити незначне зменшення кількісних зазначених показників протягом 2021–2022 рр.;

– серед жінок, які вчинили наркозлочини, найчисельнішою категорією є особи, які займались незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням чи пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту, тобто для власного вживання, і є споживачами вказаних засобів та речовин; при цьому протягом 2020–2022 рр. помітна позитивна динаміка зменшення кількості таких жінок-правопорушниць;

– порушники встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель, а також порушники правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва або виготовлення цих засобів чи речовин, – переважно жінки (у середньому близько 84 %), порівняно невисокі кількісні показники – від 16 до 41 особи;

– серед осіб, які займалися протизаконним посівом або вирощуванням снотворного маку чи конопель, кожна четверта – жінка;

– серед осіб, які організовували або утримували місця для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, кожна десята – жінка, але при цьому варто вказати порівняно незначні кількісні показники цієї категорії правопорушниць-жінок, від 9 до 42 осіб, а також позитивну динаміку їх зменшення, яка спостерігається протягом 2017–2022 рр., майже вчетверо.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. URL: <https://gp.gov.ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravororushen-pua-2> (дата звернення: 10.04.2023).

2. Кубрак Р. М., Малишко М. Г. Аналіз окремих складових характеристики наркозлочинності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове видання*. 2022. № 3. С. 199–203.

Марущак Наталія Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

Назаренко Ігор Владиславович,

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРИНЦИПИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ БАНДИТИЗМУ

Добробут населення країни належить до основних завдань державних інституцій у демократичному суспільстві, яка прагне забезпечити публічну безпеку й порядок, захистити й відновити порушені права і свободи громадян.

Одним з найбільш суспільно небезпечних кримінальних правопорушень проти громадської безпеки є бандитизм, що обумовлює формування державою з метою протидії цьому виду злочинності широкого спектра заходів соціального контролю, в тому числі кримінально-правових.

Кримінальна відповідальність за вчинення нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб з використанням зброї передбачена статтею 257 КК України. Особлива небезпечність цього злочину виявляється в тому, що, будучи різновидом організованої злочинності, бандитизм являє собою специфічно організовану, спільну озброєну діяльність декількох суб'єктів злочину, спрямовану на дестабілізацію публічної безпеки шляхом скоєння злочинних посягань.

Криміналізація суспільно небезпечних діянь має бути здійснена з дотриманням основних її принципів, опрацьованих теорією кримінального права. Послідовне їх застосування до конкретних

діянь забезпечує достатню можливість обґрунтування для введення нової або скасування чинної кримінально-правової норми.

Принцип суспільної небезпечності означає, що правомірною є криміналізація лише того діяння, суспільна небезпечність якого з точки зору кримінального права достатньо висока. Ця ознака діяння обмежує криміналізацію лише з одного боку – вона може бути недостатньою для встановлення кримінальної відповідальності [1, с. 216–218]. Вважаємо, що суспільна небезпечність бандитизму не викликає сумнівів щодо її достатності для криміналізації цього діяння. Озброєні банди в будь-який час здатні вчинити напад на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, являють собою загальнонебезпечне соціальне джерело заподіяння шкоди, існування якого в державі створює загрозу громадській безпеці в частині захищеності суспільства від загальнонебезпечної діяльності банд. Суспільна небезпечність бандитизму також визначається характером озброєних нападів, які заподіюють шкоду таким об'єктам кримінально-правової охорони, як життя, здоров'я, власність, громадський порядок, нормальна робота підприємств, установ, організацій тощо. Отже, суспільна небезпечність бандитизму є достатньою підставою для існування кримінальної відповідальності за це діяння.

Принцип відносної поширеності діяння означає, що діяння, яке криміналізується, має бути, з одного боку, достатньо поширеним, тобто бути проявом деяких загальних тенденцій і закономірностей, з іншого – не повинно бути ані всеохопним, ані навіть надзвичайно широко поширеним. Учені застерігають, що будь-яка спроба криміналізувати дуже поширені форми поведінки була б, безперечно, дисфункціональною, оскільки результат вийшов би за межі практичних можливостей кримінальної юстиції і тим самим була б зведена в норму безкарність діянь, що визнаються злочинними [2, с. 217–218].

Бандитизм, який належить до особливо тяжких злочинів проти громадської безпеки, має достатньо високий рішень поширення: кількість злочинів, що виявляють щороку в Україні, свідчить про те, що це явище є проявом окремих тенденцій і закономірностей. Крім того, слід мати на увазі, що за кожним виявленим фактом існування банди стоїть декілька, а в окремих

випадках і декілька десятків озброєних нападів, значна кількість яких пов'язана з убивствами потерпілих. Усе це свідчить про поширеність в Україні бандитизму, достатню для збереження в українському кримінальному законодавстві норми, що передбачає відповідальність за таке діяння. Разом з тим, як свідчать результати історико-правового аналізу проблем кримінальної відповідальності за бандитизм, його поширеність, достатня для криміналізації, спостерігається лише в часи соціально-економічних і політичних негараздів у житті суспільства та має послідовну тенденцію до зниження одночасно зі стабілізацією в суспільстві.

Отже, за умови наявності позитивної тенденції щодо стабілізації суспільного життя в Україні одночасно матиме місце поступове зменшення кількості фактів бандитизму, що через певний час може призвести до такого стану, що поширеність цього явища стане недостатньою для криміналізації бандитизму як окремого, самостійного злочину.

З іншого боку, не викликає сумнівів, що бандитизм не належить до надзвичайно поширених соціальних явищ в українському суспільстві, тому його криміналізація в будь-якому разі не призводить до зведення в норму діянь, визнаних злочинними. Висловлене дає підстави до висновку, що криміналізація бандитизму на сучасному етапі розвитку нашої держави відповідає принципу відносної поширеності суспільно небезпечних діянь.

Принцип помірності позитивних і негативних наслідків криміналізації означає, що позитивні соціальні результати застосування норм кримінального права переважають ті негативні соціальні наслідки, які неминуче настають від криміналізації тих чи інших діянь [3, с. 64]. Ні в кого не виникає сумнівів, що криміналізація діяння ніколи не може бути абсолютним благом, оскільки вона обов'язково породжує негативні соціальні наслідки, якими можуть бути: а) негативний вплив на особу засудженого; б) «кримінальне зараження» під час відбування покарання у вигляді позбавлення волі; в) погіршення становища членів сім'ї такої особи тощо. Тому криміналізація повинна застосовуватися лише як надзвичайний захід, коли застосування інших засобів юридичної відповідальності не може досягти бажаних результатів.

Криміналізація бандитизму, безумовно, тягне за собою негативні наслідки. Такими наслідками слід вважати те, що склад бандитизму недостатньою мірою конкретизує коло суспільно небезпечних діянь, які можуть бути вчинені під час бандитських нападів, обмежуючи їх лише насильницьким характером вчинення (із застосуванням насильства, погрозою його застосування або створенням реальної загрози щодо застосування) та можливістю застосування зброї під час таких нападів. Позначення складу злочину за допомогою таких загальних ознак, які припускають можливість вчинення діянь, що суттєво відрізняються за об'єктивними ознаками, не є ідеальною моделлю для кримінально-правової норми. Але не можна не вбачати й позитивні соціальні результати застосування норми кримінального права, що встановлює відповідальність за бандитизм. Криміногенна обстановка в Україні на сучасному етапі соціально-економічного розвитку залишається складною. Суттєвий вплив на неї має діяльність організованих злочинних угруповань, найбільш небезпечними з яких, на нашу думку, є угруповання насильницької спрямованості, оскільки результатом їх злочинної діяльності переважно є позбавлення людини життя або здоров'я, тобто посягання на вищу соціальну цінність у державі [4, с. 143]. На підставі викладеного можна стверджувати, що позитивні соціальні наслідки збереження в КК кримінальної відповідальності за бандитизм значно переважатимуть над негативними наслідками, що неминуче супроводжують криміналізацію бандитизму, тому слід констатувати відповідність криміналізації цього суспільно небезпечного діяння принципу помірності позитивних і негативних наслідків криміналізації.

Принцип кримінально-політичної адекватності криміналізації означає її відповідність основним тенденціям соціальної політики суспільства й держави, рівню й характеру суспільної свідомості і стану громадської думки.

Відповідність криміналізації бандитизму принципу кримінально-політичної адекватності криміналізації, на нашу думку, є безперечною. Громадська безпека, якій заподіюється шкода існуванням та злочинною діяльністю озброєних банд, є однією з основних соціальних цінностей у державі, тому вона має бути

належним чином захищеною. Необхідність збереження в сучасних умовах кримінальної відповідальності за бандитизм, що є одним з найнебезпечніших злочинів проти громадської безпеки, позитивно сприймається на рівні державної політики громадською думкою та науковцями. Тому криміналізація бандитизму відповідає принципу кримінально-політичної адекватності криміналізації.

Таким чином, соціальна обумовленість кримінально-правової заборони бандитизму полягає в необхідності використання засобів кримінально-правового характеру при протидії загальнонебезпечному соціальному джерелу заподіяння шкоди – злочинній діяльності озброєних банд, створених з метою нападів на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб. Слід констатувати наявність соціальних і соціально-психологічних принципів, які в сукупності з системно-правовими та кримінально-правовими принципами є необхідними й достатніми підставами для криміналізації суспільно-небезпечних діянь, передбачених ст. 257 КК України, шляхом закріплення кримінальної відповідальності за їх вчинення в окремій статті Особливої частини КК, що свідчить про необхідність збереження такої норми в чинному кримінальному законодавстві.

Список використаних джерел

1. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Харків : Право, 2010. 455 с.
2. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2010. 608 с.
3. Іваненко І. В. Бандитизм: історично-правова характеристика. *Актуальні проблеми держави і права* : збірник наук. праць. Одеса : Юридична література, 2002. Випуск 15. С. 64–69.
4. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. Київ : Атіка, 2008. 376 с.

Мицька Олександр Іванович,

кандидат юридичних наук,
начальник кафедри правової та спеціальної підготовки
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ВПЛИВ ВОЄННИХ ФАКТОРІВ НА БЕЗПЕЧНУ ДІЯЛЬНІСТЬ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Загальновідомо, що Державна кримінально-виконавча служба (далі – ДКВС України) має певну специфіку своєї діяльності, яка полягає в реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань. При цьому на діяльності ДКВС України відображається специфіка і характерні особливості того чи іншого виду кримінального покарання, яке ними виконується [1, с. 112]. Керівництво цією службою здійснює Міністерство юстиції України через Департамент виконання кримінальних покарань. У комплексі ці державні інституції складають надійний та потужний механізм пенітенціарної системи, однак широкомасштабне вторгнення армії рф на територію України 24 лютого 2022 року вплинуло на всі сфери людського буття, осторонь не обійшла ця жахлива подія і систему виконання покарань. На наш погляд, слід більш детально зупинитись на тих проблемах, які спіткали систему виконання покарань, а саме установи виконання покарань.

Вивчаючи вплив воєнних факторів на криміногенну ситуацію в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України, професор І. Богатирьов зазначає, що органи та установи виконання покарань є режимними об'єктами, і всі ризики, що там відбуваються, напряму пов'язані із засудженими і персоналом, який їх обслуговує [2, с. 65]. Ми в повному обсязі підтримуємо думку згаданого професора, а також зазначимо, що з оголошенням на всій території України воєнного стану в усіх установах виконання покарань був введений режим особливих умов і весь персонал переведений на посилений варіант несення служби. Нагальна проблема, яка виникла в той період і залишиться, мабуть, до перемоги, – це евакуація в безпечні місця персоналу і засуджених, що опинилися в зоні бойових дій. Це пов'язано зі збереженням життя і здоров'я як персоналу, так і засуджених та осіб, узятих під варту, від ворожих обстрілів

по інфраструктурі виправних закладів, які зазнали великих руйнувань і більше не придатні до експлуатації.

Нормативний акт, а саме постанову № 934 щодо забезпечення безпеки системи виконання покарань та пробації, Кабінет Міністрів України ухвалив 7 листопада 2018 року, якою затверджений Порядок проведення обов'язкової евакуації окремих категорій населення у разі введення правового режиму воєнного стану. Постанова визначає механізм проведення у разі введення правового режиму воєнного стану обов'язкової евакуації затриманих осіб, підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід – тримання під вартою, засуджених осіб (військовослужбовців), які відбувають такі покарання як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне позбавлення волі (засуджені та особи, взяті під варту), що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах, УВП, гауптвахтах і дисциплінарному батальйоні, а також осіб, які перебувають у спеціальних палатах закладів охорони здоров'я і кімнатах для тимчасово затриманих військовослужбовців Збройних Сил (установи для попереднього ув'язнення та виконання покарань), розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ для попереднього ув'язнення та виконання покарань, які розташовані в безпечній місцевості [3].

Іншим фактором є тимчасова окупація повної території, де розташовані виправні заклади. Ті установи, які залишилися на своєму місці, виявилися взагалі не готовими до використання у воєнний період. Це пов'язано з тим, що: по-перше, у зв'язку з відсутністю надійного укриття від снарядів ворожої артилерії та авіації.

По-друге, через надмірне навантаження на персонал під час несення служби втрачається розуміння режимних вимог, коли в рівних умовах перебувають персонал, особи, взяті під варту, і засуджені; персонал вимушений посилювати охорону об'єкта і за особами, які перебувають під вартою або відбувають покарання.

По-третє, зростає незадоволення з боку засуджених щодо відбування покарання, виникають вимоги щодо безпідставного звільнення їх, мотивуючи це необхідністю відбиття ворожого нападу та звільнення території України від окупантів.

По-четверте, перевантаження установ, які розташовані в безпечних місцях, після переміщення засуджених із зони бойових дій.

Не буде зайвим вказати на ще один фактор, що вплинув на функціонування пенітенціарних установ. З початком війни певна кількість персоналу почала звільнятися з лав ДКВС України та пішла до Збройних Сил України боронити територіальну цілісність країни від ворога. Честь і шана таким сучасним нашим героям, але, з іншого боку, дефіцит висококваліфікованих кадрів значним чином послабляє боєздатність системи виконання покарань.

Крім того, ще одним негативним фактором є те, що багато установ залишається на окупованих територіях. Наприклад, такі як: Державна установа «Голопристанська виправна колонія (№ 7) – міжобласна спеціалізована туберкульозна лікарня», Державна установа «Бахмутська установа виконання покарань (№ 6)», Державна установа «Маріупольський слідчий ізолятор», Державна установа «Приазовська виправна колонія (№ 107)», Державна установа «Мелітопольська установа виконання покарань (№ 144)», Державна установа «Веселівський виправний центр (№ 8)», Державна установа «Приморська виправна колонія № 145» та інші. Персонал цих установ змушують переходити на службу в установи під владою держави-агресора, а це дуже підриває авторитет сучасної системи виконання кримінальних покарань.

Отже, з викладеного можна зробити висновок, що чинники, пов'язані з війною, негативно вплинули на діяльність ДКВС України. На наше переконання, в процесі реформування та подальшої оптимізації системи виконання кримінальних покарань слід врахувати зазначені чинники. Такий стратегічний напрямок переорієнтації системи дуже важливий для ефективної діяльності ДКВС України.

Список використаних джерел

1. Колб О. О. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : дис. ... д-ра наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. Київ, 2007. 435 с.

2. Богатирьов І. Г., Колодчин Д. В. Вплив воєнних факторів на криміногенну ситуацію в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів)* : матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 вересня 2022 р.) / редкол.: Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін. Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Мачулін, 2022. 214 с.

3. Постанова Кабінету Міністрів від 7 листопада 2018 р. № 934. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/934-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

Мірошніченко Світлана Віталіївна,
здобувачка вищої освіти факультету фінансів та обліку
Державного торговельно-економічного університету;

науковий керівник:
Андрій Валентина Василівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету

ЩОДО СТВОРЕННЯ ДЕЯКИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

У зв'язку з початком повномасштабного вторгнення на територію України загострилося питання щодо прав, обов'язків та зобов'язань деяких органів виконавчої влади. З метою визначення повноважень та законності діяльності створення органів публічної влади було досить багато суперечок і звернень до правознавців. Також варто зазначити, що газета «Багнет нації» провела розслідування щодо правомірного створення Департаменту патрульної поліції [1]. Це розслідування змусило задуматися над тим, скільки ще органів виконавчої влади можуть бути створені неправомірно та як це врегулювати в правовому полі. Мета цієї роботи – дослідити правомірність створення Державної служби України з питань праці, її повноваження та запропонувати зміни щодо регламентації діяльності цієї служби.

Державна служба України з питань праці є однією з ключових установ реалізації державної політики у сфері трудових відносин і здійснює нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю та зайнятість населення. Додатковою причиною для дослідження саме цієї служби стала наявність інцидентів доведення неправомірного утворення цього органу виконавчої влади.

Згідно з п. 12 ст. 92 Конституції України організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організація державної статистики та інформатики повинні визначатися виключно законами України, які відповідно до п. 3 ст. 85 Конституції України ухвалюються Верховною Радою України [2].

Згідно зі ст. 8 Господарського кодексу України органи державної влади та органи місцевого самоврядування не є суб'єктами господарювання [3]. Також зазначимо, що відповід-

но до Положення «Про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України» суб'єктами Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України є юридичні особи та відокремлені підрозділи юридичних осіб усіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання, що розташовані на території України та провадять свою діяльність на підставі її законодавства [4]. Тобто код ЄДРПОУ (Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України) присвоюється Міністерством юстиції України лише суб'єктам господарювання.

Таблиця

Характеристика міністерств України з точки зору підстави для створення, наявності коду ЄДРПОУ

№ з/п	Повна назва органу виконавчої влади	Документ-підстава створення	Код ЄДРПОУ
1	Міністерство аграрної політики та продовольства України	Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010	37471967
2	Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України	Постанова КМУ від 8 червня 2016 р. № 376	40446210
3	Міністерство енергетики України	Постанова КМУ від 17 червня 2020 р. № 507	37552996
4	Міністерство молоді та спорту України	Постанова КМУ від 2 липня 2014 р. № 220	38649881
5	Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України	Постанова КМУ від 22 липня 2020 р. № 624	4373545
6	Міністерство цифрової трансформації України	Постанова КМУ від 18 вересня 2019 р. № 856	43220851
7	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України	Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010	00014769
8	Міністерство внутрішніх справ України	Постанова КМУ від 28 жовтня 2015 р. № 878	00032684
9	Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	Постанова КМУ від 25 червня 2020 р. № 614	43672853

Закінчення табл.

1	2	3	4
10	Міністерство закордонних справ України	Постанова КМУ від 30 березня 2016 р. № 281	00026620
11	Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України	Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010	37472062
12	Міністерство культури та інформаційної політики України	Постанова КМУ від 16 жовтня 2019 р. № 885	43220275
13	Міністерство оборони України	Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1934-XII	00034022
14	Міністерство освіти і науки України	Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010	38621185
15	Міністерство охорони здоров'я України	Постанова КМУ від 25 березня 2015 р. № 267	00012925
16	Міністерство розвитку громад та територій України	Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010	37471928
17	Міністерство соціальної політики України	Указ Президента України від 9 грудня 2010 р. № 1085/2010	37567866
18	Міністерство у справах ветеранів України	Постанова КМУ від 27 грудня 2018 р. № 1175	42657144
19	Міністерство фінансів України	Постанова КМУ від 20 серпня 2014 р. № 375	00013480
20	Міністерство юстиції України	Постанова КМУ від 2 липня 2014 р. № 228	00015622

Враховуючи вищезазначене, потрібно проаналізувати підстави створення центральних органів виконавчої влади на відповідність до норм Основного закону держави. Усі органи виконавчої влади підпорядковуються Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) [5], який був створений на основі Закону України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII [6]. Перевіривши відкриті джерела щодо присвоєння коду ЄДРПОУ, можна знайти інформацію, що Кабінет Міністрів України має цей код, а саме 00031101 [7].

До системи центральних органів виконавчої влади входять міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади.

До підпорядкування Кабінету Міністрів України входять:

– 20 міністерств (перелік міністерств та їх правочинність вказані в табл.);

– 24 служби, серед яких Державна служба України з питань праці;

– 16 агентств;

– 4 інспекції;

– 9 ЦОВВ зі спеціальним статусом;

– 3 колегіальних органи;

– 5 інших ЦОВВ [5].

Державна служба України з питань праці – центральний орган виконавчої влади України, утворений 10 вересня 2014 р. постановою Кабінету Міністрів України № 442 шляхом злиття Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки й Державної інспекції з питань праці [8]. Положення про Державну службу України з питань праці було затверджене 11 лютого 2015 р. Постановою Кабінету Міністрів України № 96 «Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці» [9].

Державна служба України з питань праці підпорядковується Міністерству економіки України. Від липня 2022 року головою Державної служби України з питань праці є Дегнера Ігор Анатолійович. Державній службі України з питань праці присвоєно код ЄДРПОУ 39472148 [10].

Враховуючи вищевказане, органи виконавчої влади мають бути створені на підставі Закону України, затвердженого Верховною Радою України, та не повинні мати коду ЄДРПОУ. У результаті дослідження визначено, що центральні органи виконавчої влади були створені з порушенням законодавства та не в порядку, передбаченому Конституцією України, а в результаті це послаблює загальний режим законності у правовій державі. Тому постає критично важливе питання впорядкування правової регламентації діяльності більшої частини органів виконавчої влади з метою становлення України як правової держави та мінімізування розбіжностей між нормативно-правовими актами. У результаті дослідження нормативно-правових документів,

що регламентують діяльність органів публічної влади, визначено, що Державна служба України з питань праці діє на основі постанови Кабінету Міністрів України № 442 та має присвоєний їй код ЄДРПОУ. Відповідно законодавцю потрібно привести діяльність Державної служби України з питань праці як органу нагляду і контролю за законодавством про працю у відповідності до норм Основного закону. Таким чином, лише за допомогою існування надійної системи державних органів управління можна збудувати правову європейську державу.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Влад Акулов: Нацполіція і патрульна поліція, хто вони? URL: <https://bagnetnacii.blogspot.com/2023/01/1.html> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Про Єдиний державний реєстр підприємств та організацій України : Положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 22 січня 1996 р. № 118 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22 червня 2005 р. № 499). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/18210325> (дата звернення: 10.04.2023).
5. Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади. URL: <https://www.kmu.gov.ua/catalog> (дата звернення: 10.04.2023).
6. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
7. Портал перевірки підприємств за ЄДРПОУ. URL: <https://youcontrol.com.ua/> (дата звернення: 10.04.2023).
8. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 442. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
9. Про Державну службу України з питань праці : положення, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
10. Державна служба України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua/> (дата звернення: 10.04.2023).
11. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

Музика Віталій Валентинович,
старший викладач кафедри підвищення кваліфікації
персоналу органів, установ виконання покарань
та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби
України Інституту підвищення кваліфікації персоналу
Державної кримінально-виконавчої служби України
Академії Державної пенітенціарної служби

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ СІНГАПУРУ В БОРОТБІ З КОРУПЦІЄЮ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ВІДНОВЛЕННІ УКРАЇНИ

Перед Україною після закінчення війни постане велика кількість викликів, які необхідно подолати задля сталого розвитку та процвітання. Одним із найскладніших викликів є подолання корупції. Адже вона є тим фактором, що гальмує розвиток країни, підриває економічну стабільність, перешкоджає ефективному реформуванню і призводить до зубожіння населення.

В Україні постійно проводять заходи, спрямовані на боротьбу з корупцією. Постійно змінюється та вдосконалюється антикорупційне законодавство. Такі зміни в антикорупційному законодавстві часто направлені на посилення відповідальності осіб, що вчиняють корупційні дії. Але, незважаючи на це, рівень корупції залишається високим. Поширеним поясненням низької ефективності антикорупційної політики України є недосконалість законодавства, відсутність фахівців чи системність проблеми, що унеможлиблює її розв'язання, тощо.

Утім, необхідно пам'ятати, що проблеми України далеко не унікальні. Історія інших країн знає багато різних успішних практик розв'язання проблем, пов'язаних з корупцією. Серед країн, які свого часу вели успішну політику в боротьбі з корупцією і змогли суттєво знизити її рівень, можна виділити Данію, Швецію, Норвегію, Фінляндію, Сінгапур, Люксембург, Нову Зеландію, Австралію, Канаду та ін.

Але навіть серед вищеперерахованих країн антикорупційний досвід Сінгапуру вражає своїми успіхами. Сінгапур після отримання незалежності 1965 року перебував у складному економічному стані. Державний апарат пронизувала корупція, бізнес

контролювала мафія. Спроби реформувати суспільне життя на- штовхувалися на корупцію та відсталу економічну систему.

Антикорупційне законодавство було слабким. Багато корупційних злочинів виявилися поза сферою його дії, а працівники правозастосовних органів не мали влади, що давала б їм можливість ефективно виконувати свої функції. Ба більше, знайти докази злочинів було вкрай складно через неефективне законодавство та залучення величезної кількості чиновників у корупційну практику. Чиновники відкрито брали хабарі, що було частиною азійського способу життя, передавали частину отриманих таким чином доходів вищим посадовим особам. Тіньовий сектор економіки за обсягом перевершував легальний. Організовані злочинні групи фактично діяли відкрито. Іноземні інвестори не поспішали вкладати інвестиції в країну з високим рівнем корупції [1, с. 82].

Однак унаслідок ефективної антикорупційної політики нині Сінгапур посідає перші місця у світі з успішності протидії корупції, з економічної свободи та розвитку.

Заходи щодо протидії корупції в Сінгапурі пов'язані з такими основними аспектами:

1. Спрощення процедури прийняття державницьких рішень і вилучення будь-яких двозначностей у законодавчому регулюванні.

2. Скасування більшості дозволів і ліцензій для здійснення підприємницької діяльності [2, с. 9–10].

3. Мінімізація можливості чиновників діяти на власний розсуд.

4. Невідворотність покарання за корупцію. Для контролю створили спеціальний орган – Бюро з розслідування корупції у вищих ешелонах влади, керівник якого безпосередньо звітував перед прем'єр-міністром, і в розслідування якого ніхто не може втрутитися.

5. Створення конкурентної заробітної плати для державних чиновників, яка відповідає ринковому рівню.

6. Державні посадовці повинні щороку звітувати про своє майно й активи. Прокурор має право перевірити будь-які банківські рахунки осіб, підозрюваних у корупції [3, с. 172].

Головна ідея антикорупційної політики Сінгапуру полягає в прагненні мінімізувати умови, що створюють як стимули, так і можливості здійснювати корумповані дії та уникати за це покарання [1, с. 82].

Подолати корупцію повністю неможливо в жодній країні світу, але можна суттєво зменшити, мінімізувавши всі її прояви. З цією метою в Україні потрібно запроваджувати позитивний досвід зарубіжних країн, особливо досвід Сінгапуру. У нашій державі необхідно максимально спростити процедуру ухвалення рішень, усунути можливість подвійного тлумачення законів, ліквідувати зайві адміністративні бар'єри на шляху здійснення підприємницької діяльності. А також забезпечити гарантії незалежності й неупередженості таких антикорупційних органів, як Національне антикорупційне бюро України та Вищий антикорупційний суд України.

Реалізація цих та інших заходів допоможе Україні успішно боротися з корупцією та зробити більш ефективним її післявоєнне відновлення. І в подальшому стане одним із ключових чинників процвітання нашої держави.

Список використаних джерел

1. Нонік В. В. Сінгапурська антикорупційна історія: досвід для України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. С. 81–86.
2. Дмитрук Б. П. Досвід антикорупційної політики як передумова ефективного розвитку економіки країни. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2014. № 2 (17). С. 7–14.
3. Коруля І. В. Зарубіжний досвід у сфері протидії корупції та можливість його використання в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 170–173.

Ніщимна Світлана Олексіївна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРИНЦИП ЗАКОННОСТІ В ЮРИДИЧНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Юридична відповідальність як інститут права притаманний різним галузям права й охоплює систему принципів, що містять керівні ідеї (напрямки), які є однією зі складових, що розкривають її сутність у цих галузях.

У науковій літературі сформувалося неоднозначне розуміння принципів як правової категорії, що обумовлено рядом факторів: по-перше, принцип – категорія об'єктивно-суб'єктивна, її

визначення в більшості випадків залежить від правосвідомості, спрямованості дослідження, наукової школи; по-друге, це визначення формувалося протягом тривалого періоду часу, його зміст змінювався залежно від тих змін, що відбувалися в суспільстві та науковому світогляді; по-третє, різні напрями в розумінні самої категорії «юридична відповідальність» обумовлює різне розуміння її принципів, неоднозначну їх класифікацію та систему [1, с. 286].

Оскільки юридична відповідальність є одним з інститутів системи права, їй притаманні й певні принципи права, які відбивають специфіку цього правового інституту.

Принципами юридичної відповідальності є сукупність засад, керівних ідей, фундаментальних положень, які розкривають сутність і призначення юридичної відповідальності, а також визначають закономірності її реалізації.

Оскільки в науковій літературі згадуються різні принципи юридичної відповідальності і багато вчених наголошують на необхідності їх класифікації, можемо говорити не просто про сукупність принципів, а й про їх систему.

Існування принципів юридичної відповідальності в різних галузях права дають підстави для застосування надгалузевого підходу, за допомогою якого має розкриватися сутність юридичної відповідальності у всіх галузях. На думку Т. Подковенко та Л. Павелко, вивчення принципів юридичної відповідальності надасть змогу правильно застосовувати охоронні норми та вирішувати справи за наявності прогалин у праві [2, с. 26].

Дотримання принципів юридичної відповідальності є основою розвитку правової демократичної держави, в якій повною мірою забезпечені права й свободи людини і громадянина, й ефективно здійснюється боротьба зі злочинністю, забезпечуються законність і правопорядок.

Більшість учених-правників під принципами юридичної відповідальності розуміють відправні ідеї, закріплені в чинному законодавстві, що характеризують сутність і зміст юридичної відповідальності та визначають її законодавчий розвиток і практику застосування. Скакун О. визначає принципи юридичної відповідальності як незаперечні вихідні вимоги, що ставляться до правопорушників і дозволяють забезпечувати

правопорядок у суспільстві. Вони є різновидом міжгалузевих принципів права, відображають його глибинні усталені закономірні зв'язки [3, с. 432].

Принцип законності зводиться до того, що діяльність органів держави здійснюється виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що визначені законами України. Юридична відповідальність настає тільки за діяння, передбачені законом, застосовується на засадах суворої відповідності визначеного законом порядку, притягнення особи до юридичної відповідальності ініціюється лише передбаченими законом компетентними органами.

Принцип законності передбачає, що відповідальність позитивного чи негативного характеру настає відповідно до вимог норми права, застосовується компетентними органами чи посадовими особами, звільнення від відповідальності має здійснюватися на законних підставах, вид та межі відповідальності повинні бути встановлені законом; закон, який погіршує становище суб'єкта юридичної відповідальності, не має зворотної дії і навіпаки тощо. Принцип законності тісно пов'язаний як з каральною, так і з виховною та превентивною функціями юридичної відповідальності, впливаючи на характер, зміст і призначення зазначених функцій [1, с. 285].

Термін «законність» є похідним від терміна «закон» і, будучи комплексним поняттям, охоплює всі сторони життя права – від його ролі у створенні закону до реалізації його норм у юридичній практиці. Законність відображає правовий характер організації суспільно-політичного життя, органічний зв'язок права і влади, права і держави, права і суспільства. Вимога законності рівною мірою стосується вищих органів державної влади, інших державних органів, які видають у межах своєї компетенції підзаконні акти (сфера правотворчості), безпосередніх виконавців законів – посадових осіб, а також громадських організацій, комерційних організацій, громадян (сфера правореалізації).

Важливо не тільки дотримуватися законів, а й створювати справедливі, тобто правові, закони. Правові закони мають бути нормативним підґрунтям законності. Законність є не самоціллю, не виконанням заради виконання, її призначення – дотримання законів заради

торжества свободи та справедливості. Ба більше, законність – явище прогресивне і покликане сприяти суспільному прогресу.

На нашу думку, принцип законності полягає в точному і неухильному виконанні вимог закону під час реалізації заходів фінансово-правової відповідальності в будь-якій галузі права та в обґрунтованості застосування відповідальності до правопорушника. Він реалізується в усіх галузях права, оскільки суб'єкти права при здійсненні своїх прав і виконанні обов'язків повинні дотримуватися вимог законодавства.

Список використаних джерел

1. Тарахонич Т. І. Принципи юридичної відповідальності в системі принципів права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 284–287.
2. Подковенко Т., Павелко Л. Принципи юридичної відповідальності: зміст та основні критерії класифікації. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7. С. 26–29.
3. Скаун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / Харків: Консум, 2001. 656 с.

Носкова Альона Сергіївна,

здобувачка вищої освіти Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства;

Кучак Олена Євгеніївна,

викладач-методист, спеціаліст вищої категорії

Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За останні роки цифрові технології стали невід'ємною частиною нашого життя, унаслідок цього явища збільшилася кількість персональних даних, якими ми ділимося в мережі. Одним з найбільш проблемних правових питань у час стрімкого розвитку інформаційних технологій є захист персональних даних. Проте в умовах воєнного стану, коли безпека держави стає пріоритетом, захист персональних даних може бути під загрозою. Україна є державою, на території якої ведуться воєнні дії, тому це питання стає особливо актуальним.

24 лютого 2022 року у зв'язку з воєнною агресією російської федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 було введено воєнний стан з 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Згідно з пунктом 3 цього Указу у зв'язку із введенням

в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені, зокрема, статтею 32 Конституції України [4].

Воєнний стан, згідно із ЗУ «Про правовий режим воєнного стану», – це особливий правовий режим, що передбачає надання органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози [3].

Згідно зі ст. 32 Конституції України зазначено, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Більше 20 нормативних актів, включно із законами й підзаконними актами, забезпечують законодавчий захист персональних даних. Серед цих актів Конституція України, Закон України «Про захист персональних даних», наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про затвердження документів у сфері захисту персональних даних» тощо.

Закон України «Про захист персональних даних» регулює правові відносини, пов'язані із захистом і обробкою персональних даних, і спрямований на захист основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на невтручання в особисте життя, у зв'язку з обробкою персональних даних [2].

Відповідно до ст. 2 цього закону зазначено, що персональні дані – це відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована. Обробка персональних даних – це будь-яка дія від збирання до знищення персональних даних. Тобто і реєстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, використання, поширення (розповсюдження, реалізація, передача), знеособлення тощо.

У пунктах 1 і 3 частини 1 статті 11 згаданого закону зазначено, що підстава для обробки персональних даних є добровільною та інформованою згодою суб'єкта даних. Натомість у пунктах 2, 4-6

частини 1 статті 11 цього закону не потрібно отримувати згоду суб'єкта даних для обробки його персональної інформації [2].

Якщо обробку персональних даних здійснює суб'єкт владних повноважень з метою виконання покладених на нього обов'язків, у такому разі згода на таку обробку не вимагається. Дозвіл на обробку надається відповідно до національного законодавства та компетенції суб'єкта владних повноважень.

У випадках, коли обробка персональних даних необхідна для захисту життєво важливих інтересів громадян, така обробка може бути проведена саме на цій підставі. При цьому настання інших підстав для обробки персональних даних не вимагається.

Крім того, передбачена у статті 7 Закону України «Про захист персональних даних» заборона на обробку персональних даних, про расове або етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство в політичних партіях та професійних спілках, засудження до кримінального покарання, а також даних, що стосуються здоров'я, статевого життя, біометричних або генетичних даних, не застосовується, якщо обробка персональних даних, зокрема, стосується вироків суду, виконання завдань оперативно-розшукової чи контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом та здійснюється державним органом у межах його повноважень, визначених законом [2].

Період дії правового режиму воєнного стану потребує особливої уваги та дій щодо збору й обробки персональних даних. З одного боку, воєнний стан може бути використаний як вигідний привід для незаконного збору, зберігання та обробки персональних даних. У такій ситуації влада може зловживати своїми повноваженнями, вимагати від громадян надати особисту інформацію без належної підстави або без згоди власника даних.

З іншого боку, в умовах воєнного стану право на захист персональних даних може бути обмежене на користь безпеки країни. Наприклад, держава може забезпечити безпеку національного простору шляхом обмеження свободи переміщення громадян або збору інформації про їх місцеперебування. Такі обмеження можуть бути законними, якщо вони розглядаються в рамках законів і з урахуванням принципів пропорційності та необхідності. Проте важливо забезпечити захист персональних даних у цих

обмеженнях, тобто збирання і зберігання даних мають бути мінімізовані, а доступ до них обмежений.

Для забезпечення захисту персональних даних громадян в умовах воєнного стану необхідно здійснювати заходи щодо забезпечення безпеки і контролю доступу до даних. Держава має забезпечити конфіденційність зібраних даних та їх безпечно зберігання. Також важливо, щоб громадяни мали можливість звернутися до суду чи інших органів зі скаргою на порушення їх прав на захист персональних даних.

Від часу запровадження в Україні правового режиму воєнного стану збільшилася кількість випадків порушення прав людини, включно з порушеннями приватного життя та конфіденційності персональних даних. Це може бути спричинено використанням даних з метою, що не має стосунку до безпеки держави, або передачею цих даних третім особам без дозволу відповідних органів.

Такі порушення можуть мати серйозні наслідки для громадян, такі як стеження за місцезнаходженням, зокрема коли вони перебувають у зоні конфлікту, або використання їхніх даних для впливу на їхні політичні переконання. Тому важливо забезпечувати дотримання вимог щодо захисту персональних даних та відповідальне використання цих даних.

До того ж у період воєнного стану люди можуть потребувати допомоги й підтримки з боку держави. Збір інформації про їхні проблеми й потреби може допомогти в удосконаленні системи допомоги та забезпеченні належного рівня захисту прав і свобод громадян. У цьому контексті необхідно забезпечувати доступ громадян до інформації про збір та обробку їхніх персональних даних, а також захист їх приватності та конфіденційності. Це можна забезпечити шляхом введення відповідних законодавчих норм і механізмів контролю.

Одним з ефективних заходів, які можуть допомогти забезпечити захист персональних даних, є розробка та встановлення процедури контролю за збором, зберіганням і використанням персональних даних у період воєнного стану.

Важливо забезпечувати публічну інформацію про механізми збору й використання персональних даних. Це дозволить громадя-

нам бути впевненими в тому, що їхні права не порушуються та їхні персональні дані не використовуються незаконно. Для забезпечення цієї публічності можна створювати спеціальні портали або додатки, де буде відображена повна інформація про процедури збору й використання персональних даних у період воєнного стану.

Одним з інструментів захисту персональних даних громадян в умовах воєнного стану є законодавча база. Держава повинна забезпечити належний захист персональних даних громадян шляхом розробки й ухвалення відповідного законодавства, яке відповідає міжнародним стандартам і вимогам.

Окрім того, важливою складовою є забезпечення ефективного функціонування і контролю над державними органами, які збирають, зберігають та обробляють персональні дані громадян. Ці органи повинні дотримуватися встановлених законодавством процедур і вимог щодо захисту персональних даних. Обробка персональних даних має здійснюватися з урахуванням викладених вище положень законодавства України.

Отже, використання персональних даних у період воєнного стану є складною проблемою, яка потребує ретельного аналізу й розробки ефективних механізмів захисту прав громадян. Необхідно підтримувати баланс між інтересами національної безпеки та правами громадян, а також забезпечувати публічну інформацію про механізми збору й використання персональних даних. Тільки за таких умов можна встановити належний захист прав громадян і запобігти посяганням на національну безпеку країни в період воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 12.03.2023).
2. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 15.03.2023).
3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 15.03.2023).
4. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022> (дата звернення: 10.03.2023).

Олійник Владислав Станіславович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ТОТАЛІТАРНИЙ РЕЖИМ ТА ПЕРЕДУМОВИ ЙОГО ВИНИКНЕННЯ

Найважливіша характеристика будь-якої держави – політичний режим, який є способом функціонування в ньому політичної системи. Серед науковців та інших спеціалістів, що займаються питаннями теорії сучасної держави, популярною є класифікація, згідно з якою виділяють три основні його форми: тоталітарний, авторитарний і демократичний. Причому перші два ніби протистоять третьому, бо є його антиподами, оскільки у своїй основі мають антидемократизм.

Поняття «тоталітаризм» ввели в обіг італійські соціалісти. Популярність воно отримало після виступів одного з активістів соціалістичного руху в Італії, що став потім принциповим ворогом марксизму, – Беніто Муссоліні (1883–1945). Прийшовши до влади в Італії 1922 року, він встановив режим, що увійшов до історії як фашистський. Узявшись створювати суспільство на основі ідей фашизму, тобто єднання різних соціальних верств, він позиціонував фашистську Італію як тоталітарну державу. У цьому контексті поняття «тоталітаризм» мало позитивний зміст, визначало життя й побут італійців на основі корпоративної культури, тобто розуміння спільних інтересів, відмови від індивідуалізму та цінностей особистої свободи.

Інший ідеолог фашизму – Д. Джентіле (1875–1944) – також вкладав у понятті «тоталітаризм» позитивний зміст. Акцент робив на матеріалізації при тоталітарному режимі національної ідеї, що базується на триєдності особистості, правлячої фашистської партії і тоталітарної держави.

Слід визнати, що в 1930-ті роки – період, коли економіка капіталістичних країн, насамперед США, переживала одну з найтяжчих криз у своїй історії, багато хто був згодний з думкою Муссоліні, що система капіталізму – це минуле людства. Могло цілком здатися, що тоталітарний режим, встановлений у фаши-

стській Італії, є тим, що люди давно шукали: захист від потрясінь, які охопили світ капіталу, стабільний розвиток і віру в день, що буде завтра.

Так чи інакше, але в результаті витонченої пропаганди та деяких реальних досягнень Муссоліні зміг переконати не лише італійців, а й світову громадськість у тому, що тоталітарні ідеї перетворили Італію. Відтепер вона сильна й така, що динамічно розвивається, держава. У ній панує класовий мир, і закладені основи для подальшого розвитку цивілізації, що сягає своїм корінням часів непереможних римських імператорів.

Наскільки італійські фашисти були оригінальними, «просуваючи» ідеї тоталітаризму? Зауважимо, що вчені схильні тлумачити тоталітаризм як породження ХХ століття. Між тим, деякі ідеї, що можливо було реалізувати лише в тоталітарному суспільстві, ми знаходимо в працях геніальних мислителів попередніх епох. У цьому ряді стоять такі імена, як Геракліт, Платон, Т. Мор, Г. Бабеф, Т. Кампанелла, А. Сен-Симон, Ш. Фурье, Фихте, Гегель і, звичайно ж, К. Маркс.

Достатньо звернутися до «Законів» Платона: «Ніхто ніколи не повинен залишатися без начальника – ані чоловіки, ані жінки. Ні в серйозних заняттях, ні в іграх ніхто не має привчати себе діяти на власний розсуд: завжди – і на війні, і в мирний час – треба жити з постійним оглядом на начальника і дотримуватися його вказівок. Навіть у найнезначніших дрібницях треба ними керуватися, наприклад, за першим його наказом зупинятися на місці, йти вперед, братися за вправи, умиватися, харчуватися» [1].

Інший приклад. Політичний режим, що панує в «Утопії» Т. Мора, за рядом ознак нагадує тоталітарний: самостійні пересування «утопійців» по країні з метою уникнути роботи забороняються; праця для всіх (за винятком посадових осіб, які виявляють «батьківську» турботу про населення) є обов'язковою; будинки, що належать державі, перерозподіляються кожні десять років за жеребом [2, с. 74–75].

Результатом усіх цих досліджень стало перше трактування тоталітаризму (від лат. *totalis* – повний, цілий). Згідно з ним тоталітаризм являє собою політичний режим, що передбачає встановлення жорсткого контролю держави над суспільством

та особистістю, підпорядкування всієї громадської системи колективним цілям та офіційній ідеології.

На початку 1980-х років трендом у зарубіжній науці стало прагнення провести вододіл між тоталітарними й авторитарними режимами. Відомий американський державний діяч та політолог Дж. Кіркпатрік в одній зі своїх робіт жорстко наполягала на тому, що слід відрізнити тоталітарні режими від авторитарних. Згідно з цією концепцією існування авторитарних режимів є формою виживання правлячої в ньому еліти. Тому, на відміну від тоталітаризму, авторитарний політичний режим допускає обмежене функціонування деяких елементів громадянського суспільства (преси, церкви й формально незалежної судової системи) [3, с. 91].

У тоталітарній моделі приваблива утопія ототожнюється з абсолютною істиною. У СРСР роль привабливої утопії відігравав комунізм.

У нацистській Німеччині роль привабливої утопії відіграла ідея про створення «тисячолітнього рейху» – держави благоденства для вищої арійської раси, насамперед її нордичної частини. Така позиція дозволяла розглядати всі інші теорії і погляди як помилки чи свідому брехню, а їх носіїв – як ворогів чи як «темних», неприсвічених людей, що потребують перевиховання.

Вважається, що передумовами тоталітаризму є: індустріальна стадія розвитку суспільства та поява сучасних засобів масової інформації, що дає можливість технічно впровадити в маси єдину ідеологію і встановити тотальний контроль над особистістю. Якщо виходити з цієї передумови, напрашується висновок про те, що тоталітарні режими не могли існувати в епоху Середньовіччя та більш ранні часи.

Другою передумовою тоталітаризму є психологічна незадоволеність людини індустріальної епохи. Капіталізм з його жорсткою конкуренцією, егоїстичною мораллю та боротьбою всіх проти всіх викликає в людей психологічне відторгнення. Тоталітаризм дає впевненість у своїх силах за рахунок прирахування себе до якоїсь спільноти, котра рухається до якоїсь «великої мети».

Ще однією передумовою тоталітаризму можна вважати перебування суспільства у стані соціально-економічних криз. Невипадково багато хто з науковців вважає, що його соціальною

базою стають маргінальні прошарки, чисельність яких збільшується під час потрясінь.

Також підставою для становлення тоталітаризму слугує поява масової політичної партії – потужного важеля впливу на суспільно-політичні й соціальні процеси.

За своїм змістом тоталітаризм є революційним, оскільки він обґрунтовує необхідність формування нового суспільства й людини. Тому не випадкова подібність політичних плакатів у нацистській Німеччині та СРСР, на яких ми бачимо здорових молодих людей з гарно розвитою мускулатурою, з палаючими очима й гордо піднятими головами [3, с. 91].

Тоталітаризм проявляється також у запозиченні релігійних ідей про щасливе завершення історії. Час комуністів – циклічне, месіанське, есхатологічне. Воно спрямоване до якогось ідеалу (світлого майбутнього, царства свободи – назви можуть бути різними, але головне, що є очікування рятування, повернення, подібно до другого пришествя у християн). Крім того, тоталітаризм просочений патерналістським духом, заступницьким ставленням вождів, таких, що пізнали істину, до «недостатньо просвічених мас».

Список використаних джерел

1. Платон: «Політик» і «Закони». Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/istpolit/ipd06.htm> (дата звернення 20.03.2023).
2. Мор Т., Кампанелла Т. Утопія. Місто Сонця / пер. Кобова Й. та Цимбалюка Ю. Київ : Дніпро, 1988. С. 16–114.
3. Тимчишин Б. Тоталітарні загрози в інформаційну епоху. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Питання політології. 2020. № 37. С. 88–95. URL: <https://doi.org/10.26565/2220-8089-2020-37-12> (дата звернення: 17.03.2023).

Осташевська Маргарита Анатоліївна,
здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету;

науковий керівник:

Касьяненко Любов Михайлівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права
Державного податкового університету

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сьогодні, коли Україна потерпає від країни-агресора, наша країна має використовувати ефективні інструменти впливу на соціально-економічні та політичні процеси. Зокрема, важливим постає питання функціонування фінансової системи України в умовах воєнного стану.

Пошук найбільш дієвих підходів до формування ефективної фінансової системи на основі аналізу особливостей функціонування фінансової системи в країні під час воєнного стану є важливим завданням в умовах постійної мінливості зовнішнього та внутрішнього середовища, які нині відбуваються в економіці [1, с. 135].

Це питання досліджували у своїх роботах такі вітчизняні науковці, як: Д. Коробцова, П. Латковський, Л. Маршук, А. Нестеренко, Н. Шпак та інші.

У теперішніх умовах, тобто воєнного стану, вкрай важливо забезпечити своєчасне, цільове й послідовне виконання місцевих бюджетів. Тому урядом та центральним органом виконавчої влади ухвалено низку оперативних, ефективних та дієвих рішень. Були внесені зміни до бюджетного законодавства та прийняті під час воєнного стану. Сьогоднішні зміни до місцевого бюджету ухвалюються і військово-цивільною адміністрацією чи військовою адміністрацією за поданням місцевих фінансових установ без відповідного рішення відповідної місцевої ради.

Усі тимчасові зміни в бюджетному законодавстві спрямовані на оперативне фінансування територіальної оборони, ЗСУ, захисту населення, підтримки бюджетної сфери та функціонування економіки країни [2].

До таких змін можна віднести положення Закону України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України» [3]. По-перше, ст. 33 і ст. 75 БКУ та пов'язані норми щодо бюджетної декларації і прогнозів місцевих бюджетів не застосовуються. По-друге, не застосовуються ч. 7 і 8 ст. 78 БКУ в частині обмежень щодо ухвалення рішень ВР АР Крим відповідною місцевою радою про внесення змін до місцевих бюджетів. По-третє, не застосовуються нині й вимоги БКУ щодо обов'язкової публікації звіту місцевих бюджетів у газетах. Серед норм, які не діють в умовах воєнного стану, опинились також норми статті 55, ч. 3 ст. 24 БКУ, ч. 7 ст. 13 БКУ та ін. Також дозволено перевищення обсягу резервного фонду бюджету понад 1 % обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету [4]. Окрім цього, видатки місцевих бюджетів зосереджені на реалізації програм і заходів з організації та діяльності добровольчих формувань територіальної оборони, для підтримки внутрішньо переміщених та/або евакуйованих осіб.

Важливо зазначити, що зміни було внесено й до Податкового кодексу України. 24 березня 2022 року був ухвалений Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану». Цей закон передбачає: обмеження щодо продажу спирту; звільнення від сплати ПДВ платників єдиного податку III групи на особливих умовах; звільнення від оподаткування ввізним митом товарів, що ввозяться на територію України в режимі імпорту, та звільнення від ПДВ операцій із ввезення товарів на митну територію України платниками єдиного податку першої, другої і третьої групи, що сплачують податок за ставкою 2 %; повністю звільнено від оподаткування ввезення транспортних засобів громадянами; запровадження ставки 7 % до операцій із ввезення та постачання пального й нафтопродуктів [5].

Також постановою НБУ від 24.02.2022 року було призупинено роботу валютного ринку; обмежено зняття готівки з рахунку клієнта в обсязі 100 000 грн на день (не враховуючи виплати заробітної плати й соціальних виплат), крім підприємств та установ; зафіксовано офіційний курс на 24 лютого 2022 року; за-

боронено видачу готівкових коштів з рахунків клієнтів в іноземній валюті, крім підприємств та установ, що забезпечують виконання мобілізаційних планів (завдань), уряду та окремих дозволів Національного банку; зупинено здійснення обслуговуючими банками видаткових операцій за рахунками резидентів держави, що здійснила збройну агресію проти України; банками-емітентами електронних грошей призупинено здійснення випуску електронних грошей, поповнення електронних гаманців електронними грошима, розповсюдження електронних грошей [6].

Отже, усі ці зміни у фінансовій системі в реаліях сьогодення є оперативним і виваженим кроком від органів державної влади. Нині дуже важливо підтримувати фінансовий фронт. Забезпечення цього фронту є одним із ключових моментів до перемоги у війні.

Список використаних джерел

1. Тімашов В. О., Севастьяненко О. В. Фінансова система України: права характеристика та законодавче регулювання. *Право і суспільство*. 2021. № 2. С. 134–139.
2. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану (2022). URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654> (дата звернення: 02.04.2023).
3. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України. Закон України від 15.03.2022 р. № 2134-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text> (дата звернення: 02.04.2023)
4. Бюджетний кодекс України від 21.03.2022 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 02.04.2023).
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану: Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 03.04.2023).
6. Про роботу банківської системи в період запровадження воєнного стану: постанова Національного банку України від 24.02.2022 р. № 18. Дата оновлення 23.03.2023 р. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/_24022022_18 (дата звернення: 03.04.2023).

Паламарчук Іван Васильович,
кандидат юридичних наук,
головний спеціаліст Національного агентства України
з питань виявлення, розшуку та управління активами,
одержаними від корупційних та інших злочинів

СЛУЖБА В АРМА ЯК ВИД ВНУТРІШНЬОЇ СЛУЖБИ

Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [1].

Своєю чергою, державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності й демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [2].

Національними інтересами України визначаються життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [2].

При цьому національна безпека України – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [2].

Загрозами державній безпеці визначаються [3]: явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та демократичного конституційного ладу й інших життєво важливих національних інтересів.

Основними завданнями державної політики у сфері забезпечення державної безпеки, зокрема, є [3]:

– розвиток спроможностей суб'єктів системи забезпечення державної безпеки щодо своєчасного запобігання, виявлення зовнішніх і внутрішніх загроз державній безпеці України, запобігання та протидії таким загрозам (у тому числі виявлення та розшук активів, осіб, які своєю діяльністю створюють загрозу державній безпеці, що дає можливість для застосування відпові-

дних санкцій та арештів з метою локалізації фінансових та інших можливостей таких осіб);

– системна протидія економічному тероризму як суспільно небезпечній діяльності, спрямованій на дестабілізацію та/або завдання іншої шкоди економіці з метою досягнення політичних цілей, економічної вигоди або примушування органів державної влади, міжнародних організацій, юридичних чи фізичних осіб учинити певні дії або утриматися від їх учинення (у тому числі у взаємодії зі складовими силами безпеки виявляти та розшукувати активи, які в подальшому можуть бути використані як засоби для економічного тероризму задля упередженого застосування санкційних механізмів, що унеможливорює економічний тероризм завдати відчутних наслідків);

– інтенсифікація боротьби з тероризмом та організованою злочинністю, протидія руйнуванню державного апарату та місцевого самоврядування у зв'язку з поширенням системної корупції в державних органах (відомо, що будь-яка протиправна діяльність, яка створює загрози державній безпеці, може завдати шкоди залежно від своїх фінансових можливостей, які на підготовчому етапі в національних інтересах за результатами виявлення джерел цих можливостей у вигляді активів можна локалізувати).

Також слід зазначити, що поширення явища легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, є загрозою у сфері фінансової безпеки України [4]. Задля протидії вказаним зарозам Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – АРМА), безпосередньо здійснює діяльність з виявлення та розшуку таких доходів. Виявлення активів – діяльність зі встановлення факту існування активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. Розшук активів – це діяльність з визначення місцезнаходження активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні чи у справі про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави. При цьому, відповідно до статті 1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», завданням ОРД є пошук і фіксація фак-

тичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп (у тому числі як результат – необґрунтоване набуття активів), відповідальність за які передбачена КК України з метою припинення правопорушень (використання незаконно набутих активів) та в інтересах кримінального судочинства (забезпечення мети кримінального провадження).

При цьому, задля локалізації та нейтралізації зазначених загроз державній безпеці, АРМА здійснює виявлення та розшук активів осіб, до яких застосовано санкції відповідно до Закону України «Про санкції» [5], що є забезпеченням реалізації механізму протидії загрозам державної безпеки України.

Також доречно зазначити, що сили безпеки визначаються як правоохоронні та розвідувальні органи, державні органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, сили цивільного захисту та інші органи, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення національної безпеки України [2]. Згідно з пунктом 1 частини першої статті 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» правоохоронні органи – це, зокрема, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції. При цьому правозастосовні функції в теорії держави і права визначаються як функції компетентних державних органів з виконання законів і підзаконних нормативно-правових актів шляхом прийняття правозастосовного акта. Тобто функції з правореалізуючих дій наданих законом або іншими актами законодавства повноважень. Правоохоронні функції розуміються як функції, сутність яких полягає в забезпеченні безпосереднього реагування на вчинені правопорушення у сфері здійснення державних функцій, встановлення і притягнення до юридичної відповідальності осіб, які їх вчинили.

Отже, АРМА виконує свої завдання, які полягають у забезпеченні не тільки кримінального судочинства, а й реалізації механізму з протидії загрозам державної безпеки, тобто є складовим державним органом у загальному механізмі органів державної влади, що забезпечують протидію загрозам державної безпеки, у вигляді

виявлення та розшуку фінансових можливостей, які по суті є одним із видів «зброї» у протидії національній безпеці України.

З огляду на викладене, АРМА є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, який сприяє в забезпеченні (в межах повноважень як свою чітко відведену роль) державної безпеки України.

Також слід зазначити, що публічна служба визначається, зокрема, як діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах [6].

Працівниками АРМА є державні службовці. При цьому до АРМА може бути відряджено працівників інших державних органів, установ, організацій із залишенням їх на службі у відповідних органах, установах, організаціях або з переведенням у штат АРМА з метою виконання обов'язків, що вимагають спеціальних знань та навичок [7]. Однак відряджатися до інших органів державної влади із залишенням на службі можуть лише публічні службовці, які проходять військову службу або службу в правоохоронних органах.

Тобто з урахуванням тих правоохоронних функцій, які виконує АРМА як свою чітко відведену роль у структурі правоохоронних органів, вказаною нормою фактично констатовано, що ті спеціальні знання й навички, які вимагаються при виконанні функцій АРМА, є тотожними функціям службовця мілітаризованого складу.

Водночас слід зазначити, що АРМА є суб'єктом владних повноважень, що в обмежені терміни виконує розшукову діяльність з виявлення відповідних активів, виключно в рамках кримінальних проваджень та для виконання завдань кримінального судочинства, забезпечуючи діяльність правоохоронних органів. Відповідно до положень КПК України повноваженнями зі здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень наділені такі органи: Національна поліція України, Служба безпеки України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Національне антикорупційне бюро України. Нагально потребує звернути увагу, що установи виконання по-

карань та слідчі ізолятори, які є складовими правоохоронних органів, теж забезпечують здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень (забезпечення арешту підозрюваних та їх оперативного контролю). При цьому мілітаризований персонал установ виконання покарань та слідчих ізоляторів є особами рядового і начальницького складу, яким присвоюються в установленому порядку спеціальні звання «внутрішньої служби». Законодавством чітко не визначено категорію публічних службовців, яким можуть присвоювати в установленому порядку спеціальні звання «внутрішньої служби», але, виходячи з аналогії тих правоохоронних органів, які виконують функції забезпечення, як приклад реалізації завдань кримінального судочинства можна цілком правомірно застосувати таку аналогію і до персоналу АРМА, який забезпечує виконання правоохоронних функцій та сприяє в забезпеченні державної безпеки України.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 14 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
2. Про Національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII: станом на 14 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
3. Стратегія забезпечення державної безпеки : Указ Президента України від 16.02.2022 р. № 56/2022: станом на 14 квіт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
4. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
5. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
6. Пункт 17 частини першої статті 4 Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 14.04.2023).
7. Стаття 8 Закону України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 10.11.2015 р. № 772-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19#Text> (дата звернення: 14.04.2023).

Паланська Богдана Ігорівна,
здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету;

науковий керівник:

Костюченко Олена Євгенівна,
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри
приватного права Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

РЕАЛІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Агресія російської федерації та початок повномасштабного вторгнення на територію України вимагали негайних дій та швидкого реагування при реалізації політики абсолютно в усіх сферах суспільного життя, зокрема й у сфері праці та трудових відносин. Актуальність обраної теми пояснюється насамперед тим, що в умовах воєнного стану наша держава потребує сильної економіки, а економіка потребує безперервної роботи підприємств та організацій.

Війна зумовила потребу у внесенні негайних змін до механізму організації трудових відносин. У перший місяць війни було здійснено суттєвий перегляд звичної системи організації трудових відносин та узгоджено її відповідно до викликів воєнного стану, також держава намагалась мінімізувати всі трудові спори й захистити право працівників на працю та відпочинок, враховуючи можливість обмеження законом прав і свобод, зазначених у ст. 43 та 44 Конституції, протягом дії воєнного стану.

Варто зазначити, що попри всі негайні й оперативні заходи та доповнення до трудового законодавства це питання досі залишається дискусійним та відкритим у зв'язку з недосконалістю законодавства та наявністю правових проблем, що потребують розв'язання.

На сьогодні існує правова проблема незахищеності прав працівників, що стосуються тривалості робочого часу і тривалості відпочинку.

Конституція України у статті 45 закріплює положення про те, що кожен, хто працює, має право на відпочинок. Це право ґрунтується на наданні днів щотижневого відпочинку, а також оплачуваної щорічної відпустки, встановленні скороченого ро-

бочого дня щодо окремих професій і виробництв та скороченої тривалості роботи в нічний час. Максимальна тривалість робочого часу, мінімальна тривалість відпочинку та оплачуваної щорічної відпустки, вихідні та святкові дні, а також інші умови здійснення права на відпочинок визначаються Кодексом законів про працю України [1].

Відповідно до статті 50 вищезазначеного кодексу нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Стаття 51 встановлює скорочену тривалість часу для окремих категорій працівників і для окремих видів робіт. Так, наприклад, для працівників віком від 16 до 18 років тривалість робочого часу становить 36 годин на тиждень, для осіб віком від 15 до 16 років – 24 години на тиждень, працівників, що залучені до робіт зі шкідливими умовами праці, – не більш як 36 годин на тиждень. Перелік виробництв, цехів, професій і посад зі шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого часу, затверджується постановою Кабінету Міністрів України [2].

Існує два типи робочого тижня для працівників: п'ятиденний з двома вихідними днями чи шестиденний з одним вихідним днем. П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлює роботодавець спільно з виборним органом первинної профспілкової організації з урахуванням специфіки роботи, думки трудового колективу і за погодженням з місцевою радою.

Із введенням воєнного стану на території нашої держави Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», відповідно до якого підвищується тривалість робочого часу й дещо зменшується тривалість відпочинку. Стаття 6 вищезгаданого закону встановлює, що нормальна тривалість робочого часу в період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо). Що стосується працівників, які зайняті на об'єктах критичної інфраструктури, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, то трива-

лість робочого часу в період дії воєнного стану не може перевищувати 40 годин на тиждень [3].

Протягом дії воєнного стану деякі положення статей не застосовуються щодо: тривалості роботи працівників напередодні свят, надурочних робіт та їх тривалості, перенесення вихідного дня на наступний після святкового або неробочого, заборони роботи у вихідні дні, встановлення святкових і неробочих днів, неврахування святкових і неробочих днів при визначенні тривалості щорічних відпусток.

Важливо зазначити, що збільшення тривалості робочого часу, а також можливість запровадження 24-годинного щотижневого безперервного відпочинку не застосовується до працівників, що не досягли 18-річного віку.

Роботодавець самостійно встановлює тривалість робочого тижня, час початку і закінчення щоденної роботи. Варто підкреслити, що таке нововведення є правом, а не обов'язком роботодавця, тому він застосовує їх на власний розсуд залежно від виробничих потреб і загального збільшення ефективності праці. Водночас змінами визначено, що таке рішення може бути ухвалено виключно стосовно організації праці працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури. Беручи до уваги сферу забезпечення життєдіяльності населення, не зрозуміло, за якими критеріями відносити той чи інший вид роботи до такої, що є критично важливою в умовах воєнного стану. Доцільно було б затвердити приблизний перелік підприємств, установ та організацій, працівникам яких може бути збільшено загальну тривалість робочого тижня, оскільки це пов'язано із суспільною необхідністю та критичною важливістю.

Насамперед до цієї категорії варто віднести продовольчі підприємства; підприємства, що забезпечують населення одягом та взуттям; лікувальні заклади й аптеки; продуктові магазини; житлово-комунальні служби; навчально-виховні заклади, служби, що забезпечують безперебійний рух транспорту; соціальні служби тощо. Таке виокремлення і закріплення на законодавчому рівні дозволить чітко розрізнати, в яких конкретних випадках залучення працівників на певному виді роботи є доцільним і виваженим, що своєю чергою зменшить ризики, пов'язані зі зловживан-

ням трудовими правами роботодавцями, та не дозволить встановлювати більшу кількість робочого часу там, де це не є доцільним.

Отже, відповідно до вищевикладених положень, можна стверджувати, що трудові відносини в умовах воєнного стану зазнали істотних нововведень. Незважаючи на складний економічний стан країни та ринку праці, держава здійснює всі можливі заходи, пов'язані з урегулюванням на законодавчому рівні трудових відносин між роботодавцями та їх працівниками, що сприятиме зменшенню трудових спорів та покращенню ситуації на ринку праці. Водночас для забезпечення прогнозованого характеру трудових відносин в умовах воєнного часу пропонуємо закріпити приблизний перелік підприємств, установ та організацій, працівникам яких може бути збільшено загальну тривалість робочого тижня на період дії воєнного стану.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 11.04.2023).
2. Кодекс законів про працю України : Закон України від 23.07.1996 р. № 322-08. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 12.04.2023).

Пальона Алеся Вячеславівна,

здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник:

Керноз Неля Євгенівна,

старший викладач кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЗВЕРНЕННЯ ЩОДО НЕРУХОМОГО МАЙНА БОРЖНИКА, ЯКЕ ПЕРЕБУВАЄ У СПІЛЬНОЙ СУМІСНІЙ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

Важливою складовою права на судовий захист, яке гарантовано положеннями ст. 55 Конституції України і ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, є виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження.

Але проблемні аспекти й недоліки врегулювання існуючої процедури звернення стягнення на нерухоме майно боржника, в тому числі що перебуває у спільній сумісній власності подружжя, негативно впливають на процес виконання судових рішень через законодавчі прогалини, які необхідно усунути.

Відповідно до загального правила, встановленого ч. 1 ст. 60 Сімейного кодексу (далі – СК) України, майно, набуте подружжям протягом шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, незалежно від того, чи мав один з них поважну причину для відсутності самостійного заробітку (наприклад, навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) [1].

Проаналізувавши положення статей глави 51 розділу I параграфа 2 глави 82 підрозділу 2 розділу III книги 5 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України та глави 8 розділу II СК України, відповідно підставами для відповідальності боржника є звернення кредитора з вимогою до подружжя в таких випадках: 1) неповорнення своєчасно боргів, зроблених одним з них; 2) заподіяння шкоди іншим особам; 3) відшкодування шкоди, заподіяної злочином; 4) відшкодування шкоди подружжям, заподіяної неповнолітніми дітьми або недієздатними повнолітніми особами тощо [2]. Отже, можемо дійти висновку, що виникнення відповідальності боржника щодо боргів може мати місце як при поділі спільного сумісного майна подружжя, так і незалежно від цього.

Також звернення стягнення на майно, яке перебуває у спільній сумісній власності, можливе у випадку, якщо суд встановить, що укладення боржником договору здійснювалося в інтересах сім'ї, а отримані в його результаті кошти / майно були спрямовані на задоволення саме сімейних потреб. При цьому необхідно зауважити на таку умову законодавця, яку виокремлено в ч. 1 ст. 73 СК України, що звернення стягнення на нерухоме майно, яке перебуває у спільній сумісній власності, можливе тільки на частку, що належить боржнику в такій власності, проте за умови, якщо вона виділена в натурі [1].

Відповідно до ст. 371 ЦК України кредитор співвласника майна, що є у спільній сумісній власності, у разі недостатності в нього іншого майна, на яке може бути звернено стягнення,

може пред'явити позов про виділ частки зі спільного майна в натурі для звернення стягнення на неї [2]. Але у разі, якщо виділення частки в натурі зі спільного майна призведе до зміни його призначення або співвласники заперечують проти таких дій, то спір має бути вирішений у порядку цивільного судочинства. У випадку неможливості виділити таку частку зі спільної сумісної власності кредитор може вимагати від боржника продати таку частку в спільній власності, а отримані кошти направити на погашення боргу. Наприклад, якщо стягнення здійснюється на житло, де проживає боржник з родиною, то перед проведенням стягнення необхідно визначити розмір частки у власності кожного з подружжя і тільки на ту частину, яка належить боржнику, можна звернути стягнення. Якщо жодна з частин не може бути відокремлена від іншої, наприклад, якщо майно є однією квартирою, то стягнення може бути здійснене на всю спільну власність, а потім поділене між подружжям пропорційно до часток, які перебувають у їх власності. Однак перед цим необхідно вирішити питання щодо подальшого проживання подружжя, зокрема встановити, хто залишиться проживати у житловому приміщенні.

Також може виникнути ситуація, коли в помешканні боржника, на яке здійснюється стягнення, можуть бути зареєстровані неповнолітні особи. У такому випадку законодавчо виписані додаткові гарантії для захисту прав неповнолітніх, а саме: по-перше, якщо нерухоме майно, право власності на яке або право користування яким належить дітям, передається на реалізацію, заявка на реалізацію арештованого майна має бути подана разом із копією дозволу органів опіки та піклування або відповідним рішенням суду (п. 3 розділу II Порядку реалізації арештованого майна від 29.06.2016 р. № 2831/5) [3]; по-друге, для передачі на реалізацію нерухомого майна, право власності/право користування на яке належить дітям, необхідний дозвіл органів опіки та піклування, який надається батькам або особам, які їх замінюють (п. 30 Розділу VIII Інструкції з організації примусового виконання рішень від 02.04.2012 р. № 512/5) [4]; по-третє, якщо дозвіл органу опіки та піклування відсутній, виконавець повинен стягти борг з іншого майна боржника; по-четверте, у разі відсутності такого майна виконавчий документ повертається стягувачу-

чу на підставі, що передбачена п. 9 ч. 1 ст. 37 Закону України «Про виконавче провадження» [5]; по-п'яте, виконавці при вчиненні цих дій зобов'язані у своїй діяльності додержуватися спеціальних вимог Закону України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей», Інструкції з організації примусового виконання рішень, Порядку реалізації арештованого майна; по-шосте, у випадку, коли реалізації підлягає майно, право власності/користування на яке мають діти, на виконавця покладається обов'язок отримати згоду органу опіки та піклування, а у разі неможливості або відмови в її одержанні – відповідне рішення суду. Визначені вище документи обов'язково додаються до заяви на реалізацію арештованого майна. Зацікавленість в отриманні такого дозволу викликає значні сумніви, тому що законодавчо не врегульованим залишається питання примусового отримання батьками відповідного дозволу.

У цьому контексті важливо зазначити про правову позицію Верховного Суду, яка викладена у Постанові КЦС ВС від 15.02.2023 р. № 2-537/11, відповідно до якої: «...під час розгляду ... суд повинен оцінювати дії боржника щодо дотримання прав та інтересів дітей з точки зору їх добросовісності ... має з'ясувати наступні обставини: коли діти були зареєстровані в спірному приміщенні; чи був дотриманий порядок реєстрації та вселення їх у спірне приміщення згідно з чинним законодавством; чи є спірне приміщення єдиним місцем їх постійного проживання; чи є наявне інше приміщення в дітей, їх батьків або осіб, які їх замінюють, яке може бути використане як постійне місце проживання; який ступінь спорідненості між дітьми та боржником та інші обставини» [6].

На проблемне питання реалізації дискреційного повноваження державним виконавцем щодо звернення до суду з поданням про отримання дозволу на стягнення на нерухоме майно боржника, де зареєстровані неповнолітні діти, то суди попередніх інстанцій дійшли висновків, що таке подання є необґрунтованим. Але відповідно до ч. 3 ст. 435 Цивільного процесуального кодексу України підставою для встановлення «... порядку виконання... судового рішення є обставини, що істотно ускладнюють виконання рішення або роблять його неможливим». Тому Верховний Суд не погодився з позиціями судів попередніх

інстанцій, оскільки « ... якщо неможливо виконати рішення суду через відсутність дозволу органу опіки та піклування на реалізацію нерухомого майна, право власності/користування на яке мають діти, виконавець може подати заяву до суду про стягнення на нерухоме майно боржника, в якому зареєстровані діти, з метою усунення цих обставин» [6]. Проаналізувавши законодавчі положення врегулювання досліджуваного питання та актуальну судову практику, варто зауважити про те, що звернення стягнення на майно боржника, яке є спільною сумісною власністю подружжя, здійснюється виключно на ту частку майна, яка припадає на володіння боржника. Для цього необхідно здійснити виділення частки боржника зі спільної власності в натурі, а якщо таке зробити неможливо, то стягнення може бути здійснено на всю спільну власність, яка потім ділиться між подружжям пропорційно до часток, які перебувають у їхній власності.

Дозвіл органу опіки та піклування на примусову реалізацію майна, в якому проживають діти, є обов'язковою вимогою чинного законодавства. Такий дозвіл можуть отримати батьки дитини або ж виконавець шляхом звернення до органу опіки та піклування або безпосередньо до суду. Тому за відсутності такого дозволу звернути стягнення на таке майно неможливо.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 03.04.2023).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.04.2023).
3. Порядок реалізації арештованого майна : затверджено наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 р. № 2831/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1301-16#Text> (дата звернення: 03.04.2023).
4. Інструкція з організації примусового виконання рішень : затверджено наказом Міністерства юстиції України від 02.04.2012 р. № 512/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text> (дата звернення: 03.04.2023).
5. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 03.04.2023).
6. Постанова Верховного Суду від 15.02.2023 р. № 2-537/11. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109102225> (дата звернення: 03.04.2023).
7. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 03.04.2023).

Пахолок Валентина Ярославівна,
здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету;

науковий керівник:

Кас'яненко Любов Михайлівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права
Державного податкового університету

ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ НА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ

На сьогодні регулювання ринку цінних паперів інститутами й органами ЄС обмежено компетенцією європейського інтеграційного утворення, що передбачено Римським договором та Договором про ЄС. Таке регулювання не може бути всеосяжним у силу самого характеру ЄС як об'єднання держав, створеного на основі міжнародного договору. У Договорі в Лісабонській редакції прямо йдеться про принципи наділення повноваженнями як обмежувачі компетенції Союзу; у ст. 5 Римського договору [1] в долісабонській редакції також вказувалося, що Спільнота діє в рамках обмежених повноважень, якими вона наділяється відповідно до Договору.

Варто зазначити, що Договір про ЄС [1] та Договір про функціонування ЄС [1] не містять прямої вказівки на те, що до предмета ведення ЄС входять питання регулювання ринку цінних паперів. Тільки в одній статті Договору в Лісабонській редакції, а саме в п. 1 ст. 64 (ст. 57 Договору Ніщцької і Амстердамської редакції, вперше – у ст. 73 «с» Договору Маастрихтської редакції) гл. 4 «Капітал і платежі» розд. IV «Свобода руху осіб, послуг і капіталу» ч. III «Політика Союзу і внутрішні дії» йдеться про надання фінансових послуг і допуск цінних паперів на ринки капіталу [1].

Отже, з п. 1 ст. 64 Договору можна зробити висновок, що питання надання фінансових послуг та допуску цінних паперів на ринки розглядаються у межах свободи руху капіталу. Зазначимо, що свобода руху капіталу є однією з чотирьох свобод (поряд зі свободою руху товарів, осіб і послуг), що характеризують і визначають внутрішній ринок як «простір без внутрішніх кордонів» відповідно до ст. 26 Договору (ст. 14 Ніщцької редакції). Однак скла-

дові цієї свободи, її зміст не розкриваються, у Договорі йдеться лише про заборону обмеження руху капіталу між державами-членами та між державами-членами і третіми країнами.

Компетенція європейського інтеграційного утворення з правового регулювання ринку цінних паперів ґрунтується насамперед на положеннях про свободи внутрішнього ринку: свободу руху капіталу, свободу установи, свободу надання послуг; застосовуються також і окремі правові конструкції, вироблені Судом ЄС для руху товарів.

Регулювання внутрішнього ринку і до Лісабонського договору вимагало обґрунтування компетенції Співтовариства для дотримання принципу субсидіарності (що робилося у всіх нормативних актах, які належать до предмета цього дослідження), тому можна було б зробити висновок, що таке регулювання ніколи не перебувало у сфері виняткової компетенції Співтовариства, оскільки принцип субсидіарності не застосовувався до дій, які здійснюються в межах виключної компетенції, в силу прямої вказівки ст. 5 Договору про заснування Європейського співтовариства. Крім того, до спільної компетенції відносив сферу внутрішнього ринку і Договір, що встановлює Конституцію для Європи (ст. 1–14). Разом з тим, оскільки Римський договір не вказував, які предмети ведення становлять виняткову компетенцію Співтовариства, Єврокомісія поспішила зарахувати усунення перешкод до вільного переміщення товарів, осіб, послуг і капіталу до виключної компетенції Співтовариства, визнавши, що виняткова компетенція – все те, де Спільнота має діяти [2, с. 168]. Можна погодитися з деякими дослідниками, що вважають створення і забезпечення діяльності внутрішнього ринку виключною компетенцією Європейського співтовариства [3, с. 273].

У результаті реформи фондового регулювання у ЄС була створена своєрідна структура консультативних комітетів (запропонована Комітетом Ламфалуссі), покликана сприяти Єврокомісії в нормотворчості. Рішеннями Комісії від 6 червня 2001 р. були створені Комітет з цінних паперів (European Securities Committee) [4] і Комітет європейських фондових регуляторів (Committee of European Securities Regulations) [5]. Перше рішення діє в редакції від 5 листопада 2003 р. [6], а друге –

до набуття чинності Регламенту про Європейське агентство по ринках цінних паперів, прийнятого наприкінці 2010 р., діяло в редакції від 23 січня 2009 р. [7].

Маємо констатувати, що Україна йде шляхом адаптації законодавства України до законодавства ЄС, до європейських стандартів. І тут важливо врахувати положення щодо конкуренції, чесності, відкритості, гарантованості, помірної ризикованості, вільного переміщення товарів, послуг та інвестицій, свободи капіталу в межах ринку цінних паперів, недопущення випадків зловживань та використання інсайдерської інформації на ринку цінних паперів.

На наш погляд, ці стандарти, хоча й не є прямо комплексно визначеними в європейському законодавстві, проте логічно виводяться з норм, що стосуються ринків фінансових послуг, підприємницької діяльності, бюджетних відносин тощо.

Для України питання запровадження європейських стандартів на фінансових ринках, у тому числі ринку цінних паперів, має велике значення як один із позитивних кроків залучення інвестицій та створення іміджу надійної держави.

Таким чином, говорячи про роль європейських стандартів, маємо зважати на особливості відносин у сфері боргових цінних паперів, де зобов'язаними суб'єктами виступають держава чи орган місцевого самоврядування. Тому, розглядаючи європейські стандарти в регулюванні ринку боргових цінних паперів, слід акцентувати увагу на публічно-правовій природі відповідних відносин, яка відбивається на статусі їх суб'єктів.

Список використаних джерел

1. Консолідована версія Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: http://www.minjust.gov.ua/files/consolidated_versions_20120516.PDF (дата звернення: 29.03.2023).

2. Хартлі Т. К. Основи права Європейського співтовариства: запровадження конституційного та адміністративного права Європейського співтовариства / Т. К. Хартлі; пер. з англ. та наук. ред. В. Г. Бенди. Москва : ЮНІТ; Буапешт : Сорлі, 2018. 647 с.

3. Право Європейського Союзу: підручник для магістрів / за ред. С. Ю. Кашкіна. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ : Видавництво Юрайт, 2014. 1119 с.

4. Commission Decision 2001/527/EC, 6 June 2001 Establishing the Committee of European Securities regulators. OJ. 2001. L 191/43. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2001:191:FULL&from=MT> (дата звернення: 29.03.2023).

5. Commission Decision 2001/528/EC, 6 June 2001 Establishing the European Securities Committee. OJ. 2001. L 191/45. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2001:191:FULL&from=MT> (дата звернення: 29.03.2023).

6. Commission Decision 2004/8/EC of 5 November 2003 amending decision 2001/528/EC establishing the European Securities Committee. OJ. 2004. L 3/33. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2001:191:FULL&from=MT> (дата звернення: 29.03.2023).

7. Commission Decision 2009/77/EC of 23 January 2009 establishing the Committee of European Securities Regulators. OJ. 2009. L 25/18. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2001:191:FULL&from=MT> (дата звернення: 29.03.2023).

Пащенко Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, доцент,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
кримінального та кримінально-виконавчого права Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ЗАХОДИ ЗДІЙСНЕННЯ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПОЛІТИКА ПОВОДЖЕННЯ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

Щодо визначення обсягу заходів, за допомогою яких здійснюється політика у сфері боротьби зі злочинністю, у правовій доктрині єдності немає. Особливий інтерес являє те, чи слід вносити до їх кола заходи адміністративного стягнення та суспільного впливу. При цьому з'ясування поставленого питання є вельми важливим для визначення обсягу заходів, спрямованих на реалізацію політики у сфері поведження із засудженими, адже ознаки видового поняття мають кореспондувати ознакам поняття родового (політики у сфері боротьби зі злочинністю або кримінальної політики), що дозволить точно встановити зміст першого.

Вивчення наукової літератури дозволяє констатувати наявність принаймні трьох доктринальних точок зору щодо обсягу заходів, за допомогою яких здійснюється кримінальна політика: 1) вона не обмежується застосуванням заходів правового характеру; 2) здійснюється за допомогою правових заходів; 3) обмежується застосуванням заходів галузей права кримінального циклу (блоку).

Клочков В. В. вважає, що кримінальна політика може здійснюватися за допомогою застосування заходів суспільного впливу та адміністративних стягнень, що замінюють покарання, а також виконання кримінального покарання і заходів, що його замінюють [1, с. 65]. М. О. Беляєв, М. І. Загородніков, С. В. Бородин, І. А. Ісмаїлов, О. А. Герцензон, І. М. Гальперін, В. М. Бурлаков згодні в тому, що вона здійснюється шляхом застосування покарання чи заходів адміністративного або суспільного впливу до осіб, які їх учинили, а також шляхом запобігання злочинам за допомогою загрози застосування покарання [2, с. 79, 80].

Слід зазначити, що така позиція зумовлюється тим, що кримінальне покарання, навіть у радянській державі, ніколи не розглядалося як єдиний і найбільш ефективний засіб боротьби з передбаченими кримінальним законом суспільно небезпечними діяннями. З розвитком суспільства сфера застосування покарання постійно звужується. І нині є актуальною теза, що боротьба з правопорушеннями та злочинами – комплексна проблема, у розв'язанні якої мають брати активну участь не лише органи суду, прокуратури, міліції, а й усі державні органи, суспільні організації, трудові колективи [3, с. 364]. Уявляється, що нормативним підґрунтям точки зору науковців досліджуваної групи був Указ Президії Верховної Ради СРСР від 8 лютого 1977 р. «Про внесення змін і доповнень до Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік», яким тогочасне законодавство було доповнено новим видом звільнення від кримінальної відповідальності – з притягненням до адміністративної, а також надано більш чітку регламентацію умовному звільненню з місць позбавлення волі з обов'язковим залученням до праці [4]. Згідно з ч. 3 ст. 43 Основ особа, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину, що не являє великої суспільної небезпеки, може бути звільнена від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що її виправлення і перевиховання можливо без застосування кримінального покарання. У цьому випадку згідно із законодавством Союзу РСР і союзних республік може бути ухвалено одне з таких рішень: 1) про притягнення особи до адміністративної відповідальності; 2) про передачу матеріалів справи на розгляд товариського суду; 3) про передачу матеріалів

справи на розгляд комісії у справах неповнолітніх; 4) про передачу особи на поруки громадській організації чи трудовому колективу. Наявність низки загальних рис, притаманних цим випадкам, дозволяє розглядати їх у межах єдиного кримінально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням заходів суспільного або адміністративного стягнення [3, с. 367].

Оцінюючи наведені положення з позицій сучасного законодавства, слід зазначити, що воно містить лише один аналог чотирьом вказаним видам, що існували за радянських часів. Так, ст. 47 КК України містить положення про можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки колективу підприємства, установи чи організації. Аналогів трьом іншим видам чинний КК України не знає. Проте з цього, на наш погляд, не слідує, що роль заходів громадського впливу при здійсненні кримінальної політики на сьогодні суттєво зменшена, а заходів адміністративного впливу взагалі нівельована.

У літературі поширеною є протилежна позиція. Наприклад, Д. О. Балобанова зазначає, що кримінальна політика вивчає співвідношення каральних, адміністративно-організаційних та кримінологічних заходів з урахуванням економічної і соціальної ситуації [5, с. 346]. На думку І. М. Крапчатової, кримінальна політика – це спеціальні заходи державного та громадського характеру [6, с. 38]. Литвинов О. М. зауважує, що злочинність не може бути подолана тільки силами кримінально-правових заходів, а тому було б не зовсім правильним обмежувати зміст політики протидії злочинності і прив'язувати його до можливостей тільки одного кримінального права [7, с. 99]. На противагу цьому О. І. Шинальський стверджує: якщо розглядати всю діяльність суспільства і держави, що має соціальну спрямованість у цій сфері як таку, що належить до сфери каральної політики, це призведе до підміни соціальної політики каральною політикою [8, с. 292]. З цього приводу варто зауважити, що це не підміна, а виокремлення в соціальній політиці певної сфери (напрямку), яку нині іменують політикою у сфері боротьби зі злочинністю, або, за термінологією науковця, каральною політикою. Звісно, якщо соціальна політика здій-

снюється за допомогою соціальних заходів вельми широкої спрямованості, то не всі ці заходи реалізуються під час здійснення каральної політики, оскільки частці не можуть бути притаманні всі якості, що характеризують ціле (оскільки частка за обсягом менша за ціле). Так само не має викликати заперечення і зворотна думка: частці мають бути притаманні лише ті якості, що характеризують ціле, а не якісь інші якості, інакше вона вже не буде часткою цього цілого. Тобто судження, що політика боротьби зі злочинністю містить комплекс заходів загальносоціального характеру, є логічно обґрунтованим і послідовним. Але звідси зовсім не походить висновок, що боротьба зі злочинністю здійснюється за допомогою абсолютно всіх наявних у державі засобів соціального характеру. Наприклад, не вбачається ознак такої боротьби у відкритті й облаштуванні скверів, парків, інших зон відпочинку, зупинок громадського транспорту, сприянні діяльності політичних партій, відкритті пунктів незламності в умовах воєнного стану тощо. Вочевидь, що всі такі заходи мають загальносоціальний характер, проте можуть характеризувати боротьбу зі злочинністю лише найзагальнішим чином.

Не втратила актуальності також і теза, що заходи суспільного впливу, так само, як і заходи адміністративного стягнення, що застосовуються до осіб, звільнених від кримінальної відповідальності, містять у собі елемент кари, яка визначає обсяг несприятливих наслідків, що зазнають ці особи [3, с. 370]. Тому є підстави для віднесення названих заходів до кола тих, за допомогою яких здійснюється політика у сфері боротьби зі злочинністю.

Викладене дозволяє констатувати наявність переконливих аргументів щодо обґрунтованості внесення до кола заходів здійснення політики у сфері боротьби зі злочинністю заходів адміністративного та суспільного (громадського) характеру.

Список використаних джерел

1. Клочков В. Уголовная политика и уголовное право. *Социалистическая законность*. 1977. № 11. С. 65–67.
2. Бурлаков В. Н. Региональные различия преступности и уголовная политика. *Правоведение*. 1985. № 1. С. 79–82.
3. Кривоченко Л. Н. Освобождение от уголовной ответственности с применением мер общественного или административного воздействия // *Вибрані*

праці / упоряд.: Р. С. Орловський, О. В. Ус; відп. за вип. Р. С. Орловський. Харків : Право, 2016. С. 363–415.

4. О внесении изменений и дополнений в Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 8 февраля 1977 г. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1977. № 7. Ст. 116.

5. Балобанова Д. О. Зміна понять: від політики боротьби зі злочинністю до політики протидії злочинності. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2009. Вип. 45. С. 344–348.

6. Крапчатова И. Н. Роль уголовной политики в борьбе с преступностью на современном этапе. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2010. Вип. 55. С. 36–40.

7. Литвинов О. Нова кримінологічна парадигма і політика протидії злочинності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 95–101.

8. Шинальський О. І. Роль каральної політики в умовах розбудови незалежної Української держави. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2005. Вип. 26. С. 291–296.

Пекарчук Альона Володимирівна,
магістр права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВОСУДДЯ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Одним з важливих показників стану демократії в державі, а також рівня захищеності прав людини та основоположних свобод є ефективність правосуддя. Саме ефективне правосуддя створює передумови до належної реалізації приписів справедливого законодавства, до виконання органами публічної влади покладених на них повноважень, що і створює підґрунтя для існування у соціумі правопорядку.

Варто також наголосити на тому, що однією з визначальних вимог до України як претендентки на набуття членства в Європейському Союзі є саме необхідність створення ефективної системи правосуддя. Додамо, що очевидним є і той факт, що в державу не зайдуть іноземні інвестиції, якщо в ній не забезпечене ефективне здійснення правосуддя.

Ефективне правосуддя є тим фактором, що обмежує можливе свавілля органів публічної влади, засобом притягнення винних осіб до юридичної відповідальності, зокрема кримінальної. Що додатково стимулює органи державної влади та місцевого самоврядування діяти в межах, визначених законами; не перевищувати свої повноваження та не допускати службової недбалості.

Доречно наголосити, що серед категорій заяв, що подаються до Європейського суду з прав людини, найбільше саме тих, які стосуються порушення державою вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (права на справедливий суд). Як зазначає Є. Захаров, «найбільша кількість скарг – 95% – це невиконання судових рішень. Також тривалий розгляд справ у судах» [1]. І хоча ці слова стосувалися статистичних даних 2019 року, вони в цілому відображають стан справ щодо забезпечення права на справедливий суд в Україні й на сьогодні. У цьому аспекті не можна не згадати справ *Burmuch and Others* проти України.

Питання конституційно-правових засад правосуддя є предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема згадаємо таких, як: В. Боняк, М. Козюбра, В. Кравчук, А. Кучук, М. Оніщук, В. Петришин, М. Савчин, В. Федоренко та ін.

Окремо слід вказати на дисертаційне дослідження В. Кравчука, у якому серед іншого автор вказує, що «проведення відповідних реформ щодо правового статусу суддів і здійснення правосуддя в Україні вимагає їх належного наукового обґрунтування, з урахуванням попередніх здобутків вітчизняної та зарубіжної правової думки, а також досвіду проведення судових реформ в незалежній Україні та за кордоном, насамперед у державах-учасницях ЄС» [2, с. 24].

Водночас, зважаючи на ухвалення низки законів, спрямованих на вдосконалення діяльності судової системи, відновлення довіри до суддів, внесенням змін до Конституції України, які пов'язані саме зі сферою здійснення правосуддя, окреслена нами проблематика набуває перманентного характеру, обумовлюючи необхідність постійного моніторингу стану правосуддя з метою виявлення та подальшого усунення проблем щодо його здійснення.

Суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя регулюються окремим конституційно-правовим інститутом, норми якого викладено у розділі VIII Основного закону, що має однойменну назву. При цьому 2016 року в тому числі до цього розділу Конституції України було внесено зміни, серед яких наголосимо на таких:

– підпорядкування суддів принципу верховенства права (якщо в попередній редакції ст. 129 Конституції йшлося про те, що суддя керується законом, то в чинній редакції йдеться про верховенство права) [3]. Це положення є доволі суттєвим і пе-

редбачає подальшу зміну правової доктрини в переосмисленні закону, його сутнісних характеристик, як і принципу законності, що обумовлює потребу перегляду аксіологічної складової діяльності органів публічної влади;

– закріплення саме в межах досліджуваного конституційно-правового інституту норм, що визначають основи діяльності прокуратури (ст. 131-1 Конституції України) та адвокатури (ст. 131-2 Конституції України). Що також вказує на необхідність переосмислення питання організації і діяльності інституцій, пов'язаних із забезпеченням прав людини та основоположних свобод. Доречно вказати, що при внесенні змін до Основного закону законодавець відійшов від усталеного сприйняття вітчизняною правовою доктриною «силових» органів як правоохоронних, використавши термін, що адекватно відображає зміст діяльності відповідних органів, – органи правопорядку;

– формування Вищої ради правосуддя, яка не є ідентичною існуючої до цього Вищої ради юстиції, що знову-таки пов'язано з імплементацією в національну систему права положень природного розуміння права та вимог незалежності й неупередженості діяльності відповідних органів державної влади;

– окремо слід згадати і про запровадження конституційної скарги, яка, хоча і стосується діяльності органу конституційної юстиції, однак не може не впливати на сутнісну характеристику здійснення правосуддя.

Таким чином, наведені положення дозволяють зробити висновок про необхідність систематичного моніторингу здійснення правосуддя задля реалізації мети розбудови правової держави, що обумовлює відповідний напрям дослідження вітчизняної правничої науки.

Список використаних джерел

1. Константінова Н. 95 % скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень – Захаров. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/devianosto-piat-vidsotkiv-skarg-do-yevosudu-vid-ukrainsiv-stosuyutsia-nevykonann-ia-sudovyh-rishen/30962110.html> (дата звернення: 28.02.2023).

2. Кравчук В. М. Теоретичні основи конституційно-правового статусу суддів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2020. 507 с.

3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

Пекарчук Володимир Михайлович,
доктор історичних наук, професор,
начальник юридичного факультету
Академії Державної пенітенціарної служби

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В АСПЕКТІ ІСТОРИЧНОГО ПІДХОДУ

Доволі часто в науковій правничій літературі відзначається той факт, що проголошення Україною незалежності 1991 року відбулося переважно мирним шляхом. При цьому наступним етапом подальшого утвердження суверенності Української держави стала протидія російській збройній агресії 2014 року, особливо після 24 лютого 2022 року, коли здійснено повномасштабне вторгнення російської армії на територію нашої держави.

Зазначимо, що здобуття Україною незалежності у 1991 році стало своєрідною кульмінацією боротьби української нації за реалізацію свого права на самовизначення нації, українського народу на створення Української держави. Доречно вказати, що такий підхід є доволі затребуваним у правничій науковій спільноті. На підтвердження цієї тези вкажемо, що під час ухвалення Декларації про державний суверенітет, а згодом – і Акта проголошення незалежності 1991 року автори тексту цього важливого документа пропонували внести до тексту слова про відновлення незалежності. «Враховуючи історичні події 1917–1921 років, а саме те, що Україна була суверенною, вихідним пунктом Декларації повинно бути відновлення незалежності в усій її повноті» [1].

Щодо 2014 і 2022 років, то можна повною мірою погодитися з тезою про те, що Україна нині боронить свій ціннісний вибір – права людини, верховенство права, людську гідність, конституційну демократію; росія саме намагається протиставити цьому свої цінності та поширити їх у межах «руського світу». Тому це війна, що має аксіологічне підґрунтя, яка визначає Україну як державу, що відстоює свій вибір європейських устремлінь.

Додамо, що саме цей вибір українського суспільства був відображений у тексті Конституції України. Так, конституційним законом було внесено зміни до преамбули Основного закону, зокрема передбачено положення про «європейську ідентичність Україн-

ського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [2]. Варто також наголосити, що війна росії проти Українського народу спрямована проти основ конституціоналізму, що актуалізує питання, винесене в назву цієї роботи.

Аналізуючи проблематику українського конституціоналізму, слід вказати на те, що у вітчизняній правовій доктрині відповідна тематика переважно висвітлюється переважно через призму окремих нормативно-правових актів, які ухвалювали у 90-х роках ХХ століття.

На нашу думку, таке розкриття змісту вказаного поняття певною мірою спотворює сутність конституціоналізму. У цьому контексті не можна не згадати тезу вітчизняного вченого А. Кучука про те, що «зазвичай викладення цієї теми в навчальній літературі можна охарактеризувати як догматичне: переважно наводиться перелік окремих (значущих) нормативно-правових актів і їхня часткова характеристика» [3, с. 56].

Вкажемо, що в західній правовій традиції конституціоналізм у першу чергу сприймається як таке явище, що виконує роль обмеження публічної влади. Це те, що запобігає узурпації державної влади, є гарантією недопущення свавілля органів публічної влади.

Наголосимо, що конституціоналізм як соціальне явище не залишався сталим, це явище хоча і стабільне, але динамічне. У цьому аспекті відзначимо, що важливою складовою конституціоналізму після Другої світової війни стали права людини. Хоча можна стверджувати, що і до вказаного часу права людини були складовою конституціоналізму, однак ця складова була властива конституціоналізму окремих суспільств. Але саме з другої половини ХХ століття права людини стали елементом конституціоналізму демократичних держав.

Доречно вказати, що саме в цей час формуються стандарти забезпечення прав людини. Згадаємо ухвалення 1948 року Загальної декларації прав людини, 1950 року – Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, 1966 році – двох міжнародних пактів про права людини (не будемо уточнювати назви цих пактів).

Водночас варто наголосити, що поступово складовою конституціоналізму (як і характеристикою демократичності держа-

вно-правового режиму) стало верховенство права. Це цілком очевидно, виходячи з того, що між правами людини і верховенством права існує діалектичний зв'язок, у сучасних умовах на-вряд чи можна вести мову про правовладдя, коли держава не забезпечує права людини; так само і права людини не можуть бути реалізовані у суспільстві, де не визнається і не діє принцип верховенства права.

Таким чином, історична ретроспектива становлення і розви-тку конституціоналізму дозволяє зробити висновок про те, що конституціоналізм є явищем динамічним і водночас доволі стабільним. Сутнісним змістом конституціоналізму є обмеження публічної влади.

Список використаних джерел

1. Лавренко С. Документ, що похитнув імперію зла та заклав основи на-шої державної незалежності. URL: <http://www.golos.com.ua/article/362285> (дата звернення: 11.03.2023).
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 9. Ст. 50.
3. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса : Юридика, 2023. 130 с.

Перун Марина Володимирівна,

здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту права;

науковий керівник:

Касьяненко Любов Михайлівна,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри публічного права

Державного податкового університету

ЗДІЙСНЕННЯ ВІДДАЛЕНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КЛІЄНТІВ БАНКАМИ УКРАЇНИ

На сьогодні ми перебуваємо в епіцентрі розвитку різноманітних інноваційних введень, що стосуються технологій. Це питання не оминуло й банківську сферу нашої країни. Безліч банківських операцій тепер можна виконати, не виходячи з дому, за допомогою мобільного додатка або ж на спеціальних сайтах. Такий підхід значно полегшує як життя клієнтів, так і працівників банку. Спостерігається швидка тенденція розвитку віддале-

ного обслуговування клієнтів банку, тому це питання потребує аналізу для окреслення всіх плюсів, мінусів і прогнозів щодо подальшого розвитку.

Основним завданням застосування механізмів дистанційного обслуговування в банківській діяльності є можливість користування фінансовими інструментами в будь-якому куточку світу. За рахунок створення мобільного інформаційного середовища підвищується якість доступності банківського бізнесу, й водночас скорочуються питомі витрати на одного клієнта порівняно з традиційними методами обслуговування [1, с. 884–885]. Отже, це перевага не лише для клієнта, а й для самого банку, що надає можливість онлайн-обслуговування.

Каталізатором розвитку інтернет-банкінгу в Україні послугувала пандемія коронавірусу. Через введення карантинних обмежень люди були змушені виконувати банківські операції онлайн. Аврамчук Л. А., Заквацький А. П. пишуть, що саме відтоді цифровий попит перевершив фізичний. Доволі значна частка попиту припала на процедуру перевірки балансу: до початку пандемії середньостатистичний користувач перевіряв свій банківський рахунок один раз на тиждень, а після початку – по кілька разів на день [2, с. 60].

Розвиток і подальше впровадження систем дистанційного обслуговування, зокрема систем «клієнт-банк», «клієнт-Інтернет-банк», «телефонний банкінг», дадуть змогу банкам ефективніше проводити клієнтські платежі, зменшить собівартість цих послуг за рахунок зменшення працемісткості, а також підвищить їхню надійність, оскільки заповнення розрахункового документа в електронній формі значно зменшує кількість помилок [3, с. 224]. Проте є й деякі недоліки такої системи. Наприклад, відсутність комунікації віч-на-віч клієнта зі співробітником банку, що дало б змогу детальнішого вивчення клієнтського запиту та якнайкращого його вирішення, а також те, що, чим більше люди будуть користуватися інтернет-сервісами банківських послуг, тим меншою стане потреба в офлайн-відділеннях банків. Це призведе до скорочення робочих місць.

Отож, з усього вищесказаного, можемо зробити висновок, що Україна нині активно користується перевагами дистанційного обслуговування банківських клієнтів та впроваджує нові сис-

теми для онлайн-банкінгу. Це надає користувачам змогу економити свій час, зусилля й виконувати банківські операції незалежно від свого місця знаходження. А банки таким чином зменшують навантаження на своїх співробітників, зменшують собівартість своїх послуг та підвищують надійність операцій. Є й деякі негативні сторони цього явища, серед яких – відсутність живої комунікації клієнта з фахівцем та скорочення працемісткості. Проте ці недоліки ніяк не перекривають вагомість переваги дистанційного обслуговування клієнтів баками України.

Список використаних джерел

1. Блашук-Дев'яткіна Н. З., Петришин Х. Р. Теоретичні аспекти дистанційного банківського обслуговування. Modern research in world science : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10–12 черв. 2022 р.). Львів, 2022. URL: <https://cutt.ly/HV8cbRh> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Аврамчук Л. А., Заквацький А. П. Вплив пандемії на стан банківського кредитування в Україні. Scientific collection Interconf № 47 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кишинів, 26–28 бер. 2021 р.). Кишинів, 2021. URL: <https://cutt.ly/EV8W84m> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Банківські операції : підручник / за ред. проф. О. В. Дзюблюка. 2-ге вид., випр. і доповн. Тернопіль : ТзОВ Терно-граф, 2019. 224 с. URL: <https://cutt.ly/1V8Tbz> (дата звернення: 10.04.2023).

Пивовар Максим Анатолійович,

здобувач вищої освіти

Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник:

Керноз Неля Євгенівна,

старший викладач кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ІНОЗЕМНИХ СУДІВ: НОВОВВЕДЕННЯ

Конституційною засадою щодо можливості звернення до іноземних судів за захистом своїх прав і свобод та виконання їх рішень є положення ч. 5 ст. 55 Основного Закону України, відповідно до яких «кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися до відповідних міжнародних судових установ ... членом або учасником яких є Україна» [1].

Правовими підставами для визнання та звернення до виконання рішень іноземних судів, що підлягають примусовому виконанню в порядку цивільного судочинства, є положення глави 1 Розділу IX Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України. Особливу увагу потрібно звернути на положення ч. 4 ст. 10 ЦПК України, за якими суд, здійснюючи правосуддя, «...застосовує Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та ратифіковані Верховною Радою України Протоколи до неї й практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права» [2]. Але при цьому необхідно акцентувати, що для виконання рішень ЄСПЛ виключно в Україні ухвалений спеціальний Закон «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV.

Відповідно до ч. 1 ст. 462 ЦПК України рішення іноземного суду, в т. ч. суду іноземної держави, інших компетентних до розгляду цивільних справ органів іноземних держав визнаються та виконуються в Україні, якщо зазначене передбачено міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або за принципом взаємності.

Однак через збройну агресію російської федерації та республіки білорусь було внесено принципові зміни до законодавства стосовно виконання рішень судів цих держав, які заслуговують на їх дослідження для застосування у судовій практиці.

У зв'язку з набранням чинності 23.12.2022 року Закону України «Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22 січня 1993 року» від 01.12.2022 року № 2783-IX (далі – Закон № 2783-IX) було зупинено виконання рішень судів республіки білорусь та російської федерації [3].

Але в Україні ще залишалися справи на розгляді у Верховному Суді, тому для дослідження цього питання за основу взято рішення Касаційного цивільного суду (КЦС ВС) від 22.03.2023 у справі № 757/55158/20-ц (провадження № 61-18314св21) [4]. Справу було відкрито за клопотанням позивача (Головного уп-

равління Міністерства фінансів республіки білорусь у м. Мінськ) про визнання та надання дозволу на примусове виконання на території України рішення економічного суду Мінської області від 18.09.2019 року у справі № 84-13/2019 про стягнення державного мита з АТ «Укрзалізниця» як відповідача. Рішення економічного суду м. Мінська від 18.09.2019 року набрало законної сили 22.10.2019 року, примусове стягнення сплаченого державного мита не здійснювалося, що підтверджено відповідними документами. Суди першої та апеляційної інстанції ухвалили рішення на користь позивача, з чим відповідач не погодився та подав касаційну скаргу. Але КЦС ВС не погодився з цими рішеннями, оскільки вважає, що вони не відповідають повною мірою вимогам закону.

Згідно зі статтею 465 ЦПК України клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду подається до суду безпосередньо стягувачем (його представником) або відповідно до міжнародного договору, ратифікованого Верховною Радою України, іншою особою (її представником). Якщо зазначеним міжнародним договором передбачено подання клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду через органи державної влади України, суд бере його до розгляду.

Верховний Суд звертає увагу, що таким міжнародним договором була Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах, підписана від імені України у м. Мінську 22.01.1993 року і ратифікована Законом України від 10.11.1994 року № 240/94-ВР (далі – Мінської конвенції, Конвенція). Відповідно до ст. 6 Конвенції договірні сторони надають один одному правову допомогу шляхом виконання процесуальних та інших дій, у т. ч. визнання та виконання судових рішень за цивільними справами. Порядок звернення з клопотанням про дозвіл примусового виконання рішення до компетентного суду визначено ст. 53 цієї Конвенції.

Однак з 23.12.2022 – дати набрання чинності Законом України № 2783-IX – постановлено вийти з Мінської конвенції та протоколу до неї.

Зупинення дії Мінської конвенції та Протоколу до неї з 27.12.2022 року (з дати повідомлення Виконавчого комітету СНД як депозитарія Мінської конвенції) відповідно до ст. 25 Закону України «Про міжнародні договори України» звільняє Україну від зобов'язання виконувати його протягом періоду зупинення дії договору з тими його сторонами, з якими зупинено дію договору, і не впливає стосовно іншого на встановлені договором правові відносини України з іншими його сторонами, що відповідає ст. 72 Віденської конвенції про право міжнародних договорів.

Міністерство юстиції України надало роз'яснення щодо наслідків зупинення дії Мінської конвенції та Протоколу до неї в листі від 11.01.2023 року № 3396/12.1.1/18-23, зокрема:

- «...не здійснюватиметься співробітництво судів та інших компетентних органів України з відповідними органами російської федерації та республіки білорусь з питань надання правової (судової) допомоги у цивільних та кримінальних справах та екстрадиції на підставі Конвенції, у т.ч. безпосередні зносини установ юстиції;

- визнання і виконання судових рішень російської федерації та республіки білорусь на території України можливо на основі принципу взаємності відповідно до ст. ст. 462, 471 ЦПК України;

- у разі необхідності визнання і виконання рішень судів України на території російської федерації та республіки білорусь звертатися заінтересованим особам до відповідних судів цих держав;

- пред'явлення на території України судових рішень російської федерації та республіки білорусь, що підтверджують будь-які факти і за своїм характером не потребують примусового виконання, можливо після визнання такого рішення судом України відповідно до глави 2 розділу IX ЦПК України;

- співробітництво у цивільних і кримінальних справах у відносинах з російською федерацією та республікою білорусь може здійснюватися на підставі чинних у двосторонніх відносинах відповідних конвенцій Ради Європи, ООН та гаазьких конвенцій (за наявності поштового зв'язку) або за принципом взаємності (за наявності дипломатичних відносин)» [5].

Отже, ВС у рішенні від 22.03.2023 р. у справі № 757/55158/20-ц (провадження № 61-18314св21) на підставі п. 9 ч. 2 ст. 468 ЦПК

Україні відмовив у задоволенні клопотання про визнання та надання дозволу на примусове виконання на території України рішення економічного суду Мінської області від 18.09.2019 року у справі № 84-13/2019 про стягнення державного мита з Головного управління Міністерства фінансів Республіки Білорусь у м. Мінську за касаційною скаргою АТ «Укрзалізниця».

Нотою від 05.01.2023 року депозитарій повідомив, що Мінська конвенція та протокол до неї припиняють свою дію стосовно України 29.12.2023 року. Після виходу України з Мінської конвенції правове співробітництво у цивільних справах здійснюватиметься на підставі двосторонніх міжнародних договорів України з відповідними державами-учасниками цієї Конвенції та багатосторонніх міжнародно-правових інструментів, що діють у рамках Ради Європи, ООН, Гаазької конференції з міжнародного приватного права, чинних у відносинах з відповідними державами, зокрема з Азербайджаном, Вірменією, Грузією, Казахстаном, Киргизстаном, Молдовою, Таджикистаном, Туркменістаном і Узбекистаном.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.04.2023).

2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6106> (дата звернення: 13.04.2023).

3. Про зупинення дії та вихід з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах та Протоколу до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 року : Закон України від 01.12.2022 року № 2783-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2783-IX#Text> (дата звернення: 13.04.2023).

4. Постанова КІС ВС України № 109242031 у справі від 22.02.2023 № 757/55158/20-ц. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109242031> (дата звернення: 13.04.2023).

5. Інформаційне повідомлення щодо зупинення дії та виходу з Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 року та Протоколу до неї : лист Міністерства юстиції України від 11.01.2023 року № 3396/12.1.1/18-23. URL: <https://minjust.gov.ua/m/informatsiyne-povidomlennya-schodo-zupinennya-dii-ta-vihodu-z-konventsii-pro-pravovu-dopomogu-i-pravovi-vidnosini-u-tsilivnih-simeynih-ta-kriminalnih-spravah-vid-22-sichnya-1993-roku-ta-protokolu-do-nei> (дата звернення: 13.04.2023).

Пивоваров Володимир Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач відділу дослідження

проблем кримінально-виконавчого права

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ЩОДО АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕПАРТАМЕНТУ З ПИТАНЬ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

В останні два десятиріччя система органів виконання кримінальних покарань в Україні зазнала значних реформ. Необхідність суворого дотримання принципів верховенства права, правової визначеності, збалансованості, пропорційності та недискримінаційності під час реформування системи державних органів виконання кримінальних покарань зумовлена передусім потребою дотримання прав людини при виконанні покарань та поводженні із засудженими в Україні. Тому саме питання правового статусу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) останнім часом перебувають під прицілом наукової і практичної критики. Слід визнати, що питання правового статусу органів ДКВС України дійсно мають принципове значення, особливо в умовах воєнного та повоєнного часу, коли перед органами виконання кримінальних покарань постають раніше невідомі виклики, як-от: виконання покарань стосовно ворожих військовополонених, утримання і обмін військовополонених, проблема в'язнів-цивільних заручників на тимчасово окупованих територіях півдня України тощо.

Окремі проблемні питання стосуються правового статусу і діяльності Департаменту з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України (далі – Департамент). Чинним законодавством України передбачено віднесення Департаменту до структури ДКВС України.

Відповідно до змісту положень статті 92 Конституції України організація та діяльність органів і установ виконання покарань визначається виключно законами України [1]. Види органів і установ виконання покарань визначені у Кримінально-виконавчому кодексі України. Згідно зі статтею 11 згаданого

Кодексу органами виконання покарань є, зокрема, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління [2].

Однак у Положенні про Департамент з питань виконання кримінальних покарань (далі – Положення), яке затверджене наказом Міністерства юстиції України від 21.12.2020 р. № 4403/5, вказано, що Департамент є органом ДКВС України.

Правовий статус Департаменту визначено у пункті 1 Положення, відповідно до якого Департамент є міжрегіональним територіальним органом Міністерства юстиції України з питань виконання кримінальних покарань. Діяльність Департаменту спрямовується та координується заступником Міністра юстиції України відповідно до розподілу обов'язків.

У цьому контексті важливо звернути увагу на частину першу статті 9 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» [3], згідно з якою територіальними органами управління ДКВС України визначено управління (відділи) в Автономній Республіці Крим, областях, місті Києві та Київській області, місті Севастополі.

Таким чином, аналіз правового статусу Департаменту свідчить про те, що Департамент не є центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань (оскільки Департамент не є міністерством або іншим центральним органом виконавчої влади), та не є територіальним органом управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань (оскільки Департамент не є управлінням (відділом) в Автономній Республіці Крим, областях, місті Києві та Київській області, місті Севастополі, а наявність міжрегіонального територіального органу в Законі не передбачено).

Водночас у Положенні визначено основні завдання, функції, обов'язки, права Департаменту, тобто відомості щодо його організації і діяльності, які безумовно та безспірно стосуються широкого спектра питань виконання кримінальних покарань, реалізації державної політики у сфері виконання кримінальних покарань.

Зважаючи на принцип верховенства права, порядок діяльності такого органу, ураховуючи вимоги Конституції України, має визначатися виключно законом України і не може бути затверджений підзаконним нормативно-правовим актом. Слід підкреслити, що головним завданням ДКВС України є здійснення державної політики у сфері виконання покарань. Згідно з положеннями статті 4 Закону діяльність ДКВС України проводиться на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина. Непередбачене законодавством обмеження прав і свобод людини та громадянина неприпустиме і тягне за собою відповідальність згідно із законом. Окрім того, стан дотримання прав людини при виконанні кримінальних покарань і стан дотримання законності в місцях несвободи нині перебуває під пильною увагою Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, Представника Уповноваженого з прав людини в місцях несвободи, чия діяльність здійснюється також у рамках реалізації Національного превентивного механізму.

Таким чином, зазначимо, що, на наш погляд, окреслена проблема не є критичною, якщо не посилювати та не загострювати її додатково раптовими і недостатньо зваженими нормотворчими ініціативами. Розв'язання цієї проблемної ситуації вбачаємо в системній нормотворчій роботі, у співпраці практичних працівників з науковими установами (зокрема, НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса). Першочергові завдання вбачаємо у приведенні підзаконних нормативних актів, які регламентують діяльність ДКВС України, у відповідність до принципів верховенства права і правової визначеності, а також запровадженні та роз'ясненні теоретичних принципів ієрархії актів законодавства для потреб практичної правозастосовчої діяльності.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 31.03.2023).
2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 31.03.2023).
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23 червня 2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення: 31.03.2023).

Пилипів Руслан Миронович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права та гуманітарних дисциплін
Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»;
Андрухів Андрій Богданович,
здобувач вищої освіти
Івано-Франківської філії Відкритого міжнародного
університету розвитку людини «Україна»

ПРОБЛЕМИ ВИЯВЛЕННЯ ПРОЯВІВ КОРУПЦІЇ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах війни Збройні Сили та увесь оборонний комплекс України де-факто все більше наближається до так званих стандартів НАТО. Утім, реформування військової складової системи національної безпеки й оборони України передбачає не лише підвищення оперативно-технічної сумісності Збройних Сил України (далі – ЗСУ) зі збройними силами НАТО, а й зміцнення демократичного і цивільного контролю над ними. Як наголосив Головнокомандувач ЗСУ В. Залужний: «Система військового управління повинна бути непохитною. Особливо в умовах війни» [1]. В. Залужний наголосив, що з початком повномасштабного вторгнення потреби війська зросли не лише у сучасній зброї, а й у забезпеченні амуніцією, формою, харчуванням належної якості. При цьому він запевнив, що в Міноборони та ЗСУ «сповідується» нульова толерантність до корупції [1].

Водночас на початку 2023 року в Україні спалахнув скандал навколо інформації про те, що Міністерство оборони нашої держави уклало контракт на закупівлю продуктів харчування для ЗСУ за завищеними цінами.

За національним законодавством Міноборони є центральним органом виконавчої влади та військового управління, у підпорядкуванні якого перебувають ЗСУ, Головне Управління Розвідки та Держспецтрансслужба. Міністр оборони здійснює військово-політичне й адміністративне керівництво ЗСУ. Згідно зі ст. 10 Закону України «Про оборону України» Міноборони бере участь у формуванні оборонного бюджету, звітує перед Кабінетом Міністрів України про використання виділених кош-

тів; виступає, відповідно до визначених Генеральним штабом ЗСУ потреб, вимог та пріоритетів, державним замовником при здійсненні оборонних закупівель, а також на поставку матеріальних цінностей до мобілізаційного резерву ЗСУ. Цей центральний орган виконавчої влади забезпечує реалізацію заходів демократичного цивільного контролю за ЗСУ [2].

Реагуючи на виниклий за участю відомства скандал, у Міністерстві оборони заявили, що інформація про закупівлю харчування для армії за завищеними цінами поширюється з ознаками навмисних маніпуляцій та вводить суспільство в оману. Також повідомлялося, що «Міноборони готує матеріали до Служби безпеки України з метою проведення розслідування щодо поширення свідомо неправдивих відомостей, які заподіюють шкоду інтересам оборони в особливий період» [3]. Проте вже на початку лютого поточного року, за повідомленням Державного бюро розслідувань, нещодавно звільненому заступнику Міністра оборони України, який відповідав за тилове забезпечення ЗСУ, повідомили про підозру у скоєнні кримінального правопорушення. За даними ДБР, він лобював укладення договорів про постачання продуктів для військових за завищеними цінами, а також закупівлі бронезилетів, касок, одягу та інших речей для потреб ЗСУ низької якості на загальну суму понад 1 млрд грн. Усі договори уклалися за повною передплатою [4].

Зі свого боку, представники компанії-постачальника ТОВ «Актив компані» – фігуранта цього скандалу – згадали, що Кабінет Міністрів України з міркувань безпеки затвердив окремий порядок оборонних закупівель на час воєнного стану, а також звернулися до Міноборони та депутатів українського парламенту із закликом про розслідування витoku інформації з обмеженим доступом та про вжиття заходів убезпечення роботи підприємства [5].

Виникає цілком закономірне питання: чому в Міноборони в розпал війни стала можливою корупція такого масштабу? Чому системі демократичного цивільного контролю не вдалося спрацювати на випередження чи виявити ці зловживання на ранніх стадіях?

Деякі закордонні автори навіть згадують про так звану «автономію військових» [6, с. 687]. Утім, як застерігає Ф. Дроз-Вінсент, обсяг військової автономії (а по суті – влади) може потім переки-

нутися з чисто військових питань на політичні прерогативи, соціально-економічні привілеї. І відстань від функціональної автономії до агресивного захисту прерогатив часто невловима [7, с. 710].

Ключовою ознакою сектору національної безпеки та оборони є секретність і конспіративність, тому введення незалежного нагляду з боку громадянського суспільства має бути особливим інструментом запобігти будь-якому перетворенню військової сили на політичну перевагу [8, с. 196-197]. Як каже О. Новіков, НАЗК у межах своїх повноважень робить усе, аби державна система запобігання корупції була саморегульованою. Проте війна народжує додаткові виклики доброчесності та справедливості, пов'язані з обмеженням доступу громадян до інформації [9].

У межах повноважень, наданих відповідно до Конституції України, сектор безпеки і оборони підлягає демократичному цивільному контролю. Цей вид контролю здійснюється за принципами верховенства права, законності, підзвітності, прозорості, ефективності та результативності. Прозорість передбачає повне розкриття фінансової інформації щодо функціонування сектору безпеки та оборони з метою забезпечення ефективного використання фінансових ресурсів з урахуванням вимог Закону України «Про державну таємницю». Водночас в умовах воєнного стану низка механізмів державного і громадського контролю за функціонуванням сектору оборони та боєздатності країни в інтересах національної безпеки суттєво обмежується [10]. Навіть функціонування інституту «викривачів» у секторі оборони не є однозначним. З одного боку, взаємодію з викривачами на сторінках сайту Міноборони розглядають як один з напрямків запобігання корупції. З іншого – оприлюднення чи поширення певної інформації, яка містить ознаки корупції у сфері оборони, за певних обставин може бути кваліфіковано і як кримінальне правопорушення у сфері охорони державної таємниці. Але, як слушно наголошує О. Новіков, «усе, що ми можемо робити і змінити неопублічно, ми повинні змінювати неопублічно. Але там, де зміни, на жаль, можливі тільки за рахунок публічних комунікацій, ми не маємо цього боятися» [9].

Отже, мусимо констатувати, що навіть в умовах війни питання боротьби з корупцією у національному секторі оборони та безпеки набуває стратегічного значення, оскільки є прямою

та опосередкованою загрозою обороноздатності держави. На нашу думку, уповноважені державні органи (НАЗК, СБУ, НАБУ) мають розробити роз'яснення та рекомендації щодо застосування законодавства в частині доведення та поширення інформації про ризики та/або ознаки корупційних проявів у секторі безпеки та оборони в умовах воєнного стану, що має стати компромісом між гарантуванням прозорості та збереженням державної таємниці у цій сфері.

Список використаних джерел

1. Головнокомандувач ЗСУ відреагував на корупційний скандал навколо закупівель у Міноборони. *Вечірній Київ*, 23 січня 2023 р. URL: <https://vchirniy.kyiv.ua/news/77815/> (дата звернення: 22.02.2023).
2. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#n226> (дата звернення: 22.02.2023).
3. Навмисні маніпуляції: у Міноборони прокоментували скандал із закупівлею харчів для ЗСУ. URL: <https://suspilne.media/363942-navmisni-manipulacii-u-minoboroni-prokomentovali-skandal-iz-zakupivleu-harciv-dla-zsu/> (дата звернення: 22.02.2023).
4. Закупівля харчів для ЗСУ: підозру отримав звільнений заступник міністра. URL: <https://suspilne.media/363942-navmisni-manipulacii-u-minoboroni-prokomentovali-skandal-iz-zakupivleu-harciv-dla-zsu/> (дата звернення: 22.02.2023).
5. Скандал із закупівлями Міноборони. Постачальник продуктів заявляє про «навмисну маніпуляцію». URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/skandal-iz-minoboroni-postachalnik-zayavlyaye-pro-navmisnu-manipulyaciyu-novini-ukrajini-50299196.html> (дата звернення: 22.02.2023).
6. Rokvic V., Jeftic Z., Ivanis Z. Civil-Military Relations and Democratic Control over the Armed Forces in the Republic of Serbia. *ArmedForces&Society*. 2013. № 39 (4). P. 675–694.
7. Droz-Vincent Ph. Prospects for «Democratic Control of the Armed Forces»? : Comparative Insights and Lessons for the Arab World in Transition. *Armed Forces & Society*. 2014. № 40 (4). P. 696–723.
8. Shopina I., Kobets M., Tarasov S. Non-Governmental Control in the Sphere of National Security of Ukraine. *Advances in Economics, Business and Management Research*. 2021. № 188. P. 194–199.
9. Голова НАЗК Олександр Новіков: «У Міністерстві оборони справді склалася ситуація, коли закон стосовно уповноваженого антикорупційного підрозділу було порушено». URL: <https://zn.ua/ukr/POLITICS/holova-natsionalnoho-ahentstva-z-pitan-zapobihannja-koruptsiji-oleksandr-novikov-u-ministerstvi-oboroni-spravdi-sklalasja-situatsija-koli-zakon-stosovno-uprovnovazhenoho-antikoruptsijnoho-pidrozdlu-bulo-porusheno.html> (дата звернення: 22.02.2023).
10. Веселов М. Ю., Пилипів Р. М. Громадський контроль (нагляд) за сектором безпеки і оборони в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 347–350.

Помогайбо Ольга Вікторівна,
викладач кафедри правової та спеціальної підготовки
Територіально відокремленого відділення
«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

РОЛЬ ПЕРСОНАЛУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Покарання у виді позбавлення волі передбачає найбільший ступінь обмеження прав і свобод людини і громадянина, у зв'язку з чим у засудженої особи повинно формуватися розуміння з приводу того, які саме його права можуть бути обмежені та якою мірою. Також не менш важливим питанням залишається обмеження прав і свобод засудженої особи після набрання обвинувальним вироком суду законної сили. Цей аспект є досить важливим, виходячи з того, що нині поширеним питанням залишається дотримання і врахування міжнародних стандартів у сфері дотримання прав людини, зокрема забезпечення права на свободу та особисту недоторканність особи. Також не можна оминути увагою чинний кодифікований закон – Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України), у розділі III якого передбачено процедуру виконання покарання у вигляді позбавлення волі [1]. При цьому логічним буде зауваження стосовно того, що персонал у теоретичному і практичному розумінні відіграє важливу роль у відбуванні засудженими цього виду покарання. Це пов'язано з тим, що воно передбачає ізоляцію від суспільства. Людина є соціальною істотою, і тому впливає логічне судження стосовно того, що найбільш дотичними до осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, стають працівники установ виконання покарань.

У положеннях КВК України законодавець звертає увагу на визначальну роль персоналу установ виконання покарань, на якість ресоціалізації такої особи, адже в рамках відбування цього виду покарання процес інтеграції особи до суспільства є визначальним. Про це зазначено в таких положеннях КВК України: «Соціально-виховна робота спрямована на формування та закріплення в засуджених прагнення до заняття суспільно корисною діяльністю, сумлінного ставлення до праці, дотри-

мання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки, підвищення їх загальноосвітнього і культурного рівнів; ...у колоніях проводиться моральне, правове, трудове, естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне виховання засуджених, а також інші його види, що сприяють становленню їх на життєву позицію, яка відповідає правовим нормам і вимогам суспільно корисної діяльності...» [1]. Звичайно, що реалізація всіх цих напрямів роботи із засудженими особами покладається на персонал установ виконання покарання, адже до спектра їхніх ключових завдань входить проведення соціально-виховної роботи із засудженими. Відповідно до ст. 123 КВК України під соціально-виховною роботою законодавець розуміє «цілеспрямовану діяльність персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення мети виправлення і ресоціалізації засуджених» [1]. Тобто із зазначеної дефініції можна вивести модель соціально-виховної роботи, яка полягає в тому, що виправлення і ресоціалізація засуджених є кропіткою роботою багатьох службових осіб установ виконання покарань із притаманними їм професійними вміннями і навичками, а також соціальних інституцій, які створюють спеціальні програми для засуджених осіб, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Тобто під поняттям соціально-виховної роботи слід розуміти сукупність суб'єктів, які втілюють процеси ресоціалізації стосовно кожного засудженого, тому можна вести мову про принцип індивідуалізації роботи персоналу установи виконання покарань з кожним засудженим окремо [2].

Безперечно, така робота передбачає формування та втілення певних форм впливу, серед яких програми диференційованого виховного впливу. Аналогічно КВК України визначає, що «програми диференційованого виховного впливу на засуджених повинні враховувати можливості виховної функції режиму відбування покарання, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, заходів заохочення і стягнення, які застосовуються до осіб, позбавлених волі, самодіяльних організацій засуджених, громадських, благодійних і релігійних організацій, а також залучення засуджених до самовиховання» [1]. Додатково підкреслимо, що ці програми вміщують не тільки виховний напрям,

а й освітній компонент, психологічну роботу з особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Також законодавець звертає увагу, що такі програми повинні бути повними й ефективними завдяки залученню засуджених осіб до участі в благодійних організаціях, висловленню поваги до їхніх релігійних переконань шляхом надання можливості сповідувати власну релігію та висловлювати окремі думки й переконання, які, звичайно, ґрунтуються на принципах законності та поваги до прав і свобод інших засуджених. Не менш важливим є виховання культурної складової, яка може розвиватися шляхом започаткування та заохочення культурної самодіяльності або залучення засуджених до творчих робіт за їх власним бажанням за наявними в них вміннями і навичками [3].

Слід зауважити, що персонал установ виконання покарання приділяє значну увагу дозвіллю засуджених, адже це вказує на темпи втілення процесу ресоціалізації. В якій спосіб засуджений до позбавлення волі проводить свій вільний час, у подальшому демонструє його прагнення до виправлення певних проблемних аспектів світогляду і світорозуміння. КВК України регламентує поняття «вільного часу» та можливості його розпорядження засудженими: «Час, вільний від основної трудової діяльності і виконання обов'язкових заходів, передбачених розпорядком дня для засуджених у колонії, є їх вільним часом. Засуджені мають право розпоряджатися вільним часом на власний розсуд, виключаючи виконання тих видів діяльності, які заборонені цим Кодексом (КВК України)» [1]. Виходячи з цього, слід зауважити, що незважаючи на те, що особистий час засуджених є вільним часом, розпорядження ним відбувається з урахуванням того, що такий вид покарання як позбавлення волі передбачає обмеження прав і свобод засуджених осіб. Саме тому проведення вільного часу засудженою особою є лакмусовим папірцем його прагнення до ресоціалізації та долучення про процесу перетворення. Завданням персоналу установи виконання покарання є здійснення контролю за ресоціалізацією засуджених, однак насамперед відповідні органи виконання покарань повинні брати участь у створенні всіх необхідних умов для якісної роботи персоналу установ виконання покарань [3, с. 94].

Отже, роль персоналу установ виконання покарань у реалізації покарання у вигляді позбавлення волі є неоціненною, адже працівники установ перебувають у безпосередньому контакті з особами, які відбувають покарання. Зважаючи на це, необхідно стверджувати, що основним завданням законодавця, а також органів виконання покарань залишається створення належних умов діяльності персоналу для того, щоб вони якісно виконували всі приписи чинного законодавства.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України в редакції від 09.02.2023 р. № 1129-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 10.03.2023).
2. Діяльність органів та установ виконання покарань як предмет регулювання кримінально-виконавчого права. *МЕГО ІНФО – Юридичний портал*. № 1. URL: <http://mego.info> (дата звернення: 10.03.2023).
3. Василевич В., Ліховицький Я. Персонал органів та установ виконання покарань як об'єкт кримінально-виконавчої діяльності та наукових досліджень. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 1 (9). С. 92–98.

Попутняк Андрій Едуардович,

здобувач вищої освіти

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

науковий керівник:

Мітченко Катерина Вікторівна,

старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін та психології поліцейської діяльності Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, практичний психолог СП «Разом»

ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО ТА ПІД ЧАС ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення РФ в Україну змінило ставлення та специфіку психологічного забезпечення, зокрема психологічного супроводу військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань, як у пунктах постійної дислокації, так і за її межами. Психологи Національної гвардії України вказують на посилений вплив стресових факторів на психічний та фізіологічний стан військовослужбовців. Надання психологічної допомоги військовослужбовцям під час війни стало більш

актуальним та обов'язковим. Одним з важливих і беззаперечно ефективних видів психологічного забезпечення є психологічний супровід службово-бойових завдань.

Психологічний супровід охоплює великий комплекс заходів, спрямованих на розвиток та формування у військових професійно важливих особистісних якостей і психологічної готовності до виконання службово-бойових завдань та професійної діяльності [1, с. 35].

Головною метою нині стало надання невідкладної психологічної допомоги безпосередньо під час виконання оперативних, бойових завдань в екстремальних умовах та ситуаціях забезпечення ефективних дій військовослужбовців НГУ в бойових умовах, пов'язаних з подоланням психологічних труднощів, формування навичок надання психологічної допомоги співслужбовцям та самопомоги в ситуаціях підвищеного і смертельного ризику.

Різні аспекти психологічного супроводу знайшли своє відображення у працях вітчизняних військових психологів (Г. Ложкін, В. Невмержицький), миротворців (М. Агаєв) [1, с. 97]. Психологічний супровід передбачає також всебічне зміцнення психологічної єдності військовослужбовців у зоні проведення бойових дій, що стосується, зокрема, підтримання їх життєстійкості та душевного комфорту. Ще Е. Фромм припускав, що «...основним джерелом страху, тривоги та стресу, відчуття самотності та ізоляції є відрив людини від світу природної стихії», що особливо емоційно відчувається військовослужбовцями в умовах ведення бойових дій [2, с.146].

Під поняттям психологічного супроводу розуміють підтримку психічно здорових людей, у яких на певних етапах розвитку й життя виникають певні особисті труднощі. Дослідники відзначають, що психологічний супровід передбачає підтримку станів, процесів та природних реакцій особистості. Окрім того, успішно організований психологічний супровід, на думку О. Обухова, відкриває перспективи особистісного розвитку і зростання, допомагає людині увійти в ту «зону розвитку», яка на цей момент їй недоступна [5, с. 78].

Розглянемо ефективність психологічного супроводу на прикладі отримання стресу під час ведення активних бойових дій. Зважаючи на актуальність переживання негативних станів вій-

ськовослужбовцями психолог може допомагати формулювати переживання (для цього потрібно знати ознаки переживання стресу), вербалізувати їх, за необхідності купірувати переживання стресу. Після прибуття в район бойових дій необхідно подбати про обладнання пункту надання першої психологічної допомоги. Це може бути порожня будівля, намет, бліндаж і т.д. У пункті мають бути створені комфортні умови: тепло, вода в достатній кількості, спальні місця, запас продуктів. Військовослужбовця, який отримав бойову психічну травму, насамперед необхідно евакуювати з поля бою і доставити в пункт надання першої психологічної допомоги. Якщо евакуація неможлива (бій в оточенні) – помістити в укриття, дати заспокійливе й утримувати під наглядом, ізолювавши від зброї, до появи можливості евакуації [6, с. 155].

Дуже важливо зрозуміти самому і роз'яснити іншим, що військовослужбовець, який постраждав від бойової психічної травми, прирівнюється до особи, що отримала важку фізичну травму. Тому цю категорію військовослужбовців зараховують до психологічних втрат [2, с. 20–24]. Психічну бойову травму необхідно відрізнити від прояву розгубленості або боягузтва – ніякі заклики, умовляння, ляпаси, загрози (аж до розстрілу) не виводять військовослужбовця зі стану дезорієнтації і можуть лише погіршити наслідки бойових психічних травм.

З метою покращення психологічного супроводу в умовах війни необхідні: оцінка індивідуальних психологічних особливостей професійної адаптації військовослужбовців; поглиблене вивчення та психологічна допомога військовослужбовцям, які мають труднощі з такою адаптацією або перебувають у стані дезадаптації, що пов'язано з недостатнім розвитком професійних рис, потрібних їм для успішного оволодіння професією та її реалізації за умов ведення бойових дій; розробки практичних рекомендацій щодо індивідуальної виховної та навчальної роботи з військовослужбовцями за таких умов, а також консультивання командирів з питань індивідуального підходу до професійного та психологічного розвитку військовослужбовців, особливостей та актуальності здійснення їх психологічного супроводу під час служби в зоні бойових дій; проведення за мож-

лівістю на постійній основі професійних психологічних консультацій; надання психологічної підтримки у разі виникнення кризових ситуацій під час проходження служби в зоні проведення бойових дій; негайна психологічна корекція неадекватних реакцій на проблеми, які виникають; залучення військових капеланів до надання психологічного супроводу.

З огляду на викладене вище, особливістю здійснення психологічного супроводу військовослужбовців під час війни, на відміну від надання супроводу до вторгнення, є умови надання супроводу, режим службових навантажень і відпочинку в умовах виконання бойових завдань, бойові та ергономічні умови в зоні бойових дій, динаміка психологічної обстановки й безпосередня загроза життю.

Список використаних джерел

1. Коқун О. М., Ағасв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Корня Л. В. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : метод. посіб. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 288 с.
2. Базарний С. В. Надання психологічної допомоги психотравмованим в бойових умовах. *Військова психологія у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, перспективи* : матеріали V міжнар. наук-практ. конференції, м. Київ, 03–04 квітня 2020 р. КНУ імені Тараса Шевченка, 2020. С. 20–24.
3. Корольчук О. Л. Посттравматичний стресовий розлад як новий виклик сучасній Україні. *Державне управління*. 2016. № 17. С. 104–111.
4. Криворучко П. П. Психологічне забезпечення професійної діяльності військових спеціалістів : навчальний посібник. Київ : МО України КІСВ, 1999. 78 с.
5. Ложкін Г. В. Психологічне супроводження діяльності військовослужбовців в екстремальних умовах : навч. посіб. Житомир : ЖВІРЕ, 2002. 273 с.

Пришва Надія Юрївна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ УКРАЇНСЬКИХ БІЖЕНЦІВ

З початком повномасштабної воєнної агресії мільйони українських громадян виїхали за межі нашої держави і отримали статус біженців у різних країнах світу. За рік вимушеного перебування за кордоном у наших співвітчизників виникло багато питань, пов'язаних з оподаткуванням їх доходів, отриманих як в Україні, так і в країні перебування.

Залежно від видів доходів слід розрізняти три групи платників податку-біженців: 1) особи, які отримують за кордоном лише доходи у вигляді соціальної допомоги; 2) особи, які, крім соціальних виплат у країні перебування, отримують доходи від іноземного роботодавця; 3) особи, які дистанційно продовжують працювати і отримують заробітну плату від українського роботодавця (або отримують пенсію з Пенсійного фонду України); крім того, вони є отримувачами іноземної соціальної допомоги.

Усі перераховані вище платники податку є податковими резидентами України. Оскільки вони перебувають за кордоном понад 183 календарні дні, іноземні держави, виходячи з норм свого податкового законодавства, розглядають їх як податкових резидентів країни перебування.

При оподаткуванні кожної з цих груп слід керуватися нормами Податкового кодексу України (далі – ПК), двосторонніми угодами про уникнення подвійного оподаткування та нормами зарубіжного податкового законодавства. Нині є чинними 72 двосторонні угоди про уникнення подвійного оподаткування, стороною яких є держава Україна.

Український законодавець дав відповідь на ряд питань, пов'язаних з оподаткуванням іноземних доходів українських біженців. До ПК було внесено норму (п. 27 підр. 1 Розділу XX), відповідно до якої особи, що постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України і скористалися правом на тимчасовий захист в іноземній державі, звільняються від оподаткування доходів, отриманих ними «у вигляді суми коштів чи безоплатно наданих товарів (послуг), що надані за рахунок бюджетних коштів іноземних держав та їх державних фондів такому платнику податків та членам його сім'ї першого ступеня споріднення». Зазначена пільга поширюється і на допомогу, одержану як додаткове благо, та допомогу від інших іноземних суб'єктів, які відповідно до законодавства своєї країни здійснюють благодійну діяльність [1].

Підпунктом 170.11.1. статті 170 ПК передбачено, що у разі отримання платником податку іноземних доходів він має внести їх до свого загального річного оподаткованого доходу й подати до органів державної податкової служби річну податкову декларацію.

Такі декларації слід подавати до 1 травня року наступного за звітним у письмовій чи електронній формі.

У громадян, які перебувають за кордоном, вказана норма викликала серйозне занепокоєння, оскільки частина з них не має практичного досвіду подання податкових декларацій. Для контролюючих органів це також мало стати певним випробуванням. Необхідність опрацювати додатково кілька мільйонів декларацій відволікло б їх від виконання інших обов'язків щодо контролю за сплатою податків в Україні.

12 квітня 2023 року Верховною Радою України було проголосовано зміни до ПК (законопроект реєстр. № 7632), якими передбачено звільнення від подання звітності (тобто річної податкової декларації) про майновий стан на доходи осіб, що отримували доходи у формі матеріальної допомоги від іноземних держав або іноземних благодійних організацій [2]. Станом на 14 квітня 2023 року документ передано на підпис Голові Верховної Ради України.

Щодо громадян, які одночасно із соціальною допомогою отримували інші види іноземних доходів, у тому числі заробітну плату від іноземних роботодавців, – за ними зберігається обов'язок подання річної податкової декларації до органів державної податкової служби України.

Як уже зазначалося вище, більшість іноземних країн розглядають українських громадян як податкових резидентів своїх країн. Постає питання уникнення подвійного оподаткування доходів таких осіб. Для розв'язання цієї проблеми необхідно звернутися до угоди про уникнення подвійного оподаткування, яку підписала Україна з державою, де перебуває той чи інший платник податку. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 4 Конвенції між Україною і Канадою про уникнення подвійного оподаткування та передження ухилень від сплати податків стосовно доходів і майна, якщо фізична особа є резидентом обох договірних держав, «її статус визначається таким чином: (а) вона вважається резидентом тільки тієї держави, де вона має у своєму розпорядженні постійне житло. Якщо вона має у своєму розпорядженні постійне житло в обох державах, вона вважається резидентом тільки тієї держави, в якій вона має більш тісні особисті й економічні зв'язки (центр життєвих інтересів)...» [3]. Подібна норма міститься в усіх 72 конвенціях, де стороною є Українська держава.

В основу кожної угоди (конвенції) про уникнення подвійного оподаткування покладено одну з двох модельних (типових) конвенцій: Модельну конвенцію ОЕСР 1977 року на доходи і капітал (нині використовують версію від 21.11.2017 р.) або Модельну (Типову) конвенцію ООН про усунення подвійного оподаткування 1980 року (в редакції 2001 р.).

Для застосування наведеної вище норми Конвенції необхідно розкрити зміст понять «постійне житло» та «центр життєвих інтересів». Відповідь на це питання міститься в Коментарях до Модельних конвенцій, зокрема в п.11-16 Коментарів до Модельної конвенції ОЕСР. Зазначається, що постійний характер місця проживання означає, «що фізична особа облаштувала житло для постійного використання в будь-який час, а не для цілей тимчасового перебування, яке через причини, що його викликали, незмінно буде короткостроковим» [4, с. 111].

Під час визначення центру життєвих інтересів слід брати до уваги сімейні та соціальні стосунки особи, «її професійну, політичну, культурну чи іншу діяльність, її місце підприємницької діяльності, місце, з якого вона управляє своєю власністю тощо... Якщо будь-яка особа, яка має місце проживання в одній державі, створює друге місце проживання в іншій державі, зберігаючи за собою перше, то той факт, що вона зберігає за собою перше місце проживання в умовах, в яких вона завжди жила, де вона працювала і де перебувають її сім'я та її власність, разом з іншими елементами може використовуватися для підтвердження того, що ця особа зберегла свій центр життєво важливих інтересів у першій державі» [4, с. 112]. Аналогічний коментар міститься і в п. 7 Коментарів до ст. 4 Модельної (Типової) конвенції ООН.

Під час вирішення питання оподаткування доходів, отриманих за кордоном українськими біженцями-платниками податку, необхідно керуватися не тільки нормами ПК, а і двосторонніми угодами (конвенціями) про уникнення подвійного оподаткування, модельними (типовими) конвенціями, які покладено в основу таких двосторонніх угод. Застосування названих актів дозволить платнику податку обґрунтувати свій статус податкового резидента України та уникнути надмірного податкового тягаря.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n8035> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо звільнення від сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, за знищене чи пошкоджене нерухоме майно: проєкт закону від 03.08.2022 р. № 7632. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/235340.html> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Конвенція між Україною і Канадою про уникнення подвійного оподаткування та попередження ухилень від сплати податків стосовно доходів і майна : Закон України про ратифікацію від 12 липня 1997 р. № 339/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_674#Text (дата звернення: 10.04.2023).
4. Model Tax Convention on Income and on Capital: Condensed Version 2017. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/taxation/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-condensed-version-2017_mtc_cond-2017-en#page111 (дата звернення: 10.04.2023).

Пузиревський Максим Вячеславович,
старший викладач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

ВЧЕННЯ ПРОФЕСОРА М.П. ЧУБИНСЬКОГО (1871–1943) ПРО ЗВОРОТНУ ДІЮ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ

Необхідно зауважити, що перша фахова тематична праця з питань зворотної дії кримінального закону в часі в українській кримінально-правовій науці належить видатному вченому-криміналісту, прибічнику соціологічного напрямку в науці кримінального права, відомому учню професора Л. С. Білогіриця-Котляревського – професору М. П. Чубинському (1871–1943).

У 1896 р. побачила світ наукова брошура М. П. Чубинського «Зворотна дія кримінального закону» [1], яка була присвячена проблемним питанням кримінально-правової категорії «зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі». Треба наголосити, що ця праця науковця була перевидана і внесена до збірки «Статті та промови з питань кримінального права та процесу. Том 1 (1896–1906 рр.)» (1906 р.) [2], а в подальшому справедливо отримала своє почесне місце в кримінально-правовій науковій літературі.

Зокрема, вже на початку свого наукового дослідження М. П. Чубинський акцентував увагу на тому, що одним із основних принципів кримінального права є *nullum crimen, nulla poena*

sine lege (з лат. «немає злочину, немає покарання, якщо вони не передбачені законом» – М.П.), тобто жодне діяння не можна вважати злочином, якщо воно не порушує норму кримінального закону; жодне покарання не може бути накладено на злочинця, окрім того, що прямо передбачено законом [1, с. 5].

Важливість цього фундаментального принципу, на думку вченого, є беззаперечною, оскільки недоторканність прав і свобод кожного громадянина вочевидь вимагає точних, визначених гарантій, які виявляються в тому, що, допоки громадянин не вчинив діяння, яке заборонено законом, до нього не може бути застосоване покарання; якщо громадянин все-таки порушив заборону норми закону, то він має бути покараний відповідно до закону, тобто не вище за той максимум, який встановлено законом [1, с. 5].

Зі свого боку М. П. Чубинський зазначав, що саме кримінальне право найбільш чуттєво висвітлює сучасні для нього суспільні погляди на добро і зло, правду і неправду. Вчений наголошував, що постійні зміни в кримінальному законодавстві викликають непоодинокі випадки, коли на час судового розгляду злочинного діяння та призначення за це покарання закон, який визначав склад злочину та його караність на момент вчинення, вже зі змінами, відповідно перед судом постає вибір: який саме закон треба застосовувати до діяння особи підсудного – старий чи новий [1, с. 6].

При цьому науковець також зауважував, що за загальним принципом будь-яке злочинне діяння має каратися за законом на момент його вчинення, а не за законом на час призначення покарання, тобто взагалі кримінальний закон не повинен мати зворотню дію – *monet lex, priusquam feriat* (з лат. «нехай закон застерігає, перш ніж вражає» – М.П.) [1, с. 14].

Але, як надалі писав учений, у цьому фундаментальному постулаті можлива наявність кількох винятків: коли новий кримінальний закон суворіший за попередній та коли новий кримінальний закон м'якший за попередній.

Щодо першого винятку, то недопущення зворотної дії більш суворих законів, будучи гарантією прав особистості від державної свавільності, на думку М. П. Чубинського, спирається на сувору юри-

дичну основу: на обіцянку держави, яка мала місце в попередньому законі, не карати відомі діяння поверх відомої міри [1, с. 15].

Як вважав науковець, принцип незворотної дії законів не допускає винятку для законів більш суворих: про це, окрім міркувань гуманності та політики, йдеться в міркуваннях історичних та юридичних [1, с. 17].

Стосовно другого винятку, то М. П. Чубинський відзначав, що в тому випадку, коли не страждають інтереси суспільства та не загрожує небезпека правопорядку від застосування нового закону, який є вираженням нового переконання держави, то й перепони до застосування такого переконання на практиці більше не існують; держава повинна застосовувати такий новий закон, який вказує на те, що в її очах попередня караність діяння була занадто високою, зайвою, а інколи навіть протилежною до цілей покарання [1, с. 18].

При цьому, виходячи із загального принципу про незворотність дії нових кримінальних законів, учений зазначав, що необхідно робити виняток саме на користь законів більш м'яких, поблажливіших до злочинця. Такий виняток, на думку М. П. Чубинського, має своє міцне підґрунтя: покарання – не помста; держава не повинна карати в більших розмірах, аніж сама вважає за необхідне на момент винесення судового вироку. Тож зворотна сила нового, більш м'якого закону ґрунтується не лише на міркуваннях гуманності, а й на правильному розумінні з боку держави розмірів та меж застосування нею каральної влади (владних повноважень у сфері кримінальних покарань – М.П.) [1, с. 19].

Також науковець поставив за мету знайти виважену відповідь на ті запитання, які здебільшого виникають у процесі застосування зворотної дії кримінального закону на практиці:

1. Які межі треба визначати при зворотній дії кримінального закону?

2. За ті злочини, що тривають (таке певне злочинне ремесло), мають призначати покарання відповідно до старого чи нового кримінального закону?

3. Як бути у випадку послідовної зміни кримінальних законів різної суворості?

4. Як застосовувати пояснювальні закони?

По-перше, М. П. Чубинський дійшов висновку, що новий кримінальний закон вочевидь може мати свою силу тільки стосовно тих діянь, доля яких судовою владою ще не вирішена остаточно. Новий, більш м'який закон, поширюючись на діяння, які були вчинені до того часу, як він з'явився на світ, не повинен зачіпати тих діянь, доля яких вже вирішена безповоротно й остаточно вироком суду [1, с. 20].

По-друге, М. П. Чубинський відзначав, що, коли діяння такого роду стали вчинятися за чинності старого кримінального закону і не припинилися до появи на світ вже нового, вони підпадають під дію цього останнього, тобто такі діяння продовжувалися на період дії закону, чинного вже на час вчинення злочину [1, с. 20].

По-третє, М. П. Чубинський зауважував, що під час швидкої зміни кількох кримінальних законів різної суворості до злочинного діяння слід застосовувати м'якший закон: саме в такий спосіб інтереси обвинуваченого будуть захищені від наслідків негативного «ентузіазму» з боку законодавця [1, с. 21–22].

По-четверте, М. П. Чубинський наголошував, що пояснювальному закону можна приділяти зворотної сили лише в тому випадку, коли він не порушує інтереси обвинуваченого; якщо ж діяти інакше, держава стане на хиткий шлях хитростей, недостойних її високого призначення та не відповідних правильному розумінню меж каральної влади (владних повноважень у сфері кримінальних покарань – М.П.) [1, с. 22].

Підсумовуючи своє дослідження, М. П. Чубинський дійшов аргументованого висновку, що найбільш точна формула для правила зворотної дії кримінального закону в часі полягає в тому, що постанови заново виданих кримінальних законів застосовуються до тих злочинних діянь, які вже було вчинено, але стосовно них ще не було отримано остаточного вироку суду, та лише в тих випадках, коли покарання, яке вже передбачено новим кримінальним законом, за строками, способами відбування та наслідками є поблажливішим, гуманнішим до долі злочинця, порівняно зі старим кримінальним законом, чинним на час вчинення таких діянь [1, с. 41].

Якщо ж за умови такого порівняння покарання виявиться більш суворим, то, на думку вченого, суд повинен пом'якшити

покарання таким чином, щоб воно не було суворішим порівняно з тим законом, що був чинний на час вчинення діяння. У випадку послідовної зміни кількох законів суд застосовуватиме м'якший серед них, керуючись при цьому всіма вищеназваними правилами [1, с. 41].

Список використаних джерел

1. Чубинській М.П. Обратное дѣйствие уголовного закона. Изслѣдование проф. стип. при университетѣ Св. Владиміра М. П. Чубинскаго. Кіевъ : Типографія Н. И. Чоколова, 1896. 42 с.

2. Чубинській М.П. Статьи и рѣчи по вопросамъ уголовного права и процесса. Томъ 1 (1896–1906 гг.). Харьковъ : Типографія «Печатное Дѣло», 1906. 309 с.

Пузирна Наталія Станіславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри публічного та приватного права

Національного університету «Чернігівська політехніка»

ПОНЯТТЯ «МАЛОМОБІЛЬНІ ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ» ТА НАЛЕЖНІСТЬ ДО НИХ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ

Однією з актуальних проблем сьогодення є проблема створення рівних можливостей для всіх членів суспільства в усіх сферах суспільного життя. Основними проблемами в цій сфері є недосконалість законодавчого та нормативного регулювання питань забезпечення доступного середовища для маломобільних груп населення; питання створення умов формування доступного середовища життєдіяльності таких груп; відсутність або неефективність координації та взаємодії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадських організацій у сфері створення доступного середовища. Тому досить важливою є необхідність розробки комплексного, системного підходу, спрямованого на регулювання життєдіяльності маломобільних груп населення, що забезпечує перехід від переважно фінансових форм їх соціальної підтримки до форм залучення цих категорій громадян в економічні та соціальні процеси, що відбуваються в суспільстві. Уже сьогодні необхідні програми, спрямовані на подолання самоізоляції осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення і зниження їх соціальної залежності. Цей підхід повинен забезпечуватися шляхом розробки та впровадження в практику нових нормативних та органі-

заційних рішень, розроблених з урахуванням національного й міжнародного досвіду, які сприяють формуванню в Україні доступного середовища для маломобільних груп населення.

Створення реального безбар'єрного простору для маломобільних груп є однією з першочергових вимог у зв'язку з ратифікацією Конвенції ООН про права людей з інвалідністю та Угоди про Асоціацію з ЄС.

Міжнародний досвід свідчить про те, що розбудова безбар'єрного простору – це нагальна вимога часу та потужна рушійна сила для розвитку країни. Адже безбар'єрність створює можливості для залучення до активного суспільного життя величезної кількості людей, чий потенціал раніше не використовувався повною мірою.

Постає також питання законодавчого визначення та належності окремих громадян до маломобільних груп населення.

Правовою основою визначення поняття «маломобільні групи населення» і переліку осіб, які до них належать, є Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» [1], Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [2], Державні будівельні норми [3], Порядок подання форми звітності № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)» [4].

Відповідно до п. 16 ч. 1 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» маломобільні групи населення – особи, які відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі.

Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р, зазначає, що термін «маломобільні групи населення» вживається у значенні, наведеному в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності».

Відповідно до Державних будівельних норм України В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» маломобільні групи населення – це люди, що відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі.

Пункт 1.2 Порядку подання форми звітності № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)», затвердженого наказом Міністерства економіки України від 12 квітня 2022 року № 827-22, передбачає, що маломобільні групи населення – люди, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні необхідної інформації або при орієнтуванні в просторі.

Міністерство юстиції України вважає, що до маломобільних груп належать особи, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуг, сприйнятті необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі [5].

Щодо переліку осіб, які належать до категорії маломобільних груп населення, то Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» до них відносить осіб з інвалідністю, осіб із тимчасовим порушенням здоров'я, вагітних жінок, громадян похилого віку та осіб із дитячими візками.

Державні будівельні норми В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд» до маломобільних груп населення відносять осіб з інвалідністю, людей з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітних жінок, літніх людей, людей з дитячими колясками.

Порядок подання форми звітності № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)», затверджений наказом Міністерства економіки України від 12 квітня 2022 року № 827-22, до маломобільних груп населення відносить осіб з інвалідністю, людей із тимчасовим порушенням здоров'я, вагітних жінок, літніх людей та людей із дитячими колясками.

Міністерство юстиції України зазначає, що маломобільними можуть бути люди літнього віку, особи з тимчасовими погіршеннями здоров'я (через травму чи хворобу), вагітні жінки, діти до 7 років, люди з нестандартними розмірами тіла та інші [5].

Таким чином, враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що маломобільні групи населення – це особи, які мають труднощі при пересуванні, сприйнятті інформації та одержанні послуг. До переліку осіб, які належать до маломобільних груп населення, пропонуємо віднести: осіб з інвалідністю, осіб з тимчасовим порушенням здоров'я, дітей, осіб із дитячими візками, вагітних жінок, громадян похилого віку та людей з нестандартними розмірами тіла.

Список використаних джерел

1. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 34. Ст. 343.
2. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 08.04.2023).
3. Державні будівельні норми В.2.2-40:2018 «Інклюзивність будівель і споруд». URL: https://dbn.co.ua/load/normativy/dbn/dbn_v_2_2_40/1-1-0-1832 (дата звернення: 08.04.2023).
4. Про затвердження форми звітності № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії)» та Порядку її подання : наказ Міністерства економіки України від 12 квітня 2022 р. № 827-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0565-22#Text> (дата звернення: 08.04.2023).
5. Маломобільні групи населення – хто це? URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/malomobilni-grupi-naselennya-hto-tse> (дата звернення: 08.04.2023).

Пузирний Вячеслав Феодосійович,
доктор юридичних наук, професор,
проректор з науково-освітньої роботи
Академії Державної пенітенціарної служби

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРОЯВАМ У ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Корупція як антисоціальне явище відома людству з давніх часів. Але на жодному етапі розвитку людства вона не була корисною. Натомість завдавала шкоди політичній, економічній, культурній та іншим складовим державної політики. Отже, більшість країн намагаються подолати її прояви та запобігти їхнім негативним наслідкам. Не є винятком у цьому й Україна.

Розробка антикорупційної стратегії не є новим напрямом розвитку вітчизняного законодавства. Проте корупція, на жаль, присутня в нашому суспільстві у значних розмірах та практично в усіх сферах державного та громадського життя, що потребує застосування дієвих механізмів як запобігання її проявам, так і їх припинення в будь-яких формах у державних структурах різних рівнів і на рівні органів місцевого самоврядування. Особливо небезпечними є корупційні протиправні діяння в умовах воєнного стану, за умов, коли практична перевірка діяльності окремих посадових осіб державних структур є ускладненою або й немо-

жливою, а від належної організації роботи державних органів та установ часто залежить життя і здоров'я багатьох людей, безпека України, її спроможність протистояти збройній агресії. Усе це завдає шкоди правопорядку, підриває авторитет держави як усередині країни, так і за її межами, дестабілізує економіку та має інші негативні прояви в суспільстві.

Боротьба з корупційними проявами є надзвичайно важливим напрямом державної політики України не тільки у світлі входження нашої держави до європейського простору. Як відзначають дослідники, ефект ланцюгової реакції корупції настільки потужний і руйнівний, що спричиняє низку загроз національній безпеці: від зневажання норм права та моралі до монополізації ринку, порушення умов добросовісної конкуренції та погіршення інвестиційної надійності держави [1, с. 338].

Аналіз причин та умов існування корупційних проявів дозволяє визначити актуальні напрями державної політики щодо запобігання та припинення корупції, усунення причин та умов, які сприяють здійсненню діянь, що містять ознаки корупції. До них, на нашу думку, варто віднести такі:

1. Визначити юридичний зміст та об'єктивні прояви корупції і корупційних правопорушень, що дозволить визнавати відповідні об'єктивно протиправні прояви як корупцію чи діяння, що пов'язані з нею. Власне запобігання корупції та боротьба з нею можливі за умови визначення сутності та змісту цього явища, розуміння його можливих проявів і наслідків, усвідомлення рівня загрози національним інтересам. Крім цього, у процесі опису протиправної поведінки, що кваліфікується як корупційне чи таке, що пов'язане з корупцією, варто визначати справедливі співрозмірні покарання й надати суду можливість визначати вид і міру покарання залежно від реальних і можливих наслідків протиправної поведінки, впливу корупційного діяння на майновий стан порушника чи третіх осіб, наявності потерпілих та інших обставин.

2. Для запобігання корупційним проявам у системі державних органів та органах місцевого самоврядування важливо також зменшити так звані «безпосередні взаємовідносини» між надавачами та споживачами адміністративних (управлінських)

послуг. Зокрема, цьому сприяє активне використання онлайн-ресурсів електронних послуг, забезпечення доступу працівників різних державних органів до державних реєстрів тощо. Власне корупційні прояви формуються з допомогою так званого людського чинника. Тому зменшення випадків безпосередньої взаємодії посадових осіб державних органів із зацікавленими особами продукуватиме прямо пропорційне зменшення корупційних проявів в органах державного управління.

3. Подолання корупційних проявів є неможливим в умовах зниження адміністративної дисципліни. Тому розробка стандартів взаємодії владних суб'єктів з невладними (якість обслуговування, строки, порядок, умови та наслідки прийняття управлінських рішень тощо), дотримання яких повинно безпосередньо позначатися на рівні матеріального забезпечення відповідних службовців, мають сприяти належному виконанню останніми своїх повноважень. Одним із напрямів забезпечення службової дисципліни є вдосконалення механізмів контролю за достовірністю декларування державними службовцями своїх доходів і витрат; забезпечення реальних правових наслідків недостовірного декларування з урахуванням розміру прихованих надходжень. Формування єдиної міжвідомчої комп'ютерної інформаційної системи для обліку відомостей щодо фактів корупції та корупційних діянь із правом доступу до неї всіх правоохоронних органів та Голодержслужби [2, с. 158].

4. Забезпечити невідворотність застосування заходів підвищеної (порівняно з особами, не уповноваженими на виконання функцій держави) юридичної відповідальності до осіб, які вчинили правопорушення, пов'язані з корупцією. Це передбачає передусім: 1) застосування заходів відповідальності до осіб, які вчинили навіть найменш значні корупційні правопорушення; 2) забезпечення неупередженості та високого професіоналізму від осіб, які працюють у системі судових та правоохоронних органів; 3) чіткості правових норм, що регулюють порядок розгляду й вирішення відповідних категорій справ по суті; 4) неможливість уникнення відповідальності, в тому числі й особами, які володіють дипломатичним чи іншими видами

імунітету й виконують свої обов'язки в державних структурах чи органах місцевого самоврядування.

5. Важливим напрямом запобігання корупційним проявам є створення в суспільстві атмосфери загального засудження поведінки, що містить корупційну складову. Одним зі способів формування такого осуду є офіційне оприлюднення судових рішень у справах про корупцію, які набрали законної сили на офіційних сторінках Антикорупційного бюро [3], Спеціальної антикорупційної прокуратури [4] та інших державних органів, діяльність яких спрямована на виявлення корупції, запобігання її проявам. Доцільно також висвітлювати в засобах масової інформації ті позитивні зміни, які відбулися в суспільстві внаслідок запровадження заходів виявлення та подолання корупції. Це сприятиме збільшенню загальної довіри до влади з боку населення.

6. Одним із напрямів запобігання корупційним проявам є недопущення до виконання обов'язків у державних органах та їх апараті представників бізнес-класу. Такі заходи мають вживатися для запобігання лобюванню економічних інтересів окремих структур, усунення можливостей їх безпосереднього чи опосередкованого впливу на процеси формування та реалізації цінової, податкової політики держави.

7. Вивчення досвіду боротьби з корупційними проявами, особливо в країнах, які мають подібний до України рівень економічного розвитку та однакові з Україною форми правління та політичний режим, дозволять розробити максимально дієві заходи запобігання і протидії корупції, способи її виявлення та засоби запобігання і припинення. Важливим є і досвід країн з високим рівнем розвитку економіки, який дозволяє запроваджувати радикальні зміни та визначає напрями розвитку антикорупційного законодавства. Тобто в Україні має бути створена система суспільних відносин, за якої правомірна поведінка службовців публічної служби є соціально престижною і вигідною, передбачала б гідну систему оплати праці.

Враховуючи вищевикладене, доходимо висновку, що корупція як транснаціональне явище характеризується всепроникністю в органи державної влади й управління різних рівнів та складністю виявлення і запобігання відповідним проявам. Варто

зауважити, що за роки незалежності України в нашій державі сформувалося стале антикорупційне законодавство, а також створено систему спеціалізованих органів, діяльність яких спрямована на запобігання корупції, виявлення її проявів та забезпечення притягнення до відповідальності осіб, вина яких у вчиненні відповідних протиправних діянь була доведена. Проте нині в її діяльності є певні недоліки, спричинені, на нашу думку, відсутністю науково обґрунтованої стратегії причин існування корупції та засобів, спрямованих на їх подолання.

Список використаних джерел

1. Антонова Л. В., Абдуллаєв В. А. Корупція як чинник загрози національній безпеці. *Public Administration and Regional Development*. 2021. № 2. С. 336–351.
2. Гбур З. В. Бюрократична корупція як загроза національній безпеці. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 4. С. 156–160.
3. Національне антикорупційне бюро України. Офіційний сайт. URL: <https://nabu.gov.ua> (дата звернення: 10.04.2023).
4. Спеціалізована антикорупційна прокуратура України. Офіційний сайт. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/specializovana-antikorpucijna-prokuratura> (дата звернення: 10.04.2023).

Пузирьов Михайло Сергійович,

доктор юридичних наук, старший дослідник, професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби;

Телень Олена Юрївна,

аспірантка кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРОСТУПКАМ ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЗНАВАЧА

Сучасна світова спільнота активізує процеси з посилення ролі прав і свобод людини та громадянина, що безпосередньо пов'язано з проблемою їх порушення і притягнення осіб, які вчиняють ці діяння, до відповідальності. Тому недарма у ст. 3 Конституції України закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком нашої держави [1]. Таким чином, забезпечення прав і свобод людини

та громадянина в Україні є одним з пріоритетних завдань як держави загалом, так і органів правопорядку зокрема [2].

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 22.11.2018 р. № 2617-VIII в Україні з 1 липня 2020 р. запроваджено інститут кримінальних проступків [3]. Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства, а кримінальних проступків – у формі дізнання [4], тому в умовах сьогодення виникла реальна потреба в удосконаленні системи запобігання кримінальним правопорушенням (як злочинам, так і кримінальним проступкам).

Кримінальним проступком є передбачене Законом про кримінальну відповідальність діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. До такої форми протиправності належать передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу України суспільно небезпечні діяння, у санкціях яких встановлено: основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та інше основне покарання, не пов'язане з позбавленням волі [5].

Кардинальні зміни в житті суспільства, пов'язані з воєнною агресією росії щодо України, супроводжуються зростанням злочинності, тому утвердження режиму законності, який ґрунтується на визначальній ідеї верховенства права, пошук шляхів удосконалення напрямів запобігання кримінальним правопорушенням і профілактичної діяльності суб'єктів сторони обвинувачення та необхідності врахування цих обставин у правотворчій діяльності зумовлюють необхідність подальшого наукового дослідження запобігання кримінальним проступкам таким суб'єктом, як дізнавач.

Варто наголосити, що в Україні за часів незалежності законодавчим органом сформовано достатню нормативно-правову базу щодо запобігання кримінальним проступкам, однак вона і на цей час не забезпечує належну поведінку суб'єктів злочин-

ності. Насамперед в Україні вчиняється понад 75 % кримінальних проступків з усіх кримінальних правопорушень [6].

Держава здійснює пошук «оптимальної» моделі структурно-функціональної побудови органів сектору безпеки. Наприклад, Національна поліція проводить експеримент щодо запровадження новітніх форм і методів роботи дільників із розслідування кримінальних проступків. Однак на рівень та якість їх діяльності в кримінальному провадженні впливає низка негативних факторів, зокрема: недосконалість певних положень кримінального процесуального законодавства (внесені останніми роками зміни і доповнення до кримінального процесуального законодавства мали здебільшого вибірково безсистемний характер); неналежний стан взаємодії окремих служб (передусім на місцевому рівні); перевантаження дільників (середнє навантаження становить 84–102 провадження на одного дільника); поступове «розмивання» професійних кадрів (понад 70 % дільників Національної поліції мають стаж роботи до трьох років).

Запобіжними завданнями такого суб'єкта сторони обвинувачення, як дільник є діяльність, спрямована на виявлення причин та умов, які сприяли вчиненню кримінального проступку, та вжиття заходів щодо їх усунення за допомогою визначених форм процесуальної діяльності. Остання є засобом виконання профілактичного завдання, яке стоїть перед ним, – це система заходів, які вживає дільник з метою стримування зростання злочинності і за можливості зниження її реального рівня шляхом усунення та нейтралізації причин і умов, що їй сприяють, а також через недопущення та припинення окремих конкретних кримінальних проступків.

Кримінологічна діяльність дільника здійснюється на загальносоціальному (процесуальна діяльність дільника, спрямована на нейтралізацію, блокування, усунення тощо детермінант, які породжують і сприяють вчиненню суспільно небезпечних діянь, а також на підвищення рівня ефективності реалізації заходів державної кримінологічної політики) та спеціально-кримінологічному (це один з видів запобіжної діяльності, суб'єктом якої виступає дільник, та яка передбачає сукупність заходів кримінологічної профілактики, відвернення й припи-

нення суспільно небезпечних діянь, що спрямовані на блокування детермінант, які породжують і сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, а також на недопущення їх реалізації на різних стадіях кримінальної поведінки) рівнях запобігання кримінальним проступкам.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, варто наголосити, що запровадження інституту дізнання (спрощеного досудового розслідування) є одним з найбільш раціональних кроків на шляху до посилення ефективності функціонування органів досудового розслідування, адже спрощення окремих кримінальних процесуальних процедур, особливостей структурної організації та форм взаємодії не тільки дає змогу суттєво пришвидшити досудове розслідування, а й запобігти вчиненню більш тяжких форм кримінальної протиправності – злочинів.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
2. Романов М. Ю., Кобзар О. Ф. Організаційно-правові, адміністративні та кримінальні процесуальні аспекти діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України : монографія. Київ, 2022. 540 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
5. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2022. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareystrovani-kriminalni-pravoporushehnyya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 07.04.2023).

Ребкало Микола Миколайович,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЯК САМОСТІЙНОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Міжнародне право є правовою системою, яка існує паралельно із системами національного права різних держав. Міжнародне право у загальному вигляді – це система юридичних принципів та норм, що регулюють міждержавну сферу суспільних відносин. Згадані відносини за змістом виходять за межі компетенції будь-якої окремої держави й тому стають об'єктом спільної юрисдикції (вимагають спільного регулювання) держав або всієї міжнародної спільноти загалом.

Міжнародні відносини, які підлягають врегулюванню, як правило, поділяють на такі групи:

1) відносини між державами з підтримки миру та міжнародної безпеки, розвитку міждержавного співробітництва у різних сферах;
2) відносини між державами та міжнародними міжурядовими організаціями, що виникають з різних питань, наприклад, з приводу вступу до міжнародної організації;

3) відносини між державами й державоподібними утвореннями. Наприклад Святійший престол (Ватикан) підтримує дипломатичні відносини з багатьма державами, обмінюючись відповідними представництвами (таке представництво є в Україні);

4) відносини між міжнародними міжурядовими організаціями, наприклад співпраця ООН зі Світовою організацією торгівлі з питань підвищення життєвого рівня населення нашої планети;

5) відносини між державами й національними політичними організаціями, які очолюють боротьбу народів (націй) за незалежність. Так Організація визволення Палестини підтримує відносини з багатьма країнами світу, наприклад у Європі з Чеською Республікою. Починаючи з 1974 р., ця організація має статус постійного спостерігача при ООН.

Отже, першою й головною, на думку автора, особливістю міжнародного права є те, що воно регулює відносини між неза-

лежними суверенними державами. Учасниками міжнародних відносин можуть бути міжнародні організації, нації, що борються за незалежність, державоподібні утворення, які є носіями міжнародних прав та обов'язків.

Як особливість міжнародного права виступає його властивість мати верховенство над внутрішньодержавною правовою системою, внаслідок чого певним чином воно впливає на стан національного законодавства, передаючи останньому свої правові приписи. Держави, які впроваджують міжнародні норми та принципи у своє законодавство, забезпечують їх виконання всіма органами й особами, які перебувають під їхньою юрисдикцією. Міжнародна правова практика має приклади, коли на конституційному рівні визначається механізм визнання норм міжнародного права частиною свого національного законодавства. Наприклад, у ст. 9 Конституції України (1996 р.) загально-визнані принципи й норми міжнародного права та міжнародні договори визнаються складовою її правової системи [1].

Характерною особливістю міжнародного права є специфічний порядок створення норм. У цьому напрямі міжнародне право передбачає погоджувальну процедуру, тобто нормативні приписи утворюються внаслідок добровільної згоди між суб'єктами міжнародних відносин. Механізм формування норм міжнародного права може реалізовуватися на двосторонньому і багатосторонньому рівнях. Наприклад, міжнародним договором України й Республіки Польща про правову допомогу у сфері у цивільних і кримінальних справ, який було укладено 1993 року, встановлено низку норм, що регулюють взаємне співробітництво в галузі правових відносин (двосторонній рівень) [2]. Окрім того, впровадження міжнародних норм в українське законодавство здійснюється через участь України у складі ООН, наприклад ратифікація Загальної декларації з прав людини (багатосторонній рівень) [3, с. 211]. Отже, механізм створення норм міжнародного права передбачає процедуру узгодження інтересів суб'єктів міжнародного права шляхом взаємних поступок і компромісів. При створенні норм їхній зміст максимально можливо мірою враховує інтереси міжнародних суб'єктів і відповідає основним принципам міжнародного права [4, с. 69].

Ще однією особливістю системи міжнародного права є відсутність у ній будь-якого наддержавного апарату примусу задля належного дотримання правових приписів і виконання прийнятих договірних зобов'язань. У міжнародному праві примус суб'єктів міжнародного права щодо виконання взятих договірних зобов'язань здійснюється самими суб'єктами міжнародного права (як правило, державами колективно чи індивідуально) або з використанням механізму застосування міжнародних санкцій за рішенням Ради Безпеки ООН.

Деякі особливості міжнародного права слід розгляти у взаємодії з внутрішнім законодавством держав.

Так, предмет регулювання міжнародних відносин виходить за межі внутрішньої компетенції держави, а внутрішнє законодавство реалізує цей процес усередині країни, тобто ці відносини обмежуються кордонами державної території та рамками юрисдикції держави.

Суб'єктами міжнародного права, як вже згадувалося, є держави, нації та народності, що борються за свою незалежність, міжнародні організації, державоподібні утворення, а в національному праві суб'єктами є держава, державні органи й посадові особи, юридичні та фізичні особи.

За способом створення норми міжнародного права утворюються учасниками міжнародних відносин з урахуванням їх вільного волевиявлення. Національні правові норми виникають унаслідок односторонньої волі держави. Адресати норм внутрішньодержавного права в більшості випадків безпосередньої участі у їх створенні не беруть.

Забезпечення виконання міжнародно-правових норм проводиться самими суб'єктами (індивідуально, колективно або за допомогою міждержавних утворень). У національному праві способами забезпечення можуть виступати як заохочення, так і примус, останній може реалізовуватися за допомогою інституту юридичної відповідальності.

Отже, на підставі вищевикладеного доцільно сформулювати такі висновки.

По-перше, міжнародне право як правова система є складним комплексом юридичних норм і принципів (імперативних, диспозитивних, колізійних).

По-друге, міжнародне право регулює специфічну сферу суспільних міжнародних відносин.

По-третє, міжнародне право є самостійною правовою системою, що існує окремо від правових систем держав.

По-четверте, норми міжнародного права створюються суб'єктами міжнародних відносин, є результатом компромісу й виражають узгоджену позицію.

По-п'яте, дотримання норм та принципів міжнародного права реалізується його суб'єктами добровільно і сумлінно.

По-шосте, у разі порушення вимог міжнародного права міжнародна спільнота вправі застосувати політичну або матеріальну відповідальність.

Таким чином, міжнародне право має певні особливості, які, з одного боку, різнять їх від внутрішньодержавного права, а з іншого – сприяють консолідації з національними правовими системами.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution> (дата звернення: 20.02.2023).

2. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах : міжнародний документ від 24.05.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/616_174 (дата звернення: 22.02.2023).

3. Мартинов А. Ю. Загальна декларація прав людини 1948. Енциклопедія історії України. Т. 3. Київ : Наукова думка, 2005. 672 с.

4. Сучасні проблеми міжнародного права : монографія / за ред. В. М. Репецького та В. В. Гутника. Львів ; Одеса : Фенікс, 2017. 564 с.

Русанцов Георгій Сергійович,

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка

ОБМЕЖЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Право на інформацію належить до одних із основних особистих немайнових прав фізичної особи, що забезпечують її соціальне буття, здійснюється комплексом міжнародних документів

та законів України. До найважливіших міжнародних документів, що декларують право на інформацію, можна віднести: Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 19); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. (ст. 19); Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р. (ст. 10); Конвенція про права дитини 1989 р. (ст. 13; ст. 17); Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, 1998 р.; Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів 2009 р.

Війна зруйнувала мирне життя людей, спричинила повсюдні руйнування, загальмувала поступальний розвиток, а також, окрім іншого, актуалізувала питання про забезпечення права на інформацію як такого, що безпосередньо впливає на життя та здоров'я людей. Для розпорядників публічної інформації всіх рівнів украї важливим стало балансування цього права з такими цінностями, як національна безпека та захист територіальної цілісності [1, с. 4].

Право на інформацію, тобто регламентована ст. 302 Цивільного кодексу України можливість особи вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію, є комплексним правом, що містить:

1) збирання інформації, тобто надану законом можливість набуття, придбання, накопичення документованої або публічно оголошеної інформації фізичними особами;

2) використання інформації, тобто можливість задовольняти свої інформаційні потреби будь-яким не забороненим чинним законодавством способом;

3) поширення інформації, тобто можливість фізичної особи розповсюджувати, оприлюднювати, реалізовувати у встановленому законом порядку документовану або публічно оголошену інформацію;

4) зберігання інформації, тобто забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв [2, с. 176].

Виходячи з цього, обмеження доступу до інформації є не тільки обмеженням права на збирання інформації, оскільки особа

не може вільно отримувати інформацію, а й також обмеженням права поширення та будь-якого іншого використання інформації.

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» обмеження доступу до інформації здійснюється за умови дотримання сукупності таких вимог:

- виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя;

- розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам;

- шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні.

Таким чином, при застосуванні обмеження права на інформацію має бути встановлено, якому з визначених законом правомірних інтересів відповідає обмеження; у чому конкретно полягає шкода правомірному інтересу, яким є причинно-наслідковий зв'язок між наданням доступу та можливим настанням шкоди; чому ця шкода є істотною; яка ймовірність настання шкоди внаслідок надання доступу до інформації; чому шкода від надання інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [1, с. 8]. Тільки після застосування «трискладового тесту» допустиме обмеження доступу до інформації, заборона на поширення якої встановлена законом [3, с. 128].

Прикладом правомірного обмеження права на інформацію може виступати заборона права поширення інформації про направлення, переміщення зброї, а також інформації про рух, переміщення, розміщення Збройних Сил України або інших законних військових формувань в умовах воєнного стану.

Назване обмеження встановлюється Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну,

рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану». Таке обмеження поширення інформації як складової права на інформацію є чітким, зрозумілим та передбачуваним; встановлюється для досягнення легітимної мети в інтересах національної безпеки й територіальної цілісності. Також необхідно зазначити, що обмеження права поширення інформації про направлення, переміщення та рух зброї і ЗСУ (інших законних формувань) є необхідним у демократичному суспільстві, пропорційним та ненадмірним, адже несанкціоноване поширення такої інформації може призвести до ідентифікації місцевості, передачі інформації державі-агресору або інших суспільно-небезпечних наслідків. Таким чином, шкода від оприлюднення такої інформації значно перевищує суспільний інтерес.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» було тимчасово запроваджено можливість обмежувати конституційні права та свободи людини і громадянина, передбачені окремими статтями, у тому числі статтями 30–34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України. Зокрема, обмеженням може підлягати право, закріплене частиною другою статті 34 Конституції України: «Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір».

Відповідно до Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» Кабінет Міністрів України затвердив постанову від 12 березня 2022 року «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану», якою, окрім іншого, постановляється зупиняти, обмежувати роботу інформаційних, інформаційно-комунікаційних та електронних комунікаційних систем, а також публічних електронних реєстрів на період дії воєнного стану. Так, наприклад, реєстрова інформація Автоматизованої системи виконавчого провадження [2], Єдиного державного

реєстру з оцінки впливу на довкілля [3] є досі частково або повністю обмеженою у публічному доступі на період дії воєнного стану.

Досліджуючи питання публічних електронних реєстрів, слід зазначити, що фактично органами державної влади нині встановлено обмеження права на інформацію в цій сфері, що зумовлено неможливістю користувачами в порядку загального доступу реалізовувати право збирання (копіювати, отримувати інформацію з публічних реєстрів), право користування (публікувати, використовувати, у тому числі з комерційною метою, під час провадження дозвільної діяльності, під час управлінської діяльності), право поширення, а також право зберігання публічної інформації у формі відкритих даних електронних реєстрів. При застосуванні «трискладового тесту» виникають сумніви щодо пропорційності, необхідності та доцільності зупинення та/або обмеження діяльності публічних електронних реєстрів, що потребує окремого дослідження.

Отже, право на інформацію є фундаментальним особистим немайновим правом фізичної особи, обмеження якого навіть у часи повномасштабного російського вторгнення має здійснюватися чітко, відповідно до вимог закону та лише в мінімально необхідному обсязі.

Список використаних джерел

1. Право на інформацію: міжнародні стандарти, практика ЄСПЛ та національне регулювання у воєнний час. *Огляд правових підходів*. Серія: Свобода слова і національна безпека. Київ : УНЦПД, 2022. 21 с.

2. Цивільне право. Практикум : навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і доп. / за ред. Р. А. Майданника (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнецової, Є. О. Рябокони. Київ : Алерта, 2019. 622 с.

3. Гуйван П. Д. Правові засади обмеження доступу до публічної інформації. *Часопис Київського університету права*. С. 126–131.

4. Деякі питання доступу до автоматизованої системи виконавчого провадження та Єдиного реєстру приватних виконавців України у період воєнного стану : наказ Міністерства юстиції України від 04.04.2022 № 1310/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0381-22#Text> (дата звертання: 10.04.2023).

5. Про тимчасове обмеження доступу до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля : наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів від 20.04.2022 № 177 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0177926-22#Text> (дата звертання: 10.04.2023).

Савицька Наталія Валентинівна,
аспірантка кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства Сумського державного університету

ЗМІСТОВНО-СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВНУТРІШНЬОГО ПЕРЕКОНАННЯ СУДДІ ЯК ПРИНЦИПУ ПРАВОСУДДЯ

Важливість принципу внутрішньої незалежності судді обумовлена тим, що він прописаний в основному законі нашої країни. Відповідно до статті 126 Конституції України Конституцією і законами України гарантується незалежність і недоторканність суддів. Стаття 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» конкретизує це положення та визначає незалежність судової влади від будь-якого незаконного впливу. Суди визнають правосуддя, яке ґрунтується на Конституції і законах України та на засадах вищого права. Звернення до суду громадян, організацій чи осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, розглядаються з особливих питань, які суд не розглядає, якщо інше не встановлено законом. Участь у здійсненні судочинства, будь-який спосіб впливу на суд або суди, збирання, зберігання, використання та доповнення інформації усно, письмово або в інший спосіб шляхом нав'язування дискредитації суду або таке, що зачіпає незалежність суду, заклики до невиконання судових рішень є забороненими. Державні органи та органи місцевого самоврядування, їхні працівники повинні утримуватися від повідомлень і дій, які можуть загрожувати незалежності судової влади. Відповідно до цього Закону для захисту професійних інтересів судів та вирішення питань внутрішньої діяльності судів діє судова адміністрація [1].

З огляду на важливість цього принципу він був предметом наукового інтересу багатьох учених. Франс ван Дейк аналізує погляди зарубіжних учених і зазначає, що незалежність є найважливішим принципом і цінністю правової системи та мірилом її ефективності. Це відображено в багатьох важливих документах. Функція незалежності впливає з розподілу повноважень між гілками влади для захисту громадян у спорах з державою. Однак наголос на незалежності також впливає з обґрунтування необхідності існування судової влади для справедливого вирі-

шення потенційних спорів у переважно конфронтаційному середовищі. Суди ухвалюють далекосяжні рішення щодо людей та їхнього життя. Дві сторони, часто дуже нерівні в ресурсах і владі, розходяться і стикаються, часто в дуже напруженій і емоційній атмосфері. Тобто вони хочуть перемогти (або принаймні не програти) і часто готові вдатися до крайнощів, щоб досягти цього. Зазначений фактор відрізняє судову владу від більшості інших професійних органів і ставить суддівську незалежність на перше місце. Суддя не може бути ефективним арбітром, якщо він не є незалежним і неупередженим, як його бачать сторони [2, с. 9].

Проте, як справедливо зазначає Л. Лаундс, принцип незалежності суддів виходить за рамки поняття неупередженості: він вимагає наявності середовища, яке забезпечує виконання судами їхньої «основної та відмінної функції (яка полягає в незалежності та неупередженості), а також того, щоб було видно, що вони виконують цю основну функцію». Він стосується насамперед «взаємовідносин між судовою владою та двома іншими гілками влади для забезпечення того, щоб судова влада функціонувала і сприймалася як неупереджена». Принцип незалежності судової влади стосується не лише здатності судової влади (фактичної та уявної) виконувати свою судову функцію як третьої гілки влади, а й здатності виконувати цю функцію без будь-якого зовнішнього впливу, в тому числі впливу з боку інших представників судової влади. Незалежність суддів означає, крім незалежності судової влади, незалежність суддів один від одного [3, с. 27].

Незалежність полягає в тому, щоб бути вільним від інтересів держави, тобто виконавчої та законодавчої влади, а також від сторін спору. Під час оцінки того, чи є судді (а отже, суди) незалежними, відповідні фактори містять спосіб призначення суддів, тривалість їх повноважень, захист від зовнішнього тиску й те, як вони виглядають незалежними. Є й інші нюанси в суддівському корпусі, наприклад, як не дати молодшим суддям підкорятися більш досвідченим колегам у надії просунути кар'єрою. Різні режими вирішують ці питання по-різному. Усі вони більшою чи меншою мірою сприяють незалежності судів на практиці, тобто свободі судді вирішувати справу вільно та справедливо [4].

Отже, незалежність є основним принципом і цінністю судової системи, а також мірилом її ефективності. Функція незалежності впливає з розподілу влади між гілками держави для захисту громадян у суперечках з державою. Однак наголос на незалежності також впливає із сенсів існування судової влади, щоб справедливо вирішувати будь-які спори в умовах переважно конфронтації.

Список використаних джерел

1. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 2 чер. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545.
2. Frans van Dijk Judicial Independence and Perceptions of Judicial Independence. *Perceptions of the Independence of Judges in Europe*. 2019. № 2, pp. 7–28.
3. Lowndes J. Judicial Independence and Judicial Accountability at The Coalface of The Australian Judiciary. *JUDICIAL JOURNAL*. 2016. Vol 23, No 3, pp. 8–36.
4. INDEPENDENCE AND IMPARTIALITY. Concurrences: website. URL: <https://www.concurrences.com/en/dictionary/procedural-autonomy-89141#auteur> (data of appeal: 27.03.2023).

Самойленко Олена Анатоліївна,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу дослідження проблем
протидії кіберзлочинам та загрозам інформаційній безпеці
Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби
з організованою злочинністю при РНБО України

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННИМ ПОСЯГАННЯМ НА ДЕРЖАВНІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Державні органи завжди збирали та обробляли інформацію в рамках виконання покладених на них обов'язків. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій під час обміну інформацією в державному секторі сприяє збільшенню кількості, якості та швидкості надання державою послуг. Нині цей процес має належний технічний захист, наприклад, від витоку, втрати або фальсифікації інформації, що знаходиться в розпорядженні державних установ. Однак для забезпечення кібербезпеки та в цілому якісного функціонування державних сервісів цього замало. Рівень кібербезпеки має прямий зв'язок з організаційними заходами, спрямованими на протидію злочинним посяганням, зокрема з підходом до перевірки та підбору кадрового складу державних установ. Адже виток або знищення інформації,

що циркулює в державних інформаційних ресурсах, може бути саме через авторизованого користувача, який забезпечує роботу сервісу. Аналіз фактів порушення інформаційної безпеки свідчить, що більшість випадків кримінальних правопорушень у цій сфері має прямий умисел щодо настання негативних наслідків для ресурсу, витікання конфіденційної інформації.

У європейських державах обов'язок державних установ оцінювати ризик загроз безпеці даних, мінімальні вимоги до публічних реєстрів та обміну інформацією в електронній формі нині визначаються Регламентом ЄС № 2016/679 Європейського Парламенту та Ради Європи від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб щодо обробки персональних даних і про вільний рух таких даних. Наведені нормативно-правові акти вказують на необхідність впровадження системи управління інформаційною безпекою в державних установах. Слід підкреслити, що створення таких структур є складним довготривалим процесом, який після завершення фази впровадження проєкту має переходити у фазу обслуговування, з передбачуваними результатами і довгостроковим впливом на установу-виконавця та її середовище. Крім того, паралельно виконується також ще одне важливе завдання розвитку державних електронних ресурсів – інтеграція баз даних, зв'язок інформаційних ресурсів, щоб забезпечити ефективну співпрацю державних структур у здійсненні складних адміністративних процесів та обміні інформацією. Тому працівники державних установ-внутрішні користувачі повинні нести відповідальність не лише за безпеку інформаційних ресурсів, які вони створюють і обслуговують, а й за безпеку зовнішніх ресурсів і систем ІКТ.

Безпека – це стан, в якому об'єкт захищений, немає прогнозованої загрози його втратити. Забезпечення інформаційної безпеки – це процес зменшення ризику або ймовірності заподіяння шкоди. Безпека базуватиметься на запровадженні відповідної кадрової політики безпеки, яка має на меті постійно зменшувати або обмежувати стан загрози від внутрішнього користувача. На підставі аналізу публікацій у відкритих джерелах можна визнати, що успішно протидіяти злочинним посяганням на державні інформаційні ресурси можна шляхом упровадження в проце-

сі добору персоналу сучасних технологій аналізу великих обсягів даних, так званих «Big Data». Це значно зменшує ризик вчинення таких правопорушень внутрішнім користувачем.

Кіберпростір вміщує в себе великий обсяг персональних даних та іншої інформації, яка дозволяє збирати інформацію про особу, наприклад, геолокацію, дані про пересування особи, вподобання та інтереси особи в певний час. Ці дані перебувають у розпорядженні різних суб'єктів як державних установ або міжнародних інтернет-організацій, так і приватних. Технологічні можливості збору, зберігання та обробки даних зростають кожного дня – дані, зібрані з пристроїв користувачів, дозволяють ідентифікувати особу. При цьому навіть анонімні дані за умови співвіднесення із загальнодоступною інформацією (наприклад, з коментарів на сайтах соціальних мереж у режимі реального часу) можуть вказати на вподобання і погляди конкретної особи.

Обробка, об'єднання та аналіз великих обсягів даних є рушійною силою для розвитку широкої бази послуг і продуктів, розробляються інтелектуальні логістичні системи й розумне місто. Розширення можливостей підключення пристроїв, швидке падіння вартості збору, зберігання та обробки інформації, а також здатність розпорядників даних зв'язувати офлайн та онлайн дані вказують на фактично необмежену кількість даних у розпорядників інформації, яку через хмарні технології можна зберігати необмежений час.

Під час роботи з великими даними міжнародні правозахисні організації наголошують на дотриманні принципів прозорості, пропорційності та обмеженні цілей, а також принципів підзвітності та конфіденційності завдання. Ці принципи є похідними від фундаментальних прав громадян Європейського Союзу, який виступає проти необмеженого використання великих даних, але на користь приватних систем. При цьому обробка персональних даних має відбуватися на основі таких елементів: 1) більша прозорість щодо того, як обробляються персональні дані; 2) надання користувачам більшого контролю над тим, як використовуються їхні дані; 3) розробка зручних рішень для захисту даних і застосування їх до продуктів та послуг; 4) розуміння відповідальності за власні дії, наприклад, якщо користу-

вачі дають згоду на використання даних з метою громадської безпеки та боротьби з тероризмом, то вони повинні розуміти наслідки такого рішення та можливість використання даних про них державними структурами в подальшому.

Таким чином, робота з Big Data щодо користувачів інтернету – потенційних авторизованих користувачів державних інформаційних ресурсів – є перспективною в контексті протидії злочинним посяганням на інформацію, розпорядником якої є держава.

Самофалов Леонід Прохорович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ПРАВОВОЇ ПОВЕДІНКИ В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА ТА ЇХ МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ВИКЛАДАННЯ ГАЛУЗЕВИХ ДИСЦИПЛІН

Протягом тривалого часу, починаючи від середини 70-х років минулого століття, вчені-юристи і практики почали приділяти багато уваги правовій поведінці. Особливо це було актуальним, коли вирішувалися питання загальної та індивідуальної профілактики правопорушень на вседержавному рівні.

Серед учених можна назвати таких, як Н. Л. Гранат, В. М. Кудрявцев, М. Н. Марченко, В. В. Оксамитний, С. С. Сливка, А. М. Черниш та інші, які присвятили низку своїх праць проблемам правової поведінки та її видам.

Фахівці в галузі теорії держави і права М. С. Кельман та О. Г. Мурашин правову поведінку характеризують як «соціально значимі вчинки індивідуальних чи колективних суб'єктів, що контролюються їх свідомістю і волею, передбачені нормами права і тягнуть за собою юридичні наслідки» [1, с. 447].

Дослідники вважають, що до видів правової поведінки належать: правомірна поведінка, правопорушення, зловживання правом і об'єктивно протиправна поведінка. Якщо два перших види досліджені правовою наукою досить повно, то два інших потребують вивчення, особливо в практичній площині. Зловживання правом – це не що інше, як соціально шкідлива поведінка,

що здійснюється в межах правових приписів, тобто така, за яку не настає юридична відповідальність. Зловживання правом можна визначити як особливий вид правової поведінки, що здійснюється громадянами, які реалізують свої права недозволеним способом, що суперечить призначенню права, і завдається шкода громадянам та суспільству [2, с. 351].

Об'єктивно протиправна поведінка не завдає шкоди, однак здійснюється з порушенням приписів правових норм. На деякій характеристиці цих видів правової поведінки ми зупинимось нижче.

Суб'єктами об'єктивно протиправної поведінки можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, розміри й види шкоди різні. Це може бути істотна шкода, незначна, яка негативно впливає на нормальні суспільні відносини і т. ін.

Доктор юридичних наук Є. О. Гіда різновидами такої поведінки називає правовий казус і добросовісну помилку.

При казусі в результаті непереборної сили відсутня провина конкретної особи, оскільки вона не знає і не могла знати про можливість настання шкідливих наслідків. Невинуватість при непереборній силі полягає в тому, що, незважаючи на знання про настання події і вжиття необхідних заходів, спрямованих на запобігання шкоді, вона все одно настає [3, с. 379].

Щодо добросовісної помилки, то ця проблема не може трактуватися однозначно, бо в ряді випадків важко визначити винність чи невинність конкретної особи. Добросовісна помилка може бути пов'язана з низкою обставин і виникати в різних сферах діяльності та правових відносин. Якщо така помилка з'являється в діях приватної особи і у відносинах, що регулюються нормами приватного права, – це одна справа, й інша, коли допускається в діях посадових осіб, працівників правоохоронних органів, то наслідки можуть бути суттєві. Завданням у таких випадках має бути відновлення порушених прав, відшкодування шкоди та інше. Але тут виникає питання стосовно меж регулювання чинним законодавством.

Зловживання правом є не менш цікавим видом правової поведінки. Виділяють такі ознаки зловживання правом:

1. Наявність в особи суб'єктивного права.
2. Діяльність, пов'язана зі здійсненням цього права.

3. Це право використовується не за його соціальним призначенням, а заподіюється шкода суспільним чи індивідуальним інтересам.

4. Відсутнє порушення конкретної заборони (додержання) або невиконання обов'язків (тобто їх виконання).

5. Факт зловживання правом компетентними правозастосовними органами.

6. Настання юридичних наслідків.

Щоб зловживати правом, повинно бути суб'єктивне право – наприклад, посадової особи. Це суб'єктивне право визначає межі відповідної можливої поведінки певної особи у конкретних правовідносинах. Зловживання правом – не що інше, як використання суб'єктивного права з порушенням меж його дії. Наприклад, відмова керівника надати відпустку працівнику в раніше встановлені терміни.

Вихід за межі суб'єктивного права має бути встановлений компетентними органами, а порушення – мати юридичні наслідки.

Зловживання правом є шкідливим, аморальним і використовується для завдання шкоди іншій особі та загрожує суб'єктивному праву. Наприклад, створення власником умов для квартиронаймача з метою виселення останнього.

Теоретико-правова наука розглядає різні види класифікації зловживання правом: за суб'єктами, за характером суб'єктивного права; за суб'єктивною стороною, а також за правовою кваліфікацією, зокрема правомірне або легальне, яке може бути аморальним, недоцільним. Також існує наукова пропозиція про виділення окремо протиправного зловживання правом як виду правопорушення. Але цей вид характеризується такими ознаками:

– під час зловживання правом його суб'єкт реалізує надані йому права, свободи, службові повноваження, тоді як інші правопорушення є забороненими протиправними діями;

– під час зловживання правом право використовується як засіб здійснення протиправного діяння, тоді як за інших правопорушень використовуються інші засоби;

– на початковій стадії зловживання правом перебуває в рамках закону, тоді як інші правопорушення на будь-якій стадії перебувають поза рамками закону.

Отже, правова сфера життя суспільства робить вчинки різних суб'єктів правовими, а ряд загальних рис дозволяють відмежовувати правові вчинки від неправових, виділяти об'єктивно протиправну поведінку та зловживання правом.

Список використаних джерел

1. Кельман М. С., Мурашин А. Г. Загальна теорія держави та права : підручник. Львів : Новий світ-2000, 2003. 585 с.
2. Гіда С. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. та ін. Теорія держави та права : підручник. Київ : ФОП О. С. Липкан, 2011. 576 с.
3. Попович В. М. Теорія держави та права: концепція, праксеологія та методологія розвитку : монографія. Київ : Юринком Інтер, 2015. 384 с.

Самофалов Олександр Леонідович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, цивільного та
господарського права та процесу
Академії Державної пенітенціарної служби;
Дегтяр Дмитро Сергійович,
здобувач вищої освіти
Академії Державної пенітенціарної служби

ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Інститут підприємницької діяльності в цивільному праві України є дуже важливим та актуальним у наш час. Економіка України тримається більшою мірою на податках, що сплачують підприємці. Підприємницька діяльність надає багато робочих місць для осіб, що підтверджує необхідність здійснення підприємницької діяльності в Україні. Тому дуже важливим є регулювання підприємницької діяльності в Україні. Саме норми цивільного законодавства відіграють велику роль у цьому питанні. Норми щодо підприємницької діяльності в Україні містить Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), який є складовою цивільного законодавства, а також інші нормативно-правові акти, серед яких: Господарський кодекс України, Закон України «Про захист прав споживачів», Закон України «Про підприємництво», Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» тощо.

Об'єктом цього дослідження є цивільне законодавство у вигляді ЦК України, що містить норми підприємницької діяльності в Україні.

Слід зазначити, що підприємницька діяльність, або ще в правовій доктрині та законодавстві – підприємництво, – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність з виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності, у порядку, встановленому законодавством [1].

Зважаючи на зазначену дефініцію, слід відокремити підприємництво, яке здійснюється фізичними особами, та підприємництво, що здійснюється юридичними особами. Фізична особа-підприємець – це особа, що має повну цивільну дієздатність та здійснює підприємницьку діяльність і зареєстрована як фізична особа-підприємець у встановленому законодавством порядку. Норми ЦК України мають окрему главу, яка так і називається – «Фізична особа-підприємець».

Зазначена глава ЦК України містить норми щодо права фізичної особи на здійснення підприємницької діяльності (ст. 50 ЦК України); застосування нормативно-правових актів, що регулюють підприємницьку діяльність фізичних осіб (ст. 51 ЦК України); цивільно-правову відповідальність фізичних осіб-підприємців (ст. 52 ЦК України), банкрутство фізичної особи-підприємця (ст. 53 ЦК України) та управління майном, що використовується у підприємницькій діяльності, органом опіки та піклування (ст. 54 ЦК України) [2].

Щодо регулювання підприємницької діяльності фізичних осіб у цивільному законодавстві наявна невелика сфера застосування. Наявні в ЦК України лише деякі норми, що регулюють підприємницьку діяльність фізичних осіб. Певні норми підприємницької діяльності фізичних осіб містяться в Господарському кодексі України, але розгляд норм останнього виходить за межі дослідження цієї наукової роботи.

Більш детально, на відміну від фізичних осіб-підприємців, цивільне законодавство регулює діяльність юридичних осіб. Але не слід забувати, що не всі юридичні особи здійснюють підприємницьку діяльність. Одними з видів юридичних осіб є товариства. Ці товариства згідно із цивільним законодавством можуть бути підприємницькі та непідприємницькі.

Непідприємницькими товариствами є товариства, які не мають на меті одержання прибутку для його наступного розподілу між учасниками [2].

Відповідно до вищезазначеного не будуть об'єктом нашого дослідження непідприємницькі товариства, бо не мають на меті одержання прибутку.

Цікавим буде для розгляду регулювання підприємницької діяльності цивільним законодавством саме такий вид юридичної особи, як підприємницькі товариства.

Товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства або виробничі кооперативи чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють з метою одержання прибутку [2].

У згаданій вище статті 84 ЦК України йдеться, що товариства, які здійснюють підприємницьку діяльність, своєю чергою теж мають певний розподіл, визначений у ЦК України. Зважаючи на це, слід зазначити, що ЦК України детально регулює підприємницьку діяльність юридичних осіб. Щоб не бути голослівним, варто навести конкретні норми цивільного законодавства, що стосуються регулювання підприємницької діяльності юридичних осіб.

У ЦК України є окремий розділ, що регулює питання юридичних осіб загалом. Це дає змогу чітко розібратися в питаннях здійснення підприємницької діяльності юридичними особами. Тобто хто саме може здійснювати підприємницьку діяльність.

Норми щодо суб'єктів підприємницької діяльності тісно переплітаються з нормами Господарського кодексу України, тобто в зазначеному документі вказані такі суб'єкти підприємницької діяльності: господарські організації (юридичні особи) та фізичні особи, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці [3].

Крім визначення суб'єктів підприємницької діяльності, ЦК України містить такі норми:

- правовий статус підприємців (статті 106–115 ЦК України);
- права та обов'язки підприємців (статті 116–122 ЦК України);

– договірні відносини у сфері підприємницької діяльності (статті 623–723 ЦК України);

– відповідальність підприємців за порушення законодавства про підприємництво та за шкоду, завдану третім особам (статті 53–57 і статті 111–113 ЦК України);

– регулювання спільних інвестицій (ст. 1006–1015 ЦК України).

Зазначені вище норми напряму регулюють певні питання здійснення підприємницької діяльності в Україні. Але насправді багато норм ЦК України можна прямо або опосередковано поєднати зі здійсненням підприємницької діяльності. Це реалізується за рахунок того, що ЦК України регулює більшість відносин, що відбуваються між юридичними та/або фізичними особами.

На нашу думку, основним та одним з найважливіших інститутів цивільного законодавства є порядок укладання та зміст договорів, які охоплюють левову частку всієї діяльності юридичних осіб. Будь-який договір, що може бути укладений суб'єктом підприємницької діяльності з фізичною або юридичною особою, встановлюється саме ЦК України.

Отже, доцільно зазначити, що саме цивільне законодавство України є основним нормативно-правовим документом для здійснення підприємницької діяльності України нарівні з Господарським кодексом України. Тому незнання підприємцями норм ЦК України, що регулюють їхню діяльність, може вплинути на ефективне здійснення господарської діяльності.

Список використаних джерел

1. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 р. № 698-XII. Дата оновлення: 11.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 14.03.2023).

2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n509> (дата звернення: 14.03.2023).

3. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. Дата оновлення: 01.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n378> (дата звернення: 16.03.2023).

Свіженко Сергій Сергійович,
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби

ІНСАЙДЕРСЬКА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Одним з найважливіших факторів розвитку ринку цінних паперів, а тому й розвитку економічного сектору будь-якої країни, є стійке та надійне законодавче регулювання ринку капіталу та організованих товарних ринків. Незважаючи на воєнний стан, залучення іноземних інвестицій залишається одним з найбільш пріоритетних завдань для держави. Однак для цього потрібно забезпечити належний рівень законодавчого регулювання діяльності всіх учасників на фінансових ринках. Саме кримінальна відповідальність за порушення у цій сфері покликана забезпечити гідну конкуренцію та високий рівень безпеки.

Серйозною загрозою для ринку в сучасних умовах стрімкого розвитку технологій та легкого доступу до інформації стає незаконне використання інсайдерської інформації – діяння, передбачене ст. 232-1 КК України. Ця стаття була внесена до чинного Кримінального кодексу України відносно нещодавно, 2006 року, однак її положення, так само як і поняття предмета згаданого кримінального правопорушення, досі не отримали достатньої уваги серед науковців.

Відповідно до статті 232-1 КК України законодавець визначає інсайдерську інформацію як предмет кримінального правопорушення, однак саме поняття «інсайдерська інформація» в ній не вказане. Відсутність дефініції у самій статті, на наш погляд, є обгрунтованим, це зменшує навантаження кримінального закону, до того ж цей термін міститься у спеціальному законі, який у цілому регулює діяльність ринку цінних паперів.

Зміст терміна «інсайдерська інформація» розкривається у ст. 145 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». У ч. 1 ст. 145 вказано, що інсайдерська інформація – це неоприлюднена інформація про емітента, його цінні папери або інші фінансові інструменти, що перебувають в обігу на організованому ринку капіталу, у разі якщо оприлюднення такої інформації може істотно вплинути на вартість відповідних фінансових інструментів [1].

На переконання І. Мігус, К. Голубенко та В. Саєнко, для чіткого встановлення предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 232-1 КК України, та відповідно адекватної кваліфікації діянь, які підпадають під цю статтю, визначення, передбачене в Законі України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», потрібно розширити. Так, наприклад, В. Саєнко запропонував вважати інсайдерською будь-яку конкретну неопрілюднену інформацію про емітента, його цінні папери або договори щодо них, яка є істотною, тобто у випадку оприлюднення може значно вплинути на ринкову вартість цінних паперів [2, с. 4].

Однак, на нашу думку, така інформація на практиці може виявитися результатом ґрунтовного аналізу діяльності емітента, проведеного шляхом збору та дослідження інформації відкритої широкому загалу, яка до того ж може містити конкретні дані. Публікація результатів фундаментального дослідження, особливо у випадках, коли їх представляє людина, думка якої має значення для учасників ринку, може вплинути на ринкову вартість цінних паперів, ця інформація не оприлюднювалась раніше, оскільки вона є результатом нового дослідження, якого раніше не проводили або висновки якого не були опубліковані. Проте інформація навряд чи може бути віднесена до предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 232-1 КК України, оскільки вона є результатом роботи над загальнодоступними даними, тобто так чи інакше вже оприлюдненими раніше та зібраними законним шляхом.

Слід зауважити, що ч. 2 ст. 145 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» визначає, що інформація щодо оцінки вартості цінних паперів та/або фінансово-господарського стану емітента, якщо вона отримана виключно на основі оприлюдненої інформації або інформації з інших публічних джерел, не заборонених законодавством, не є інсайдерською інформацією – це значно полегшує відмежування предмета кримінального правопорушення, передбаченого ст. 232-1 КК України, від результату цілком законних діянь. Отже, положення стосовно того, яку інформацію не можна вважати інсайдерською, є необхідним. Останнє пояснюється так: воно доповнює і конкретизує частину першу з безпосередньою дефініцією; макси-

мально звужує перелік інформації, яку може бути віднесено до категорії інсайдерської; полегшує процедуру кваліфікації того чи іншого діяння як незаконне використання інсайдерської інформації.

До інформації, яка вважається інсайдерською, належать дані про: лістинг/делістинг цінних паперів на фондовому ринку, інформацію про зміну складу керівництва емітента, погашення або навпаки невиконання відсотків по кредиту, рішення емітента про формування/ліквідацію представництва, дані стосовно майбутньої зміни дивідендної політики, появи нового продукту та багато іншого. Проте конкретного переліку інформації, яка може стати інсайдерською, у законодавстві України не передбачено, що є доволі раціональним рішенням, оскільки в такому випадку потрібно враховувати стрімкий розвиток інформаційних технологій, постійно зростаючий попит на інвестиції, а відповідно появу нових видів даних, які можуть суттєво впливати на ці фінансові інструменти й мати всі інші ознаки інсайдерської інформації.

Інсайдерська інформація як предмет кримінального правопорушення має фізичний, соціальний та юридичний характер. Фізичний характер інсайдерської інформації проявляється в тому, що вона може бути відображена на матеріальних носіях інформації та в подальшому зазнавати впливу. Соціальна ознака полягає в тому, що розголошення інсайдерської інформації може істотно вплинути на широке коло осіб, серед яких як інвестори, так і інші учасники ринку, тому вона має певну соціальну цінність. Юридична ознака, своєю чергою, вказує на те, що інсайдерська інформація є предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 232-1 КК України.

Отже, інсайдерська інформація – це інформація про неоприлюднені дані; емітента, його цінні папери або інші фінансові інструменти, які перебувають в обігу на організованому ринку капіталу, хоча конкретного переліку даних, що вважаються інсайдерською інформацією, не існує. Істотною особливістю такої інформації є те, що її розголошення істотно впливає на вартість цінних паперів. І наостанок: інформація перестає бути інсайдерською з моменту її оприлюднення у встановленому законом порядку.

Список використаних джерел

1. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки : Закон України від 23.02.2006 р. № 3480-IV. Дата оновлення: 03.01.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348015#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

2. Саєнко В. В. Правове регулювання використання інсайдерської інформації на ринку цінних паперів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2002. 20 с.

Свінцицький Андрій Вікторович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінальної юстиції
Державного податкового університету,
заслужений юрист України

ЗМІНА ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ: ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ

У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану 24 лютого 2022 року всі сфери суспільного життя зазнали трансформації. Не є винятком і сфера кримінальної процесуальної діяльності, яка відразу після початку активних бойових дій на території України зазнала законодавчих змін. Зокрема, це стосується застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні, оскільки сторона захисту активно почала подавати клопотання про їх зміну.

На сьогодні одним із моментів, поширених у судово-слідчій практиці, є значна кількість судових рішень, постановлених за наслідками розгляду клопотань про зміну застосованого раніше запобіжного заходу.

Проведений аналіз свідчить, що, звертаючись із клопотанням про зміну тримання під вартою або домашнього арешту, сторона захисту в більшості випадків наводить такі доводи: 1) бажання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, захищати Україну; 2) ймовірну небезпеку такого запобіжного заходу для життя і здоров'я підозрюваного, обвинуваченого під час воєнного стану.

Окрім цього, велику кількість судових рішень становлять рішення про зміну запобіжного заходу у вигляді застави на особисте зобов'язання та зменшення суми раніше внесеної застави. У цьому випадку слідчі судді та суди набагато раніше задовольняють такі клопотання, але лише у разі перерахування застави або суми, на яку її зменшено, на рахунок Збройних сил України.

Слід зазначити, що ст. 616 КПК України, яка передбачає скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період або зміну запобіжного заходу з інших підстав, набула чинності лише 22.03.2022 р. (майже через місяць від початку повномасштабного вторгнення). При цьому Вищий антикорупційний суд та деякі інші суди ухвалювали рішення про зміну запобіжного заходу з огляду на намір підозрюваного, обвинуваченого здійснювати заходи із забезпечення національної безпеки й оборони, відсічі й стримування збройної агресії російської федерації проти України та використання переданих у заставу коштів для внесення для цілей оборони України [1]. У такому випадку ми можемо говорити про поєднання інтересів судово-слідчої практики та волі законодавця, які об'єднуються навколо однієї мети – пришвидшення перемоги України.

Аналіз судової практики дозволяє виокремити критерії, які враховуються суддями при вирішенні питання про зміну запобіжного заходу у виді тримання під вартою або домашнього арешту на особисте зобов'язання. Крім загальних обставин, передбачених КПК України, це також: 1) перебування на території, де ведуться (не ведуться) активні бойові дії, 2) наявність сім'ї та необхідність вивезення на безпечну територію, 3) чи є підозрюваний, обвинувачений військовозобов'язаним та чи підлягає він мобілізації, 4) спроможність особи захищати Україну з огляду на характер правопорушення, за яке її притягнуто до відповідальності, 5) чи отримував підозрюваний, обвинувачений повістку до військомату, 6) дотримання умов запобіжного заходу тощо [2].

Проте слід зазначити, що суди критично оцінюють доводи обвинуваченого та його захисника щодо можливої участі обвинуваченого в захисті України в умовах воєнного стану шляхом його вступу до лав Збройних Сил України чи територіальної оборони.

Захисник обвинуваченого в судовому засіданні просила клопотання задовольнити й надати можливість її підзахисному вступити до лав Збройних сил України та взяти участь в обороні держави в умовах воєнного стану. На практиці є клопотання про вступ підозрюваного, обвинуваченого до лав Збройних Сил Ук-

раїни, проте ця інформація не завжди підтверджується, про що свідчать судові рішення [3; 4].

Отже, в умовах воєнного стану суди більш лояльно ставляться до застосування та зміни запобіжних заходів у кримінальному провадженні. Усі обставини справи підлягають ретельній перевірці, і в разі підтвердження доводів сторони захисту зазвичай ухвалюють рішення на її користь. Окрім цього, обов'язково враховується обстановка на тій території, де здійснюється кримінальне провадження (ведення/відсутність активних бойових дій). При цьому важливим є поєднання волі законодавця з потребами практики.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт.2012 р. № 4651-VI. *Офіц. сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B017/print29932-924471646> (дата звернення: 10.04.2023).

2. Михайленко В. Судова практика з питань запобіжних заходів в умовах воєнного стану. URL: <https://lexinform.com.ua/yuridychna-praktyka/sudova-praktyka-z-pytan-zapobizhnyh-zahodiv-v-umovah-voynenogo-stanu/> (дата звернення: 10.04.2023).

3. Ухвала Ківерцівського районного суду Волинської області від 04.03.2022 р. у справі № 158/355/20. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102983294> (дата звернення: 10.04.2023).

4. Ухвала Косівського районного суду Івано-Франківської області від 14.04.2022 р. у справі № 347/392/22. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/103373031/> (дата звернення: 10.04.2023).

Сегеда Василь Михайлович,

начальник центру професійної освіти

Територіально відокремленого відділення

«Кам'янська філія Академії Державної пенітенціарної служби»

ДО ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПЕРСОНАЛОМ ВИПРАВНИХ КОЛОНІЙ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ЯК ЗАХОДУ ПРИПИНЕННЯ ВТЕЧ

Відповідно до вимог ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України, ст. 18, 19 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», ст. 42, 43, 46 Закону України «Про Національну поліцію», ст. 15, 18 Закону України «Про Національну гвардію України» та інших нормативно-правових

актів персонал виправних колоній (далі – ВК) має право, а в деяких випадках і зобов'язаний застосувати вогнепальну зброю для припинення протиправних дій засуджених, ув'язнених та інших осіб. Здебільшого передбачені законом протиправні дії правопорушників, які є підставою застосування щодо них вогнепальної зброї, несуть загрозу життю та здоров'ю персоналу чи інших осіб. Проте вищезгаданими нормативними актами визначено можливість застосування вогнепальної зброї персоналом ВК щодо засуджених, які вчиняють втечі з установи.

Питання доцільності існування можливості, а в окремих випадках обов'язку пенітенціарного персоналу застосовувати вогнепальну зброю для припинення втеч з установ виконання покарань (далі – УВП) є дискусійним, неоднозначним і вочевидь потребує ретельного вивчення на науковому та прикладному рівнях.

Використання вогнепальної зброї персоналом місць позбавлення волі має глибоке історичне коріння. Циркуляр від 20.11.1907 р. № 31 наказував тюремній охороні стріляти у вікна тюрми, якщо арештанти починали розмови, викидали з вікон якісь предмети, псували віконні рами, під час буйства, безладів і спротиву арештантів [1, с. 29].

В Україні використання вогнепальної зброї під час охорони ВК є спадком радянської системи охорони УВП підрозділами внутрішніх військ та воєнізованої охорони. Вказані мілітаризовані підрозділи входили до системи воєнізованих формувань, які, окрім охорони УВП, виконували й інші завдання з охорони та оборони важливих воєнних та інших державних об'єктів. Чим і обумовлено широке коло підстав застосування персоналом вказаних формувань вогнепальної зброї під час проникнення на об'єкти, що охороняються, та вчинення втеч звідти.

В Україні персонал УВП застосовував зброю переважно для припинення втеч. Слід зазначити, що протягом 1993–2020 рр. засудженими та особами, взятими під варту, вчинено 176 втеч з УВП та слідчих ізоляторів і припинено 187 спроб їх вчинення, у середньому – 7 втеч за рік; у 2022 р. вчинено 3 втечі та 2 спроби вчинення втеч. Вказані статистичні дані свідчать про поширеність цього виду кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 393 Кримінального кодексу України «Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти» до особи, винної у вчиненні вказаного кримінального правопорушення, можуть застосовувати покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років [2], що визначає його як нетяжкий злочин. Закономірно виникає питання про доцільність застосування зброї під час затримання втікача шляхом заподіяння йому ушкоджень чи позбавлення життя у разі відсутності в його діях загрози іншим особам [3, с. 72].

Заборона застосовувати персоналом ВК вогнепальної зброї для припинення втеч сприятиме відновленню соціальної справедливості та відповідатиме принципу гуманності і співрозмірності застосування заходів примусу суспільній небезпечності вчиненого кримінального правопорушення. Позбавить можливості необґрунтованого і безпідставного застосування вогнепальної зброї персоналом ВК, обумовленого його психологічною неготовністю до дій в екстремальних, стресогенних ситуаціях, швидко і об'єктивно оцінити обставини та правильно діяти, також умовами недостатньої видимості, спричинених атмосферно погодними й технічними факторами. Значно зменшить ризики нанесення ушкоджень іншим особам, які не є правопорушниками, як-от персоналу ВК, що входить до складу резервних груп і має переміщатися по периметру забороненої зони до місця втечі, персоналу і засуджених, які перебувають на території установи, інших осіб за межами установ, що розміщуються в населених пунктах та межують з житловими будинками.

Безумовно, факт можливості застосування вогнепальної зброї щодо засуджених, яких утримують у ВК, є стримувальним фактором запобігання втечам. Є високі ризики збільшення кількості втеч з ВК за умови усунення такого превентивного заходу, як застосування вогнепальної зброї персоналом установ. При цьому необхідно зазначити, що периметри ВК з наявними інженерно-технічними засобами охорони на сьогодні не зможуть повноцінно запобігти втечам і зупинити правопорушників до прибуття персоналу ВК. Більшість з них мають значну протяжність – понад 1000 м, що визначає необхідність витрат певного часу для прибуття резервних груп з метою затримання втікачів.

Отже, задля позбавлення можливості застосування вогнепальної зброї персоналом ВК, з метою припинення втеч існує нагальна необхідність запровадження компенсаційних превентивних заходів. А саме:

– переобладнання заборонених зон ВК комплексом інженерних загорож суцільного заповнення з бетону заввишки від 6 до 9 метрів та елементами ріжучої стрічки, що значно збільшить час для проведення персоналом ВК заходів з припинення втечі;

– екіпірування чатових на спостережних вишках та персоналу резервних груп засобами для відстрілу снарядів несмертельної (травмувальної) дії з дальністю застосування до 200 м;

– використання резервними групами службових собак для затримання правопорушника на території периметру між інженерними загорожами забороненої зони.

Список використаних джерел

1. Гернет М. Н. История царской тюрьмы : в 5 т. Т. 3. Москва : Юридическая литература, 1961. С. 1870–1900.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

3. Кубрак Р. М., Сегеда В. М. Застосування заходів примусу персоналом установ виконання покарань: необхідна складова професійної діяльності чи застарілий рудимент. *Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра*. 2022. № 1 (11). С. 66–77.

Сікун Антон Миколайович,

заступник начальника кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби

ЩОДО ПРАЦІ ЗАСУДЖЕНИХ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постійний розвиток цифрових технологій у світі породжує зміну та появу нових явищ і процесів у різних галузях суспільних відносин. Серед таких явищ можна виділити діджиталізацію, цифрову трансформацію, автоматизацію і т. ін. Усі ці явища пов'язані між собою і на сьогоднішній день активно впливають на життя кожної людини.

Як приклад можна навести втілену програму Президента Зеленського «Держава в смартфоні» через мобільний додаток «Дія». У цьому застосунку відображаються такі документи громадян:

е-паспорт громадянина та РНКОПІ; е-свідоцтво про народження; е-водійське посвідчення та інші документи, які мають юридичну силу, що визначено низкою нормативно-правових актів.

Якщо розібратися детально зі значенням слова «діджиталізація», то необхідно зазначити, що це слово походить з англійської мови й означає проникнення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя. Точний переклад з англійської – «оцифрування» [1, с. 107].

На думку О. М. Литвинова, діджиталізація – це насамперед явище, що спричиняє послідовні трансформації соціокультурного коду, об'єднані загальним вектором розвитку [2, с. 170].

Звичайно, розвиток інновацій та діджиталізація економіки торкнулися і світового ринку праці, що є актуальним питанням для учасників трудових правовідносин.

Традиційний підхід до таких понять, як робоче місце, графік роботи і навіть сторони у трудових правовідносинах під впливом прогресу нових технологій змінений і в деяких аспектах відповідає сучасним умовам.

Законотворець змушений підлаштовуватися під сучасні тренди та вимоги. Гарний приклад цього – зміни до Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України), які були викликані встановленням на всій території карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 12 березня 2020 року [3].

Після цього в КЗпП України з'явилися норми, які закріпили такі поняття, як:

– гнучкий режим робочого часу – це форма організації праці, за якою допускається встановлення іншого режиму роботи, ніж визначений правилами внутрішнього трудового розпорядку, за умови дотримання встановленої денної, тижневої чи іншої, встановленої на певний обліковий період (тиждень, місяць, квартал, рік тощо), норми тривалості робочого часу (ст. 60);

– надомна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником за місцем його проживання або в інших визначених ним приміщеннях, що характеризуються наявністю закріпленої зони, технічних засобів (основних вироб-

ничих і невиробничих фондів, інструменту, приладів, інвентарю) або їх сукупності, необхідних для виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт або функцій, передбачених установчими документами, але поза виробничими чи робочими приміщеннями власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу (ст. 60-1);

– дистанційна робота – це форма організації праці, за якої робота виконується працівником поза робочими приміщеннями чи територією власника або уповноваженого ним органу, в будь-якому місці за вибором працівника та з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ст. 60-2) [4].

Ці та інші чинники впливають на створення й розвиток електронної біржі праці, що породжує актуалізацію новітніх форм працевлаштування та збільшення кількості інтелектуальних працівників, які працюють віддалено від основного місця роботи.

На думку М. І. Назарова та М. А. Нізельської, «нові форми праці» – це організаційно-правові засоби та умови застосування інтелектуальної робочої сили, які слід охарактеризувати відсутністю або трансформацією однієї чи кількох особливостей класичних трудових відносин, а саме утворенням спеціальних трудових договорів, згідно з якими застосовується метод прийому на роботу працівників, гнучка правова регламентація діджиталізації сфери праці; зміна уявлення про робоче місце у звичайному сенсі даного елемента організації праці; можливість застосування графіка роботи, який надає можливість оптимізувати робочий час працівника [5, с. 19].

Також автори виокремлюють нові форми праці за різними критеріями. Наприклад, за критерієм робочого місця поділяють на такі форми зайнятості, як домашня форма і мобільна форма [5, с. 19–20].

За критерієм робочого графіка працівника характеризують як:

- 1) робота за сумісництвом;
- 2) праця з гнучким графіком роботи;
- 3) тимчасова робота (робота на умовах строкових трудових договорів) [5, с. 20].

А також поділяють методи найму працівників на:

1) аутсорсинг – це форма запозиченої праці, яка визначає передачу певних видів і функцій виробничої професійної діяльності від однієї компанії до іншої на підставі договору;

2) краудсорсинг – форма запозиченої праці, що передбачає залучення в компанію аутсорсингових інтелектуальних е-працівників для посередництва інформаційних технологій з метою ефективного та оперативного вирішення проблем, що постають перед бізнесом, державою та суспільством загалом;

3) аутстафінг – позаштатне залучення е-працівників, які надають від імені виконавця певні послуги (роботи) за місцем розташування замовника та не вступають з ним безпосередньо в будь-які правові відносини (цивільно-правові, трудові);

4) фриланс – це форма самозайнятості, яка передбачає віддалене виконання певного виду позаштатної роботи через інтернет [5, с. 21].

Що стосується праці засуджених, то відповідно до ч. 3 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України) одним з основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених є суспільно корисна праця [6]. Глава 18 КВК України регламентує працю засуджених до позбавлення волі. У ст. 118 КВК України зазначено, що засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі договору цивільно-правового характеру або трудового договору, який укладається між засудженим та фізичною особою - підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг.

Такі договори погоджуються адміністрацією колонії та повинні містити порядок їх виконання. Адміністрація зобов'язана створювати умови для праці засуджених за договорами цивільно-правового характеру і трудовими договорами [6].

Тобто чинне законодавство в питанні праці засуджених до позбавлення волі передбачає традиційне уявлення про трудові правовідносини між засудженим-працівником та роботодавцем, де більшою мірою представлені державні підприємства, розташовані на території виправної колонії.

Це викликає певні труднощі. Наприклад, освіта або ж класифікація засудженого може не збігатися з наявними вакансіями

ми, які йому можуть пропонувати, а отже, засуджений не зможе скористатися своїм правом на працю.

Також здобута професія, яку засуджений зможе освоїти під час відбування покарання, може виявитися для нього неактуальною після звільнення і він буде вимушений опановувати щось нове або ж повернутись на злочинний шлях і скоювати певні економічні злочини, щоб незаконно збагачуватися й забезпечувати себе.

Тому, враховуючи все вищевикладене, законодавцю необхідно вносити зміни і для такої категорії суспільства, щоб встигати за трендами і змінами на світовому ринку праці. Для прикладу треба пропрацювати механізм, який би дозволив засудженим ставати фізичними особами-підприємцями й мати банківські рахунки та доступ до них, що дозволило б залучати засуджених до ІТ-сфери на посади, які не потребують спеціального або довгого навчання, і змогли б цим займатись та продовжувати працювати в цій сфері після звільнення від відбування покарання.

Список використаних джерел

1. Савон К. В. Поняття «діджиталізація» в контексті цифрового уряду. *Актуальні проблеми політики*. 2021. № 67. С. 107–111.
2. Литвинов О. М. Діджиталізація: на порозі цифрового дахау. Держава і злочинність. Нові виклики в епоху постмодерну : зб. тез доп. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті віце-президента Кримінол. асоц. України, проф. О. М. Литвака, (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків : ХВС, 2020. С. 170–172.
3. Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 р. № 211 : станом на 17 черв. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/211-2020-п#Text> (дата звернення: 20.03.2023).
4. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322 VIII : станом на 27 січ. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 22.03.2023).
5. Назаров М., Нізельська М. Вплив діджиталізації економіки на трансформацію світового ринку праці. *Приазовський економічний вісник*. 2020. № 2 (19). С. 18–22.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України : Кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (дата звернення: 01.04.2023).

Смаль Інна Анатоліївна,
аспірантка Академії Державної пенітенціарної служби

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗБИРАННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ З ЕЛЕКТРОННИХ НОСІЇВ

Триває етап удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства України. Науковий пошук направлений на усунення прогалин і формування правозастосовної практики, яка орієнтована на дотримання загальноєвропейських норм міжнародного права та практики ЄСПЛ.

Збирання доказів у кримінальному провадженні є важливим етапом досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Збирають докази сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів такими способами:

- 1) проведення слідчих (розшукових) дій;
- 2) проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- 3) витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;
- 4) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок;
- 5) проведення інших процесуальних дій.

Стаття 84 КПК України передбачає, що докази мають бути отримані в передбаченому цим Кодексом порядку [1].

Такий спосіб отримання доказів як витребування стороною обвинувачення від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок не має відповідної процесуальної форми.

Тобто в законодавстві визначений спосіб отримання доказів, однак не визначено саме процесуальну форму отримання доказів шляхом витребування.

З ухваленням Закону України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII (набрав чинності 01.07.2020 р.) у кримінальному провадженні про кримінальні проступки з'явилося нове процесуальне джерело доказів: показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису та відповідно до ст. 245-1 КПК України, яка визначає процесуальний порядок отримання таких доказів [2].

Деякі науковці вважають, що зняття показань технічних приладів і технічних засобів не можна вважати слідчою (розшуковою) дією, а належить до такого збирання фактичних даних у формі витребування [3, с. 85].

На нашу думку, зазначені законодавчі новели поставили перед теорією та практикою ряд проблем, зокрема постає питання щодо правової природи цієї процесуальної дії, її сутності та змісту.

Насамперед хотілося б висловитися щодо терміновживання.

Що саме може належати до технічних приладів, технічних засобів і засобів, з яких можуть бути зняті такі показання?

Капліна О. В. вважає, що до технічних приладів і технічних засобів, з яких можуть зняти показання, можуть належати автомобільні відеореєстратори, безпілотні літальні апарати, призначені для виконання польоту без пілота на борту та здійснення фото- або кінозйомки чи відеозапису; технічні прилади та засоби (портативні відеореєстратори), якими оснащені підрозділи Національної поліції з метою здійснення автоматичної фото- і кінозйомки чи відеозапису; стаціонарні системи, які встановлюють у публічно доступних місцях та призначені для здійснення фото- і кінозйомки, відеозапису з метою охорони публічної безпеки чи власності, безпеки дорожнього руху, громадського порядку, здійснення фіксування правопорушень [4, с. 358].

Статтею 40 Закону України «Про Національну поліцію», яка має назву «Застосування технічних приладів, технічних засобів та спеціалізованого програмного забезпечення», визначено, що такими приладами, зокрема, можуть бути фото- і відео-техніка, у тому числі техніка, що працює в автоматичному

режимі, технічні прилади й технічні засоби з виявлення та/або фіксації правопорушень [5].

Викликає також питання термін «зняття показань», застосований законодавцем для цієї слідчої (розшукової) дії.

Показання відповідно до Академічного тлумачного словника української мови – це дані вимірювальних приладів (про температуру, тиск, погоду і т. ін.) [6].

Вважаємо такий підхід не зовсім правильним, оскільки він не відповідає сутності цієї слідчої дії.

Як вбачається з норми статті 245-1 КПК України, зміст цієї слідчої дії полягає у таких формах:

1) самостійне копіювання особою, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів у присутності слідчого, прокурора;

2) копіювання особою, яка є власником або володільцем відповідних приладів та засобів у присутності слідчого, прокурора за участі спеціаліста відповідних записів на носії, які надаються слідчим, прокурором.

Щодо третьої форми – надання таких копій власником або володільцем на власних носіях за бажанням такої особи – виникає запитання: чи повинна така особа здійснювати копіювання на власний носій у присутності слідчого, прокурора або надати заздалегідь виготовлену копію.

Проаналізувавши законодавче закріплення ст. 245-1 КПК України, ми дійшли висновку: застосування положень цієї статті на практиці викликатиме неоднозначні тлумачення, що буде одним із напрямів нашого наукового дослідження.

Практичне застосування ст. 245-1 КПК України цікавить нас з погляду обґрунтування необхідності законодавчого закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві поняття електронних доказів, їх класифікації, встановлення чіткого порядку їх вилучення, фіксації, критерії визнання їх недопустимими доказами [7, с. 231].

На нашу думку, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису, які визначені самостійним процесуальним джерелом доказів у кримінальному прова-

дження щодо кримінальних проступків, є не чим іншим, як одним з видів електронних доказів.

Аналіз наведеного положення дає змогу дійти висновку, що всі ці технічні прилади й технічні засоби зберігають інформацію в електронному вигляді.

Порушені питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню та науковому вивченню.

Список використан джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651VI (зі змін. і доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 16.04.2023).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Ст. 71.

3. Новожилов В. С., Зозуля А. С. Зняття показань технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису: правова природа, порядок здійснення та процесуальний результат. *Форум права*. 2022. № 72 (1). С. 76–89.

4. Капліна О. В. Зняття показань технічних приладів та технічних засобів: правова сутність та процесуальний порядок. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* : у 2 т. Т. 2: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.). Одеса : Гельветика, 2022. С. 357–360.

5. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 17.04.2023).

6. Академічний тлумачний словник української мови : в 11 томах. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 17.04.2023).

7. Смаль І. А. Проблемні аспекти застосування електронних доказів у кримінальному судочинстві. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 226–232.

Сорокін Артем Анатолійович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумського державного університету

ПІДСТАВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджуючи питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, потрібно звернути увагу на низку істотних обставин. Вихідною точкою розвитку кримінально-правової заборони є поява нової поведінки

людини, що створює загрозу нормальному функціонуванню суспільних відносин. Їх можна кваліфікувати як небезпечні для суспільства, оскільки нормативно-правової заборони на їх реалізацію немає, адже аналогічне застосування норм кримінального права не допускається. Проте з подальшим поширенням їх реалізації посилюється деструктивний вплив на суспільні відносини, що може слугувати підставою для аналізу характеру та ступеня суспільної небезпеки й подальшої криміналізації діяння [1].

На нашу думку, соціальна обумовленість ухвалення закону, який би передбачив юридичну відповідальність за колабораційну діяльність, існувала вже давно. Проте з невідомих причин цей процес постійно гальмувався. Не хотілося б бути голослівними у наших припущеннях, адже наша позиція зумовлена низкою підстав, на аналізі яких пропонуємо зупинитися.

По-перше, це існування суспільно небезпечної поведінки, яка потребує кримінально-правової заборони. Воєнна агресія та війна зумовили появу нових суспільних відносин і фактично «породили» співпрацю громадян України з представниками держави-агресора. Вказані дії є прямим порушенням ст. 65 Конституції України, згідно з якою захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [2].

По-друге, відносна поширеність суспільно небезпечних діянь. У ситуації, в якій нині опинилася Україна, ухвалення законів проти колаборантів є правильним кроком. Такі закони повинні були з'явитися давно. Але ці кроки необхідно вживати грамотно, запроваджуючи найжорсткіші заходи протидії російським агентам і диверсантам, безжально караючи громадян України, які допомагають ворогу [3]. За даними Єдиного реєстру досудових розслідувань, у провадженні Національної поліції станом на сьогодні перебуває близько півтисячі кримінальних проваджень за ознаками кримінального порушення, передбаченого ст. 111-1 Кримінального кодексу України. Найбільше з них зафіксовано в Луганській (162 випадки) та Київській (68 випадків) областях [4].

По-третє, зміна уявлень про характер і ступінь суспільної небезпечності діяння. Зміст суспільної небезпеки кримінального правопорушення як його якісна характеристика визначається

групою (групами) кримінально неприпустимо посягаючих соціальних обставин, а отже, безпосередньо і найбільшою мірою залежить від безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення. Для цілісного розуміння виду суспільної небезпеки конкретного кримінального правопорушення, крім основних та, можливо, інших безпосередніх об'єктів, необхідно враховувати й інші об'єктивні ознаки: об'єкт, вид суспільно небезпечних наслідків, час, місце, середовище тощо. Наприклад, діяння, вчинене у воєнний час, характеризується якісно іншою суспільною небезпекою, ніж аналогічне діяння, вчинене без зазначених умов. Також спрямованість правопорушення визначається суб'єктивними ознаками: формою вини, видом умислу, метою і мотивами, ознаками конкретного суб'єкта [5, с. 133].

По-четверте, зміна загальноновизнаної моральної оцінки відповідного діяння. Колабораційна діяльність в умовах війни має різні форми та аспекти втілення. Переконавши, що з огляду на значущість відновлення миру і територіальної цілісності України питання співпраці з ворогом стоїть дуже гостро й особливо згубно впливає на свідомість громадян, які вимушено опинилися в окупації. Тобто в умовах психологічного та подекуди фізичного тиску добровільна співпраця з ворогом є особливо згубною. Варто зазначити, що законодавець чітко наголошує на «добровільному» характері такої співпраці. Колабораційна діяльність зазнає широкого громадського осуду, що своєю чергою обумовлює суворі покарання за її вчинення. Законодавець був настільки рішучим у формуванні надзвичайно суворого підходу до боротьби з колаборантами, що навіть вніс зміни до Загальної частини Кримінального кодексу України, зокрема доповнивши ч. 1 ст. 55 Кримінального кодексу України новим абзацом: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111-1, 111-2 цього Кодексу, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років» [6].

По-п'яте, недостатність наявних засобів, окрім кримінально-правових, для ефективної протидії цим діянням, необхідність кримінально-правової гарантії прав і свобод. Відмежування ви-

дів юридичної відповідальності між собою традиційно здійснюється на основі визначення рівня спричиненої суспільної шкоди. Враховуючи воєнний стан, численні людські та матеріальні жертви, «допомога» загарбникам повинна каратися особливо суворо, адже є суспільно небезпечною для всієї держави та її громадян. Може спричинити реальні людські жертви чи завдання інших тяжких наслідків.

Такими чином, криміналізація колабораційної діяльності зумовлена низкою підстав, що мають об'єктивний характер та у своїй сукупності зумовлюють необхідність запровадження саме кримінальної відповідальності за таке діяння.

Список використаних джерел

1. Качмар В. Я. Соціальна обумовленість кримінально-правової відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері охорони культурних цінностей. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 50–56.
2. Конституція України : станом на 1 січня 2020 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2020. 82 с.
3. Малко Р. Як вдосконалити законодавство щодо колабораціонізму? – пояснює правник. *Український тиждень*. 2022. 16 берез. URL: <https://tyzhden.ua/iak-vdoskonalyty-zakonodavstvo-shchodo-kolaboratsionizmu-roiasniuie-pravnyk/> (дата звернення: 22.03.2023).
4. Павлюк О. Поліція розслідує майже 500 справ про колабораціонізм – МВС. URL: <https://suspilne.media/243618-policia-rozslidue-majze-500-sprav-pro-kolaboracionizm-mvs/> (дата звернення: 22.03.2023).
5. Оробець К. М. Характер суспільної небезпечності кримінального правопорушення як прояв його антицінності. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2019. № 6. С. 131–135.
6. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III; ред. станом на 12 верес. 2020 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Сосєдка Софія Володимирівна,
здобувачка вищої освіти
юридичного факультету Навчально-наукового інституту
права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»;

науковий керівник:
Козинець Олена Гаврилівна,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувачка кафедри правоохоронної діяльності
та загальноправових дисциплін
Національного університету «Чернігівська політехніка»

НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Найпоширенішим джерелом права на сьогодні є нормативно-правові акти. Вони вміло встановлюють чіткі правила, які легко зрозуміти кожному. Країни континентальної Європи у своїй правовій системі використовують нормативно-правові акти як одне з головних джерел права.

Зародження нормативних актів почалося ще на початкових етапах розвитку державності. Звичаї та вчення змінювались актами, і акти ставали первинним регулятором суспільства.

Нормативно-правовий акт є одним із джерел права, спрямований на правове регулювання суспільних відносин, ядром яких є людина, її права і свободи. Щоб стати джерелом права, нормативний акт має бути легітимізований як правовий, правові норми повинні сприйматися і виконуватися людьми як бажані, необхідні. Зміст нормативно-правових актів має відповідати загальним можливостям захисту й реалізації прав і свобод людини. Підтвердженням є формування найбільш поширених, типових суспільних відносин. Такі відносини або вже існують, або перебувають на стадії формування [0, с. 154–155].

Різні науковці по-різному визначають поняття нормативно-правового акта. Це дозволяє показати їх різноманіття, але, незважаючи на різні словесні визначення, вони мало чим відрізняються і окреслюють одне й те саме поняття [0, с. 22]. М. Цвік наголошує, що нормативно-правовий акт є різновидом юридичних актів. Своєю чергою О. Скакун визначає нормативно-правовий акт як фор-

мальний акт рішення кваліфікаційних суб'єктів права, які мають право встановлювати, змінювати або скасовувати правові норми з метою регулювання суспільних відносин [0, с. 330].

Основними ознаками нормативно-правового акта як джерела права є те, що він має конкретний зміст, чітко встановлює модель дозволеної та забороненої поведінки суб'єктів, не персоніфікований, і його дія поширюється на нескінченне коло осіб.

Для нормативно-правового акта характерні такі особливості:

- ухвалюється уповноваженими суб'єктами правотворчості, в межах їх компетенції. У нашій країні суб'єктами є народ; Президент України як глава держави; Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади; Кабінет Міністрів України як вищий орган виконавчої влади; міністерства; інші органи та посадові особи, визначені законодавством;

- чітка структура (преамбула, глави, розділи, пункти, статті);

- зрозуміле викладення змісту правових норм;

- має правоутворювальне призначення, оформлює зміну, доповнення, скасування норм права;

- офіційно опублікований та введений у дію;

- може оперативно змінюватися чи доповнюватися відповідно до потреб соціальної практики;

- заздалегідь встановлена юридична сила в ієрархії нормативно-правових актів. Мається на увазі те, що підзаконні акти повинні підпорядковуватися положенням закону, закон має переважну силу над підзаконними актами, а Конституція України є основним законом;

- обов'язковий до виконання і містить гарантії від можливих порушень;

- є письмова форма й чітко визначені реквізити акта-документа (вид акта, дата ухвалення акта, назва органу, який ухвалює акт, номер акта, дані про особу, яка підписала акт);

- може прийматися шляхом волевиявлення народу чи його частини. Можемо взяти до уваги референдум загальнонаціонального чи місцевого рівня [0, с. 155; 0, с. 23–24].

Як наголошує М. І. Козюбра, нормативно-правовий акт – це насамперед акт правотворчості, який:

- призначається для широкого загалу та багаторазового застосування;
- прийнятий як шляхом волевиявлення народу, так і компетентними органами в установленому порядку;
- містить загальнообов'язкові для всіх суб'єктів правила поведінки;
- виражає волю домінуючої частини населення або народу в цілому;
- опрацьовується і приймається відповідно до спеціального нормотворчого процесу [0, с. 155].

Ці характеристики зумовлюють домінування нормативного акта у правовій системі романо-германських країн.

До юридичних актів належить також інтерпретаційний акт і акт застосування правових норм. Тому ми повинні знати, чим відрізняються нормативні акти від актів інтерпретаційних та актів застосування правових норм:

1) загальнообов'язкові правила містяться в нормативних актах, індивідуальні та конкретні приписи містяться в актах застосування правових норм, роз'яснення змісту та меж дії норм права містяться в інтерпретаційних актах;

2) нормативні акти стосуються всіх суб'єктів без винятку, акти застосування правових норм спрямовані та є обов'язковими лише для конкретних осіб чи організації, своєю чергою інтерпретаційні акти призначені для установ, які застосовують уточнені правові норми;

3) нормативні акти регулюють певні види суспільних відносин, акти застосування правових норм – конкретні життєві ситуації, інтерпретаційні акти не змінюють змісту правових приписів, а слугують роз'ясненню правових норм;

4) нормативні акти діють тривалий час і не вичерпуються фактами їх застосування, акти застосування правових норм припиняються у зв'язку з припиненням існування конкретного виду правовідносин, інтерпретаційні акти існують та мають допоміжне значення поряд з нормативними актами, положення яких уточнюються [0, с. 279].

Нормативні акти утворюються з урахуванням правил юридичної техніки. Правила передбачають вимоги, способи

та прийоми використання особливої мови закону, вихолощування норм права у статтях, юридичних примітках тощо.

Акти підлягають обов'язковій державній реєстрації та обліку, в Україні було створено Єдиний державний реєстр чинних опублікованих чи неопублікованих нормативних актів, також тих актів, які мають обмежувальну печатку, постанови, укази і розпорядження Президента України, закони України тощо [0].

Таким чином, нормативно-правові акти є правовим документом компетентного органу законодавчої влади, прийнятим у встановленому порядку для зміни або скасування правової норми. Він має певні особливості, які дають зрозуміти, що нормативно-правові акти є актами правотворчості. Нормативні акти регулюють суспільні відносини, ядром якого є людина, її права і свобода.

Список використаних джерел

1. Козюбра М. І., Цельєв О. В., Погребняк С. П. Загальна теорія права : навч. посіб. / за ред. М. І. Козюбри. Харків : Ваіте, 2015. 392 с.
2. Легін Л. М. Нормативно-правовий акт: поняття та система ознак. Розбудова держави і права: питання теорії та конституційної практики. Київ : *Право і суспільство*. 2016. № 2. С. 21–26.
3. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2001. 656 с.
4. Цвік М. В., Петришин О. В., Авраменко Л. В. та ін. Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка. Харків : Право, 2009. 584 с.
5. Про запровадження Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів та здійснення правової інформації України : постанова Кабінету Міністрів України від 11.12.1996 р. № 1504. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1504-96-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.03.2023).

Тадієв Садіг Рзаєвич,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби;

Конончук Юрій Андрійович,

слухач магістратури Академії Державної пенітенціарної служби

ПРОБЛЕМИ НЕДОТОРКАНОСТІ ЖИТЛА ТА ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Проблеми недоторканності житла залишаються актуальними за будь-яких обставин і процесів, які відбуваються в державі. Слід за-

значити, що саме рівень поваги на право недоторканності житла та його забезпечення є показником правової і демократичної країни.

Право на повагу до житла, а також захист від безпідставного посягання на його недоторканність у будь-якій державі зазначені в окремих правових актах, нормах міжнародних договорів [1], з якими кореспондується норма ст. 30 Конституції України, відповідні норми Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку, виключно за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку [2].

У зв'язку з обставинами, які виникають під час воєнного стану чи надзвичайних ситуацій, а також проведення антитерористичної операції, деякі процесуальні дії, у том числі слідчі, негласні слідчі (розшукові) дії проводять в умовах особливого режиму.

Крім того, в умовах воєнного стану виникають різні непередбачувані обставини (масове використання різної зброї, стихійна міграція та евакуація людей, відсутність транспортної інфраструктури, пожежі, колапс діяльності соціальної інфраструктури та органів місцевого самоврядування тощо), приєднуються проблеми в забезпеченні та охороні громадського порядку, організації досудового розслідування кримінальних проваджень, превенції правопорушень тощо.

Крім того, слід враховувати, що частина кримінальних проваджень у перспективі може буде передана Міжнародному кримінальному суду, співпраця з яким передбачена КПК України. До складу слідчо-оперативних груп для досудового розслідування воєнних злочинів будуть залучені також іноземні слідчі та експерти. Таку допомогу українським слідчим надають французькі колеги – слідчі Національної жандармерії Франції, які розслідуватимуть події в Ізюмі [3]. Очевидно, що під час воєнного стану відповідальність за дотримання процесуального права ор-

ганів досудового розслідування ніхто не знімає, навпаки – обставини вимагають проведення якісного розслідування, а отримані інколи «єдині», але «вирішальні» докази для встановлення справедливості не повинні викликати сумнів як у суддів та присяжних, так і у «нейтральних спостерігачів».

З одного боку, повноваження слідчого судді, передбачені статтями 140, 163, 164, 170, 206, 219, 232–235, 245–248, 250 та 294 КПК України, з моменту введення воєнного стану виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором (п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК). Слід підкреслити, що повноваження слідчого судді Апеляційного суду та Вищого антикорупційного суду щодо розгляду матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 246–248, 250 КПК України, також передані прокурору [4].

З іншого боку, слідчому та прокурору під час проведення обшуку житла, інших володінь особи та самої особи, якщо залучення понять є об'єктивно неможливим або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я, дозволено проведення відповідних слідчих дії без їх участі відповідно до ст. 615 КПК. У такому разі хід та результати проведення обшуку або огляд житла чи іншого володіння особи, обшук особи в обов'язковому порядку фіксуються доступними технічними засобами шляхом проведення безперервного відеозапису.

Такий підхід можливо застосовувати також до інших учасників слідчо-оперативної групи (експерта-криміналіста, судово-медичного експерта, спеціаліста та інших). У таких випадках слідчі дії можуть бути проведені прокурором або слідчим одноособово. А фіксація ходу слідчих дій можлива з використанням навіть особистих пристроїв зв'язку та електроніки (телефон, смартфон, планшет, сканери та інші), що регламентує п. 2 і п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК, де визначено, що за відсутності можливості складання процесуальних документів хід і результати проведення слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних дій та їх фіксація здійснюється доступними технічними засобами з подальшим складанням відповідного протоколу, не пізніше сімдесяти двох годин з моменту завершення таких слідчих (розшукових) дій чи відповідних процесуальних дій.

Звичайно, під час обшуку й огляду житла і споруди буде змінена тактика і стратегія проведення слідчих дії залежно від конкретного злочину для виявлення та фіксації відомостей про обставини його вчинення. Природно, що будуть відшукані специфічні знаряддя, майно, речі, документи, обладнання, притаманні таким кримінальним правопорушенням, як воєнні злочини, шпигунство, колабораціонізм та інші. Крім того, коло суб'єктів кримінального провадження може бути розширено за рахунок мінерів, операторів квадрокоптерів (дронів).

Аналіз вказаних проблем судово-слідчої практики, а також недосконалість норм КПК України та відсутність відповідних відомчих нормативних актів, що регламентують ці питання, дозволяють нам зробити такі висновки:

1) необхідність на законодавчому рівні внесення відповідних змін до КПК України й розробка відомчих інструкцій для прокурорів і слідчих з метою деталізації та конкретизації процесуальних дій по кримінальних провадженнях під час воєнного та надзвичайного стану, вдосконалення послідовності й тактики їх проведення;

2) з метою ефективності процесуальних дій та досягнення мети під час кримінального провадження розширити повноваження Військової служби правопорядку (ВСП) або створити Воєнну поліцію з правом формування в її складі слідчого та оперативного підрозділів, які можуть бути сформовані за рахунок слідчих та оперативних працівників СБУ, ДБР, Національної поліції, інших правоохоронних органів, визначити за ними підслідність кримінальних проваджень на період воєнного стану і на визначений термін після його закінчення;

3) у мирний час з числа окремих слідчих та оперативних працівників СБУ, ДБР, НП та інших органів сформувати резерв названих категорій персоналу та забезпечити їх підготовку для виконання відповідних повноважень під час воєнного стану;

4) забезпечити прокурорів, слідчих та оперативних працівників сучасною криміналістичною технікою для використання під час кримінального провадження, у тому числі огляду та обшуку житла і споруд, з можливістю передачі та фіксації отриманих даних через стільниковий зв'язок з місця події.

Список використаних джерел

1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.04.2023).
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р.; ратифіковано Законом від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.04.2023).
3. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

Теребило Наталія Володимирівна,
ад'юнкт Академії Державної пенітенціарної служби;
Звенигородський Олександр Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого
права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

СУТЕНЕРСТВО АБО ВТЯГНЕННЯ ОСОБИ В ЗАНЯТТЯ ПРОСТИТУЦІЄЮ: ПИТАННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPУШЕННЯ

У структурі кримінальних правопорушень проти громадського порядку та моральності одне з провідних місць посідає сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією. Стаття 303 Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачає кримінальну відповідальність за вищезазначене суспільно небезпечне діяння, що посягає на низку суспільних моральних цінностей.

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора за 2022 рік було зафіксовано 182 факти сутенерства та втягнення особи у заняття проституцією, за якими у 133 випадках було складено обвинувальні акти [1]. Однак більшість з цих кримінальних правопорушень мають латентний характер, оскільки потерпілі через особисті обставини не завжди повідомляють про їх вчинення.

Проблеми кримінально-правової та кримінологічної характеристики сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією досліджували такі вчені, як: Ю. В. Баулін, А. В. Виговська,

В. О. Глушков, І. М. Даньшин, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник, А. А. Небитов, А. В. Плотнікова, П. П. Сердюк, А. Х. Степанюк, Є. Фесенко, П. Л. Фріс, В. І. Шакур, В. Шендрік, Н. М. Ярмиш та ін.

На нинішньому етапі розвитку кримінально-правової науки проблема використання проституції сутенерами залишається малодослідженою, а відсутність комплексних досліджень цих питань ускладнює правозастосовну практику. Зокрема серед питань, що недостатньо розроблені наукою кримінального права, залишаються проблеми, пов'язані із суб'єктивною стороною складу цих кримінальних правопорушень.

Важливим елементом складу будь-якого кримінального правопорушення є його суб'єктивна сторона, під якою розуміють внутрішню сторону кримінального правопорушення, тобто психічну діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, яке вона вчиняє, і до його наслідків [2]. Цей елемент складу кримінального правопорушення утворюють такі ознаки, як вина, мотив, мета, емоційний стан. Єдиною обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони для всіх елементів кримінального правопорушення є вина, решта ознак – факультативні, тобто в одних випадках вони наявні у статті КК, у інших – відсутні, а тому характерні не для всіх кримінальних правопорушень. Виною вважається психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [3]. Сучасній науці кримінального права відомо три форми вини: 1) умисна; 2) необережна; 3) змішана.

На думку А. А. Небитова, суб'єктивна сторона розглядуваного нами кримінального правопорушення характеризується прямим умислом. Винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає його суспільно небезпечні наслідки та прагне до їх настання. Тобто вона усвідомлює, що незаконно втягує особу в заняття проституцією, примушує її до цього чи забезпечує такого роду аморальну діяльність і бажає вчинення зазначених дій. Водночас ставлення особи до тяжких наслідків, що можуть настати в результаті таких дій, є необережним [4]. Ми підтримуємо точку зору вищезазначеного автора, що для діянь, передбачених ст. 303 КК, характерний тільки пря-

мий умисел, оскільки особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (втягнення особи в заняття проституцією, а також забезпечення заняття проституцією іншою особою) та передбачає його суспільно небезпечні наслідки. Проте у разі спричинення тяжких наслідків від сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією (ч. 4 ст. 303 КК) форма вини буде змішаною. Тобто, якщо саме суспільно небезпечне діяння особа вчиняє умисно, то ставлення до його суспільно небезпечних наслідків є необережним.

У кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 303 КК, окрім вини, обов'язковим елементом суб'єктивної сторони визначено мету. Метою сутенерства або втягнення особи в заняття проституцією як кримінального правопорушення є отримання доходу від надання сексуальних послуг потерпілими. Хоча ця ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення безпосередньо не передбачена у диспозиції статті КК, однак вона впливає з логічного тлумачення терміну «проституція» [5]. Як правило, особи, які втягують інших у заняття проституцією, примушують до заняття проституцією або займаються сутенерством, одержують здебільшого половину, більшу частину або ж увесь заробіток осіб, яких втягнуто в заняття проституцією [4].

Плотнікова А. В. наводить аргументи на користь закріплення мети у пропонованому нею складі організації заняття проституцією, а саме – отримання вигоди. Дослідниця зазначає, що на позначення мети тих чи інших кримінальних правопорушень використовують різні поняття, зміст яких у кримінально-правовому розумінні не має істотних розбіжностей. Зокрема, такими є «дохід», «винагорода», «користь», «вигода», «нажива». Для забезпечення термінологічної єдності вищезазначена авторка пропонує використовувати поняття «вигода», що, на її думку, уможливить розширення поля криміналізації за рахунок тих осіб, які прагнуть одержати не лише матеріальні блага, а й нематеріальні здобутки. Крім того, на її переконання, будучи юридичним це поняття виводить дослідників зі сфери економіки на відміну від понять доходу, наживи тощо [6].

Вважаємо, що під вигодою у сексуальній експлуатації слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, а також особисте задоволення для себе чи інших осіб. Однак, на наше переконання, закріплювати цю ознаку у складах ст. 303 КК немає потреби, оскільки це лише переобтжить саму ст. 303 КК і створить додаткові труднощі у кваліфікації цих суспільно небезпечних діянь.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2022 р. Офіційний сайт Генеральної прокуратура України. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114368&libid=100820 (дата звернення: 10.04.2023).
2. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-ге вид., переробл. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
4. Небитов А. А. Суцнерство або втягнення особи в заняття проституцією: аналіз складу злочину. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 2. С. 41–50.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-ге вид., перероб. та доп. Київ : Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. 964 с.
6. Плотнікова А. В. Кримінальна відповідальність за організацію заняття проституцією : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 20 с.

Толкач Анжеліка Миколаївна,

старший викладач кафедри кримінального права та правосуддя
юридичного факультету Навчально-наукового інституту права
і соціальних технологій Національного університету
«Чернігівська політехніка»;

Волковська Ангеліна Анатоліївна,

здобувачка вищої освіти юридичного факультету
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ДЕТЕРМІНАНТИ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ СІМЕЙНО-ПОБУТОВИХ ВІДНОСИН

У будь-якій країні світу, незалежно від її соціально-економічного та культурного розвитку, існує проблема вчинен-

ня сімейно-побутових кримінальних правопорушень. На превеликий жаль, ця проблема не обійшла і Україну, бо в ній усе-таки спостерігається певна тенденція щодо збільшення кількості випадків здійснення кримінальних правопорушень у сфері сімейно-побутових відносин.

Метою роботи є з'ясування основних детермінантів злочинності у сфері сімейно-побутових відносин задля подальшого знаходження шляхів щодо їх вирішення та усунення.

Як слушно зазначила А. Б. Блага, важливість детермінації злочинності у сфері сімейно-побутових відносин обумовлюється тим, що встановлення головних причин злочинності надає певну можливість щодо розробки та здійснення ефективних заходів боротьби з нею. Однак ця масштабна проблема все ще не знайшла однозначного вирішення у зв'язку зі специфікою вияву детермінації у соціальному середовищі [1, с. 158].

Учені й практики у галузі кримінології нині не мають єдиного підходу щодо встановлення детермінантів злочинних діянь у сімейних відносинах. Проте думки розділилися, і ми можемо констатувати таке. Л. В. Левицька виділяє загальні та спеціальні групи чинників детермінації [2, с. 14]. Л. В. Крижна пропонує детермінанти кримінальних правопорушень у сфері сімейно-побутових відносин ділити на об'єктивні та суб'єктивні [3, с. 30–31]. Деякі вчені (Т. В. Гончарова, Л. В. Войтова, В. М. Щербина-Прилука), досліджуючи детермінанти насильства в сім'ї, виокремлюють соціальні та психологічні [4, с. 48; 5, с. 80; 6, с. 553].

Задля визначення детермінантів злочинності у сфері сімейно-побутових відносин пропонуємо виділити сім'ї за певною класифікацією.

До першої категорії віднесемо сім'ї, що постраждали внаслідок початку воєнних дій на території України з 2014 р. На жаль, починаючи з 2014 р., багатьом сім'ям нашої країни довелося на власні очі побачити всі страхи війни. Звісно, зміни у психологічному стані кожної особистості вплинули насамперед на її оточення – сім'ю. Особливо проблема стосується військовослужбовців, які, повернувшись з передової додому, не можуть поводитися так, як це було звично раніше.

У багатьох сім'ях трапляються сварки на рівному місці, через неконтрольовану агресію навіть із застосуванням сили стосовно будь-якого члена сім'ї. Тому причиною злочинності в таких сім'ях є відсутність здатності керувати своїми діями та вчинками через певні психічні розлади. Це стосується побоїв і мордувань (ст. 126 КК України), домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) та ін. [7].

Сюди також можна зарахувати сім'ї, у складі яких є особи з психічними розладами з дитинства або ж набутими вже у зрілому віці. Звісно, розлади психіки та поведінки не є причиною вчинення кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людей у сфері сімейно-побутових відносин, проте саме вони сприяють неадекватній поведінці, виникненню таких рис характеру, як агресивність, дратівливість.

До наступної категорії належать сім'ї з хворобливими залежностями (алкоголізм, наркоманія, ігрова залежність).

Проблеми алкоголізму, наркоманії та ігрової залежності доволі поширені в такому соціальному інституті, як сім'я. Наслідком цих залежностей є загальна деградація особистості і як результат – знищення розумової активності, агресія, жорстокість.

Говорячи про ці залежності в аспекті детермінанту злочинності у сфері сімейно-побутових відносин, слід зазначити, що батьки не завжди приділяють достатньо часу розв'язанню цієї проблеми. Звідси впливають фактори, які призводять до вчинення кримінальних правопорушень. Зокрема, умисні тілесні пошкодження різного ступеня (ст. 121, ст. 122, ст. 123, ст. 124, ст. 125 КК України), погроза батькам убивством через емоційну нестабільність дитини (ст. 129 КК України) [7].

До третьої категорії можна зарахувати сім'ї, у яких батьки або особи, що їх замінюють, відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі.

Ці сім'ї становлять групу ризику насильства в сім'ї проти життя та здоров'я її членів у зв'язку з тим, що особи, які відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі, відрізняються своєю антигромадською спрямованістю. Той негативний досвід, який вони здобули в місцях обмеження або позбавлення волі, переносять у свої сім'ї, часто керуються принципом «хто

сильніший – той і має рацію», тому практикують силовий варіант вирішення будь-яких питань [8, с. 140–141].

Важливі негативні властивості таких осіб – явно виражені дезадаптивність та конфліктність. Основою для цих властивостей є низький інтелект і освітній рівень, труднощі у встановленні та постійному здійсненні позитивних соціальних зв'язків тощо, які поглиблюються певними віковими характеристиками злочинців. При цьому судимість за раніше вчинене кримінальне правопорушення свідчить про стійке небажання вести правомірний спосіб життя [9, с. 183].

Ще одна категорія – сім'ї, у яких діти є небажаними або такими, що мають особливі потреби. На превеликий жаль, дитина у сім'ї не завжди бажана, або народжується з певними відхиленнями від норми у фізичному чи психологічному аспекті, і батьки, залишаючи її собі, розуміють, що не хочуть займатися її вихованням.

Тому в сім'ях з подібними проблемами батьки або один з батьків вчиняє таке кримінальне правопорушення, як заподіяння смерті або залишення дитини в небезпеці, відповідальність за які передбачена ст. 117, 135 КК України [7].

Остання категорія – сім'ї, які мають вікові особливості батьків (батьки похилого віку). У сім'ях дуже літніх батьків (більше ніж 50 років) може простежуватись так звана вседозволеність та гіперопіка, оскільки дітей вони сприймають як останній шанс на молодість та можливість відчувати свою потрібність. У таких сім'ях через велику різницю у віці (належність до різних поколінь) і різні підходи до вирішення певних питань можуть виникнути серйозні непорозуміння з дітьми (переважно неповнолітніми) [10, с. 140]. Це призводить до конфліктів між батьками й дітьми і, як наслідок, до вчинення кримінальних правопорушень, здебільшого з боку дітей щодо своїх батьків.

Отже, злочинність у сім'ї є складною проблемою, яка має багато причин. Так звана «криміногенна детермінація» зазвичай виражена у двох основних її видах – спричинена (генетичний зв'язок – причина – наслідок) та обумовлена (зв'язок сприяння, створення належних, тобто сприятливих, умов для формування і реалізації вагомих причин злочинності). Класифікували сім'ї та визначили їхні проблеми задля того, щоб у майбутньому була можливість запобігання вчиненню подібних кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Кальман О. Г. Стан та головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія. Харків, 2003. 352 с.
2. Литвинов О. М. Про галузеві характеристики кримінальних правопорушень та взагалі кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права*. 2010. № 4. С. 581–586.
3. Крижна Л. В. Злочини у сфері сімейно-побутових відносин (кримінологічний аспект) : монографія. Київ : КІВС, 2003. 105 с.
4. Гончарова Т. В. Насильство дітей у сім'ї: умови, причини й фактори виникнення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2010. № 4. С. 47–53.
5. Войтова Л. В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. № 1. С. 79–86.
6. Щербина-Прилука В. М. Насильство над дитиною як соціально-психологічна проблема. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ: Проблеми загальної та педагогічної психології*. 2009. Т. 11. Ч. 7. С. 550–556.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 08.03.2023).
8. Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Національна академія управління, 2010. 496 с.
9. Насильство вдома і що з цим робити. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/GBV> (дата звернення: 08.03.2023).
10. Беспаль О. Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. 294 с.

Топоркова Марина Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету

ОСОБЛИВОСТІ СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з найбільш актуальних проблем, які виникають в умовах війни, є стягнення аліментів. Ця проблема стала особливо гострою через те, що багато родин перебувають у складних життєвих умовах у зв'язку з втратою членів родини, переселенням, зміною місця проживання та іншими чинниками, що стали наслідком війни.

Законодавство України містить низку положень, що стосуються стягнення аліментів, але в умовах збройного конфлікту виникає низка особливостей, які необхідно враховувати. Згідно із Сімейним кодексом України батьки зобов'язані забезпечувати свої дітей аліментами (статті 180–201).

Питання сплати аліментів одним з батьків, хто має обов'язок платити аліменти, але перебуває за кордоном, регулюються Конвенцією про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання ООН, Договором про надання правової допомоги та Порядком стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про надання правової допомоги, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 серпня 2002 року № 1203.

Якщо в особи, з якою проживає дитина, немає рішення суду про стягнення аліментів з іншого з батьків, вона має право звернутися до територіального управління Міністерства юстиції для розгляду цього питання в іноземній державі.

Таке звернення має подавати особа письмово в довільній формі, до якого додається заява про стягнення аліментів на підставі Конвенції про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання ООН, а також переклад заяви і документів, що до неї додаються, офіційною мовою тієї країни, де пропонується стягнути аліменти, а якщо це неможливо, – англійською чи французькою мовами.

Якщо ж особа має рішення суду про стягнення аліментів, необхідно подати клопотання про визнання і виконання рішення про стягнення аліментів, яке має містити повне ім'я відповідача (боржника), дату народження, громадянство та його адреси протягом останніх п'яти років, наскільки це відомо, рід занять, місце роботи і фотокартку; наявні відомості про фінансові та сімейні обставини боржника, у тому числі інформацію про належне йому майно; будь-яку іншу інформацію, що може сприяти встановленню місцезнаходження боржника чи виконанню клопотання або яка визначена відповідною договірною стороною як необхідна.

До клопотання необхідно додати належним чином оформлені судом, що виніс вирок, копію судового рішення; довідку про те, що рішення набрало законної сили; довідку про часткове виконання або невиконання рішення на території України; довідку про те, що відповідач був належним чином повідомлений про день судового засідання, та копії документів, що це підтверджують, якщо відповідач не брав участі в судовому засіданні; копію протоколу судового засідання (або журналу судового засідання), під час якого справу про стягнення аліментів було розглянуто по суті; фотокартку стягувача.

Відповідно до Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах СНД від 22 січня 1993 року громадяни можуть звернутися з питанням про визнання та виконання рішення суду про стягнення аліментів як до компетентного органу на території України, так і до національного суду, яким винесено відповідне рішення. Для цього необхідно оформити клопотання, до якого необхідно додати: рішення або його засвідчену копію, а також офіційний документ про те, що рішення набуло законної сили, якщо це не впливає із самого рішення; документ, з якого впливає, що сторона, проти якої було винесено рішення, що не брала участі у процесі, була в належному порядку і вчасно викликана в суд, а у випадку її процесуальної недієздатності була належним чином представлена; документ, що підтверджує часткове виконання рішення на момент його пересилання.

Ці документи оформлюються відповідним національним судом. На підставі поданих документів суд іншої держави ухвалює рішення про задоволення зазначеного клопотання або відмову в його задоволенні. Після ухвалення позитивного рішення з цього питання виконання рішення здійснюється в порядку, визначеному законодавством іншої держави.

У разі виїзду одного з батьків, який є громадянином України, для постійного проживання в іноземній державі, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, необхідно подати договір про виплату аліментів або нотаріально засвідчену заяву про відсутність в одержувача аліментів вимог

щодо стягнення аліментних платежів або копію рішення суду про виплату аліментів.

З ухваленням Верховною Радою України від 15 березня 2022 року Закону України «Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» № 2129-IX Закон України «Про виконавче провадження» було доповнено положеннями, пов'язаними з воєнною агресією російської федерації на території України, в яких тимчасово, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, припиняється звернення стягнення на заробітну плату, пенсію, стипендію та інший дохід боржника (крім рішень про стягнення аліментів та рішень, боржниками за якими є громадяни Російської Федерації). Але цим законом не передбачено заборони нарахування та стягнення пені за прострочення сплати аліментів.

Отже, стягнення аліментів під час війни є складним завданням, проте дуже важливим для забезпечення матеріальної і соціальної підтримки дітей та їхніх матерів у цей важкий час. Тільки за наявності ефективної системи стягнення аліментів та соціальної підтримки можна забезпечити належні умови для розвитку і благополучного життя дітей, які є майбутнім нашої країни.

Список використаних джерел

1. Конвенція про міжнародне стягнення аліментів на дітей та інших видів сімейного утримання від 23.11.2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_112 (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про надання правової допомоги : постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1203. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1203-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
3. Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_009# (дата звернення: 10.04.2023).
4. Про внесення зміни до розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження»: Закон України від 15.03.2022 р. № 2129-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2129-20#> (дата звернення: 10.04.2023).

Тюфтій Сергій Миколайович,
аспірант кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології
Академії Державної пенітенціарної служби

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЩОДО МЕДИКО- САНІТАРНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Реалізація медико-санітарного забезпечення засуджених у місцях позбавлення волі – одна зі складових частин відбування покарання. Його організація впливає з конституційного права громадян України на охорону здоров'я та медичну допомогу [1, с. 360]. Держава гарантує всім громадянам реалізацію їх прав у галузі охорони здоров'я, у тому числі особам, які утримуються під вартою та відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Це прямо витікає зі змісту частини 3 статті 63 Конституції України, де зазначено, що «засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду» [2, с. 28].

Важливим документом, який визначає основні засади організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі та механізм взаємодії закладів охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України з іншими закладами охорони здоров'я, які не належать до сфери управління Міністерства юстиції України, є наказ згаданого міністерства та Міністерства охорони здоров'я України «Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі» від 15.08.2014 р. № 1348/5/572».

На підставі згаданого наказу в закладах охорони здоров'я ДКВС надаються медична допомога при невідкладних станах, первинна медична допомога, вторинна (спеціалізована) та паліативна допомога, медична реабілітація, здійснюється санітарно-епідеміологічний нагляд, проводяться санітарно-гігієнічні та протиепідемічні заходи, у тому числі із впровадженням превентивної медицини (пропаганда здорового способу життя, зокрема з питань дотримання особистої гігієни, запобігання інфекційним захворюванням, алкоголізму та наркоманії, запобігання самогубствам, гігієнічне навчання), організовується цілодобове

чергування медичних працівників, забезпечення засуджених лікарськими засобами, медичними виробами, технічними та іншими засобами реабілітації, проводиться реабілітація та лікування після захворювань і травм [3]. Для вирішення нагальних питань, пов'язаних з медико-санітарним забезпеченням засуджених, організація взаємодії на теперішній час набула особливої актуальності. Необхідно зазначити, що система медико-санітарних оздоровчо-профілактичних заходів стосовно засуджених зокрема і до позбавлення волі забезпечується «Центром охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби». На цей суб'єкт управлінської діяльності покладено здійснення заходів щодо організації медичного забезпечення та контролю за станом здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту, профілактики та зниження захворюваності серед засуджених осіб, узятих під варту. Слід зазначити, що на теперішній час медичний персонал у своїх діях самостійний, тобто незалежний від адміністрації установи виконання покарань. Як вказує вчений А. Гель, взаємовідносини між надавачами медико-санітарної допомоги і пацієнтами є основним фактором успіху будь-якої системи охорони здоров'я, а повна професійна незалежність є необхідною організаційною умовою необмеженої лояльності пенітенціарних медичних працівників до своїх пацієнтів [4, с. 196].

Ресурси медичних закладів пенітенціарної системи як в Україні, так і в інших державах значно обмежені порівняно з ресурсами закладів загальнодержавної системи охорони здоров'я. За таких умов, надаючи медичну допомогу засудженим, установи як державні інституції в межах своїх можливостей повинні діяти з максимально можливою ефективністю, що своєю чергою збереже здоров'я засуджених в умовах ізоляції та існування значної кількості потенційних загроз; окрім того, з огляду на значну кількість засуджених, хворих на небезпечні, інфекційні хвороби, профілактує їх поширення як серед засуджених, так і серед інших осіб, розширить можливість працевлаштування засуджених на підприємствах УВП, залучення їх до групових, масових заходів виховного характеру [5, с. 72].

У юридичній літературі трапляється безліч різноманітних видів і форм та засобів взаємодії. Зважаючи на види надання медико-санітарної допомоги засудженим до позбавлення волі, медичні послуги надаються на безоплатній та платній основі. На наше переконання, яскравим вираженням взаємодії є реалізація права засудженого на вільний вибір лікаря, закладу охорони здоров'я та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій. Організація цієї взаємодії покладається на адміністрацію УВП, яка на підставі медичного висновку забезпечує допуск обраного лікаря до засудженого в заклад охорони здоров'я ДКВС. Відшкодування витрат, пов'язаних з наданням платних медичних послуг (у тому числі наданих обраним лікарем), а також придбання необхідних лікарських засобів, медичних виробів, технічних та інших засобів реабілітації, фінансування яких не передбачено за рахунок бюджетних коштів, здійснюється за рахунок особистих грошових коштів засудженого, якому надавалася медична допомога, коштів близьких родичів або інших осіб.

Під час відбування покарання в необхідних випадках у закладах охорони здоров'я ДКВС засудженому надається негайна медична допомога, яка має назву «екстрена». У разі неможливості надання такої допомоги в повному обсязі на місці засуджений з дотриманням режимних вимог переміщується до лікувального закладу охорони здоров'я, який не належить до сфери управління Міністерства юстиції України, для реалізації суб'єктивного права засудженого на отримання медичної допомоги.

Переміщення (конвоювання) засуджених, які госпіталізуються до лікарняних закладів ДКВС, здійснюються вартою, а також за висновком лікаря та з урахуванням стану здоров'я засуджених у супроводі призначеного завідувачем медичної частини (фельдшерського пункту) або особою, яка його заміщує, медичного працівника, який надаватиме медичну допомогу засудженим під час переміщення [3].

Окремий прояв взаємодії відбувається під час вирішення питання про звільнення засудженого від відбування покарання за хворобою. Звільнення від відбування покарання через хворобу з місць позбавлення волі може бути застосоване судом до тих засуджених, які захворіли під час відбування покарання на пси-

хічну та іншу (не психічну) тяжку хворобу, яка перешкоджає подальшому відбуванню покарання [6]. З метою підготовки та подання до суду матеріалів для вирішення питання про звільнення засуджені, які захворіли в УВП, а також особи, які захворіли до засудження, але їхні хвороби внаслідок прогресування набули характеру, зазначеного в переліку хвороб, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання, підлягають медичному обстеженню. Медичний огляд засуджених осіб проводять лікарсько-консультативні комісії закладів охорони здоров'я ДКВС. До складу лікарсько-консультативної комісії входять голова комісії – керівник закладу охорони здоров'я ДКВС та не менше трьох лікарів. Після вивчення даних медичної облікової документації щодо обстеження, лікування, надання рекомендацій тощо лікарсько-консультативна комісія негайно складає висновок лікарсько-консультативної комісії про медичний огляд засудженого щодо наявності захворювання, визначеного переліком хвороб, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання [3].

Отже, необхідність взаємодії у сфері медико-санітарних заходів є засобом забезпечення захисту прав пацієнтів, гарантованого обсягу медичної допомоги, що надається на безоплатній основі за рахунок бюджетних коштів, покращення доступу до медичного обслуговування засуджених до позбавлення волі. Взаємодія має бути організована на високому законодавчому, науково-технічному рівні з використанням провідних інформаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавче право : підручник : у 2 т. / Музика А. А., Конопельський В. Я., Письменський С. О. та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. С. Ю. Бараша. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФОП Кандиба Т. П., 2018. Т. 2. 622 с.
2. Право на охорону здоров'я та медичну допомогу в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах: сучасний стан і перспективи : інформаційно-аналітичний дайджест. Харків : Юрайт, 2022. 216 с.
3. Порядок організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі : затв. наказом М-ва юстиції України та М-ва охорони здоров'я України від 15.08.2014 р. № 1348/5/572. Дата оновлення: 08.10.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14#n19> (дата звернення: 17.03.2023).

4. Гель А. П. Вітчизняна модель організації пенітенціарної охорони здоров'я в Державній кримінально-виконавчій службі України: сучасний стан та перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 194–202.

5. Кубрак Р. М., Тьюфті С. М. До питання забезпечення права засуджених на медичну допомогу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2020. № 47. Том 2. С. 69–73.

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Федоріненко Василь Олександрович,
здобувач вищої освіти Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
старший офіцер (психолог) окремого загону
спеціального призначення Центрального територіального
управління Національної гвардії України, старший лейтенант;

науковий керівник:

Мітченко Катерина Вікторівна,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін
та психології поліцейської діяльності
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, практичний психолог СП «Разом»

НАДАННЯ ПЕРВИННОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ СЛУЖБОВЦЯМИ НГУ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Ефективність виконання службово-бойових завдань (СБЗ) військовослужбовцями Національної гвардії України (НГУ) багато в чому залежить від спроможності командирів та особового складу в разі необхідності правильно організувати й надавати першу психологічну допомогу під час виникнення ознак негативних психічних реакцій і станів.

Поняття «перша психологічна допомога» найбільшого розвитку отримало в рамках екстремальної психології, практичні навички її надання відточувалися на фахівцях, які надають допомогу в зонах стихійних лих і техногенних катастроф. Перша психологічна допомога – це сукупність заходів загальнолюдської підтримки та практичної психологічної допомоги людям, які зазнали впливу надсильних стресорів. Її надання не передбачає значної професійної підготовки – достатньо знань, отриманих у рамках загальноосвітнього психологічного інформування, і природної здатності проявляти співчуття, людяність [3, с. 45]. Важливою характеристикою першої психологічної допомоги є її простота.

Потреба в першій психологічній допомозі залежить від глибини впливу події на індивідуума. Ступінь впливу визначається як незначний, помірний, тяжкий. Здебільшого перша психологічна допомога надається при тяжкому впливі психотравмувальної події на особу. Саме оцінка поведінки постраждалого є вирішальною для винесення рішення про надання першої психологічної допомоги. З цієї точки зору важливо оцінити такі параметри.

Порушення когнітивної функції – нездатність зосередити увагу на важливих об'єктах, розсіяність, нездатність відвести увагу від стресора; порушення короткочасної пам'яті; нездатність до аналізу, синтезу, узагальнення, переносу відомого способу дій на нові обставини, порушення сприйняття дійсності, здатності приймати рішення.

Порушення емоційного реагування – невідповідність за силою і адекватністю реагування на емоційні стимули (надмірна сила реагування, відсутність емоційного відгуку, емоційна лабільність/ригідність). Коливання настрою, роздратованість, «вибухове» реагування на зауваження, дріб'язкові причіпки до всього. Пригніченість, відсутність інтересу до навколишнього світу [1, с. 6].

Специфічні вегетативні реакції: прискорення/уповільнення пульсу, дихання, поверхневе часте дихання, затримання дихання, тремор, тик, надмірний/слабкий м'язовий тонус, зміна кольору шкіряних покровів, значне розширення/звуження зіниць. Нездатність до вольового зусилля, відчужений/«божевільний» погляд.

До психологічних реакцій, на думку науковців, належать: дезорганізація, втрата здатності контролювати свою поведінку, порушення адаптації до навколишнього світу, деморалізація [5, с. 233].

Слід зазначити, що спочатку поведінка людини може бути лише злегка дезорганізованою. За умови «накопичення» дії стрес-фактору дезорганізовані дії можуть виявлятися у (само)руйнівній поведінці. При тяжкому впливі поведінка постраждалого стає неадекватною або навіть хаотичною. Постражданий може мати розгублений вигляд, з явищами сплутаності свідомості, збитий з пантелику, нездатний впоратися навіть з рутинними справами чи, навпаки, демонструвати ірраціональну, агресивну або аутодеструктивну поведінку [3, с. 38].

Важливо розуміти, що в більшості випадків немає прямого зв'язку між особливостями поведінкової дезорганізації і типом особистості, особистісною історією постраждалого. Під впливом стресу турботлива людина може стати вербально й фізично агресивною, ображати оточення. Дружня – уникати оточення, повністю ігнорувати їх присутність тощо.

На сьогодні вироблено кілька підходів надання першої психологічної допомоги, і в більшості з них вона розглядається як втручання, орієнтоване на задоволення потреб, яке не є психотерапією. Австралійська спільнота Червоного хреста вказує, що під першою психологічною допомогою слід розуміти надання гуманної, турботливої і співчутливої підтримки, яка спрямована на розв'язання насамперед нагальних практичних проблем і задоволення потреб населення, яке постраждало внаслідок надзвичайних ситуацій, стихійного лиха чи травмувальної події. Надають першу психологічну допомогу, суворо дотримуючись принципу «не нашкодь» [4, с. 10].

Модель індивідуального кризового втручання George S. Everli передбачає такі етапи першої психологічної допомоги: стабілізація (інформування, задоволення базових потреб, пом'якшення дії гострих стресорів); визнання події і реакції постраждалого на неї; полегшення розуміння постраждалим як того, що вже відбулося, так і того, що відбувається нині; нормалізація; поширення ефективних копінг-стратегій; відновлення незалежного функціонування чи перенаправлення постраждалого із забезпеченням подальшого догляду [4, с. 42].

Raphael вказує, що перша психологічна допомога має містити такі заходи: звернення до базових потреб (фізичний захист, досягнення почуття безпеки, задоволення фізіологічних потреб); звернення до психологічних потреб (втішання, емоційна підтримка, надання поведінкової підтримки, забезпечення емоційного вентильовання, поширення конструктивної поведінки); забезпечення соціальної підтримки (возз'єднання постраждалих з родинами, використання екстрених соціальних та суспільних підтримувальних зв'язків); сприяння продовженню надання допомоги (проведення сортування і перенаправлення осіб, які гостро потребують кваліфікованої допомоги, використання для під-

тримки постраждалих вже створених та ефективно існуючих соціальних мереж) [4, с. 68].

Регіональний радник з профілактики та усунення стресу в Тихоокеанському та Азіатському регіоні при департаменті з питань безпеки ООН Н. Агазаде вказує, що перша психологічна допомога зазвичай має охоплювати такі етапи: спостереження за ситуацією з її наступною оцінкою та обстеженням постраждалого; забезпечення доступу до постраждалого і налагодження довірчого контакту; забезпечення постраждалому безпеки і захист від будь-якої шкоди, включно з аутоагресією; за необхідності – пошук можливостей надання невідкладної медичної допомоги; задоволення основних потреб; стабілізація емоційного стану постраждалих і зменшення дії зовнішніх стимулів; інформаційний обмін; надання допомоги у вирішенні практичних питань; налагодження зв'язків зі службами соціальної підтримки; проведення базового тренінгу копінг-стратегій; безперервний зв'язок зі службами підтримки і перенаправлення; збереження гідності постраждалого в умовах кризи [3, с. 109].

Проаналізувавши досвід роботи з постраждалими цивільним населенням унаслідок бойових дій на сході України, директор Українського науково-дослідного інституту соціальної і судової психіатрії та наркології МОЗ України І. Пінчук запропонувала такий алгоритм надання першої психологічної допомоги особам, які переживають стрес: ненав'язливе надання практичної допомоги та підтримки; оцінка потреб і проблем; надання допомоги в задоволенні нагальних потреб (їжа, вода, інформація); вміння вислуховувати людей, але не примушувати їх говорити; вміння втішити й допомогти людині заспокоїтися; надання допомоги в отриманні інформації, встановленні зв'язку з відповідними службами та структурами соціальної підтримки; захист від подальшої шкоди [4, с. 100].

Пінчук І. вказує, що за умови освоєння алгоритму надання першої психологічної допомоги важливо розуміти, чим вона не є. Це не та допомога, яку можуть надавати лише фахівці, це не професійна консультація, перша психологічна допомога не передбачає детального обговорення подій, які викликали стан ди-

стресу, це не прохання до потерпілого проаналізувати, що з ним відбулося, і встановити точну хронологію і суть подій [4, с. 102].

Людині, що надає допомогу, заборонено зловживати своїм становищем, просити гроші або послуги за надання допомоги, давати помилкові обіцянки чи повідомляти недостовірні відомості, перебільшувати свої знання та навички, нав'язувати свою допомогу, поводитися настирливо і безцеремонно, примушувати людей розповідати про те, що з ними відбулося, поширювати отримані відомості особистого характеру, давати оцінку вчинкам і переживанням людей.

Під час надання першої психологічної допомоги необхідно знайти для розмови тихе місце, де ніщо не відволікатиме; поважати конфіденційність і не розголошувати повідомлені особисті відомості; бути поруч з людиною, але дотримуватися необхідної дистанції з урахуванням її віку, статі й культури; показувати зацікавленість, наприклад, киваючи головою чи вимовляючи короткі підтвержувальні репліки; бути терплячим і спокійним; надавати фактичну інформацію, чесно говорити про свої знання: «Я не знаю, але постараюся для вас дізнатися»; надавати інформацію зрозумілою мовою, простими словами; висловлювати співпереживання: люди, які говорять вам про свої почуття, зазнали втрати або пережили драматичні події (смерть близької людини, втрата будинку тощо); надати людині можливість помовчати.

Під час надання першої психологічної допомоги заборонено: змушувати людину розповідати про те, що з нею відбулося; перебивати і квапити співрозмовника (наприклад, дивитися на годинник, говорити занадто швидко); торкатися до людини, якщо немає впевненості, чи прийнято це в її культурному середовищі; давати оцінки, що людина зробила чи не зробила, або її емоціям; вигадувати того, чого не знаєте; використовувати занадто спеціальні терміни; давати помилкові обіцянки; переказувати співрозмовнику оповідання, почуті від інших; розповідати про власні труднощі; думати і діяти так, немов зобов'язані вирішити за іншого всі його проблеми; позбавляти людину віри у власні сили і здатність самій подбати про себе; описувати людей, використовуючи негативні епітети (наприклад, називати їх «божевільними»).

Список використаних джерел

1. Оніщенко Н. В. Екстрена психологічна допомога постраждалим в умовах надзвичайної ситуації: теоретичні та прикладні аспекти : монографія. Харків : Право, 2014. 584 с.
2. Профілактика самогубств серед військовослужбовців Національної гвардії України : посібник / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін. / за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків : НА НГУ, 2016. 118 с.
3. Психологічна само- та взаємодопомога військовослужбовців Національної гвардії України в умовах ведення бойових дій : посібник / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько / за заг. ред. проф. І. І. Приходька. Харків : НА НГУ, 2016. 108 с.
4. Психологічний супровід військовослужбовців, які виконують службово-бойові завдання в екстремальних умовах : методичні рекомендації / Я. В. Мацегора, І. В. Воробйова, О. С. Колесніченко, І. І. Приходько. Харків : НА НГУ, 2015. 69 с.

Чередниченко Олександр Юрійович,

кандидат економічних наук, доцент,
професор спеціальної кафедри

«Досудове розслідування та правове забезпечення
оперативно-службової діяльності Служби безпеки України»

Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Трубавіна Ірина Миколаївна,

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної
педагогіки Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди;

Кулик Дмитро Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент, т.в.о. першого заступника
Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОРУПЦІЯ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ СКОЄННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Якщо розкрити це визначення, то можна констатувати, що національна безпека України – цілий комплекс законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на постійну захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства

і держави, за якої забезпечуються їх сталий розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти й науки, науково-технічної та інноваційної політики, інформаційних технологій, спадщини і культурного розвитку населення, інформаційної безпеки, соціальної політики, критичної інфраструктури, ринку фінансових та банківських послуг, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, інвестиційної, монетарної та валютної політики, промисловості та сільського господарства, використання надр, земельних і водних ресурсів, захисту екології, довкілля та інших сфер державного управління від потенційних або реальних загроз національним інтересам держави.

Зважаючи на вищевикладене, можна засвідчити, що забезпечення національної безпека неможливе без захисту суспільства, суспільних відносин як основ державності.

Під злочинами проти основ національної безпеки України необхідно розуміти передбачені нормативно-правовими актами України, вчинені з прямим умислом і спеціальною метою суспільно небезпечні діяння (злочини), які посягають на відносини, що забезпечують умови з охорони основ національної безпеки України у політичній та економічній сферах, у сфері оборони та інших сферах розвитку та існування держави і суспільства.

Наприклад, одним із видів злочину проти основ національної безпеки є державна зрада. Безпосереднім об'єктом цього злочину є зовнішня безпека України, її суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, обороноздатність, державна, економічна чи інформаційна безпека. Суб'єктом злочину проти основ національної безпеки України є осудні особи, які досягли 16-річного віку. Як правило, до скоєння вказаного злочину причетні особи, які мають певний доступ до ресурсів, у тому числі інформаційних, а також наділені певними владними, адміністративними та іншими розпорядчими повноваженнями, обіймають певну посаду чи належать до певного середовища.

Корупція – негативне суспільне явище, яке проявляється в злочинному використанні особами наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи її пропозиції [2].

Корупція як небезпечне суспільне явище пронизує все суспільство, тому що в інших умовах існувати не може. Таким чином, боротьба з корупцією є боротьбою за зміну суспільних відносин, які сприятливі для існування корупції.

Аналіз виникнення, розвитку й існування корупції свідчить про те, що до корупції може бути схильна будь-яка людина, котра володіє повноваженнями щодо розподілу ресурсів, які їй не належать, на свій розсуд (насамперед це чиновник, депутат, суддя, співробітник правоохоронних органів, адміністратор та інші) або має владні, адміністративні, господарчі чи інші повноваження. Тобто особа, яка має певні можливості та доступ до певного середовища.

Головним стимулом до існування корупції є наявність можливості отримання матеріальної та фінансової вигоди (прибутку), пов'язаного з неправомірним використанням владних повноважень. Тобто метою цих діянь є особисте збагачення.

До речі, головним стримувальним чинником цього явища є ризик викриття і невідворотність покарання. Основною характерною ознакою корупції є конфлікт між діями посадової особи та інтересами її працедавця, державними інтересами або інтересами суспільства.

Корупція як явище не може існувати поза межами держави, суспільства, влади, бо воно є своєрідним відображенням політичних, економічних, ідеологічних, управлінських та інших соціальних явищ і процесів, які відбуваються в суспільстві та державі, результатом недосконалого функціонування державних і суспільних інституцій. Існування правової, демократичної, відкритої держави й розвинутого громадянського суспільства гальмує існування і розвиток корупції, тому корупція часто є приводом для закликів до насильницької зміни влади. З формальної точки зору, якщо не буде держави, не буде суспільства, то, можливо, не буде й умов для корупції.

Підґрунтям або сприятливими для існування корупції умовами є відсутність в особи почуття відданості народу, державі, схильність до зради як щодо людини (громадянина), партнера,

так і щодо держави як інституції. Нехтування своєю репутацією та моральними принципами, бюрократія системи державного управління, відсутність виваженої державної політики в політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах, недостатні й не-ефективні заходи боротьби з корупціонерами теж сприяють існуванню й розвитку корупції. Національна безпека України якраз і забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, військовій, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

Мінімізація або усунення вищенаведених умов існування й розвитку корупції є також умовами для мінімізації порушень проти основ національної державності. Багато видів корупції аналогічні до зради, а це заволодіння чужими ресурсами (інформаційними, майновими, фінансовими та ін.), що здійснюються посадовою особою та належать до категорії злочинів проти державної влади. Тому, на нашу думку, між зрадою і корупцією можливий прямий зв'язок.

Список використаних джерел

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 10.04.2023).
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

Шакірова Олена Вадимівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного права
Державного податкового університету;

Ворощук Анна Олександрівна,

здобувачка вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У період дії воєнного стану в Україні відбулися певні зміни й у правовому регулюванні державного фінансового контролю.

Верховна Рада України ввела мораторій на здійснення більшості перевірок у державі. Постановою Уряду від 13 березня 2022 р. «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» було передбачено припинення проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану [2].

За 2022 рік до вищевказаної постанови Кабінету Міністрів України були внесені зміни: 13 травня, 17 червня, 27 серпня та 6 грудня. Це підтверджує, що нині проведення фінансового контролю відновлюється, і перелік можливих перевірок постійно збільшується.

З метою забезпечення державного фінансового контролю за використанням державних ресурсів у воєнний час Уряд 7 травня 2022 року ухвалив постанову № 561 «Деякі питання здійснення державного фінансового контролю в умовах воєнного стану». Було встановлено, що Державна аудиторська служба України та її міжрегіональні територіальні органи під час воєнного стану та протягом місяця після його припинення або скасування виконують свої повноваження з урахуванням таких особливостей: 1) здійснюють заходи державного фінансового контролю з урахуванням воєнного стану; 2) до тривалості заходів державного фінансового контролю (інспектування, державного фінансового аудиту, перевірки закупівель) та інших строків, визначених порядками проведення цих заходів, не зараховується строк, протягом якого такий захід не здійснювався у зв'язку з обставинами, обумовленими воєнним станом; 3) надання документів під час заходів державного фінансового контролю, зустрічних звірок, збору інформації та документування процесу державного фінансового контролю, реалізація матеріалів за його результатами здійснюються в паперовій та/або електронній формі [1].

Дозволено здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) в окремих сферах. Так, можна проводити позапланові перевірки з метою запобігання неконтрольованому зростанню цін на товари, які мають істотну соціальну значущість, на підставі рішення центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у відповідній сфері, а для центральних органів виконавчої влади, діяльність

яких спрямовується і координується безпосередньо КМУ, – на підставі рішення КМУ: за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави; з метою виконання міжнародних зобов'язань України.

Крім того, дозволили проводити не тільки позапланові, а й планові перевірки у сферах енергетики та комунальних послуг за рішенням Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, і за наявності загрози, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища й забезпечення безпеки держави [1].

Міністерство фінансів надало роз'яснення щодо провадження в умовах воєнного стану діяльності з внутрішнього аудиту в державних органах, їх територіальних органах та бюджетних установах, які належать до сфери їх управління [3].

У листі наголошується, що підходи до проведення внутрішнього аудиту в державних органах визначаються, зокрема, Бюджетним кодексом України, постановою КМУ від 28.09.2011 р. № 1001, що затвердила Порядок здійснення внутрішнього аудиту, та утворення підрозділів внутрішнього аудиту, а також Стандартами внутрішнього аудиту (наказ Мініфіну від 04.10.2011 р. № 1247).

Чинними нормативно-правовими актами з питань внутрішнього аудиту не встановлено обмежень щодо дистанційного (камерального) проведення внутрішніх аудитів, а також інших необхідних управлінських рішень, які б забезпечували діяльність підрозділу внутрішнього аудиту в умовах режиму воєнного стану.

Тобто керівник підрозділу внутрішнього аудиту, враховуючи поточні умови, спричинені введенням в Україні режиму воєнного стану, має переглянути внутрішні документи з питань внутрішнього аудиту та за необхідності готувати відповідні зміни до них, враховуючи особливості діяльності відповідного державного органу.

Крім того, керівнику підрозділу внутрішнього аудиту доцільно розглянути питання щодо можливості проведення внутрішніх аудитів (зокрема, дистанційного або камерального) у разі

наявності доступу до документів, інформації та баз даних, необхідних для проведення внутрішніх аудитів.

У випадку прийняття керівником держоргану рішення щодо залучення керівника та/або працівників підрозділу внутрішнього аудиту до консультативної діяльності (наприклад, стосовно надання методологічної допомоги, дорадчої участі в робочих групах (або комісіях) тощо) необхідно вжити заходів для обмеження негативного впливу на їх незалежність та об'єктивність, а також врахувати кваліфікаційну спроможність підрозділу внутрішнього аудиту й можливий вплив на безпосереднє проведення внутрішніх аудитів.

Отже, підрозділи внутрішнього аудиту державних органів мають організувати свою діяльність відповідно до вимог нормативно-правових актів з питань внутрішнього аудиту та з урахуванням вимог законодавства щодо введення в Україні режиму воєнного стану [3].

Уряд вніс зміни до Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами. Ці зміни почали діяти з 13 жовтня 2022 року після офіційного оприлюднення в «Урядовому кур'єрі» [4].

Було впроваджено уточнення щодо питання організації і проведення ревізій. Під час підготовки до ревізії посадові особи органу державного фінансового контролю складають програму ревізії. Вона має містити найменування об'єкта контролю, тему, період і питання, що підлягають ревізії, затверджується керівником органу контролю або його заступником. До програми можуть вносити зміни в порядку її затвердження.

Для з'ясування окремих обставин фінансово-господарської діяльності об'єкта контролю посадові особи органу фінансового контролю можуть вимагати й одержувати письмові пояснення від працівників об'єкта контролю.

У разі зупинення планової виїзної ревізії внаслідок дії непереборної сили чи введення воєнного або надзвичайного стану на території України чи в окремих її місцевостях вона має бути завершена протягом 60 робочих днів після припинення дії непереборної сили чи припинення/скасування воєнного або надзвичайного стану відповідно.

Крім того, оновлено норми, які стосуються зустрічних звірок. З метою підтвердження виду, обсягу операцій та розрахунків для з'ясування їх реальності й повноти відображення в обліку об'єкта контролю органи фінансового контролю можуть проводити зустрічні звірки на підприємствах, в установах і організаціях.

За результатами зустрічної звірки складають довідку в чотирьох примірниках, три примірники якої долучають до додатків акта ревізії. Четвертий примірник довідки для підприємства (установи чи організації), на якому проводили зустрічну звірку, підписує посадова особа органу контролю.

У разі недопущення посадової особи органу державного фінансового контролю до проведення зустрічної звірки, ненадання необхідних для звірки документів складають акт, який долучають до акта ревізії, у якому зазначають факт такого недопущення і невідкладно інформують правоохоронні органи для вжиття заходів, передбачених законом.

Таким чином, ефективність державного фінансового контролю може бути забезпечена також в умовах воєнного стану. Зміни, внесені у правове регулювання фінансового контролю, та встановлений мораторій на здійснення більшості перевірок у державі не перешкоджають проводити перевірки своєчасно та об'єктивно, згідно з чинним законодавством, а також мати чіткий, регламентований кінцевий результат.

Державний фінансовий контроль, незважаючи на труднощі, нині покликаний забезпечити національну безпеку країни шляхом захисту фінансових інтересів держави, недопущення нецільового й незаконного використання державних ресурсів при проведенні єдиної фінансової політики.

Список використаних джерел

1. Деякі питання здійснення державного фінансового контролю в умовах воєнного стану: постанова КМУ від 07.05.2022 № 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2023).

2. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану: постанова КМУ від 13.03.2022 № 303. Редакція від 10.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.04.2023).

3. Щодо можливості здійснити внутрішній аудит в період дії правового режиму воєнного стану: лист Мінфіну від 20.03.2022 № 33020-07-5/6432.

URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Vnutrishniy.audyt/2022/27.04.22/> (дата звернення: 01.04.2023).

4. Про внесення змін до Порядку проведення інспектування Державною аудиторською службою, її міжрегіональними територіальними органами : постанова КМУ від 08.10.2022 № 1123. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/provnesennia-zmin-do-poriadku-pr-a1123> (дата звернення: 01.04.2023).

Шамрук Наталія Борисівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри теорії та історії
держави та права, конституційного права
Академії Державної пенітенціарної служби

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ «БІЖЕНЕЦЬ» У СУЧАСНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Міграційні процеси стали невід’ємною ознакою розвитку людства. Глобальна проблема біженців – це одне з найскладніших питань сучасності, яке постає перед усією світовою спільнотою і є предметом активного обговорення та дискусій. Водночас триває активний пошук більш дієвих способів захисту цієї вразливої групи людей та надання їм ефективної допомоги. У нинішніх умовах, коли одні світові лідери закликають до зміцнення співробітництва та координації діяльності установ, що займаються наданням допомоги біженцям, інші – акцентують увагу світового співтовариства на прогалинах у галузі міжнародної нормотворчості та закликають до розробки нових дієвіших норм. Однак усі погоджуються з тим, що ця проблема має багатосторонній і глобальний характер, тому будь-який підхід до її аналізу та розв’язання мають бути всеохопними і враховувати багатогранність: від причин масового залишення місця постійного проживання до розробки комплексу необхідних заходів реагування в різних ситуаціях, починаючи від надання надзвичайної допомоги та закінчуючи заходами сприяння в репатріації.

Знаковою міжнародною подією стало ухвалення рішення Генеральної Асамблеї Організації Об’єднаних Націй у грудні 1950 р. про утворення Управління Верховного комісара Організації Об’єднаних Націй у справах біженців – неполітичної гуманітарної організації (розпочала свою роботу 1 січня 1951 р.), метою якої є надання міжнародного захисту біженцям та сприяння реалізації довготривалих рішень проблем біженців. Управління

було створено як допоміжний орган Генеральної Асамблеї, має представництва в більше ніж 100 різних країнах і нині надає допомогу понад 17 млн біженців у різних куточках світу [4, с. 31].

Україна також є активним учасником цього багатогранного і складного процесу, ратифікувавши цілий ряд міжнародних нормативно-правових актів, що визначають статус біженців, та окресливши це питання в національному законодавстві. Відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» біженцем є особа, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом унаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повертися до неї внаслідок зазначених побоювань [3].

Водночас варто зазначити, що особа, яка потребує додаткового захисту, – це особа, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», але потребує захисту, оскільки така особа змушена була прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання або загальнопоширеного насильства в ситуаціях міжнародного або внутрішнього збройного конфлікту чи систематичного порушення прав людини і не може чи не бажає повернутися до такої країни внаслідок зазначених побоювань (п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту») [3].

Основоположними міжнародними документами, які закріпили процедури та критерії визначення статусу біженця, на сього-

дні є Конвенція ООН про статус біженців 1951 р. та Протокол ООН 1967 р. Ці нормативні акти були ухвалені у зв'язку з загальною потребою юридично окреслити статус біженця в нових післявоєнних умовах.

Біженець – це міжнародно-правовий термін універсального характеру, який визначений Конвенцією ООН про статус біженців (1951 р.) [1], Протоколом ООН про статус біженців (1967 р.) [2]. Зміст поняття «біженець» визначається відповідно до принципів міжнародного права. Зазвичай вживане поняття «біженець» значно відрізняється від міжнародно визнаного терміна й означає будь-кого, хто прагне врятуватися втечею від обставин, які він вважає нестерпними: від небезпеки, несвободи, переслідувань, загрози життю, злиднів, війни чи громадянського конфлікту, стихійного лиха, посухи, землетрусу, голоду тощо. Біженцем також визнається особа, яка була вигнана зі своєї батьківщини та змушена шукати притулку в іншій країні, від війни, релігійних переслідувань, політичних заворушень, стихійного лиха. Проте до категорії «біженець» не входять особи, які втікають від покарання за вчинені злочини та порушення законів, що не мають політичного забарвлення.

До змісту поняття «біженець» не входять також такі категорії, як «економічні біженці» або «мігранти», рішення щодо яких належить до сфери міжнародної допомоги, однак не пов'язано з інститутом притулку. Варто також пам'ятати, що мігрант, як правило, залишає країну свого проживання добровільно, в пошуках кращого життя, водночас для біженця економічні умови в країні, що надала йому притулок, менш важливі порівняно з його власною безпекою.

Отже, сучасна ситуація з проблемами біженців є класичним прикладом взаємозалежності міжнародного співтовариства і начоно демонструє, як проблеми однієї країни можуть безпосередньо впливати на цілий ряд інших країн. Простежується також чіткий причинно-наслідковий зв'язок між порушенням прав людини в тому чи іншому регіоні та різким загостренням проблеми біженців у світі. Люди вимушено залишають свої країни через порушення їхніх громадянських та політичних прав, втікають від стихійних катаклізмів, війн, голоду, дискримінації за різни-

ми ознаками тощо. Досить часто кілька таких обставин поєднуються, як результат – кількість біженців у світі збільшується до катастрофічних масштабів.

Ще одним аспектом, що вартує неабиякої уваги, є досить часте ігнорування забезпечення елементарних прав біженців. Шукаючи притулку, все більше людей стикаються з обмеженнями, які не дозволяють їм потрапити до безпечних територій. Також трапляються непоодинокі випадки, коли осіб, що шукають притулку, затримують і силоміць повертають на ті території, де їх життя, свобода й безпека опиняються під загрозою, вони зазнають нападів з боку озброєних угруповань або насильно призиваються до збройних сил, де змушені брати участь у громадянських конфліктах. Так, був розроблений та ухвалений ГА ООН спеціальний Протокол, що стосувався статусу біженців, згідно з яким держави, що приєднуються до нього, беруть на себе відповідальність застосовувати основні положення Конвенції відповідно до наведених у ній визначень біженця без часових і територіальних обмежень Конвенції 1951 р. [1].

Підсумовуючи вищезазначене, слід наголосити, що розв'язання складних завдань, які виникають у сучасному світі, вимагає від світової спільноти й держав і світових лідерів консолідованої плідної роботи над вирішенням проблеми біженців, сприянням мінімізації появи причин виникнення потоків біженців та взяття на себе спільної відповідальності за захист цієї вразливої категорії людей.

Список використаних джерел

1. Конвенція про статус біженців від 1951 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення: 28.03.2023).
2. Протокол ООН про статус біженців від 1967 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363 (дата звернення: 28.03.2023).
3. Про біженців та осіб, які потребують додаткового захисту : Закон України від 08.07.2011 р. № 3671-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 16. Ст. 146.
4. Колесніченко Н. М. До проблеми визначення поняття «біженець». *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2016. Т. 273. Вип. 261. С. 29–33.

Шановалова Наталія Володимирівна,
аспірантка кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства Сумського державного університету

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ВИКОРИСТАННЮ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ

Вивчення зарубіжного досвіду завжди є важливим етапом наукового пізнання, адже дозволяє збагатити наукове дослідження, зробити його більш глибоким і комплексним. Україна є частиною міжнародної спільноти і кандидатом на членство до Європейського Союзу, тому вивчення, опанування та вибіркове впровадження окремих позитивних практик зарубіжних держав стосовно протидії незаконному використанню з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги суттєвим чином дозволить удосконалити національне законодавство.

Важливо зазначити, що в зарубіжних державах існують різні підходи стосовно протидії незаконному використанню гуманітарної допомоги. Ці підходи обумовлені тими обставинами, за яких ця допомога має бути надана, наприклад, стихійні лиха, страйки, воєнні дії тощо.

Запровадження кримінальної відповідальності в Україні за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги обумовлено введенням на території України воєнного стану, проте далеко не в усіх державах кримінальна відповідальність за аналогічні дії обумовлена саме війною. Крім того, це діяння здебільшого не виділено в окрему статтю у кримінальному законодавстві зарубіжних держав. Ба більше, досить часто таке діяння, якщо вчинене службовою особою міжнародної організації чи національної юридичної особи, незалежно від форми власності, з використанням службового становища й тих можливостей, які воно створює, взагалі може бути віднесено до корупційних діянь. А тому тягти за собою всі ті негативні обмежувальні заходи й наслідки, які зумовлюються вчиненням корупційних правопорушень.

Окресливши в загальному ракурсі основні аспекти нашого дослідження, вважаємо за необхідне зосередити увагу на окре-

мих аспектах протидії незаконному використанню з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Насамперед варто зупинитися на міжнародних засадах протидії, адже, враховуючи здебільшого транснаціональний характер надання гуманітарної допомоги, міжнародно-правові аспекти боротьби з цим деструктивним явищем становлять як науковий, так і практичний інтерес у кореляції вдосконалення українського законодавства. У цьому контексті хотіли б зауважити, що право на гуманітарну допомогу є безпосередньо похідним від основоположних прав, визначених міжнародними конвенціями, – права на життя та права на недоторканність особи. Останні збройні конфлікти по всьому світу (від Іраку до Палестини та Судану) привернули увагу міжнародної спільноти до страждань невинних цивільних осіб. Хоча значна частина проблеми виникає внаслідок прямих фізичних нападів на цивільних осіб, менш очевидна, але не менш серйозна проблема зумовлена браком життєво необхідних речей, таких як їжа, вода та ліки, для тих, хто їх потребує [1].

Велика частина міжнародної гуманітарної допомоги ґрунтується на передумові, що збройні конфлікти неминуче відновляться, але всі залучені сторони можуть вжити певних заходів, щоб мінімізувати труднощі, які постають перед цивільним населенням, охопленим хаосом [2]. Тим не менше сторони, залучені в конфлікти, постійно не виконують своїх вимог. Міжнародний суд неодноразово зазначав, що право на гуманітарну допомогу складає жорстке ядро зобов'язань erga omnes. Зі сказаного можна зробити висновок, що право на гуманітарну допомогу породжує зобов'язання erga omnes для всіх сторін конфлікту [3]. Зобов'язання erga omnes характеризуються певними умовами. Будь-яка держава міжнародної спільноти може піклуватися про забезпечення виконання таких зобов'язань без того, щоб її дії тлумачилися як втручання у внутрішні справи та суверенітет відповідної держави. Міжнародна спільнота в цілому (а не лише безпосередньо залучені держави) має законне право вжити необхідних заходів, щоб спонукати державу-порушницю виконати законні вимоги. Однак держава-окупант чи уряд повстанців може навмисно намагатися обмежити доступ гуманітарної допомо-

ги до тих, хто її потребує. Багато факторів відіграють роль у тому, щоб гуманітарна допомога не надходила до тих, хто її потребує. Фізична незахищеність, спричинена тривалим конфліктом, виявляється провідним фактором. Часто обмеження, запроваджені сторонами конфлікту, також заважають гуманітарним групам виконувати свої послуги [4]. Ця політика може стосуватися обмежень на поїздки, арештів персоналу з надання допомоги, блокування, а також різноманітної бюрократичної тактики затримки або відмови в доступі. Крім того, самі гуманітарні організації можуть ставати об'єктами нападів на конвої з гуманітарною допомогою з метою розкрадання запасів і навіть убивства персоналу з надання допомоги [5].

У зв'язку з цим актуалізується та посилюється значення правових механізмів, доступних державам для мирного розв'язання міжнародних суперечок. У цьому випадку питання гуманітарної допомоги здається апріорі неадекватним для цієї мети. Справа в тому, що чинні нині юрисдикційні механізми вимагають значних часових витрат і згоди держави на надання їй гуманітарної допомоги. Політичні механізми особливо ефективні для врегулювання суперечок цього типу, оскільки вони більш гнучкі й можуть бути використані для боротьби з поведінкою недержавних сторін. Адже суттєвим негативним фактором під час активного збройного конфлікту є те, що право особи на гуманітарну допомогу переважно залежить від політичної волі держав використовувати наявні в їхньому розпорядженні засоби забезпечення. Окрім люди не мають статусу в міжнародних механізмах, адже не передбачено їх звернення до держави-покровительки. Також зазначається, що сама конфліктна ситуація, зокрема у внутрішніх конфліктах, перешкоджає реалізації механізмів, встановлених у внутрішньому законодавстві, та зменшує ефективність звернення до судів. Ці механізми також значною мірою неефективні, коли правопорушник не дотримується норм та принципів міжнародного права, як, наприклад, Російська Федерація на тимчасово окупованих територіях України. У таких випадках державні органи практично безсилі змусити сили повстанців виконати свої зобов'язання [6, с. 517].

Окрім міжнародних, непоодинокими є і внутрішні конфлікти, які загалом характеризуються більш серйозними та більш поширеними порушеннями права на гуманітарну допомогу. В інституціалізованому співробітництві існує ряд міжнародних організацій, які відіграють ключову роль не тільки як прямий або опосередкований агент у мирному вирішенні суперечок, а й у контексті здійснення тиску на держави та інші сторони конфлікту. Однак небажання таких організацій використовувати механізми, доступні їм для вирішення конфліктів або суперечок, підриває їх ефективність [7, с. 20].

Таким чином, міжнародно-правові механізми протидії незаконному використанню гуманітарної допомоги є досить різноманітними. Проте їх реалізація ускладнюється існуванням імунітету держав та неможливістю втручання у конфлікт з боку міжнародних організацій. Водночас існуючі механізми вимагають перегляду з метою забезпечення основоположних прав людини, навіть в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Office for the coordination of humanitarian affairs (ocha), integrated regional information network (irin), special report: civilian protection in armed conflict (2003). URL: http://www.irinnews.org/pdf/in-depth/protection_of_civilians.pdf (accessed: 18.02.2023).
2. Secretary-General, Report of the Secretary-General on Protection for Humanitarian Assistance to Refugees and Others in Conflict Situations, 5–7, delivered to the Security Council, U.N. Doc. S/1998/883 (Sept. 22, 1998). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/260418> (accessed: 02.02.2023).
3. Barcelona Traction Case, Merits, Judgment, 5 February 1970, ICJ Reports 1970, para. 33; ICJ, Case concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, 27 June 1986, ICJ Reports 1986, para. 218; ICJ, Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, op. cit. (note 3), para. 79.
4. Secretary-General, Report of the Secretary-General on the Protection of Civilians in Armed Conflict, 6, delivered to the Security Council, U.N. Doc. S/2005/740 (Nov. 28, 2005) [hereinafter SG Report 2005].
5. Human rights watch, darfur: humanitarian aid under siege 14-15 (2006)/ URL: <http://hrw.org/backgrounder/africa/sudan0506/darfur0506.pdf> (accessed: 05.02.2023).
6. Stoffels R. A. Legal regulation of humanitarian assistance in armed conflict: Achievements and gaps. IRR. 2004. Vol. 86. No 855. P. 515–546.
7. Somalia, Central African Republic, Democratic Republic of the Congo, Rwanda, Côte d'Ivoire, and Afghanistan. Human Rights Committee, Annual Report of the Human Rights Committee, 30 October 2002. UN Doc. A/57/40, Vol. I P. 19–20.

Шатило Сергій Олександрович,
аспірант Академії Державної пенітенціарної служби;
Малишенко Євген Леонідович,
кандидат юридичних наук, заступник начальника кафедри
тактико-спеціальної підготовки
Академії Державної пенітенціарної служби

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

24 лютого 2022 року у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну Президентом України було оголошено загальну мобілізацію, тому на сьогоднішній день насамперед постає актуальне питання щодо кримінальних правопорушень, які пов'язані з ухиленням від проходження військової служби громадянами України.

Відповідно до національного законодавства мобілізації підлягають усі громадяни України віком від 18 до 60 років (крім осіб, які не проходили військової служби та яким на день відправки не виповнилось 27 років) та які здатні виконувати свій військовий обов'язок, окрім винятків, передбачених законом (мають право на звільнення від мобілізації за сімейними обставинами, станом здоров'я, заброньовані військовозобов'язані, отримали відстрочку від мобілізації) [1].

Під час мобілізації громадяни зобов'язані з'явитися до військових частин або на збірні пункти територіального центру комплектування та соціальної підтримки у строки, зазначені в отриманих ними документах (мобілізаційних розпорядженнях, повістках керівників територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки), або у строки, визначені командирами військових частин. Це стосується і тих осіб, які мають право на відстрочку або є непридатними до служби за станом здоров'я.

Відповідно до Законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про військовий обов'язок і військову службу» громадяни, які ухиляються від призову на строкову військову службу, призову за мобілізацією, військового обліку або спеціальних (перевірочних) зборів, несуть адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із законодавством. Слід

значити, що покарання настає залежно від тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

До особи, яка підлягає призову та відмовляється виконувати правила військового обліку, може застосовуватися відповідальність згідно із законодавством України. До прикладу, якщо це ухилення від повістки для звірки військово-облікових даних, то застосовується адміністративна відповідальність. Якщо військово-возобов'язаний пройшов звірку військово-облікованих даних, медичну комісію для призову й уникнув відправки до лав Збройних сил України у військову частину, то в такому разі настає кримінальна відповідальність. Також слід зауважити, що у разі, якщо потенційний призовник відмовляється ставити підпис про отримання повістки, вимоги до нього можуть бути доведені у присутності свідків.

Відповідно до статті 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) в разі неявки за викликом територіального центру комплектування та соціальної підтримки для визначення призначення у воєнний час тягне за собою накладення штрафу на громадян від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (1700–3400 гривень) [2].

Крім того, представники Національної поліції України можуть затримувати військово-возобов'язаних при порушенні законодавства про мобілізаційну підготовку та мобілізацію і доставляти їх до територіального центру комплектування (статті 259 та 262 КУпАП, частина 3 статті 38 ЗУ «Про військовий обов'язок і військову службу») [2].

Щодо кримінальної відповідальності необхідно зазначити таке.

Законом про кримінальну відповідальність передбачена низка статей, якими закріплені види правопорушень у сфері забезпечення призову та мобілізації.

Суб'єктами злочинів, дії яких полягають в ухиленні від військової служби, є призовники, офіцери запасу та військово-возобов'язані особи. Якщо їм належним чином повідомили у встановленому законом порядку про обов'язок явки на загальну мобілізацію до призовної ділянки певного центру комплектування та соціальної підтримки, а людина ухилилася від призову на військову службу під час мобілізації.

Щодо ухилення від строкової військової служби (в мирний час), військової служби за призовом осіб офіцерського складу.

Одним із видів військової служби є строкова військова служба, на яку в мирний час призиваються придатні до неї за станом здоров'я і віком громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправки у військову частину виповнилося вісімнадцять років. Іншим видом військової служби за призовом є військова служба за призовом осіб офіцерського складу.

Ухилення від строкової військової служби має місце у випадку, коли особа, яка отримала повідомлення (повідстку) про призов, не з'являється без поважних причин до призовного пункту в строки, зазначені у повідомленні, або хоча і не отримала повідомлення, але знає про призов і не з'являється до призовного пункту (територіального центру комплектування).

Способи ухилення можуть бути різними: підробка документів про хворобу, від'їзд з місця постійного проживання, умисне спричинення собі тілесного ушкодження тощо.

Закінченим злочин вважається з моменту неприбуття у вказаний у призовному документі час до призовного пункту.

Таким чином, ухилення від строкової військової служби, військової служби за призовом осіб офіцерського складу відповідно до статті 335 Кримінального кодексу України (далі – КК України) карається обмеженням волі на строк до трьох років.

Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації на військову службу, на призов осіб із числа резервістів в особливий період карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років (стаття 336 КК України);

Ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років (стаття 336-1 КК України) [3].

Проведені нами дослідження вказують на те, що з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну суди Чернігівської області винесли 34 вироків за ухилення від мобілізації. Саме стільки вироків за статтею 336 Кримінального кодексу України містить Єдиний державний реєстр судових рішень станом на 11.04.2023.

Крім того, з початку повномасштабного вторгнення росії в Україну територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки притягнуто до адміністративної відповідальності 411 осіб (ст. 210 КУпАП).

Проведений аналіз вироків свідчить, що суди затверджують ухвали про визнання винними осіб за ст. 336 КК України та призначають стандартні покарання у виді позбавлення волі на строк три роки з іспитовим строком на один рік.

Таким чином, підсумовуючи, слід вказати, що на вищевказані категорії осіб згідно зі ст. 76 КК України суд може накладати такі обов'язки: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноваженому органу з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.

На цих осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти такі обов'язки: не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації; працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу); виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою; пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб; дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля.

Такі особи вже не підлягають мобілізації та виконують іншу соціально значущу функцію в цей складний для країни час. Саме тому ми вважаємо за доцільне розглянути питання щодо застосування до зазначеної категорії осіб альтернативного покарання – наприклад, у виді громадських робіт з метою залучення осіб, які ухиляються від мобілізації, до робіт з відновлення інфраструктури в Україні, облаштування оборонних укріплень тощо.

Список використаних джерел

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 01.04.2023).
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 16.04.2023).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-ІІІ. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.04.2023).

Шершак-Гукова Аліна Миколаївна,
аспірантка кафедри КПДС Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету

ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Актуальність кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди є одним з тих питань, з якими щодня стикаються не тільки правозастосовні органи, а й уся наукова спільнота в цілому.

Доцільним буде звернутися до історичних аспектів, так званих витоків встановлення відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди.

Очевидно, що будь-яку правову проблему неможливо вирішити без належного вивчення її генезису. Порівняльно-правовий метод дає змогу простежити формування основних тенденцій у кримінальній політиці, узагальнити досвід криміналізації і декриміналізації діянь, а також виявити передумови скасування одних покарань за вчинення відповідних злочинів і введення інших [1].

При дослідженні історії вітчизняного кримінального права, зокрема щодо кримінальних правопорушень, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержанні неправомірної вигоди, слід зацентрувати на пам'ятках права, до яких належать Руська Правда, Литовські Статути (1529, 1566, 1588 рр.), Права, за якими судиться малоросійський народ (1743 р.); на пам'ятках російського права – Судебники 1497 р., 1550 р., Соборне Уло-

ження 1649 р., Артикул Воєнний 1715 р., Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 р., Кримінальне Уложення 1903 р., а також на КК УРСР.

«Вінцем давньоруського права є кодифікований юридичний збірник Руська Правда» [126, с. 46], яка ділилася на три редакції: «Коротка редакція» (найдавніша редакція, у тексті якої закріплено фрагменти давньоруського права, які належать ще до VIII–IX ст.), «Розширена редакція» (відображає Статут Володимира Мономаха) та «Скорочена редакція» (розглядається як переробка одного зі списків «Розширеної редакції» і датується кінцем XII ст.) [2]. Слід наголосити, що у вищенаведеній пам'ятці права не встановлювалась кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди. Окрім того, не фігурувало саме поняття «неправомірна вигода». Водночас у п. 14 Короткої редакції Руської Правди зазначено таке положення: «Якщо хто буде стягувати з іншого гроші, а той стане відмовлятися, то йти йому на суд 12 осіб». Однак у цьому пункті не вказано про те, що кошти стягувалися для власної нуживи особи, оскільки не становили винятку випадки, коли гроші стягувалися для покриття певних витрат, які потрібно відшкодувати. Вищезакріплений документ охоплював положення, які містили правила надання грошової допомоги – «кормління», що передавало населення певної території за виконання вірниками та їх намісниками своїх службових обов'язків.

У 1497 та 1550 рр. створено Судебники великого князя Казимира, які значної мірою запозичили норми «Руської Правди». У цих пам'ятках права була передбачена заборона одержання так званих «посулів», які в Судебнику 1550 р. трактувалися як винагорода чи хабар.

У Судебнику 1550 р. закріплено норми про заборону отримувати винагороду чи хабар. У п. 3 зазначено: «хто посул візьме і звинуватить не по суду...». Відтак поняття «не по суду» трактується як «вчинення дій за хабар, всупереч достовірним результатам слідства і суду». Однак у цих документах була відсутня система покарань за вчинення таких дій. Виняток становив п. 4 Судебника 1550 р., у якому передбачалось дяку тюремне ув'язнення за те, що він узяв посул і «справу записав не по су-

ду» [3]. Отже, у Судебниках 1497 та 1550 рр. була визначена заборона одержання посаулів лише у сфері судочинства.

Судебники Казимира не були кодифікацією права, тому їх змінили Литовські Статути 1529, 1566 та 1588 рр. Питання одержання неправомірної вигоди відповідало загальній тенденції внутрішньої політики Великого князівства Литовського як держави, сутність якої полягала в забороні одержання неправомірної винагороди за вирішення справи по дружбі [4]. Проте у цьому документі не фігурували терміни «неправомірна вигода» чи «хабар». У 80-х рр. XVII ст. територією Гетьманщини з ліквідацією її політичної та правової автономії починає поступово поширюватися російське імперське законодавство, основним джерелом якого було Соборне Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р., яке вважалося універсальним кодексом законів феодального права, що не мало аналогів у попередній законотворчій роботі та сприяло подальшому зміцненню самодержавного ладу [5].

Наприкінці першої половини XIX ст. ухвалено новий кримінальний закон – Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., затверджений російським імператором Миколою I. На відміну від інших пам'яток права, закон вирізнявся багатостатейністю. У цьому документі, зокрема, вперше регламентовано відповідальність чиновника або іншої особи за вчинення дій, які полягають у прийнятті обіцянки, одержанні (за попередньою згодою та без попередньої згоди) або вимаганні хабара, подарунка, винагороди, грошей, речей. Окремо були передбачені склади одержання неправомірної вигоди особисто чиновником або через посередника (розділ V «Про злочини і проступки по службі державній і суспільній», глава VI «Мздоімство і лихоімство»). В останнє десятиріччя XIX ст. підготовлено новий кримінальний кодекс – Кримінальне уложення 1903 р., підписане імператором, але повністю так і не набуло чинності [5]. Відповідальність за одержання неправомірної вигоди була передбачена у ст.ст. 656–662. У ч. 1 ст. 656 Уложення 1903 р. зазначалося: «Службовець, який винний в одержанні хабара, завідомо наданого йому, за вчинення дій, які належать до його обов'язків по службі, підлягає покаранню у виді ув'язнення в тюрмі на термін

не більше шести місяців». За цією самою статтею кримінально караними вважалися дії, які полягали в одержанні неправомірної вигоди за вчинення злочинного діяння або кримінального проступку (ч. 3 ст. 656).

1922 року прийнято КК УСРР, який став першим кодифікаційним актом, що систематизував норми радянського кримінального права, у якому була передбачена відповідальність за одержання службовою особою хабара. У теорії кримінального права зазначається, що запровадження відповідальності за вказані дії мало декларативний характер, оскільки за радянських часів доступ до чиновницького апарату та надання ними послуг було можливо лише за корупційною схемою.

Важливе значення для розвитку кримінально-правових норм мав КК УРСР 1960 р., у якому відповідальність за одержання хабара була передбачена у ст. 168 КК. Покарання за вказані дії полягало у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна і позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років. Кваліфікуючими ознаками одержання хабара були: великий розмір одержання хабара; вчинення злочину посадовою особою, яка займає відповідальне становище; попередня змова групи осіб; повторність; вимагання (ч. 2 ст. 168); особливо великий розмір хабара; вчинення злочину посадовою особою, яка займає особливо відповідальне становище (ч. 3 ст. 168).

1 вересня 2001 р. набрав чинності Кримінальний кодекс України, в якому була передбачена кримінальна відповідальність за одержання хабара службовою особою (ст. 368). У межах реалізації державної політики щодо євроінтеграції шляхом увідповіднення законодавства України до європейських стандартів 18 квітня 2013 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» № 221-VII, згідно з яким поняття «хабар» було замінено на «неправомірні вигоду».

Вищенаведений аналіз історичних джерел права засвідчив, що кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди забезпечувалась не

на всіх етапах розвитку суспільства, це знайшло своє відображення у пам'ятках та актах, якими в різні періоди керувалась держава. У Руській Правді існувала «система кормління», яка утримувала чиновників за рахунок населення певної території, що не суперечило закону і вважалося соціально прийнятним явищем. Правові норми, які закріплювали відповідальність за одержання неправомірної вигоди, з'явилися у Судебниках 1497 та 1550 рр., проте не мали універсального характеру і поширювалися на конкретну сферу – здійснення судочинства. У подальшому одержання неправомірної вигоди диференціюється залежно від прийнятності дій, котрі вчиняє вигодоотримувач, з'являються нові його форми, а також види неправомірної вигоди (Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р., Кримінальне уложення 1903 р.).

Таким чином, можна констатувати, що законодавчі норми, які передбачають кримінальну відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, у сформованому вигляді з'явились лише у чинному КК України, однак і вони не позбавлені недоліків.

Список використаних джерел

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
2. Іванов В. М. Історія держави і права України : навчальний посібник. Київ : Атіка, 2003. 416 с.
3. Ковальова С. Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича : монографія. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. 112 с.
4. Сивопляс Ю. Ю. Окремі аспекти генезису терміна «неправомірна вигода». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 5–2. Т. 1. С. 79–82.
5. Лепісевич П. М., Терлюк І. Я. Державно-правовий устрій України в імперську добу : навч. посібник. Львів : Край, 2005. 127 с.

Шестак Лілія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та приватного права
Національного університету «Чернігівська політехніка»

ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСТЬ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Застосування заходів адміністративної відповідальності до осіб, які вчинили адміністративно карані діяння, можливе лише за умови правильної кваліфікації протиправних діянь. Відповідно до положень юридичної енциклопедії «кваліфікація» (пізньолат. *qualificatio*, від лат. – який, якої якості) – якісна характеристика предмета, явища, віднесення його до певної категорії, групи за визначеними ознаками. Нині вітчизняне адміністративне законодавство не містить поняття адміністративно-правової кваліфікації та не визначає її етапів і ознак.

Доктрина адміністративно-деліктного права окреслює це поняття. На думку О. І. Остапенка, під кваліфікацією адміністративних проступків потрібно розуміти «встановлення і процесуальне закріплення точної відповідності між ознаками вчинених дій чи бездіяльності і ознаками складу делікту, передбаченого адміністративним законодавством» [1]. Тобто автор розглядає кваліфікацію як форму співвідношення реального вчинку з положеннями законодавства, які передбачають відповідальність за його вчинення.

Подібну позицію підтримує й Т. О. Гуржій та визначає, що «адміністративно-правова кваліфікація – це оцінка суб'єктом адміністративної юрисдикції вчиненого посягання, яке містить формальні ознаки адміністративного делікту, котра полягає у співвіднесенні такого діяння з відповідною нормою адміністративного права та в юридичному закріпленні відповідного висновку» [2, с. 76]. Тобто автор відзначає, що адміністративно-правова кваліфікація являє собою співвідношення юридично визначеного та вчиненого протиправного діяння і прийняття на основі цього юридично значимого рішення про наявність або відсутність правопорушення в діяннях конкретної особи.

По суті адміністративно-правова кваліфікація являє собою процес, регламентований законодавчими нормами вид розумової діяль-

ності уповноваженого суб'єкта, у ході якого встановлюються та юридично відображаються в процесуальних документах ознаки складу адміністративного правопорушення, описаного в Особливій частині КУпАП [3] чи інших актах законодавства, та встановлюється його відповідність або ж невідповідність ознакам адміністративного делікту, які описані в законі та мають юридичне значення.

Тобто кваліфікація адміністративних деліктів є одним з етапів використання адміністративно-правової норми, мета якої – встановлення підстав для застосування адміністративної відповідальності до особи, що вчинила протиправні дії. Правильна й повна кваліфікація може бути проведена лише тоді, коли доведена наявність усіх обов'язкових елементів складу адміністративного проступку, визначені обставини, які пом'якшують та/або обтяжують відповідальність, доведена наявність факультативних елементів об'єктивної чи суб'єктивної сторони адміністративного правопорушення (якщо за даних обставин їх наявність є обов'язковою), доведена відсутність обставин, які звільняють від адміністративної відповідальності чи можуть вказувати на малозначність діяння. Адміністративна кваліфікація має надзвичайно велике значення, оскільки від правильності її проведення залежить не лише правильність юридичної оцінки адміністративного правопорушення, а й справедливість призначеного покарання, відповідність покарання тяжкості вчиненого та поважливе ставлення до системи правоохоронних органів у цілому.

Проведення адміністративно-правової кваліфікації передбачає з'ясування таких питань:

1. Чи мала місце подія правопорушення?
2. Чи проявилася подія правопорушення як дія (вихід порушником за межі своїх прав) або як бездіяльність (невиконання покладених на особу обов'язків)?
3. Чи належить вчинене протиправне діяння до числа тих, які переслідуються в порядку адміністративного провадження, чи потребують порушення інших проваджень (кримінального, дисциплінарного)?
4. Якою нормою адміністративного законодавства передбачено відповідальність за вчинену дію чи бездіяльність?

5. Чи є в діяннях порушника склад одного або кількох проти-правних вчинків? Якщо правопорушень кілька, то чи всі вони переслідуються на основі норм КУпАП, чи кваліфікація здійснюється з використанням інших актів адміністративного законодавства?

6. Чи відповідає зовнішній прояв протиправного діяння описаній в КУпАП чи іншому акті законодавства об'єктивній стороні?

7. Чи може особа, яка вчинила адміністративно каране діяння, бути визнана суб'єктом відповідного правопорушення?

8. Чи є суб'єкт адміністративного проступку загальним чи спеціальним? Якщо суб'єкт проступку є спеціальним, то чи можуть до нього застосовуватися покарання, визначені санкцією відповідної правової норми, чи необхідно вжити заходів адміністративного впливу (якщо порушник неповнолітній) або заходів дисциплінарної відповідальності (якщо порушником є військовослужбовець)?

9. Якщо адміністративне правопорушення вчинене неповнолітньою особою, то варто визначити, які обставини вказують на доцільність застосування заходів адміністративної відповідальності чи заходів адміністративного впливу.

10. Якщо адміністративне правопорушення вчинено військовослужбовцем, то варто визначити, чи будуть до нього застосовані заходи адміністративної відповідальності або заходи дисциплінарного впливу.

11. Якщо адміністративно каране діяння межує з кримінальним, то за якими ознаками здійснено їх розмежування і які фактори вказують на доцільність та справедливість застосування саме адміністративного покарання, а не кримінального?

12. Чи доведена вина особи, яка вчинила адміністративне правопорушення? Які факти вказують на винність діяння правопорушника та яка форма вини має місце в цьому випадку?

13. Які мотиви й мета вчинення протиправного діяння? Чи впливає їх наявність на тяжкість вчиненого діяння та на його адміністративно-правову кваліфікацію?

14. Які є в наявності обставини, що обтяжують чи пом'якшують адміністративну відповідальність? Чи впливають вони на вид і міру покарання?

15. Чи вчинено правопорушення вперше? Якщо правопорушення вчинено повторно, то чи визнається цей факт як кваліфі-

куюча обставина, чи як обставина, що обтяжує адміністративну відповідальність?

16. Чи не вчинила особа адміністративне правопорушення у стані сп'яніння? Якщо так, то чи ця обставина буде враховуватись як обтяжуюча, як кваліфікуюча чи не буде враховуватись як така, що впливає на кваліфікацію? Який вид сп'яніння має місце? Яким чином можна довести наявність факту сп'яніння в цьому конкретному випадку?

17. Чи притягувалась особа до адміністративної відповідальності за адміністративні правопорушення раніше? Якщо так, то чи є такі протиправні вчинки однорідними? Що вказує на їх однорідність / неоднорідність?

18. Чи можуть бути до суб'єкта адміністративного проступку застосовані покарання, передбачені санкцією правової норми, відповідно до якої здійснюється адміністративно-правова кваліфікація чи мають місце обмеження щодо застосування окремих адміністративних стягнень до відповідної групи правопорушників (неповнолітніх, вагітних жінок, осіб з інвалідністю, посадових осіб тощо)?

19. Чи може бути застосовано відстрочку у виконанні адміністративного стягнення, передбаченого правовою нормою, за якою здійснюється адміністративно-правова кваліфікація протиправного вчинку?

20. Чи було завдано майнову шкоду шляхом вчинення протиправних діянь? Якщо шкода була завдана, то чи має право орган, який розглядає справу по суті, приймати рішення про повне її відшкодування, чи питання про відшкодування шкоди має вирішуватись в порядку цивільного судочинства?

21. Якщо правопорушенням було завдано майнову шкоду, то чи вживав порушник заходів щодо її повного чи часткового відшкодування або ж попередження чи зменшення негативних наслідків свого протиправного діяння?

22. Які прояви поведінки порушника можуть вказувати на його каяття?

23. Чи мають місце обставини, які звільняють від адміністративної відповідальності? Які факти свідчать про їх наявність?

24. Якщо є підстави вважати, що правопорушення було вчинено у стані неосудності, то доцільно ініціювати проведення відповідної експертизи, результати якої дозволять визначити стан особи під час вчинення адміністративно караного діяння та об'єктивно говорити про звільнення з мотивів неосудності чи неможливості застосування такого звільнення.

25. Чи може бути вчинене протиправне діяння визнано малозначним? Які юридичні факти на це вказують?

26. Чи може бути передано матеріали цієї справи на розгляд громадської організації або трудового колективу? Які обставини вказують на доцільність чи недоцільність такої передачі?

27. Чи не закінчилися у справі, яка розглядається, строки адміністративного провадження?

Відповіді на ці чи подібні питання складають зміст адміністративно-правової кваліфікації. Вони дозволяють визначити доцільність, юридичну обґрунтованість, справедливість застосування адміністративного покарання до конкретної особи, врахувати ступінь її вини, а також інші обставини справи.

Неправильна, неповна кваліфікація протиправного діяння може бути причиною незаконного виправдання винної особи або незаконного притягнення невинуватого до адміністративної відповідальності, оспорування постанови про накладення адміністративного стягнення, затягування строків розгляду і вирішення справи по суті, винесення несправедливого покарання. Будь-яка помилка при кваліфікації об'єктивно протиправного діяння може мати наслідком застосування необґрунтованих обмежень, пов'язаних із притягненням до адміністративної відповідальності (заборона займати певні посади чи займатися визначеним видом діяльності, неможливість керувати транспортним засобом тощо).

Варто також зазначити, що адміністративно-правова кваліфікація не може провадитися будь-якою особою, яка має владні повноваження. Це може бути лише суб'єкт, який має відповідні повноваження щодо розгляду окремих категорій справ та належить до переліку осіб, визначених розділом III КУпАП «Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення». Попри те, що законодавець як суб'єктів розгляду справи визначає перелік державних органів, але кваліфікація –

це розумова діяльність, що може бути здійснена винятково людиною. Тобто під кваліфікацією адміністративного правопорушення розуміють «розумову діяльність правозастосовувача, змістом якої є оцінка діяльності (фактичної підстави адміністративної діяльності), знаходження норми адміністративно-деліктного права, яка передбачає відповідальність за таке діяння (юридичної підстави адміністративної відповідальності), тлумачення цієї норми» та прийняття на її основі рішення (про застосування заходів адміністративної відповідальності, про передачу справи на розгляд іншому уповноваженому суб'єкту, про закриття справи тощо) [4, с. 207].

Адміністративно-правова кваліфікація може виступати юридичним фактом, який: а) породжує юридично значимі наслідки для особи, яка вчинила адміністративно каране діяння; б) не породжує таких наслідків у зв'язку з неможливістю кваліфікувати об'єктивно протиправні діяння як такі, що переслідуються в порядку адміністративного провадження або у зв'язку зі звільненням особи від адміністративної відповідальності.

Таким чином, адміністративно-правова кваліфікація являє собою систему визначених законом послідовних дій, здійснюваних суб'єктом розгляду справ про адміністративні проступки, які полягають у правовій оцінці протиправного діяння та визначення норми законодавства, що описує такий факт як конкретне адміністративне правопорушення та визначає за його вчинення можливий вид і міру покарання.

Список використаних джерел

1. Остапенко О. І. Про юридичну кваліфікацію військових адміністративних правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 92–99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_16 (дата звернення: 02.04.2022).
2. Гуржій Т. О. Встановлення ознак суб'єкта адміністративного делікту в процесі адміністративно-правової кваліфікації. *Право України*. 2003. № 5. С. 75–79.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
4. Серeda В. В. Щодо питання кваліфікації правопорушень, за які передбачено дисциплінарну відповідальність. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія «Юридичні науки». 2014. Вип. 1. С. 201–210.

Шинкарьов Юрій Вікторович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
трудового та аграрного права
Державного біотехнологічного університету

ЩОДО МЕТОДОЛОГІЇ ВИЗНАЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСАД ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Загальновідомо, що покарання виступає як одна з найпоширеніших форм реалізації кримінальної відповідальності, водночас це один з найдієвіших елементів механізму протидії кримінальним правопорушенням. Але покарання як інститут кримінального права не може досягти поставлених цілей саме по собі, тому нормативно встановлені чіткі правила його призначення. Встановлені правила призначення покарання належать до всіх випадків його застосування і тому отримали назву «Загальні засади призначення покарання». Саме таку назву має і кримінально-правова норма, що регулює цей порядок. Але поряд із загальними засадами призначення покарання існують інші – ті, які не застосовуються в усіх без винятку випадках його призначення, а лише в окремих ситуаціях чи до конкретних осіб. У сучасній літературі такі засади отримали назву «спеціальні». Загалом у сучасній літературі схвально підтримується теоретико-правове виокремлення вказаного субінституту. Його дослідженню присвятили свої праці такі провідні вчені, як: В. С. Ворона, А. В. Горностай, О. О. Дудоров, О. В. Євдокімова, Д. С. Попій. Але, незважаючи на певну увагу, що приділяється науковому дослідженню спеціальних засад призначення покарання, більшість науковців або просто констатує можливість їх виокремлення, або здійснює безпосередньо їх аналіз як виду. При цьому багато питань, пов'язаних зі з'ясуванням їх правової природи, поняття, ознак, класифікації, залишаються без глибокого й комплексного розгляду. Саме певні питання, пов'язані з правовою природою спеціальних засад призначення покарання, будуть винесені на наукове обговорення у запропонованих тезах.

У більшості запропонованих сучасними науковцями визначень спеціальних засад призначення покарання не вбачається суттєвої різниці, в усіх них наголошується на тому, що вони використовуються лише в окремих – визначених законом випад-

ках. Причому кількість спеціальних засад призначення покарання також виявляється усталеною. До них відносять будь-які окремі правила призначення покарання, які тим чи іншим чином впливають на його призначення, але при цьому не містяться у положеннях ст. 65 «Загальні засади призначення покарання» чинного Кримінального кодексу України. Саме в цьому і полягає методична неточність щодо віднесення певного положення Кримінального кодексу до спеціальних засад призначення покарання. Причиною цього є якраз неоднозначне розуміння правового змісту спеціальних засад призначення покарання.

Як вважається, спеціальні засади призначення покарання – це дійсно засади або правила, які доповнюють, конкретизують загальні засади призначення покарання і які застосовуються у визначених законом випадках. Але засади повинні містити саме «правила» призначення покарання. Наявність у певній нормі обставин, що «враховуються» при призначенні покарання, абсолютно не роблять їх спеціальними засадами.

Окремі вчені вважають спеціальними засадами призначення покарання – призначення покарання обмежено осудним особам. При цьому у ст. 20 чинного КК України вказується, що «Визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру». Як ми бачимо з наведеного – безпосередньо вказана норма не містить жодного правила чи засади призначення покарання. Йдеться лише про врахування (причому абсолютно не конкретизоване) факту визнання особи обмежено осудною в процесі призначення покарання.

Отже, видається методично недосконалим визнання спеціальними засадами призначення покарання будь-яких обставин, що враховуються під час його призначення. До засад необхідно відносити правила, які безпосередньо впливають на призначення покарання, обумовлюючи особливий підхід, який виявляється у конкретно врегульованому збільшенні чи зменшенні покарання під впливом певних підстав. Саме такий підхід відповідає, як вважається, правовій природі спеціальних засад призначення покарання і дозволяє на теоретико-правовому рівні чітко визначити систему елементів спеціальних засад призначення покарання.

Юнацький Мар'ян Олегович,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ;
Абусова Крістіна Олексіївна,
здобувачка вищої освіти
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

СТОРОНИ ДОГОВОРУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

За останні роки ринок медичного страхування розширився, з'явилися нові страхові компанії, які пропонують різноманітні послуги з урахуванням потреб населення в різних видах медичної допомоги. Медичне страхування стає все більш популярним, оскільки воно забезпечує постійний захист здоров'я й може бути важливим інструментом для захисту прав та інтересів фізичних осіб, які можуть стикнутися з непередбачуваними ситуаціями і зазнати втрат через проблеми зі здоров'ям. Договір медичного страхування є необхідним засобом для захисту фізичних осіб, забезпечує їм мирний сон та безпеку у випадку негайної медичної потреби.

Медичне страхування – це система взаємовідносин, спрямованих на захист майнових та особистих інтересів людей у галузі охорони здоров'я. Українське законодавство не має окремого нормативно-правового акта, який би регулював ці відносини. Тому для їх врегулювання використовуються загальні норми договірної права, які містяться в Цивільному кодексі України та інших актах цивільного законодавства. Проте вони не завжди враховують специфіку цієї сфери. Це відбувається через те, що медичне страхування має свої особливості, які потребують додаткового регулювання.

По-перше, слід відзначити, що договір страхування є письмовою угодою, згідно з якою страхова компанія зобов'язується у разі настання певної події, що визначена в договорі (страховий випадок), виплатити страхову виплату страхувальнику або іншій визначеній особі. Своєю чергою страхувальник зобов'язується сплачувати страхові платежі й дотримуватися інших умов договору згідно зі статтею 979 Цивільного кодексу України [1].

Угода про медичне страхування містить зобов'язання як для страховика, так і для страхувальника. Оскільки ця угода є двосторонньою, кожна зі сторін має свої права та обов'язки. Тому дуже важливо визначити, хто саме виступає стороною в договорі медичного страхування.

Згідно зі статтями 979 та 984 Цивільного кодексу України і положеннями Закону «Про страхування» страховик і страхувальник є сторонами договору медичного страхування. Окрім того, до суб'єктів правовідносин у медичному страхуванні належать медичні установи й застраховані особи.

Страховик і страхувальник – головні учасники страхових відносин у медичному страхуванні. Ці сторони беруть безпосередню участь у формуванні, зміні та припиненні страхових угод. Участь інших учасників у процесі страхування може залежати від рішень самого страховика та/або страхувальника, а також повинна відповідати вимогам законодавства України.

Стосунки між страховиком і страхувальником у договірних відносинах мають дворівневу структуру. По-перше, загальні умови страхування містяться в правилах страхування, а по-друге, конкретні умови визначаються під час укладання договору страхування відповідно до законодавства. Сторони мають право самостійно визначати умови договору, проте не можуть істотно змінювати положень, що містяться в правилах страхування [2, с. 211].

Для здійснення правовідносин у галузі страхування здоров'я необхідно мати статус правосуб'єкта, що є підтвердженням здатності бути учасником цивільно-правових відносин, що видавалося державою. Одним з найважливіших учасників договірних відносин є страховик. Відповідно до законодавства страховик у договорі медичного страхування – це юридична особа, що має ліцензію на страхування, видану відповідно до закону.

Згідно з договором медичного страхування страховик зобов'язується здійснювати страхову виплату страхувальникові або застрахованій особі, якщо відбувається певна подія (страховий випадок), отримуючи за це винагороду. Важливо зазначити, що надання страхових послуг можуть здійснювати лише фінансові установи, які мають ліцензію на цю діяльність.

У договорі медичного страхування є друга сторона – страхувальник. Згідно зі ст. 984 ЦК України та ст. 3 ЗУ «Про страхування» страхувальниками є дієздатні фізичні особи та юридичні особи, які уклали зі страховиками договори страхування або мають статус страхувальників згідно із законодавством України. Тільки фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність, може укладати зі страховиком договір страхування і стати страхувальником цього договору [3, с. 90].

Законодавець також зазначає, що у випадку визнання особи недієздатною права та обов'язки страхувальника здійснює її офіційний представник – опікун [4, с. 758].

Ми бачимо прогалину в законодавстві, оскільки неможливо вважати фізичну особу недієздатною на підставі передачі її прав та обов'язків до інших осіб. Згідно з цивільним правом права та обов'язки за договором залишаються за страхувальником, але при цьому вони здійснюються опікуном, зважаючи на цивільно-правовий статус такої фізичної особи.

Також важливо відзначити, що медичні установи виступають як суб'єкти медичного страхування, оскільки вони забезпечують надання медичних послуг. Вони є зареєстрованими суб'єктами господарської діяльності (юридичні та фізичні особи), які мають ліцензію на надання медичних послуг. Це стосується ліцензованих закладів охорони здоров'я, незалежно від їх форм власності, медичних та фармацевтичних працівників, які займаються приватною практикою, а також інших юридичних осіб і підприємців, що мають дозвіл на надання такого виду послуг. Страхові компанії укладають договори з медичними закладами, щоб надавати застрахованим особам медичні послуги відповідно до умов договору медичного страхування. Договір містить контроль за якістю медичних послуг згідно з переліком, що гарантується програмою медичного страхування [5, с. 239].

Посередник між медичним закладом і страхувальником – страховик, який відповідає за організацію надання зазначених та гарантованих медичних послуг страхувальникові, а не лише за платежі. Страховик і страхувальник є обов'язковими учасниками договірних відносин, які мають достатню цивільну дієздатність для здійснення своїх прав та обов'язків. Договір медично-

го страхування має відповідати інтересам обох сторін і стимулювати взаємну зацікавленість обох сторін в укладанні контракту та його правильному виконанні.

Список використаних джерел

1. Правила добровільного страхування медичних витрат. Українська страхова група. Київ, 2005. 8 с. URL: <https://ukringroup.ua/ua/help/policies> (дата звернення: 03.04.2023).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 03.04.2023).
3. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.
4. Міловська Н. В. Суб'єктний склад договірних зобов'язань зі страхування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 2. Т. 1. С. 88–91.
5. Договірне право України. Особлива частина : навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнєцова та ін.; за ред. О. В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 1200 с.

Юнацький Мар'ян Олегович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ;

Воробйов Максим Валерійович,

здобувач вищої освіти
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Загалом підприємництво визначається як господарська діяльність, що здійснюється підприємцями на власний ризик з метою отримання прибутку. Підприємництво є важливим чинником економічного розвитку країни, оскільки воно створює нові робочі місця, сприяє розвитку інновацій, впровадженню нових технологій та підвищенню конкурентоспроможності.

Відповідно до статистики малий та середній бізнес забезпечує 64 % доданої вартості, 81,5 % зайнятих працівників у суб'єктів господарювання та 37 % податкових надходжень [1].

Підприємці також забезпечують розвиток інфраструктури, підтримують соціальні програми, сприяють зростанню виробництва та збільшенню ВВП країни, тому держава активно підтримує розвиток підприємництва шляхом надання фінансової, податкової та іншої державної підтримки. Така діяльність здійснюється ініціативними, цілеспрямованими, діловими людьми, без яких прогрес в економіці був би неможливий.

Поняття «бізнес» може використовуватися як синонім до поняття «підприємництво». Обидва терміни вживаються для позначення господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку. Однак у певних випадках можуть існувати нюанси в застосуванні цих термінів. Наприклад, поняття «бізнес» може використовуватися для позначення підприємницької діяльності з окремих видів економічної діяльності, наприклад, торгівлі, фінансів тощо.

Справді, бажання отримати прибуток є головною рушійною силою в системі вільного підприємництва. Підприємницька діяльність зазвичай є систематичною та постійною, не обмежується одноразовими угодами.

Додатково підприємництво характеризується здійсненням діяльності «своїм коштом» на основі приватної власності, з власної ініціативи та на власний ризик.

Підприємництво можна розглядати як особливу та інноваційну форму бізнесу. Воно відрізняється від інших форм бізнесу тим, що передбачає створення нових товарів і послуг, знаходження нових ринків та можливостей, впровадження нових технологій та інноваційних рішень. Таким чином, підприємництво можна розглядати як ключовий елемент бізнесу, що дозволяє створювати інноваційні продукти й послуги, забезпечує розвиток ринку і зростання економіки в цілому.

Здійснення підприємницької діяльності насамперед пов'язано з ризиками та проблемами, які потребують від підприємця вміння ухвалювати рішення в умовах невизначеності й готовності до виконання складних завдань. Він повинен мати достатній рівень фінансової грамотності, знати основи маркетин-

нгу й продажу, розуміти законодавство, що регулює його діяльність. Крім того, підприємець має бути готовим до непередбачуваних змін на ринку, швидкій реакції на зміну умов діяльності та постійного розвитку своєї компанії. Невдачі й помилки – невід’ємна частина підприємницької діяльності, але саме з них підприємець може зробити висновки та знайти нові можливості для розвитку свого бізнесу.

На нашу думку, однією з основних проблем підприємницької діяльності є відсутність чи недостатність прибутку, що може стати причиною банкрутства підприємства або перешкодою для його розвитку.

До війни 2022 року фактори, які стримували розвиток вітчизняних підприємств, можливо було згрупувати таким чином:

- недосконала система оподаткування, тобто підприємці ухиляються від податків, що призводить до зменшення податкових надходжень у державний бюджет;

- недостатність інвестицій і фінансування, яка прямо впливає на розвиток, запровадження нових технологій і розвиток інноваційних проєктів;

- високі відсотки за користування кредитними коштами, які створюють додаткові витрати коштів для підприємств;

- складний і нестабільний бізнес-клімат, пов’язаний з корупцією;

- недосконалість правової системи, яка створює проблеми з виконанням контрактів, розв’язанням судових спорів та захистом інтелектуальної власності [2; 3].

Нині під час війни досягти економічної стабільності нашої країни можливо насамперед завдяки платникам податків, що продовжують працювати. Державою запроваджено податкові зміни, що забезпечують можливість суб’єктам бізнесу заощаджувати кошти на сплаті податків, а також інвестувати їх у власну господарську діяльність, відповідно підтримуючи та розвиваючи її. Водночас підприємці повинні підтримувати економіку власної держави, по можливості сплачуючи податки (на добровільних засадах), поповнюючи бюджет для забезпечення виконання державою своїх функцій. Тому що система оподаткування бізнесу, з одного боку, повинна стимулювати в сучасних реаліях вести господарську дія-

льність, з іншого – на постійне наповнення бюджетів різних рівнів за рахунок податкових надходжень бізнесу.

Наступне рішення уряду, яке безпосередньо стосувалося полегшення діяльності бізнесу під час дії режиму воєнного стану, – це скасування проведення перевірок. Необхідно зазначити, що спершу було ухвалено рішення про скасування майже всіх перевірок, які стосуються діяльності суб'єктів бізнесу, в тому числі камеральних та фактичних. Але потім ухвалені рішення були відкориговані, внесені відповідні правки до законів. Таким чином, одним із нововведень, яке було запроваджено на період воєнного, надзвичайного стану та протягом трьох місяців після його припинення / скасування, – це встановлення мораторію на перевірки щодо повноти нарахування, декларування та сплати ЄСВ. Відповідно перевірки, розпочаті до 24 лютого, були призупинені. Штрафні санкції та пеня щодо порушення правил нарахування, декларування та сплати ЄСВ на відповідний період не застосовуються [4].

Підсумовуючи, слід зазначити, що основним і найбільш пріоритетним блоком інструментів розвитку економіки за умов воєнного стану стала розробка заходів стабілізації бізнес-клімату, а також реформи системи державного регулювання бізнес-середовища. Проблеми стимулювання й забезпечення необхідного розвитку підприємництва актуальні сьогодні на всіх рівнях: державному, регіональному та безпосередньо у сфері самого бізнесу. За допомогою розв'язання цієї проблеми постає можливість прискорити процеси відновлення та якісної зміни економіки разом з переведенням її на інноваційний шлях, знайшовши найбільш ефективні моделі підтримки підприємств будь-яких галузей діяльності у сучасних реаліях.

Список використаних джерел

1. Єдиний вебпортал органів виконавчої влади в Україні. Підтримка малого та середнього підприємництва. URL: <https://www.kmu.gov.ua> (дата звернення: 09.04.2023).
2. Війна та регіони України: як змінюється привабливість для підприємців – аналітика. URL: <https://cutt.ly/3KXHLyN> (дата звернення: 09.04.2023).
3. Буй Т. Г. Податкове стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. № 9. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/45.pdf. (дата звернення: 09.04.2023).

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 09.04.2023).

Юнацький Мар'ян Олександрович,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ;

Діхтяренко Юлія Іванівна,

здобувачка вищої освіти
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ І КРЕДИТОРІВ ПРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Тема прав та обов'язків учасників і кредиторів при реорганізації підприємницьких юридичних осіб є дуже актуальною, оскільки реорганізація може статися з будь-якою компанією і на будь-якому етапі її розвитку. Реорганізація підприємницької юридичної особи може мати різні форми, такі як злиття, приєднання, роз'єднання, перетворення, поділ і ліквідація. Кожна з цих форм реорганізації має свої вимоги та процедури, яких повинні дотримуватися учасники та кредитори підприємницької юридичної особи.

Реорганізація юридичної особи – це визначена законом процедура припинення її існування або зміни її правового статусу, наслідком якого є повна або часткова передача та прийняття її майна, коштів, прав та обов'язків її правонаступниками. Способами реорганізації юридичної особи можуть бути поділ, виділення, злиття, приєднання або перетворення її організаційно-правової форми [1].

Процедури реструктуризації є складними, містять кілька етапів. Для прикладу варто розглянути визначені на законодавчому рівні та узагальнені в юридичній літературі етапи злиття та поглинання корпоративних юридичних осіб, щоб окреслити деталі їх застосування. Зокрема, О. А. Беляневич зазначив, що реорганізаційні відносини при злитті проходять певні етапи роз-

витуку, кожен з яких ґрунтується на юридичних фактах: 1) прийняття рішення засновником (учасниками) юридичних осіб про злиття; 2) етап діяльності спеціально створеного органу – комісії з припинення (та/або утворення нового товариства); 3) державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення в Єдиному державному реєстрі юридичної особи-правопередника (правопередників) [1].

Насамперед йдеться про право знати, оскільки незалежно від того, який суб'єкт ініціював реорганізацію, питання про можливість і доцільність її проведення виносяться на розгляд зборів акціонерів товариства з подальшим ухваленням рішення. Відповідно всі учасники мають право бути повідомленими й отримувати проекти порядку денного загальних зборів, дату та місце проведення тощо, а також інші документи з питань, що розглядаються. Слід зазначити, що для учасників стартап-компанії право на інформацію найбільш повно реалізовано через ознайомлення з умовами договору про приєднання, де встановлено основні умови переходу прав та обов'язків від товариства, що реорганізується, до товариства, що створюється у процесі реорганізації. Як прокоментував Т. Д. Айткулов, основною особливістю договору про злиття (приєднання) є те, що такий договір укладають товариства, які після створення нового товариства припиняють своє існування, а учасники товариств, що злилися, стають його учасниками [2].

Аналогічні положення мають міститися й у плані поділу (виділу, перетворення). Зокрема, І. М. Кучеренко звернула увагу, що при поділі та виділі кожен учасник (акціонер, член) юридичної особи повинен самостійно приймати рішення, учасником якої юридичної особи він має бути [3].

Учасники підприємницького товариства, що реорганізується, мають право на інформацію, щоб ухвалити аргументоване рішення щодо реорганізації («за» чи «проти»). Крім того, вони можуть визначити свою волю та інтерес щодо продовження участі в товаристві, стати учасниками новоствореного товариства – правонаступника або вибрати іншу форму реалізації своїх корпоративних прав і обов'язків.

Учасник підприємницького товариства має право на участь у загальних зборах товариства, де обговорюється питання щодо доцільності реорганізації та прийняття відповідного рішення. Це право є важливим, оскільки він має можливість взяти участь у прийнятті важливого рішення щодо реорганізації товариства. Він може висловити свою позицію та проголосувати за чи проти реорганізації, що впливає на майбутнє товариства та його учасників. Крім того, загальні збори є місцем обговорення інших питань, які стосуються діяльності товариства, тому участь у них може бути корисною для учасника з точки зору отримання важливої інформації та прийняття управлінських рішень.

Отже, з усього вищесказаного можна зробити висновок, що реорганізація є важливим етапом у діяльності будь-якої підприємницької юридичної особи. У процесі реорганізації важливу роль відіграють права та обов'язки учасників і кредиторів, оскільки їхні інтереси мають бути захищені. Кредитори мають право вимагати повернення своїх коштів під час реорганізації, а учасники – на збереження своїх прав та інтересів у процесі перетворення. Водночас виконання обов'язків стосовно персонального звітування та взаємодії з кредиторами під час реорганізації є необхідним для забезпечення її ефективності та запобігання можливим втручанням третіх осіб у внутрішню діяльність підприємства. Таким чином, захист прав та інтересів учасників і кредиторів є важливим елементом успішної реорганізації підприємницької юридичної особи.

Список використаних джерел

1. Бурносенкова І. А. Деякі аспекти відповідальності учасників господарських товариств за законодавством України. *Шерешевські читання. Оновлення Цивільного кодексу України: концептуальні засади*: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. 11 грудня 2020 р. / за заг. ред. Є. О. Харитонова. Одеса: Фенікс, 2020. С. 152–155.
2. Мірошніченко І. В. Злиття та поглинання суб'єктів господарювання в Україні: правові аспекти. *Право України*. 2020. № 10. С. 132–142.
3. Михайлова І. В. Організаційно-правові форми підприємств: порівняльний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Право*. 2020. № 2 (102).

Юнацький Мар'ян Олегович,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ;
Дубляк Михайло Васильович,
здобувач вищої освіти
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ РЕОРГАНІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Проаналізуємо деякі особливості процедури реорганізації, що пов'язані з прийняттям рішення на загальних зборах учасників та затвердженням умов договору про злиття (приєднання) / плану поділу (виділу, перетворення). Учасники, які беруть участь у голосуванні на загальних зборах товариства, приймають рішення «за» або «проти» реорганізації з урахуванням перспектив укрупнення капіталу товариства та розвитку різних сфер бізнесу, а також обсягу корпоративних прав учасників новоствореної підприємницької особи, що залежить від конвертації (обміну) акцій (часток, паїв) та інших факторів. Так, у договорах про злиття або приєднання та плані поділу, виділу або перетворення акціонерного товариства мають бути визначені порядок і умови конвертації акцій. Особливістю конвертації як способу розміщення акцій є те, що в цьому випадку відбувається анулювання акцій, які передаються «в оплату» раніше розміщених акцій. У такому випадку продаж акцій не здійснюється, а отже, конвертація за своєю природою не має на меті здійснювати залучення інвесторів [1].

Існують такі варіанти переходу прав та обов'язків реорганізованих юридичних осіб при реорганізації: а) в повному обсязі тільки до одного правонаступника (при злитті, приєднанні та перетворенні); б) в повному обсязі, але до декількох правонаступників у відповідних частинах (при поділі); в) частково як до одного, так і до декількох правонаступників (при виділі). Тому конвертація акцій (часток, паїв) є процесом правонаступництва корпоративних прав учасників підприємницьких товариств.

Цей процес зумовлений рішенням загальних зборів учасників та договором про злиття (приєднання) / планом поділу (виділу, перетворення) і здійснюється з дотриманням принципу «співвідношення номінальної вартості акції, частки (паю) товариства, яке реорганізується, до номінальної вартості акції, частки (паю) товариства- правонаступника». Обсяг майнових корпоративних прав при конвертації акції (частки, паю) залишається незмінним, тоді як обсяг особистих немайнових прав може змінюватися, залежно від пропорцій корпоративного контролю у товаристві. Водночас комплекс майнових і немайнових корпоративних прав (їх сукупність) при конвертації (обміні) акцій (часток, паїв) залишається незмінним [2].

У разі порушення корпоративних прав учасника підприємницької юридичної особи при проведенні реорганізації ця особа має право звернутися до суду, що може бути використане у випадку, коли відсутня можливість вирішити спір іншими засобами. Однак чинне законодавство не передбачає чітких підстав та порядку оскарження рішень про реорганізацію. Це може створювати певні труднощі для учасників, які хочуть захистити свої корпоративні права в цьому контексті. У таких випадках необхідно звернутися до юридичних консультантів для отримання додаткової інформації та до суду для захисту своїх прав. Як зазначає Н. І. Шевченко, в судовій практиці позивачі часто пред'являють вимоги про визнання недійсними рішень загальних зборів учасників (акціонерів), пов'язаних з реорганізацією товариств, установчих документів юридичної особи- правонаступника, записів про проведення державної реєстрації юридичної особи, створеної шляхом реорганізації, або про припинення діяльності такої особи тощо [3].

Отже, умови реорганізації підприємницьких юридичних осіб надають їм учасникам спеціальний комплекс корпоративних немайнових прав. Ці права охоплюють право на інформацію, участь у загальних зборах учасників, конвертацію (обмін) акцій (часток, паїв), обов'язковий викуп акцій (часток, паїв) та право на захист (оскарження рішення загальних зборів учасників).

Разом з тим можна сказати, що кредитори підприємницької юридичної особи є ще одним важливим суб'єктом цивільного

правовідношення у реорганізації, без участі яких вона не може відбутися. Т. Е. Абова визначає три способи захисту прав кредиторів при реорганізації. Перший спосіб пов'язаний з порядком проведення реорганізації, відповідно до якого, по-перше, всі кредитори мають бути письмово повідомлені про те, що стосовно юридичної особи прийнято рішення про реорганізацію. По-друге, повідомлення про реорганізацію має містити пропозицію кожному кредитору вимагати припинення або дострокового виконання всіх зобов'язань, боржником за якими є юридична особа, що реорганізується, і відшкодування спричинених збитків [4].

Отже, як зазначає О. А. Сурженко, кредитори юридичної особи, яка припиняється, набувають додаткових майнових прав порівняно з тими, які вони мали щодо цієї юридичної особи. Це право: а) вимоги дострокового виконання зобов'язання; б) припинення зобов'язання; в) зміни зобов'язання шляхом його належного забезпечення [5].

Вважаємо, що покладення значної кількості обов'язків персонального звітування та вчинення дій щодо реорганізації на підприємницьке товариство після закінчення строків для заявлення кредиторами своїх вимог та відповіді товариством-боржником по кожній із заявлених вимог є зайвим. Це не сприятиме ефективному здійсненню реорганізації, а швидше зумовить втручання третіх осіб у внутрішню діяльність товариства.

Список використаних джерел

1. Заборовський В. В. Правова природа акцій та процедура їх конвертації в Україні : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Одеса, 2020. 222 с.
2. Чубаров С. А. Особливості правоприйняття після реорганізації суб'єктів господарювання. *Право та інновації*. 2020. № 2.
3. Охорона прав суб'єктів корпоративних відносин : монографія / за заг. ред. академіка НАПрН України В. В. Луця. 194 с.
4. Борисенко В. І. Суб'єкти господарського права України : навчальний посібник / В. І. Борисенко, О. В. Чушова, В. І. Пасічник. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 332 с.
5. Макарова Ю. В. Правові аспекти захисту прав кредиторів в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (91).

Юнацький Мар'ян Олегович,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ;
Черепашинська-Жукова Поліна Ростиславівна,
здобувачка вищої освіти
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ СТОРІН ДОГОВОРУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ

Згідно зі статтею 11 Цивільного кодексу України договір є фундаментом для виникнення цивільно-правових зобов'язань, зміст яких визначається правами та обов'язками учасників договору [1, с. 29].

Обов'язки та права сторін договору медичного страхування описані у статтях 988 та 989 Цивільного кодексу України та статтях 20 та 21 Закону «Про страхування». Один з основних обов'язків страховика – ознайомити страхувальника з умовами та правилами страхування перед укладенням договору медичного страхування [2, с. 793].

Якщо медична страхова компанія укладає договір страхування з пацієнтом, то згода страховика на угоду, яку він уклав, не знаючи правил, що її регулюють, зазвичай не має юридичної сили. Страхова компанія має можливість самостійно встановлювати причину та обставини страхового випадку, а також звертатися до правоохоронних органів, медичних установ, банків та інших організацій, які можуть надати необхідну інформацію про ситуацію зі страховим випадком.

Головним обов'язком страхової компанії в рамках договору страхування є своєчасна виплата страхової суми в обумовлений договором термін при настанні страхового випадку. Це означає, що у разі страхового випадку страховик зобов'язаний виплатити страхову суму (частково) за надані медичні послуги. Відшкодування страхових виплат відбувається тільки у разі встановлення наявності страхового випадку, інакше страховик не зобов'язаний сплачувати премію. Виплата страхових виплат є від-

повідальністю страхової компанії, а не формою цивільно-правової відповідальності.

Відповідно до пункту 5 статті 268 Цивільного кодексу України позовна давність не застосовується до вимоги страхувальника (застрахованої особи) до страховика щодо здійснення страхових виплат [3].

Крім ситуацій, передбачених законом, страхова компанія зобов'язана не розголошувати інформацію про стан майна і страхувальника, включаючи конфіденційну інформацію, яка може стосуватися особистої, службової, сімейної або іншої законом захищеної таємниці.

Під час укладення договору медичного страхування сторони зобов'язані своєчасно повідомляти одна одну про будь-які зміни адреси, банківської інформації та іншої інформації, яка може вплинути на виконання умов договору. Додаткові обов'язки страхової компанії можуть бути визначені в договорі, який може містити умови, що зобов'язують страхову компанію до виконання певних обов'язків.

Права страховика, що стосуються медичного страхування, регулюються відповідними правилами та законодавством України. Зокрема, страховик має право вимагати проведення медичного обстеження застрахованих осіб і ухвалити рішення про можливість їх страхування. Він також має право вимагати від страхувальника надання достовірної інформації про ризик страхування та перевіряти її достовірність. Якщо страховик має сумніви щодо діагнозу або призначеного лікування, він може провести медичну експертизу. Крім того, у випадку підвищення ризику страховик може вимагати додаткового страхового платежу або припинити дію договору медичного страхування достроково.

Зокрема, умови договору медичного страхування можуть визначати, що страхова компанія повинна виплатити страхову суму у разі настання певної події, наприклад, хвороби або травми застрахованої особи. Крім того, договір медичного страхування може передбачати інші умови, наприклад, щодо того, які медичні послуги будуть покриватися страховою компанією та на яких умовах.

Важливо також зазначити, що, укладаючи договір медичного страхування, страхова компанія та страхувальник мають до-

тримуватися законодавства України, що регулює медичне страхування й захист персональних даних. Зокрема, страхова компанія має зобов'язання зберігати конфіденційну інформацію про страхувальника і стан його майна відповідно до вимог законодавства.

Отже, укладання договору медичного страхування є важливим кроком у забезпеченні захисту здоров'я та фінансової безпеки страхувальника. Перед укладанням договору необхідно ретельно ознайомитися з його умовами і звернути увагу на права та обов'язки сторін.

Страхувальник має обов'язок здійснювати заходи для запобігання та зменшення збитків, що виникли внаслідок страхового випадку (відповідно до частини 4 статті 989 Цивільного кодексу України та статті 21 Закону України «Про страхування»). Такі дії повинні бути обґрунтованими і мають відповідати критерію розумності, який базується на відношенні витрат на проведення заходів до зменшення збитків. При цьому, якщо страхувальник виконує свій обов'язок з розумною уважністю, то до нього не застосовується термін позовної давності на виплату страхового відшкодування за запитом страхувальника (застрахованої особи) [1, с. 792].

Для того, щоб забезпечити виконання зобов'язань згідно з договором медичного страхування і запобігти недобросовісній поведінці сторін, страхувальник має повідомити про всі інші договори страхування, пов'язані з об'єктом страхування, при укладанні договору. Відсутність такого повідомлення може призвести до нікчемності договору медичного страхування згідно з ч. 3 ст. 989 Цивільного кодексу України.

Своєю чергою застрахований має зобов'язання повідомити страховику про страховий випадок відповідно до умов договору медичного страхування. Це дасть можливість страховику вчасно дослідити всі обставини та ухвалити рішення щодо визнання події страховою або відмови в настанні події.

Страховик зобов'язаний організувати та ідентифікувати медичну допомогу згідно з умовами договору медичного страхування, забезпечуючи її надання виключно в медичних закладах, зазначених у договорі. У випадках, коли це неможливо через надзвичайні обставини, такі як невідкладна медична допомога чи відсутність медичних закладів, з якими співпрацює

страховик у регіоні, страхувальник має право отримати медичну допомогу в іншому медичному закладі. При цьому він зобов'язаний негайно повідомити страховику про це [3, с. 6].

Угода медичного страхування може містити інші дії страхувальника в разі страхового випадку, і не існує вичерпного переліку його обов'язків, які можуть бути розширені відповідно до умов договору. Страхувальник має право на платні медичні послуги, отримання страхової виплати та попереднє письмове узгодження зі страховиком щодо отримання медичних послуг на інших умовах. Він також може пред'явити позов страховику або медичному закладу в разі завдання шкоди з їх вини та вимагати оплати за надані медичні послуги. Підставою для правовідносин медичного страхування є договір, який породжує права та обов'язки сторін. Інтереси кожної сторони задовольняються через загальні інтереси, що веде до виконання договору відповідно до умов. Отже, обов'язки страховика відповідають правам страхувальника та навпаки.

Список використаних джерел

1. Міловська Н. В. Суб'єктний склад договірних зобов'язань зі страхування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 2. Т. 1. С. 88–91.
2. Страхування: підручник / керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2012. 599 с.
3. Петечел Н. М. Правове регулювання договору медичного страхування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2021. 222 с.

Янчук Олег Борисович,

директор Державної установи «Центр пробації»

ПРОБАЦІЯ У СТРАТЕГІЇ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

Після тривалого вивчення досвіду різних країн, стандартів ООН та Ради Європи щодо застосування альтернативних санкцій в Україні 8 років тому (5 лютого 2015 року) було ухвалено Закон України «Про пробацію», чим започатковано національну систему пробації, що є однією з наймолодших у світі та найбільшою за територією в Європі.

На шляху розбудови пробації розроблені та введені в дію підзаконні акти, які закріплюють механізми й алгоритми пробації:

- про розроблення та затвердження пробаційних програм;
- про реалізацію пробаційних програм;
- про підготовку досудової доповіді;
- про волонтерську діяльність у пробації;
- про здійснення нагляду та соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації;
- про підготовку засуджених до звільнення;
- типові положення про уповноважений орган з питань пробації та сектор ювенальної пробації тощо.

Розроблено національні інструменти пробації. Нині персонал використовує два інструменти оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення (для підготовки досудової доповіді та для проведення соціально-виховної роботи), чотири пробаційні програми. Усі інструменти мають варіанти, адаптовані для роботи з неповнолітніми.

Створено функціональну модель офісу пробації та розпочато розбудову мережі таких офісів. Це модель, яка забезпечує зручність спілкування та безпеку персоналу і суб'єктів, орієнтована на забезпечення різних форм роботи із суб'єктами пробації, конфіденційність та захист персональних даних (до початку збройної агресії росії на території України працювало 8 модельних офісів пробації).

Сформовано багатоскладову систему навчання персоналу (від наставництва за місцем роботи до підвищення кваліфікації на базі спеціального навчального закладу кримінально-виконавчої служби; розроблено та впроваджено курси професійного навчання на онлайн-платформах, постійно проводяться вебінари і тренінги за професійною тематикою).

Налагоджено дієву взаємодію з державними та неурядовими організаціями, а також залучено до роботи із суб'єктами пробації більше тисячі активних громадян як волонтерів пробації.

До початку воєнної агресії всі робочі місця пробації були забезпечені технічним обладнанням, що дало можливість працювати над цифровізацією процесів роботи з кейсами засуджених осіб.

Переводиться в цифровий формат робота з персональними даними суб'єктів пробації та службовою документацією. Створений Єдиний державний реєстр засуджених та осіб, узятих під варту.

Певним показником роботи із суб'єктами пробації є те, що лише 4 % засуджених осіб під час перебування на пробації вчиняють серйозні порушення умов пробації та отримують більш суворі покарання.

За час роботи пробація має певний авторитет у судовій системі: судді дотримуються професійної думки пробації щодо можливості виправлення правопорушників без позбавлення волі, яка надається у виді досудової доповіді.

Від початку впровадження пробації в Україні зберігається тенденція збільшення кількості засуджених, які відбувають покарання без позбавлення волі (співвідношення тих, хто відбуває покарання на пробації, до тих, які утримуються в колоніях, 2:1).

За 2022 рік через нагляд пробації пройшли більше 110 тис. засуджених осіб. З початку року підготовлено більше 11 тис. досудових доповідей. У межах пенітенціарної пробації понад 5,5 тис. осіб отримали допомогу при звільненні з установ виконання покарань.

На пробацію в Україні покладено виконання адміністративних (не кримінальних) санкцій, пов'язаних з безоплатними роботами у громаді, а також з оплачуваними роботами боржників по аліментах на дітей – суспільно корисні роботи (у 2022 році понад 11 тис. осіб пройшло по обліку уповноважених органів з питань пробації).

Уроки й досягнення пробації за вісім років стали імпульсом для цілей подальшого розвитку, які закріплені нормативно на рівні держави Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року.

Стратегію, яку створено спільними зусиллями посадовців, міжнародних експертів та лідерів громадської думки, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2022 року № 1153-р.

Зазначена стратегія – програмний документ, що визначає напрями подальшого реформування і функціонування всієї пенітенціарної системи.

Основна мета – створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань, що гарантуватиме безпеку суспільства і забезпечуватиме соціальну адаптацію засуджених та осіб, узятих під варту.

З метою подальшого комплексного розвитку пенітенціарної системи Стратегія визначає вісім стратегічних цілей (у 50 % з яких на пробацію покладається значна частина завдань), а саме:

1. Створення належних умов тримання засуджених та осіб, узятих під варту.

2. Створення ефективної системи запобігання та протидії катуванням, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

3. Забезпечення права на охорону здоров'я та медичну допомогу, соціальний захист в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

4. Збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації.

(Основою стратегічної цілі є збільшення кількості застосування видів покарань, альтернативних позбавленню волі, без ізоляції від суспільства, через те, що ефективність покарання забезпечується його невідворотністю, а не суворістю).

5. Удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження.

(Стратегічна ціль передбачає вдосконалення механізму взаємодії установ виконання покарань, органів пробації та суб'єктів соціального патронажу, спрямованого на соціальну адаптацію засуджених. Імплементация завдань за стратегічною ціллю сприятиме зниженню рівня злочинності).

6. Забезпечення належного рівня безпеки і правопорядку в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

7. Формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи.

(Реалізація стратегічної цілі передбачає формування вмотивованого та високопрофесійного персоналу органів і установ пенітенціарної системи, здатного виконувати функції виправлення і ресоціалізації засуджених на основі найсучасніших під-

ходів і методів роботи, а також створення за новими стандартами належних умов праці та соціального захисту персоналу).

8. Розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи.

(Метою стратегічної цілі є забезпечення збирання, використання та аналізу даних у пенітенціарній системі для ухвалення обґрунтованих управлінських рішень. Для досягнення зазначеної цілі необхідне вдосконалення всіх технологічних процесів відповідно до сучасних вимог, а саме переведення документообігу та обліку матеріальних ресурсів на електронну форму).

Для досягнення стратегічної цілі 4 «Збільшення кількості випадків застосування покарань та запобіжних заходів, не пов'язаних з ізоляцією від суспільства, та подальший розвиток органів пробації» необхідно виконати такі завдання:

4.1. Розроблення та внесення змін до законодавства, що спрямовані на зміну системи покарань, альтернативних позбавленню волі.

4.3. Запровадження пробаційного нагляду як виду покарання без ізоляції від суспільства.

4.4. Розширення практики та вдосконалення механізму застосування громадських робіт.

4.5. Удосконалення механізму виконання покарання у виді штрафу.

4.6. Удосконалення порядку застосування умовно-дострокового звільнення на підставі результатів оцінки криміногенних ризиків з урахуванням міжнародного досвіду.

Стратегічна ціль 5 «Удосконалення методів та інструментів виправлення і ресоціалізації засуджених та їх подальше впровадження» містить такі завдання:

5.1. Запровадження оцінки криміногенних ризиків та індивідуального планування в діяльності органів та установ виконання покарань.

5.4. Удосконалення механізму співпраці між установами виконання покарань, уповноваженими органами з питань пробації, релігійними і громадськими організаціями.

Завдання стратегічної цілі 7 «Формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи» полягають у:

7.1. Поліпшенні умов праці персоналу органів і установ пенітенціарної системи.

7.2. Впровадженні ефективної системи мотивації персоналу та підвищення престижу служби в органах і установах пенітенціарної системи.

7.3. Створенні цілісної системи підготовки персоналу з постійним залученням до несення служби в органах і установах виконання покарань та уповноважених органах пробації.

7.4. Створенні умов для профілактики професійної деформації та емоційного вигорання персоналу пенітенціарної системи та пробації.

Завдання стратегічної цілі 8 «Розширення можливостей цифровізації пенітенціарної системи», що належать до сфери пробації, є:

8.1. Модернізація Єдиного реєстру засуджених та осіб, узятих під варту, в тому числі розширення його аналітичного функціоналу;

8.2. Впровадження системи електронного моніторингу на пробації.

8.7. Впровадження електронного документообігу в органах та установах пенітенціарної системи.

Список використаних джерел

1. Стратегія та операційний план її виконання на 2022–2024 роки. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (дата звернення: 10.04.2023).

2. Про пробацію : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text> (дата звернення: 10.04.2023).

3. Проект Закону України України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» (реєстр. № 9185). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41692> (дата звернення: 10.04.2023).

Ясінська Марія Григорівна,

здобувачка вищої освіти

Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства;

Кучак Олена Євгенівна,

викладач-методист, спеціаліст вищої категорії

Київського фахового коледжу туризму та готельного господарства

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті 3 Конституції України проголошується, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1].

В умовах війни надзвичайно важливу роль у збереженні внутрішньої стійкості держави виконують механізми забезпечення правопорядку. Кримінальний процесуальний кодекс України визначає розділом IX¹ особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану.

Одним із перших теоретичних досліджень, спрямованих на деталізоване вивчення теоретичних і прикладних аспектів здійснення досудового розслідування в умовах воєнного стану, стала монографія О. В. Лазукової. Також особливий внесок у висвітлення вказаної проблематики внесли такі вчені-процесуалісти, як І. В. Гловюк, В. А. Завтур та інші науковці. Дослідники цього питання І. Гловюк, О. Дроздов., Г. Тетерятник, Т. Фоміна, В. Рогальська та В. Завтур зазначають, що Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» від 15.03.2022 р. № 2125-ІХ було змінено назву розділу IX-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України». Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удоскона-

лення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14.04.2022 р. № 2201-ІХ учергове змінено назву розділу ІХ-1 КПК України на «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». Таким чином, законодавець акцентував на специфіці кримінальної процесуальної діяльності в умовах саме цього особливого правового режиму [5].

КПК України висвітлює особливості досудового розслідування, які необхідно враховувати у процесі здійснення захисту осіб у кримінальному провадженні.

Початок досудового розслідування може відбуватися на підставі постанови дізнавача, слідчого, прокурора, а відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) вносять за першої потреби. До винесення постанови про початок досудового розслідування дозволено проведення огляду місця події, після чого таку постанову вносять невідкладно. Слідчі (розшукові) дії фіксують доступними технічними засобами з подальшим складенням відповідного протоколу. Обшук та огляд без залучення понятих можна проводити виключно в разі забезпечення їх безпеки, за таких умов ці процесуальні дії фіксують доступними технічними засобами шляхом здійснення безперервного відеозапису [3]. Дистанційна участь захисника під час проведення окремої процесуальної дії дозволяється в разі неможливості його явки. Дізнавач, слідчий і прокурор можуть здійснювати переклад пояснень, показань або документів підозрюваного, потерпілого за наявності обставин, що унеможливають участь перекладача у кримінальному провадженні.

Особливий порядок досудового розслідування дозволяє проведення слідчих дій у нічний час (з 22:00 до 6:00). Затримати особу можливо на строк до 216 годин (9 діб) з моменту затримання особи без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури під час дії воєнного стану. З моменту затримання письмове повідомлення про підозру особі вручають протягом 72 годин (а не до 24 годин, як раніше), в іншому разі затриманого звільняють [2].

Досудове розслідування може бути зупинено після повідомлення особі про підозру за наявності об'єктивних обставин, що

унемоżliвлюють подальше проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану. Прокурор має право зупинити досудове розслідування в разі введення воєнного стану та, якщо відсутня об'єктивна можливість подальшого проведення, закінчити досудове розслідування. До зупинення досудового розслідування прокурор зобов'язаний вирішити питання про продовження строку тримання під вартою.

Підозрюваний, обвинувачений має право клопотати про скасування запобіжного заходу для проходження військової служби під час мобілізації, крім випадків, якщо останній обвивачується у кримінальних правопорушеннях, передбачених ККУ.

Також ККУ дозволяє особі просити про застосування щодо нього особистого зобов'язання: замість домашнього арешту – у місцях ведення активних бойових дій (з міркувань безпеки); замість застави – якщо особа бажає скористатися коштами для цілей оборони України [2]. Пропущений строк у кримінальному провадженні може бути поновлено, якщо особа подала відповідне клопотання не пізніше 60 днів із дня припинення чи скасування воєнного стану, окрім випадку, коли законом встановлено заборону на поновлення строку досудового розслідування, що покликано забезпечити права і свободи осіб, які вже зазнали кримінального переслідування. У кримінальних провадженнях, у яких відсутні підозрювані, строки досудового розслідування з 24 лютого 2022 року фактично зупиняються. Строки почнуть перебіг із дня скасування відповідного стану.

Відновленню підлягають втрачені матеріали кримінального провадження, яке не завершилося направленням обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності до суду. Ці матеріали підлягають відновленню за рішенням слідчого судді в разі надходження клопотання від прокурора або слідчого чи дізнавача, погодженого з прокурором, або сторони захисту чи потерпілого [2].

Таким чином, перераховані вище особливості здійснення досудового розслідування покликані насамперед забезпечити відповідну стандартам діяльність правоохоронних органів у надскладних обставинах. Проте описані особливості здійснення

досудового розслідування в умовах воєнного стану погіршують процесуальне становище особи, яка опинилась у сфері кримінального провадження. Отже, виконання функції захисту має надзвичайне значення у справі дотримання прав і основоположних свобод людини, щодо якої здійснюється кримінальне провадження [3].

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 08.04.2023).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04.04.2023).
3. Зміни в кримінальному праві та процесі за час воєнного стану. URL: <https://golaw.ua/ua/> (дата звернення: 07.04.2023).
4. Особливості досудового розслідування в умовах воєнного стану: про що варто знати. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015971 (дата звернення: 07.04.2023).
5. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України / Гловюк І. та інші. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. 80 с.

Alisov Yevhenii,

Doctor of Sciences (Law), Professor of the
Yaroslav Mudryi National Law University

CRYPTOCURRENCIES AND MONETARY SURROGATES: THE PROBLEM OF CORRELATION OF THEIR LEGAL NATURE

Over the past decade, cryptocurrencies have become essential to the economies not only of individual countries, but also of the world as a whole. They compete with gold or other highly liquid assets in terms of their popularity. The current market capitalization of a cryptocurrency such as Bitcoin is \$523.54 billion. U.S. [1]. Over the past 5 years it has grown by almost 5 times. Today it is almost 35 times more than the size of the revenue part of the State Budget of Ukraine [2].

The processes of development of technology, telecommunications systems and information technology have predetermined the emergence of new payment and exchange services, as well as entailed the need for their scientific analysis and legal registration. In this context, despite the extensive scientific discussion, the problems of determining the

legal nature, legal status and legal regime of cryptocurrencies still have not found their final solution. Moreover, the question of the relationship of the terms themselves is also controversial. In some publications they are used as synonyms, which certainly cannot be accepted.

It should be emphasized that the attitude to cryptocurrencies in different national jurisdictions has significant differences. This diversity was highlighted in the analytical review of 22.06.2022 prepared by specialists of the Bundestag of Germany [3]. There are other similar works. Their analysis suggests that the positions of national regulators are often contradictory and inconsistent. For example, despite the directive of the People's Bank of China of 05.12.2013 to prohibit the use of cryptocurrencies for official transactions, this country is the world leader in cryptocurrency mining [4]. In India, despite the legal uncertainty regarding cryptocurrencies, the government says it intends to introduce a 30 % tax on transactions with such assets [5].

In Ukraine, the position of the NBU is also controversial, fickle and inconsistent, which has already been highlighted in the literature. Initially, the national regulator recognized such cryptocurrency as Bitcoin as a monetary surrogate, and later stated that it is impossible to recognize such values as money, currency and means of payment of another country, neither digital money, nor securities, nor a monetary surrogate. It draws attention to the position of the FATF, which defines cryptocurrencies as "a type of decentralized virtual currencies" [6]. Such an approach does not allow us to overcome the identified problem and actualizes the need for further scientific search for its solution, which is still poorly visible, even with the adoption of new legislation.

Unfortunately, within the framework of this work it is impossible to compare all types of assets, which are indicated in the position of the NBU and other national financial regulators of Ukraine. However, let us consider this issue in relation to monetary surrogates, the use of which is prohibited in Ukraine. According to Article 1 of the Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine" dated 20.05.1999 № 679-XIV monetary surrogate is defined as any document in the form of banknotes, other than the monetary unit

of Ukraine, put into circulation is not the National Bank of Ukraine and made with the purpose of payment in economic circulation, except currency values. [7]. It seems that such means can be considered a special kind of private (decentralized) money. Their economic nature is associated with the possibility of settlement transactions in a limited sphere. In this context, the legal attributes of such means may include the following:

1) operations with such documents are possible only with a government permit;

2) legislative establishment of requirements for the form and content of such documents;

3) possible negative legal consequences of the application of such documents, for the mutual obligations of the parties involved in settlements without state permission or in violation of established rules;

4) the possibility of using this form of settlement solely by agreement of the parties;

5) admissibility by virtue of the state permission for the parties to the payment obligation to transfer such documents as equivalent of fiat money, i.e. legal means of payment;

6) recognition by the state of the transfer of monetary surrogates as proper performance of a monetary obligation;

7) no obligation to accept monetary surrogates as a means of payment for third parties, including the state;

8) not guaranteed (or prohibited) by the state, in the vast majority of cases, the receipt of such funds for the payment of taxes, fees (mandatory payments) to the budgets and state special funds;

9) the limited functionality of monetary surrogates due to their inability to perform the function of money as a measure of value;

10) monetary surrogates as a form of decentralized (private) money depend on legal means of payment because they are mainly expressed in the national currency of the state in which they are used, and only in cases expressly provided for by law - in foreign currency.

Unlike legal tender, both cryptocurrencies and monetary surrogates are not enforced by the state when they circulate. This is their similarity. However, there are differences, which are pointed out by the national financial regulators of Ukraine. First of all, the issue of the type and form of such documents (which should be

different from the monetary unit of Ukraine) is actualized. And if the use of monetary surrogates is prohibited in Ukraine, the legal regime of transactions with cryptocurrencies is still not definitively defined. The above cannot be regarded as final conclusions with regard to the problem in question, but is an invitation to exchange views and scientific discussion. It seems important to compare the features of all possible assets, which are indicated by the national financial regulators of Ukraine with the characteristics of cryptocurrencies.

References

1. Coinbase. Bitcoin (BTC / USD). URL: <https://www.binance.com/uk-UA/price/bitcoin> (accessed: 28.03.2023).
2. Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 3 листопада 2022 року № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text> (accessed: 28.03.2023).
3. Ertragsteuerliche Behandlung von Tätigkeiten im Zusammenhang mit virtuellen Währungen in den Mitgliedstaaten der Europäischen Union, China und den USA. URL: www.bundestag.de/resource/blob/905068/5299e9e814bf8f7198ee71db05eb786c/WD-4-073-22-pdf-data.pdf (accessed: 28.03.2023).
4. Рисін В.В., Рисін М.В., Федюк І.В. Правовий статус криптовалюти як фінансового інструмента. Ефективна економіка. Листопад 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/329325942_LEGAL_STATUS_OF_CRYPTOCURRENCY_AS_A_FINANCIAL_INSTRUMENT (accessed: 28.03.2023).
5. India to tax cryptocurrencies at 30%, puts digital assets in highest tax band. URL: <https://www.reuters.com/markets/currencies/indias-finmin-says-central-bank-launch-digital-cryptocurrency-2022-02-01/> (accessed: 28.03.2023).
6. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні від 30.11.2017. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/spilna-zayava-finansovih-regulyatoriv-schodo-statusu-kriptovalyut-v-ukrayini> (accessed: 28.03.2023).
7. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 р. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14#n434> (accessed: 28.03.2023).

Couturieux Victor,

Master of Criminal Law, Child Protection Detective,
French National Police

CHILD PROTECTION THROUGH THE LENS OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Child protection is a critical issue in all societies, whether in peacetime or wartime. However, when martial law and humanitarian law come into play, child protection becomes a critical issue. We will briefly explore how child protection can be achieved through humanitarian law. We will look at the challenges faced by

children in war, the legal instruments that exist to protect children in these situations, and the practical steps that governments and organisations can take to keep children safe.

The challenges facing children in wartime:

In times of armed conflict, children are generally considered the most vulnerable of the population [1]. They are likely to face various forms of violence, such as physical, sexual and psychological abuse, as well as starvation, disease and lack of medical care. In addition, they may be separated from their families, forced to work, forcibly recruited into the armed forces or sexually abused [2].

These factors can have a profound and lasting impact on their physical, psychological and social development, as well as on their ability to lead fulfilling and productive lives in the future.

Girls are particularly vulnerable to sexual violence [3, p. 37], forced marriages and human trafficking.

Boys, on the other hand, are often forcibly conscripted into the armed forces or used as forced labourers [4].

In some armed conflicts, boys are also subjected to sexual violence, including when held in detention centres or torture [5, p. 377].

Children who are forcibly recruited into the armed forces often suffer physical and psychological trauma [6, p. 861–863]. In addition, children who are forcibly recruited often have difficulty adjusting to civilian life once they have been released or deserted [7, p. 43–55].

It is important to note that forced recruitment of children is considered a war crime under international humanitarian law. Therefore, it is crucial that governments, international organisations and civil society work together to protect the rights of children in wartime and ensure their well-being and safety. States, armed groups or individuals who recruit children can be prosecuted in international courts [8; 9].

Legal instruments to protect children in wartime:

The protection of children in armed conflict has always been a major concern of the international community. The United Nations Security Council has a special working group [10] which annually examines the most serious violations of children's rights in armed conflict: the recruitment and use of children by armed forces or armed groups, the killing and maiming of children, rape and other

sexual violence against children, abductions, attacks on schools or hospitals, and the denial of humanitarian access to children [11].

It is not impossible to mention all the relevant documents in this introduction to the international legal framework for protecting children in armed conflict. I will therefore only mention the international instruments that I consider most important.

- The Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War (Geneva Convention IV), adopted in 1949;
- The Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), adopted in 1977;
- The Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II), adopted in 1977;
- The Convention on the Rights of the Child, adopted in 1989 ;
- Etc.

In the public international law of war and armed conflict, a distinction is usually made between international humanitarian law and international human rights law. There are several reasons for this distinction: international humanitarian law applies only in times of war or armed conflict, whereas international human rights law applies before, during and after a war or armed conflict [12, p. 94–119].

Practical measures to protect children in wartime:

Governments and organisations can take several practical steps to protect children in wartime. They can create safe zones for children, provide food, water, medical care and shelter, and set up education programmes for children who have been separated from their families [13; 14; 15].

Governments and organisations can also set up awareness-raising programmes for parents, children and communities to prevent human trafficking, forced marriages and forced recruitment into the armed forces [16, p. 667–688].

In a martial law environment, child protection measures must be strengthened. Law enforcement agencies should be trained to protect children from violence, abuse and trafficking. Governments must establish procedures to protect children from arbitrary arrest and violations of their human rights. Humanitarian organisations should

also work closely with governments and law enforcement agencies to ensure the protection of children.

Child protection is a shared responsibility of governments, organisations and communities. In times of war, the protection of children is even more important, as they are the most vulnerable. By working together, we can ensure the protection and well-being of children, even in the most difficult situations.

References

1. OHCHR. 25 Years of Children and Armed Conflict: Taking Action to Protect Children in War : the report. 2022. URL: www.unicef.org/reports/25-years-children-armed-conflict (accessed 3 April 2023).
2. HRW. Children and Armed Conflict. 2013. URL: www.hrw.org/topic/childrens-rights/children-and-armed-conflict (accessed 3 April 2023).
3. Wagner J. The systematic use of rape as a tool of war in Darfur: A blueprint for international war crimes prosecutions. *Geo. J. Int.L.* 2005. P. 37.
4. Save the Children. 2023. URL: www.savethechildren.net/research-reports (accessed 3 April 2023).
5. Boesten J. Sexual violence as a weapon of war in Ukraine. *BMJ.* 2022. P. 377.
6. Derluyn I., Broekaert E., Schuyten G., De Temmerman E. Post-traumatic stress in former Ugandan child soldiers. *The Lancet.* 2004. 363(9412). P. 861–863.
7. Cortes L., Buchanan M. J. The experience of Columbian child soldiers from a resilience perspective. *International Journal for the Advancement of Counselling.* № 29. 2007. P. 43–55.
8. ICC. Premier verdict de la CPI: Thomas Lubanga Dyilo coupable de conscription et d'enrôlement d'enfants de moins de 15 ans, et du fait de les avoir fait participer à des hostilités. 2012. URL: www.icc-cpi.int/fr/news/premier-verdict-de-la-cpi-thomas-lubanga-dyilo-coupable-de-conscription-et-denrolement (accessed 3 April 2023).
9. ICC. Lubanga Case. 2012. URL: www.icc-cpi.int/drc/lubanga (accessed 3 April 2023).
10. UNOCHA. Working Group on Children and Armed Conflict. 2005. URL: www.un.org/securitycouncil/subsidiary/wgcaac (accessed 3 April 2023).
11. UNSC. Report of the Security Council Working Group on Children and Armed Conflict. 2022. URL: www.un.org/securitycouncil/fr/subsidiary/wgcaac/annual (accessed 3 April 2023).
12. Doswald-Beck L., Vité S. International humanitarian law and human rights law. *International Review of the Red Cross (1961–1997).* 1993. № 33 (293). P. 94–119.
13. Save the Children. Weapon of War: Sexual violence against children in conflict. 2021. URL: <https://resourcecentre.savethechildren.net/document/weapon-war-sexual-violence-against-children-conflict/> (accessed 3 April 2023).
14. UNICEF. UNICEF condemns the use of children in armed conflicts. 2017. URL: www.unicef.org/drcongo/en/press-releases/unicef-condemns-use-children-armed-conflicts (accessed 3 April 2023).

15. HRW. De nombreux enfants de retour de Syrie s'en sortent bien. 2022. URL: www.hrw.org/fr/news/2022/11/21/de-nombreux-enfants-de-retour-de-syrie-sen-sortent-bien (accessed 3 April 2023).

16. Miers S. The new face of slavery in the 20th century. *Cahiers d'études africaines*. 2005. № 179 (3). P. 667–688.

Guilherme Pereira de Oliveira,

Postgraduate in Criminal Law, Criminal Procedure and Criminology,
Criminal lawyer, Professor and speaker of criminal law in Brazil

EXCEPTIONAL SITUATIONS REQUIRES EXCEPTIONAL TREATMENTS

We know that the measures established by martial law are quite extreme, because it brings significant implications for civil liberties, including restrictions on freedom of speech, movement, and assembly; but unfortunately, they are necessary on a state of abnormality as war.

It is tragic that the regime mitigates many of the population's rights, which is seen in a very negative way, however the lack of stricter regulation can generate even greater negative consequences for the population and, in some cases, undermine the effectiveness of the defense of the entire nation.

All debates are complicated in a state of exception precisely because it is a scenario that deviates from the normality of society.

Even legal sciences and legal practices face several issues and challenges under this regime. Some of them could include:

1. Changes to legal frameworks: In some cases, the military government may seek to change the legal frameworks that govern the country. This could involve the suspension of the constitution, the imposition of new laws, or the abolition of existing legal protections.

2. Suppression of legal challenges: Under martial law, the government may seek to suppress legal challenges to its authority. This could include limiting access to the courts, censoring legal briefs, or even arresting lawyers who attempt to challenge the government's action.

3. Restrictions on civil liberties: It becomes difficult for lawyers to carry out their work, as they may be subject to surveillance or even arrest if they speak out against the government.

4. Challenges to legal ethics: Lawyers and legal scholars may face ethical dilemmas under martial law, as they navigate the tensions between their professional responsibilities and their personal beliefs. They may also face pressure to compromise their ethical standards in order to support the government's actions.

5. The suppression of legal opposition: Lawyers who are seen as a threat to the military government may be targeted for arrest, detention, or other forms of persecution. This could make it difficult for lawyers to represent clients who are perceived as opposing the government.

6. The use of military tribunals: Under martial law, the military may establish special tribunals to handle cases that are deemed to be of national security importance. These tribunals may operate outside of the normal legal system and may not provide defendants with the same protections and due process rights as regular courts.

All things considered, the imposition of martial law can have significant implications for legal sciences and legal practices. Lawyers and all jurists in general may find themselves working in a highly restricted and controlled environment, with limited opportunities to challenge the government's actions or advocate for the rights of their clients. They may also face significant ethical dilemmas as they navigate the complexities of working under a military government.

The consequences of this current moment can last for generations, however, the best thing to do is to understand that this situation, as everything in life, is a cycle and it will find its end soon.

References

1. MARTIAL LAW – UkraineInvest. UkraineInvest – Your Investment Matters. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/response-to-war/helpdesk/martial-law/>.

2. Decree of The President of Ukraine № 64. 2022. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b03f>.

3. Contributors to Wikimedia projects, (2002a). Martial law – Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Martial_law.

Klishyn Viktor,
student of the Kryvyi Rih Professional College of Law
of the National University «Odesa Law Academy»;
Bohatyrova Maryna,
teacher-methodologist of Kryvyi Rih Professional Law College of the
National University «Odesa Law Academy»

FEATURES OF LAWYER'S ACTIVITIES

An advocate is a lawyer who provides professional legal assistance to the participants of the relationship. The participation of an advocate is mandatory when defending a person from prosecution.

Only a person with a higher legal education can become an advocate.

According to Part 3 of Article 4 of the Law of Ukraine “On Advocacy and Advocacy Practice” it is clearly stipulated that “A lawyer can practice advocacy individually or in the organizational and legal forms of an attorney's office or an association of attorneys (organizational forms of advocacy)”.

The world experience of lawyer practice was summarized in the final document of the VIII Congress OON on crime prevention, which took place in August 1990. In the “Basic Provisions on the Role of Lawyers” based on the principles of the UN Charter, the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenants on Civil, Political, Economic, Social and Cultural Rights and other generally defined documents, all aspects of the activities of lawyers and their rights, obligations have been researched and defined bonds, obligations of governments, administrative and judicial bodies, which ensure the effective work of lawyers in consulting and providing various types of assistance.

The most general principle of a lawyer's work is a rule similar to medicine: do no harm. Advocates must contribute to the protection of human rights and fundamental freedoms recognized by law, and in all cases act independently and in good faith, in accordance with the law and recognized norms and professional ethics defending the rights of their clients and defending the interests of justice.

Basic provisions on the role of lawyers:

– Any person has the right to seek help from a lawyer of his choice to confirm his rights and protection in all stages of the criminal procedure.

– Governments must guarantee an effective procedure and a functioning mechanism for real and equal access to lawyers for all persons residing in its territory and subject to its jurisdiction.

– Any person who does not have a lawyer shall, in cases where the interests of justice so require, be provided with the assistance of a lawyer of sufficient competence and experience in the conduct of such cases to ensure his effective assistance without payment on his part, if he has there are no necessary funds.

– Governments, professional associations of lawyers and training institutes should ensure that lawyers receive appropriate education, training and knowledge both of the ideals and ethical duties of lawyers and of human rights and fundamental freedoms recognized by national and international law.

– Lawyers must constantly take care of the honor and dignity of their profession as important participants in the administration of justice.

– Where lawyers' safety is at risk in connection with the performance of their professional duties, they must be adequately protected by the authorities.

– Lawyers, like other citizens, have the right to free speech, religion, association and organization.

– Lawyers should be given the right to form self-governing associations for the representation of their interests, constant training and retraining, and maintenance of their professional level.

The Unified Register of Advocates of Ukraine is an electronic database that contains information on the number and personal composition of advocates of Ukraine, lawyers of foreign countries who, in accordance with the Law of Ukraine “On Advocacy and Advocacy Practice”, have acquired the right to practice law, and about those organizational forms of advocacy elected by advocates. The Unified Register of Advocates of Ukraine began functioning on January 16, 2013, is regulated by the Law of Ukraine “On Advocacy and Advocacy Practice” and the Procedure for Maintaining the United Register of Advocates of Ukraine, approved by the Decision

of The Ukrainian National Bar Association dated December 17, 2012 №. 26 (with amendments and additions). Prior to that, there was a Register of Lawyers of Ukraine, which was maintained by the Higher Qualification Commission of the Bar under the Cabinet of Ministers of Ukraine.

Legal activity may be terminated by the decision of the qualification and disciplinary commission of the bar, and the issued certificate may be canceled in the following cases:

- Conviction of a lawyer for committing a crime – after the verdict becomes final;
- Limitation of legal capacity by the court or recognition of the lawyer as incapacitated;
- Loss of Ukrainian citizenship.

In summary, we can say that advocacy is very necessary for society and requires great responsibility. Important qualities for a lawyer are: emotional restraint, discipline, politeness, honesty and decency. A good lawyer cannot be a person who does not fully devote himself to his work and does not care about improving his qualifications. It is clear that in almost any profession, improving skills is not superfluous, but advocacy requires a special attitude to itself, due to its great social and legal responsibility. Working with people who need legal protection is guaranteed to be difficult, so the best lawyers motivated for honest and high-quality work should work.

References

1. History of the Ukrainian Bar Association. Part 1 / T. V. Varfolomeieva, O. D. Sviatotskyi, V. S. Kulchytskyi, Z. M. Bagrynivskyi, T. V. Kyseliova, M. M. Mykh-eienko, O. G. Pushenko, V. A. Chekhovych; Union of lawyers of Ukraine. 2nd ed., revised. and additional. Kyiv : SDM-Studio, 2002. 285 p.
2. Veit F. Profession – lawyer: [France]. *Business and insurance*. 1998. № 3. P. 39–41.
3. Dreizina D., Miniafiaieva E. Confirmation of attorney's powers in civil proceedings. *Legal of Ukraine*. 2008. №. 6. P. 92–95.
4. Galushko Yu. An important institution for the protection of citizens' rights: [Advocacy]. *Law of Ukraine*. 1996. №. 5. P. 46–48.
5. Hetmantsev O. V. Peculiarities of civil procedural relations with the participation of a representative. Nauk. release Chern. University, 2002. Issue 147. *Jurisprudence. Coll. of science works*. P. 53–56 (78th century).
7. Kaminskyi V. Who are protected by lawyers: [Functions and rights of the legal profession]. *Legal Bulletin of Ukraine*. 1998.

Lossovskiy Ihor,

Ph.D. in Physics and Mathematics, Deputy Head of
State Service of Ukraine for Ethno-Politics and Freedom of
Conscience, Professor of the National Aviation University

HOW MOSCOW “ELIMINATES” ITS NATIONAL MINORITIES IN THE WAR WITH UKRAINE

Russia's current aggressive war in Ukraine has revealed the situation where we can see discriminatory attitude and manifestations of genocide to Russia's ethnic minorities residing in the poorest areas. Russia is increasingly losing its military in the war while the Kremlin is trying to make up for these terrible losses in every possible way, despite the fact that the Russian dictator Putin is afraid to openly conduct a full-scale military mobilization. According to British military intelligence, as of the end of May of 2022 the Russian army had lost one third of the ground forces it had before the start of the full-scale invasion. According to the official data of the MoD of Ukraine, in a year of hostilities in Ukraine the Russian Army KIA losses approximate the amount of manpower they had in the invasion group at the end of February 2022, – around 150,000–180,000 personnel.

In the situation of shortage of the so called “cannon fodder” for the war, instead of full-scale mobilization, highly unpopular in Russia, the Putin`s regime is conducting covert partial mobilization, targeting the male population from remote depressive regions with compact residence of national minorities, particularly from Russia's Far East, North Caucasus, Buryatia, Khakassia, Yakutia, as well as from the occupied areas of Georgia and the Ukrainian Donbas, and the occupied Crimea. Syrian mercenaries, convicted criminal offenders, and Wagner PMC, are also engaged in the campaign.

Russia sends forcibly mobilized Ukrainians from occupied Donbas to die as ‘live bait’ at the frontline, feeling no obligation to keep records of those Ukrainians killed in action and avoiding compensation payments to their families. These men are viewed not just as cannon fodder by the Russians, they are actively sent onto the frontline “as bait, to calculate where the fire from the Ukrainian Armed Forces is coming from.” The aggressor state is forcibly sending men from occupied territories to fight against their own

fellow citizens, and probably be killed, as they are sent without any training. Russia's use of fake 'republics' in the so called "new territories" is enabling it to gain men whose deaths effectively nobody accounts for, or even tries to record.

The Russians themselves don't want to go into open battle, so they continue to collect men on occupied territories who are then thrown into hell. The same is true of the methods used to persuade convicted prisoners to go to fight in Ukraine, with large amounts of money and the waiving of their sentence. In fact, just like the Ukrainians forcibly mobilized from occupied territories, such convicted prisoners are reported to be sent to the worst frontline positions and are most unlikely to return alive.

Conscription is much less common in Russia's large, economically and socially developed cities, where the majority of the population is ethnic Russian. This is not only because low-paid representatives of national minorities are more willing than others to participate in the war as a way to make better money than anywhere they could do it in their depressive regions, as opposed to the population in big industrial centers with prevailing ethnic Russian population. Another apparent reason is the conscription policy aimed at "washing out" the minorities. Thus, the war covertly serves to carry out ethnic segregation and genocide (effectively, elimination) of Russia's ethnic minorities. The number of representatives of the poorest national minorities from remote regions of Russia who were injured or killed during the war disproportionately exceeds the respective share of ethnic Russians who suffered the same fate. What the Russian authorities are doing falls under Art. II (c) of the aforementioned Convention ("Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part"). In the conditions of tough totalitarianism in Russia, such information is strictly classified and is not subject to disclosure under pain of prosecution.

The opposition Russian publication Mediazone (forced to leave Russia) published a report in mid-April 2022, analyzing the available data from open Russian sources, which, however, are far from complete, found 1,744 reports of Russian military casualties, which is much less than the official number reported by the Ministry of

Defense of Ukraine at the time, which exceeded 22,000. The figures provided by Mediazona were also significantly lower than the statistics provided by independent Western sources — about 17,000 Russians killed at the time. It is emphasized that most of those KIA are servicemen from poor regions. Dagestan and Buryatia suffered the greatest losses, being among the poorest regions in Russia with minorities of Buryats, Dagestanis, Tuvans, Khakass and others. Meanwhile, there were almost no residents of Moscow and St. Petersburg (where 12 % of the Russia's population reside) in the reports on soldiers killed at the war.

According to the Mediazona report, there were at least 5801 confirmed Russian military deaths from February 24 to August 24 2022. Most of those killed in action come from the so-called 'ethnic republics', with Dagestan and Buryatia leading the way. In Buryatia, the dead are buried almost every day. Most reports about deaths are coming from the poor regions: the average wage there is lower than the Russian median wage. Moscow and Saint Petersburg are almost never mentioned in those reports.

By May 18, 2022 Buryatia, second only to Dagestan in the number of Russian troops killed since the Russian invasion, had lost 117 soldiers, according to Mediazona, while Moscow, with a population about 15 times larger than Buryatia, had lost only three. As percentage of the population, the incidence of death at war among the population of Buryatia was the highest in Russia. If we check the lists of Russian losses in this war, the prevalence of Muslim names is rather impressive, with soldiers primarily coming from units assembled in Dagestan and other republics of North Caucasus. Citizens of Russia (or mercenaries) of Central Asian ethnicities, most of them Tajiks, are also dying disproportionately.

This is partly caused by poverty. For many young men in Buryatia, Tuva or Dagestan, signing a contract with the military is one of the few options for a regular income and an attractive career. The Russian army is disproportionately composed of poor, ethnic non-Russians. But few representatives of Russia's minorities have any illusions regarding their equality, both in the army and beyond — in a country where the Slavic majority accounts for 80 % of the

population and with deep roots of the ethnic Russian cultural dominance and racism.

As Russia's losses in Ukraine increase day by day and, according to the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, were about 177,000 KIA at the beginning of April 2023, such ethnic discrimination has become strikingly obvious. People in remote areas of Russia are increasingly concerned about the prospect of sending their sons and husbands to die in the war waged for the imperial idea of "Slavic unity." It is no coincidence that one of the significant anti-war movements in Russia is not one of those led by intimidated Moscow liberals, but the national movement Buryats Against War. In Buryatia and other minority regions, local activists are trying to oppose the Kremlin's harsh censorship by creating anti-war posters in the native languages (Buryat, Kalmyk, Chuvash). Since the Russian state machine focuses on ethnic Russians, these slogans go almost unnoticed on the radars of federal censors, repressive authorities, and the police.

Mediazona continues to collect data about the casualties sustained by the Russian military in Ukraine. These numbers do not represent the actual death toll since they can only review publicly available and confirmed reports including social media posts by relatives, reports in local media, and statements by the authorities. The real death toll is much higher, since this information is strictly classified in Russia and rarely appears in public media reports. Besides, the high number of soldiers missing in action or taken prisoners of war is not known. However, according to these far from complete data, most of those killed in action come from Dagestan, Buryatia, and Bashkiria.

More and more residents of Buryatia refuse to fight in Ukraine. The servicemen write reports, but they are not considered, and the soldiers are locked up in the detention quarters or sent again to the front line. The head of the Free Buryatia Foundation spoke about this on Freedom TV channel back in June 2022. She stated that despite the fact that, according to the contract, the fighters can break it, they are convinced of the opposite, threatened with court, locked up, their phones are taken away, officers refuse to accept reports. Commanders put tags "prone to lies and betrayal". All sorts of tricks are being used to prevent the Buryat servicemen from going home.

Servicemen from Buryatia refuse to fight in Ukraine not only because of the fear of death, but also because they do not want to be occupiers and do not understand why they should "denazify" Ukraine if in Moscow they are constantly faced with racism, imperialist discrimination, xenophobia and ethnic insults. "Are you sure that Ukraine needs 'denazification'? Are you saying that you want to protect the Russian language in Ukraine? Remember what happens to the indigenous languages of Russia?"

Even liberal Russians belonging to the titular nation do not believe or do not want to believe in the high level of domestic racism and xenophobia that exists in Russia. Blinded by their racial privilege, most ethnic Russians, including the liberal intelligentsia, educated people having to live in exile fail to realize the unquestionable fact of centuries-long imperialism and colonialism that Russia weaponizes against the conquered neighboring peoples.

National minorities in Russia on a regular basis suffer from both common and state chauvinism. One of the groups of Buryat activists published a photo in social media, demonstrating a slogan on the entrance doors of a restaurant in Irkutsk with the demand of speaking only Russian. Although Buryats, Tuvans, Dagestanis and Chechens died by the hundreds in the aggressive and senseless war in Ukraine, they are still not considered human in Russia. Representatives of indigenous peoples are even forbidden to communicate in their native language. Nevertheless, they are sent to die in Ukraine, thousands of kilometers from their homes.

What can Russia's disadvantaged national minorities do to avoid becoming the so called "cannon fodder" of the empire's expansionist policies? The only thing they can do is remember their ancestors' traditions and engage in shamanism. On May 26, Rossiya-1, the main propaganda channel on Russian TV, showed a story from the Ust-Abakan district of Khakassia, where a large group of local shamans offered a ritual sacrifice, feeding the spirits of war, darkness, and fire, urging them to take mercy on Khakassia guys fighting in Ukraine. According to the chief shaman of Khakassia, the ceremony was successful, the spirits heard them, so the Khakass boys should come back home alive. Shamans of Buryatia, Tuva, and Yakutia are also using

such anti-war “strategies”. Notably, the old sorcerers are not asking the spirits to end the war but just to save their soldiers.

The 300-year imperial history of Russia, beginning with Tsar Peter's proclamation of the Moscow kingdom as the Russian empire in 1721, was a history of its expansion, accompanied by mass repression, bloody wars and the genocide of dozens of local peoples who stood in the way of the militant empire. Today, Russia as a descendant and successor of that empire, led by dictator Putin, is trying to continue the imperial, aggressive policy of genocide aimed at independent and sovereign Ukraine, the population of its occupied territories, as well as at its minority peoples living in various regions of the empire. However, modern international law, democratic values, standards and rules which the world follows in the 21st century are fundamentally different from the values and norms of the past. That’s why Russia’s imperial policy of aggression and genocide is now encountering strong collective resistance of Ukraine and all the democratic countries of the world.

On July 17, 2022 the Free Nations League (FNL), which united representatives of the "peoples enslaved by the Kremlin," appealed to US President Joe Biden as part of Captive Nations Week. It is an annual complex of mass events, aimed at drawing attention to the problem of "enslaved peoples". The FNL is an alliance of the Bashkir, Buryat, Ingrian, Kalmyk, Tatar and Erzya and other national movements, openly declaring the creating new national states and secession from the Russian Federation.

In open letter, the activists ask for support in exercising the right to self-determination: “We do not see the future of our peoples as part of Russia and do not want to be responsible for the war crimes of the Kremlin,” say representatives of the Finno-Ugric people of Erzya. We, the autochthonous peoples living in the RF, are in fact hostages of the Putin regime. We were left with a choice: either fight or go to jail if we don’t support Russian aggression." Tatars, Bashkirs, Buryats, Ingrians, Kalmyks, Erzyans talk about the goals and objectives of the League: We will strive for decolonization and we need the support of developed democracies.

According to ex-president of Mongolia, T. Elbegdorj (2009–2017), from the very beginning of the war, the Russia’s ethnic

minorities suffered the most, especially Buryats, Tuvans and Kalmyks. They were used as cannon fodder. If one soldier dies from the Moscow region, then 625 soldiers die from Buryatia, which is a genocide of the national minorities of Russia. According to some data for one killed Muscovite there were 87 Dagestanis, 275 Buryats and 350 Tuvans.

Ovsiannyk Dmytro,

student of the Kryvyi Rih Professional College of Law
of the National University «Odesa Law Academy»;

Bohatyrova Maryna,

teacher-methodologist

of Kryvyi Rih Professional Law College

of the National University «Odesa Law Academy»

THE PROBLEM OF THE MODERN INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM. UKRAINIAN EXAMPLE

By Decree of the President of Ukraine № 64/2022 of February 24, 2022, martial law was introduced throughout the territory of Ukraine. This Decree entered into force simultaneously with the entry into force of the Law of Ukraine “On the Approval of the Decree of the President of Ukraine “On the imposition of Martial Law in Ukraine”. From that moment on, the President of Ukraine, the Government and the Verkhovna Rada of Ukraine repeatedly made international statements directed at various political forces, international organizations, officials of other states, etc.

On February 27, Ukraine officially sent a lawsuit against Russia to the UN International Court of Justice in The Hague to hold Russia accountable for its distortion of the concept of genocide [1].

Since the Russian invasion of Ukraine, our country has sought mediation in negotiations in some third countries. These were Israel [2] and Turkey [3].

As part of the negotiations between Ukraine and Russia, with the mediation of Turkey, on March 10, the Minister of Foreign Affairs of Ukraine, Dmytro Kuleba, and the Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation, Serhii Lavrov, met in the city of Antalya. The main issue was to agree on a truce for a day. In addition, as Kuleba reported following the results of the meeting, his task was to agree on a humanitarian corridor from Mariupol for the evacuation of civilians and the delivery of humanitarian goods to the besieged city.

From the beginning of the invasion, the UN General Assembly was outraged by the actions of the aggressor state and adopted a number of resolutions condemning Russia's aggression in Ukraine and demanding the complete withdrawal of Russian troops from the sovereign territory of Ukraine (ES-11/1, ES-11/2, ES-11/ 3) [3], and also on April 7, 2022, the UN General Assembly suspended the membership of the Russian Federation in the UN Human Rights Council due to the full-scale war in Ukraine. Also, the UN Human Rights Council created a commission to investigate war crimes against Ukrainians

In addition to the countries that supported Ukraine in the international arena during the war, there are also outspoken allies of the aggressor country. Among such countries, in particular, there are such as: Iran, Belarus and North Korea. They implement information campaigns to justify armed aggression against Ukraine, help the aggressor with weapons, circumvent the sanctions implemented against Russia.

On February 28, 2022, the International Criminal Court (ICC) announced its intention to investigate alleged war crimes and crimes against humanity committed in Ukraine since November 21, 2013. In the same week, the official investigation of the ICC began. Although ICC prosecutors must normally go through an approval process to open an investigation — a process that can take months — the investigation in Ukraine was accelerated after an unprecedented number of requests from ICC member states to open the case.

The ICC has jurisdiction over crimes of aggression, as well as three other crimes (genocide, crimes against humanity, and war crimes). In general, he can prosecute these crimes if they were committed by a citizen of a member state of the ICC, on the territory of a member state or in a state that has accepted the jurisdiction of the ICC. The ICC can also prosecute crimes referred to it by the UN Security Council. Neither Ukraine nor Russia are members of the ICC, but the ICC's chief prosecutor said the ICC still has jurisdiction to investigate because Ukraine has signed two declarations of ICC jurisdiction over crimes committed on its territory since November 2013.

However, there are at least two potential obstacles to bringing Russian political or military leaders to justice for crimes of

aggression. First, the ICC does not try the accused in absentia, which means that a way must be found to bring leaders accused of crimes to The Hague. Secondly, unlike other crimes that fall under the jurisdiction of the ICC, crimes of aggression can be brought to criminal responsibility only against the leaders of states that are members of the ICC, if the UN Security Council does not refer to the court. Russia is not a member of the ISS and has permanent veto power over Security Council resolutions.

One of the ways to circumvent this second limitation could be the creation of a special international tribunal to consider crimes of aggression against Ukraine. However, some question the usefulness of such a tribunal. Another alternative that would overcome both limitations would be to prosecute leaders in the domestic judicial systems of approximately 20 countries that allow both universal jurisdiction over crimes of aggression and trials in absentia [4].

On February 23, the anniversary of the Russian invasion of Ukraine, the UN General Assembly voted in favor of a draft resolution submitted by Ukraine calling on Russia to leave Ukraine. The UN resolution emphasizes the urgent need to find a "comprehensive, just and durable peace, in accordance with the principles of the UN Charter."

The resolution was voted by 141 votes "for", 7 "against" and 32 countries abstained. This is already the sixth UN resolution since the start of Russia's war against Ukraine. The document was initiated by 76 co-authors.

In summary, we can say that the modern security system, unfortunately, has its shortcomings. Currently, international organizations and institutions created to support and strengthen peace cannot maintain order in the world. The borders of states are once again being called into question, aggressive and unconventional wars are not only not ending, but are also spreading, the lives of millions of people are again under threat of extinction.

Despite everything, the opinion remains that the problem of international security can be fixed, but it will take years, and also, it may be worth reviewing the actual sources and institutions of international security, with the aim of reforming them, in order to preserve the civility of the world, protect the rights and freedoms of people and also the inviolability of state borders.

References

1. "TSN" article: Ukraine sent a lawsuit against Russia to The Hague – Zelensky. URL: <https://tsn.ua/politika/ukrayina-napravila-do-gaagi-pozov-proti-rosiyi-zelenskiy-1990525.html>. 27.02.2023.
2. "Radio Liberty" article: Zelensky: Jerusalem can be a place to meet Putin. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelensky-yerusalym/31749839.html>. 12.03.2023.
3. "European Truth" article: The first decision from The Hague: what does the order of the UN Court mean in the case against Russia regarding "genocide". URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/03/17/7136140/>. 03/17/2022.
4. "FRONTLINE" article: How Would Those Accused of Ukraine War Crimes Be Prosecuted? URL: <https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/what-are-war-crimes-russia-ukraine/>. 25.03.2023.

Partenadze Omar,

Doctor of Sciences (law), Professor, Head of the Department of Law and Public Service of the Faculty of Law and Social Sciences of the Shota Rustaveli Batumi State University, Georgia, Batumi

CONTINUING LEGAL EDUCATION AND PRACTICE

When talking about general education, we must take into account all its stages that a person goes through from the beginning to the end of his life. In the article I would like to touch upon the problematic issues that have accumulated and identified on the basis of my 30 years of legal and pedagogical practice, observations and research.

According to Article 27 of the Constitution of Georgia, the state fully finances general education in accordance with the requirements of the law. The state policy of Georgia in the field of general education has the main goals, which the existing system of general education works to achieve. These goals are:

- a) Understanding one's responsibility to the interests, traditions and values of the country;
- b) preservation and protection of natural environmental conditions;
- c) effective use of technological or other intellectual achievements;
- d) being able to live independently, make decisions;
- e) being a creator, create value yourself, and not live only at the expense of existing;

f) continuous development of one's abilities and interests throughout one's life and their maximum realization both within the country and abroad;

g) communication with individuals and groups;

h) being a law-abiding, tolerant citizen.

According to Article 3 of the Law of Georgia on General Education, the main objectives of the state policy in the field of general education in Georgia are:

a) creation of the necessary conditions for the formation of a student as a free person with national and universal values;

b) development of the student's mental and physical abilities, providing the necessary knowledge, the formation of a healthy lifestyle, the formation of civic consciousness based on liberal democratic values, respect for cultural values by students, assistance in understanding the rights of duty in relation to the family, society, state and environment [1].

As you can see, the goals of the state are very good, promising and do not need to be added. These goals are achieved through the existing system of general education:

Complete general education is three-stage and twelve-year. The levels of complete general education are as follows:

a) elementary - I-VI grades;

b) basic - VII-IX grades;

c) secondary - X-XII grades.

Elementary and basic education is compulsory.

«Obtaining a complete general education means overcoming the secondary level of general education, on the basis of which a document is issued confirming a complete general education».

After receiving basic education, a document confirming basic education is issued a certificate of basic general education. On the basis of overcoming the basic level, a person has the right to leave school, continue education at the third level of a general education or vocational education program [3].

The right to continue education in a higher educational institution is granted to a person who has a document confirming complete general education, or a document equated to it – which is a certificate of secondary education. Secondary education lasts three years.

As for the choice of a future profession for higher education, here the issue is already being resolved, as practice shows, mainly in the twelfth grade, either on the recommendation of parents, or at the request of a friend, or by imitating someone and the advice of others. This situation prevents a young person from being convinced of the correctness of the chosen profession based on his inner desire and need.

An unstable decision in choosing a profession prevents him from fully realizing his future activities. As a rule, “A person does not get tired and is happy to do such a thing that he likes and loves”. Unfortunately, in recent years, such cases have become rare. Based on our annual observations and surveys among students, it is clear that there is a certain category of young people who choose a specialty for the sake of someone. There are times when a young person has no idea where he got to, why and how he should move on to the next stage. All this negatively affects later life and leads to uncertainty.

To correct this situation, we believe that a young person at the third level of education (secondary – X–XII grades) should be given the opportunity to choose a profession of their choice and undergo internships with specialists in the relevant field and direction. Within three years (X–XII grades) 3–6 months of practice is enough for a young man to be convinced of the correctness of his chosen profession. In accordance with the national curriculum, the load on a student in the twelfth grade is minimal, which also provides an additional opportunity to implement the specified plan. A young person may stop the practice prematurely and change the direction of the profession, which is quite acceptable. After completing the internship, he presents the appropriate certificate, which will be the basis for his admission to the profession. In our case, we will focus on the specialty of a lawyer. If he decides that he should become a lawyer, in this case, the student will choose the direction, either law enforcement agencies, or the bar, or other public structures, where the young person will be allowed to practice. After passing the state entrance exams, a person at the Faculty of Law will be interviewed about the practice and about the “sustainability” of the decision.

Both the Ministry of Education and the entire government should be involved in the regulation of the issue, since this is a complex is-

sue, so that all specific issues related to age are taken into account, the rights of the student are protected, and his duties are prescribed.

The work on this issue will in itself lead to an adjustment of the norms on state entrance examinations and the rules for enrolling a person in a university, which will take into account the reliable choice of a profession by a young person. At the same time, the student will no longer have to use the process of mobility, changing universities, faculties, specialties, which is associated with both additional periods of study and additional costs.

This approach can be applied to all non-legal specialties, as well as to vocational education.

Without resolving this issue, we will lose good specialists and get unmotivated workers who will not be able to help the common cause, to build the rule of law.

References

1. Constitution of Georgia.1995. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/30346?publication=36>.
2. On general education: law of Georgia. 2005. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/download/29248/56/en/pdf>.
3. ზოგადი განათლება. URL: <https://eqe.ge/ka/page/static/115/zogadi-ganatleba>.

Salamatina Olga,

Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Foreign Languages Department,
Mykolaiv National Agrarian University;

Salamatina Oleksandr,

legal adviser of military unit A7382, Odesa

HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE EVOLUTION OF THE SEMANTIC LOAD OF THE CONCEPT “PRISONER OF WAR”

Legal aspects of life support and existence standards of prisoners of war enter traditionally the scientific discourse of lawyers and philosophers in those times when the problem of war and peace comes to the fore. Thus, the greatest achievements in the theoretical field of international humanitarian law were made by countries that waged wars regularly, and for them the problem of prisoners of war is not just imaginary, but lies in the practical plane.

Thus, for example, the horrors of the First World War caused a surge of theoretical concepts, one way or another related to the question of the legality and humanity of the treatment of people fighting on different sides of the front line. The concept presented by Zh.Zh. Rousseau, stated, that war is a relationship between states, not between people. Therefore, people become enemies not by their own will, but by accident. If the purpose of war is to destroy the state recognized as an enemy, this state has the right to destroy its defenders, but only until the moment when they bear arms. As soon as they surrender or stop holding weapons in their hands, they cease to be enemies, and no one has the right to take their lives [1, p. 150]. Such ideas were quite common among humanists, and they formed the basis of the war codification, which became the “Guide to the Laws of Land War” or the so-called “Oxford Guide”. According to this normative document, captivity was not considered as a punishment or forced restriction of freedom, as for criminals who were convicted by a court, but as a temporary detention in order to prevent continued participation in the war (paragraph 61) [2, p. 68]. Despite the fact that this document never entered into force, it made a significant impression on the further development of legal opinion in the field of international humanitarian law and the subsequent codification of this field of law.

On the eve of World War I, Ukrainian scientists of the Kyiv University of St. Volodymyr did not remain aloof from such a general problem facing European scientific thought as the codification of the law of war. Thus, certain aspects of the right to protection and timely medical assistance of wounded soldiers (combatants) and the civilian population became the subject of R. Baziner’s research. His colleague V. Nezabytovskyy gained world recognition thanks to a study devoted to international customs during war, in which he decisively proved that war cannot be a tool for solving international political problems. He constantly emphasized that any conceptual debates should be resolved through congressional negotiations. At the same time V. Nezabytkovsky argued that, as long as war exists, it should have limits and established forms. In particular, an enemy who has laid down his arms and no longer poses a threat can be captured, but not killed

[3, p. 212–126]. After all, the purpose of war is to impose its terms on the enemy, not to cause bloodshed and plunder. Scientific views of O. Eichelman devoted to issues of international law in war deserve special attention. The researcher argued that there should be certain rules, laws and customs in war, according to which the insurgents are not treated as criminals, but as a belligerent party. War, in his opinion, should be humanized as much as possible in order to give it a more humane character [4, p. 37].

The First World War caused a surge of interest in the subject of the war norms codification. So, scientists of Kharkiv University devoted a lot of research works to this topic. The name of V. Danevsky became the most famous in world jurisprudence, he considered international treaties as a legal basis for the codification of international law norms, including ones in the field of war. He was deeply convinced that the reluctance of states to bind themselves by regulatory documents was the reason for the failure of the Brussels Conference, which, among other things, was intended to settle these issues [5, p. 246]. In his writings, he expressed a rather interesting idea, which was later partially implemented in a number of international conventions. Thus, the researcher proposed to reverse the science and first carry out scientific codification of certain legal norms, and only after that, on its basis, carry out further legislative codification, that is, give certain legal provisions the status of law [5, p. 246]. He proposed to apply this idea, in particular, to the institution of war prisoners.

Another Ukrainian researcher of the issue of war prisoners' status rightly saw in international law the only possible way to adequately solve the issue of the laws of war and the humane treatment of a person on the territory of his homeland in war conditions, as well as on the territories of other states, including when a person is there in the status of prisoner of war [6, p. 130].

Kazanskyi P., a researcher from Novorossiysk (Odesa) University, went beyond theoretical considerations in his scientific research and argued that international humanitarian law requires a combination of the study of contractual norms of a legal nature, as well as international customs, which are generally recognized in the field of the institution of military captivity. The scientist insisted on

the need for a reasoned attitude towards war prisoners: he agreed that in ancient times, depriving the army of the enemy's commanders and soldiers contributed to a quick victory, however, he emphasized, it was unacceptable to kill the unarmed from the standpoint of humanity. In addition, P. Kazanskyi touched upon in his works the question of the expediency of exchanging prisoners of war for a reward. He considered it quite acceptable, at the same time strongly condemning any attempts to get profit directly from the captive himself, calling such actions immoral, which should contradict the basic principles of international humanitarian law.

Analyzing the evolution of scientific coverage of the issue of prisoners of war, it should be said that in the Ukrainian scientific paradigm, a new surge of interest in this topic coincides with the attack of the Russian Federation on the territory of Ukraine: since 2014, a bid group of researchers has appeared and included in their scientific interests different aspects of international humanitarian law in the field of the issue of prisoners of war. Thus, in particular, M. Hnatovskyi, who has held the post of human rights judge of the European Court since 2022, considered the problems of international humanitarian law [7], so did M. Repetskyi [8], J. Gojek [9], M. Hrushko [4] etc.

Their works highlight various aspects of the legal status of prisoners of war. They are united by an emphasis on the need for humane treatment in accordance with the current norms of the Geneva Convention towards persons captured during military conflicts, the status of Ukrainian occupied territories is analyzed. At the same time, since 2022, from the moment of the open Russian invasion of Ukraine, Ukrainian legal science has faced a number of practical problems related to the mass capture of Russian combatants, as well as a number of other persons taking part in hostilities, but in view of the current legislation and current international legal norms, they cannot be recognized as prisoners of war. These are mercenaries of the PMC "Wagner" Group, persons who were formally excluded from the armed forces of the Russian Federation after being sent to the territory of Ukraine, persons who have Ukrainian citizenship and were mobilized in the occupied territories. The legal status of such categories of persons requires a

detailed analysis in accordance with the current norms of international humanitarian law, which should become the subject of coverage in a number of future scientific studies.

Thus, we come to the conclusion that the scientific analysis of the legal status and position of prisoners of war as one of the aspects of international humanitarian law has always been under the close attention of Ukrainian researchers in the field of jurisprudence. Military actions on the territory of our state have moved interest in this issue from a purely theoretical level to the field of practical research. Today, legal science faces a number of law-making challenges that require a thorough analysis by experts in the field of international humanitarian law.

References

1. Russo J. J. On the social contract, or the principles of political law / in Khoma O. (Ed.). Kyiv : Port-Royal, 2001. 349 p.
2. Oxford Guidance on the Law Relating to Humanitarian Relief Operations in Situations of Armed Conflict Commissioned by the United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. URL: <https://www.unocha.org/sites/unocha/files/Oxford%20Guidance%20pdf.pdf>.
3. Nezabytovskiy V. A. International customs during the war. Speech on the act of the University of St. Vladimir. 30 August 1861. *Anthology of Ukrainian legal thought*: in 10 Vol. Kyiv : Legal Book, 2004. Vol. 8. International law. P. 112–126.
4. Hrushko M. V. Formation and specificity of the international legal regime of prisoners of war: PhD in Law Thesis: 12.00.11. Odesa, 2015. 283 p.
5. Danevskiy V. P. Scientific and legislative codification of international law in 1883. *Anthology of Ukrainian legal thought*: in 10 Vol. Kyiv : Legal Book, 2004. Vol 8: International law. 568 p.
6. Ivanovskiy I. A. The Geneva Convention of August 10, 1864 and the Law of War. Odesa. 1891. URL: http://my-shop.ru/_files/product/pdf/88/877779.pdf.
7. Hnatovskiy M. M. International humanitarian law. *Ukrainian diplomatic encyclopedia*: in 2 Vol. / in Huberskiy L.V. (Ed.). Kyiv : Knowledge of Ukraine, 2004. Vol. 2. 812 p.
8. Hodzhek Ia. Legal status of prisoners of war in modern international law. *Constitutional law; Municipal law; International law*. 2021. № 4. P. 6–12.
9. Repetskiy V. Application of international humanitarian law in the armed conflict of Ukraine. *Scientific Bulletin of the Lviv Commercial Academy*. Series: Law. 2015. Issue 2. P. 368–373. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvilkau_2015_2_38.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
В ГАЛУЗІ ПРАВА, ОСВІТИ, СОЦІАЛЬНО-
ГУМАНІТАРНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУК
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

**CURRENT ISSUES OF THEORY AND PRACTICE
IN THE FIELD OF LAW, EDUCATION,
SOCIAL-HUMANITARIAN AND BEHAVIORAL
SCIENCES UNDER MARTIAL LAW**

**Матеріали
міжнародної науково-практичної конференції
(м. Чернігів, 25–26 квітня 2023 року)**

*У двох томах
Том 1*

Відповідальні за випуск

В. О. Аніщенко

Редактори літературні

Р. І. Шмельова

Л. М. Сила

О. П. Махотко

Комп'ютерна верстка і макетування

Л. М. Сила

Підписано до друку 10.05.2023 р. Формат 60×84/16.

Друк різнографія. Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 26,04.

Тираж 50 пр. Зам. № 108(1)/23.

Редакційно-видавнича група Академії Державної пенітенціарної служби
14000, м. Чернігів, вул. Гонча, 34.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного
реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 5378 від 06.07.2017 р.